

100

85

ΕΡΟΙΑΣ

2

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
+900 ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθ. εις 8212/67
Εξ αγοράς

GRV 00550

100/45
ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ»

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΗΤΟΙ

ΜΕΛΕΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ

ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ

ΤΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ «ΣΦΑΙΡΑΣ»,

—
1896

ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ο «ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ»

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΗΤΟΙ

ΜΕΛΕΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ, ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ

ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ

ΤΗΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ "ΣΦΑΙΡΑΣ",

—
1896

ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΔΙ

ΝΕΟΛΑΙΑ

ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΓΡΑΥΑΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΗΙ ΕΛΛΗΝΙΔΙ ΝΕΟΛΑΙΑΙ

Ἡμεῖς, ὦ εὐθαλεῖς τῆς Ἑλλάδος βλαστοί, ἐστὲ οἱ
Θεματοφύλακες τῶν τυχῶν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος.

Ἀπὸ τοῦ φρονήματος καὶ τῶν ἀρετῶν σου, ὦ χρυσῇ
νεότης, ἤρτηται τὸ μέλλον τῆς ἐλληνικῆς ὁμοφυλίας.

Εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ὑμῶν ῥώμην ἀφιε-
ροῦται τῆς ἐλληνικῆς ιδέας ὁ θρίαμβος, καὶ ἐν τῇ
πραϊρέσει ὑμῶν κεῖται ἡ ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ
πλήρωσις τῶν ἀγίων πόθων, οἵτινες καθήδυνον διὰ
τῆς ἐλπίδος τοὺς ἀγελάστους αἰῶνας τοῦ Γένους.

Κρατύνοντες τὸ ἦθος καὶ τὴν ψυχὴν καὶ ἀναπτύσσον-
τες τὴν διάνοιαν καὶ ἀσκοῦντες τὰς σωσιπόλιδας ἀρε-
τάς, ὧν ἐσθλοὶ πρόγονοι κατέλιπον ἀείμνηστα παρα-
δείγματα, ἅτινα θὰ διαμείνωσιν ἀπαράμιλλα ἐν ὕψω
ὑπάρχει ἀνθρωπότης, ἀφοσιώθητε εἰς τὴν διάπραξιν
τοῦ ἐλληνικοῦ καθήκοντος. Ἀπὸ τῆς ὑμετέρας φιλο-
τίμου προκρίσεως ἐξαρτᾶται νῦν εἰπωσὶ περὶ ὑμῶν :
αἰδοῦ, ἀνέζησεν ὑπὸ τὴν τέφραν τῶν αἰώνων ἡ σεμνό-
της τοῦ Σπαρτιάτου, ἡ διάνοια τοῦ Ἀθηναίου.

Ἐγρηγοροῦσα πάντοτε ἡ ψυχὴ ὑμῶν, ἃς ἀτενίζῃ πρὸς
τὸν ἀειλαμπῆ φάρον τῆς ἐθνικῆς ιδέας, καὶ ἡ εὐγενὴς
ὑμῶν καρδία, ἃς μὴ παύσῃ φλεγόμενη ὑπὸ τῆς ἀγίας
πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης. Ῥίψατε κύκλῳ τὸ γοργόν
ὑμῶν βλέμμα. Ἀπανταχοῦ τῆς ἐλληνικῆς διασποράς

Θά ἴδῃτε τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν στρατευομένην· ἀπαντα-
χόθεν ἐπιβουλὴ καὶ διωγμός ἐπαιγίζει κατὰ τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ. Πόσω εὐγενὴς καὶ πόσω κρατερός εἶνε ὁ
ἀγὼν τῆς ἡμερώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὃν διεξάγει
τὸ Γένος, καὶ μάλιστα ἐν τῇ περιμαχήτῳ Μακεδο-
νίᾳ! Τῇ Μακεδονίᾳ, τῇ ἱερᾷ ἐκείνῃ χώρᾳ, ἥτις, μὴ
λησμονῇτε, ὦ τέκνα τῆς Ἑλλάδος, εἶνε ἡ πύλη ἡ
ἀγούσα πρὸς τὸ ἐθνικὸν μεγαλεῖον. Τίς θάνοιξῃ τὴν
πύλην ταύτην εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐλπίδας; Ἡ μεγα-
λοφροσύνη τῆς ἑλληνικῆς νεότητος καὶ ἡ δικαιοσύνη
τοῦ Θεοῦ.

Ἐὰν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἤπλωσε τὰς ρίζας
αὐτοῦ ἐν μέσῳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὸ φύλλωμα αὐ-
τοῦ σκιάζῃ τὴν οἰκουμένην· ἔὰν ἡ ἑλληνικὴ ἰδέα,
παγκόσμιος καταστάσα, ὑπῆρξεν ὁ μυσταγωγὸς τῆς
Θεοπέμπτου θρησκείας τῆς ἀγάπης· ἔὰν τὸ ἑλληνικὸν
ἔθνος ἀντέσχῃ θαυμαστικῶς εἰς περιπετείαις ὑπερβαίνου-
σας τοὺς ἠθικοὺς καὶ ὑλικοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης
ζωῆς, καὶ μόνον ἐκ τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος διε-
σώθῃ ζῶν μετὰ τῶν αἰώνων, ἀλλὰ μὴ συμμεταβαλ-
λόμενον μετ' αὐτῶν, μὴ τὸ λησμονεῖτε, ὦ νέοι, ὅτι
εἰς τὴν περιόδον Μακεδονίαν καὶ τὸν μακεδονικὸν ἐλ-
ληνισμόν ὀφείλει κατ' ἐξοχὴν τὸ παγκόσμιον κλέος
καὶ τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος.

Ἀφωσιωμένη εἰς τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν καὶ μεγάλη τὸ
φρόνημα καὶ τὰς ἀρετὰς νεότης, προπαρασκευάζει με-
γάλην ἐποχὴν, καὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ ἔθνος ἀπὸ
ὑμᾶς καὶ μόνους προσδοκᾷ, ὦ εὐγενεῖς τῆς Ἑλλάδος.

υἱοί, νὰ δημιουργήσητε. Ἀπὸ ὑμᾶς ἀναμένει τὸ ἑλ-
ληνικὸν νὰ ἴδῃ ἀναζῶσαν τὴν εὐπαγῇ ἐκείνην ἐποχὴν,
ἣν περιέλουεν ἡ δόξα καὶ ἐστεφάνου ἡ ἀρετή. Καὶ ἡ
ἐποχὴ ἐκείνη θάναλάμψη, ὧ νέοι, ὅταν τὸ ἠθικὸν
ὡμῶν παράστημα ἐξισωθῇ πρὸς τὸ ἠθικὸν σθένος τῆς
νεολαίας τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων· ὅταν θὰ
ἔχητε τὸ δικαίωμα νὰ εἴπητε καὶ ὑμεῖς τὸ μεγαλό-
ψυχον ἐκεῖνο λόγιον τοῦ χοροῦ τῶν ἐφήβων Σπαρτιατῶν

«ἄμμες δὲ γ' ἐσόμεθα πολλῶ κάρρονες».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῷ παγκάλῳ πανοράματι τοῦ παγκο-
σμίου πολιτισμοῦ ἐκπρέπει δίκην κεντρικοῦ
ἡλίου ὁ ἐλληνικὸς διάκοσμος, διαχέων κύκλῳ
ἐπὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τὰς φωτεινὰς αὐ-
τοῦ ἀκτῖνας. Καὶ ἤδη μετὰ δισχίλια ἔτη ἐξ
ἀπόπτου ὁρώμενος ὁ κόσμος τῆς ἀρχαίας Ἑλ-
λάδος φαίνεται διάστερος οὐρανός, συνεχῆς
ἀπαστράπτουσα παρέλασις ἰδεῶν καὶ πράξεων
καὶ μνημείων ἀθανάτων. Ἐπὶ τῆς γνίνης
ταύτης Ἐδὲμ ἠνθισεν ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ἀγα-
θὸν καὶ ὠραῖον ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὁ πολιτισμὸς,
καὶ ἐν αὐτῇ, λαὸς ἀπαράμιλλος τὴν διάνοιαν
εἰσέδυσσε μέχρι τῶν ἀδύσσωτων τῆς ἀγνοίας, μέ-
χρι τῶν ἀδύτων τῆς ἀλάλου φύσεως, ἣν ἐξη-
νάγκασε νὰ διαλαλήσῃ τὰ θαυμάσια μυστή-
ρια αὐτῆς. Ὁ λαὸς οὗτος, ὁ θεοποιήσας τὸ
καλὸν, ὁ καταβιβάσας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ
τῆς ἰδέας, ὁ κληροδοτήσας εἰς τὰ ἔθνη τὴν
ἐλευθερίαν καὶ τὴν δίκην, ἀποτελεῖ τὸ ἔαρ τῶν
ἐθνῶν, καὶ ἡ χώρα αὕτη, ἣν περιηχεῖ ἀσίγη-
τος νικητῆριος παιὰν, εἶνε τὸ αἰώνιον προ-
σκύνημα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐλευθερίας.
Ἡ Ἑλλὰς μὲ τὴν σιδηρᾶν πειθαρχίαν τῆς

Σπάρτης καὶ μὲ τὴν ἀνέφικτον φιλοκαλίαν τῶν Ἀθηνῶν ἢ Ἑλλάς μὲ τὰς ἀντιτήτους ἐκ πολιτῶν ἐλευθέρων φάλαγγας, μὲ τὰς πανελληνίους πανηγύρεις, ἔνθα τηλόθεν ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου ἠθροίζετο φιλοτίμως καὶ φιλοκάλως ἀνθαμιλλώμενον περὶ ἀρετῆς τὸ ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, μὲ τὰ λαμπρὰ λευκόπωλα τέθριππα τῶν Ὀλυμπίων, μὲ τοὺς μακαριστοὺς ἀθλοφόρους τῶν στεφανιτῶν ἀγώνων, μὲ τὰς πομπὰς τῶν Ἐλευσινίων καὶ τῶν Παναθηναίων, μὲ τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸν Ὀλύμπιον Δία, μὲ τοὺς ἀνυπερβλήτους τὸ κάλλος καὶ τὸ ὕψος μύθους τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Προμηθέως, μὲ τοὺς θεσμοὺς τοῦ Λυκούργου καὶ τοῦ Σόλωνος ἢ Ἑλλάς, ἐν ἣ θριαμβευτικῶς ἤχουν τὰ ἐμβατήρια τοῦ Τυρταίου καὶ τὰ ἐπινίκεια τοῦ Πινδάρου, ἐν ἣ τὰ θεσπέσια τοῦ Ὀμήρου ἔπη ἐπαιδαγωγοῦν τὴν νεότητα καὶ αἱ τραγωδίαί τοῦ Αἰσχύλου καὶ Σοφοκλέους ἐδίδασκον τὴν ἀρμονίαν τῆς θείας δικαιοσύνης, ἐν ἣ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐκανόνιζον τοὺς αἰώνιους νόμους τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ὁ Φειδίας καὶ Ἀπελλῆς δαιμονίως διετύπων τὸ αἰῶδιον κάλλος ἢ Ἑλλάς, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος κατέσπειρεν εἰς τὸν κόσμον πρὸς δημιουργίαν παγκοσμίου πολιτισμοῦ, ὑπῆρξεν ἡ

πανήγυρις τῆς Οἰκουμένης, ὁ διδάσκαλος τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ κέντρον τοῦ γηίνου πολιτισμοῦ. Ἡ φύσις ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ τῶν χαρίτων τῆς Ἑδῆς, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν φύσιν ἀμιλλώμενον ἐξῆρεν αὐτὴν εἰς ὑπερκοσμίους ὀρίζοντας τελειότητος καὶ κάλλους, ἀνεφίκτους τῇ ἐποπτεία τῶν μεταγενεστέρων. Ἔστι δόξης ἀνεσπέρου ἡ Ἑλλάς ἀπήστραπτεν ὑπὸ τὴν ἀένναον ἀκτινοβολίαν φωτεινοῦ κυματισμοῦ, παραγομένου ὑπὸ τῶν τροπαίων τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ τῶν θριάμβων τῆς ἐπιστήμης, ὑπὸ τῆς δημιουργικῆς ἐκείνης μεγαλοφυΐας, ἧς αἱ κατακτήσεις διεξήγοντο ἐπὶ πεδίου μετεωριζομένου ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ καὶ συνήθους, ἐν τῷ μεταίχμιῳ οὕτως εἰπεῖν οὐρανοῦ καὶ γῆς. Ἑλλὰς θὰ εἶπῃ φῶς, ἀρμονία, κάλλος. Ἑλλὰς ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν γεγονότων σημαίνει ἐλευθερία, πολιτισμός, ἐπιστήμη. Ὁ μεγαλοπρεπέστατος ὕμνος πρὸς τὸν δημιουργὸν περικλείεται ἐν τῷ ὄρῳ τούτῳ : Ἑλλὰς.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἡ τότε ᾗν ὁ πυλῶρὸς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς δόξης, καὶ ἐὰν ἐφάμιλλος αὐτῆς ἐν εὐψυχία καὶ φρονήματι καὶ ἐθελοθυσίᾳ ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλὰς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ἡ πληρώσασα τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα τροπαίων καὶ δόξης καὶ καταστήσασα

ταύτην ἐλευθέραν, τί εἶνε ἡ Ἑλλάς τῶν μετὰ
τὴν ἐθνεγεροσίαν χρόνων; Ἡ Ἑλλάς αὕτη
ὑπό τινος ἐπόψεως ἐκπλήττει φίλους καὶ ἐχ-
θροὺς ἐπὶ τῷ μεγέθει τῶν σφαλμάτων. Τὸ
νὰ μυκτηρίσῃ τις ταῦτα, ἤθελεν εἶναι ἀσέβεια·
τὸ νὰ θρηνήσῃ ἐπ' αὐτοῖς, ἤθελεν εἶναι λιπο-
ψυχία. Ρίψωμεν ἐπ' αὐτοῖς ὀπισθοδατοῦντες,
ἵνα μὴ ἀτενίσωμεν τὴν γυμνότητα τῆς πατρί-
δος, τὸν σεμνὸν πέπλον τοῦ Σῆθ, καὶ ἀνα-
παύσωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ ἄλλων παρηγόρων
ἀπόψεων, ἃς δὲν ἔπαυσεν ἐκτυλίσσουσα ἡ δαι-
μονία φυλὴ, εἰς ἣν ἔλαχεν ὁ κλῆρος τοῦ πο-
λιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν
τῇ πραγματικῇ αὐτοῦ ὑποστάσει δὲν εἰκονί-
ζεται πιστῶς ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτοῦ ἐποπτείᾳ,
καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια δὲν ἀποκορυ-
φῶι πάντοτε τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ δύναμιν.
Καὶ ἐλεύθερος καὶ δοῦλος καὶ ἰσχυρὸς καὶ ἀ-
σθενὴς ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδέποτε ἔπαυσεν ὧν
δύναμις ἐκπολιτευτικὴ, ἄθραυστος καὶ ἀήττη-
τος. Καὶ νῦν, ὡς ἄλλοτε, εἶνε ὁ λαὸς τοῦ
λόγου, τὸ ἔθνος τῆς ιδέας, ἡ φυλὴ τοῦ πο-
λιτισμοῦ. Τί εἶνε καὶ σήμερον ὁ Ἑλληνι-
σμὸς γνωρίζουσιν οἱ μὴ ἐκουσίως τυφλώ-
τοντες πρὸς τὴν ἐκπολιτευτικὴν αὐτοῦ σταδιο-
δρομίαν, ἐφικνουμένην ἀπὸ τῆς Ἰδῆς καὶ τοῦ
Ταινάρου μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ ἀπὸ τῶν Ἀκρο-

κεραυνίων μέχρι τοῦ Ταύρου. Ἐντὸς τῆς ἐκτάσεως ταύτης δρᾷ διὰ τῶν αἰώνων ἡ σκαπάνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὲρ τῆς ἡμερώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Γεωργὸς, βιομήχανος, ἔμπορος, ναυτίλος, τραπεζίτης, διδάσκαλος, ἰατρὸς, δημοσιογράφος, συγγραφεὺς ὁ Ἕλλην κρατεῖ ἐνταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὴν ἠθικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἀνατολῆς. Αἱ ἀτομικαὶ, αἱ οἰκογενειακαὶ καὶ αἱ κοινωνικαὶ ἀρεταὶ τοῦ Ἑλλήνος, ἡ ἀκαταπόνητος αὐτοῦ δραστηριότης, ἡ πανθωμολογημένη αὐτοῦ εὐφυΐα, ὁ διάπυρος αὐτοῦ πατριωτισμὸς παρέχουσιν αὐτῷ τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο κράτος, ὃ περ χαρακτηρίζει μέγαν λαόν. Ἀλλ' ἵνα ὁ φύσει μέγας ἐν ταῖς ἀρεταῖς λαὸς καταστῇ καὶ θέσει μέγας ἵνα ἐπὶ τῶν λαϊκῶν ἀρετῶν δημιουργηθῇ μεγάλη ἐποχὴ, ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ μακρὰ, ἐπίμονος καὶ εὐσκοπος ἐργασία, εἰς ἠθικὴν τῆς πολιτείας ἑξαρσιν, μάλιστα δ' εἰς ἀνάπτυξιν καὶ κραταίωσιν μονίμων πολιτικῶν ἀρετῶν. Οἷα θὰ ᾔτο ἡ Ἑλλὰς ἐὰν ὁ δαιμόνιος ἐν ταῖς ἀτομικαῖς αὐτοῦ καὶ ταῖς κοινωνικαῖς ἀρεταῖς λαὸς διέπρεπεν ἐξ ἴσου καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν πολιτικῶν ἀρετῶν !

Διὰ προπαρασκευῆς μακρῶν αἰώνων καὶ δι' ἀγώνων κρατερῶν συνεπλήρωσε τὸ πάλαι τὴν

ἐκ τούτου ἐντολὴν ὁ Ἑλληνισμός· προπαρασκευῇ μακρὰ, παντοδαπῇ, ἐνιαία θὰ καταστήσῃ καὶ τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν ἱκανὸν πρὸς τὸ μέγα αὐτοῦ μέλλον. Πολλοὶ ὄντως καὶ δεινὰ καὶ δυσάγωνες ἀπαντῶσι δυσχέρειαί, ὁ ἀναλογισμὸς ὅμως τούτων δὲν πρέπει νὰ δουλώσῃ, ἀλλὰ νὰ κεντρίσῃ τὰς ψυχὰς, τρέπων αὐτὰς εἰς δημιουργικὴν ὁργάνωσιν τῶν τοῦ ἔθνους πραγμάτων. Ὁ χρόνος οὐδὲν σημαίνει. Ὁ βίος τῶν ἐθνῶν δὲν εἶνε πεπερασμένος, ὥς ὁ τῶν ἀτόμων. Ἐργασία καὶ διάνοια καὶ θυσίαι καὶ εὐβουλία γενεῶν ὅλων ἀπαιτοῦνται πολλάκις πρὸς πλήρωσιν ἐθνικοῦ τινος σκοποῦ. Οἱ ἄνθρωποι μακρᾶς παρασκευῆς καὶ μεγάλων καὶ διαρκῶν θυσιῶν καὶ ἐνιαίας ἐθνικῆς πολιτικῆς ὀνειρευόμενοι ἐθνικὰ μεγαλεῖα, οὐδὲν διαφέρουσι τῶν τρεφόμενων δι' ὀνείρων ψυθιοπωρινῶν. Τὸ μεγαλεῖον τῶν ἐθνῶν κρηπιδοῦται οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀλογίστων ὀρμῶν μεγαλομανίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὁργανώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων μετ' εὐβουλίας καὶ σκοπιμότητος. Καὶ ἡμεῖς, ἐὰν θέλωμεν νὰ θέσωμεν φαινώδεις κρηπίδας ἐθνικοῦ μεγαλείου ὀφείλομεν κατ' ἐξοχὴν νὰ μορφώσωμεν σταθερὰν ἐθνικὴν ἰδέαν, καὶ, ἵνα καταστήσωμεν ταύτην ἐνεργόν, κατὰ ταύτην πρέπει νὰ ὁργανώσωμεν τὰς τε ἡ-

θικὰς καὶ πολιτικὰς καὶ ὑλικὰς δυνάμεις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἐν τῇ ἀρμονικῇ συμφωνίᾳ τῶν τε ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν δυνάμεων κεῖται τῶν λαῶν ἡ ἀκαταγώνιστος ἰσχὺς. Καὶ τὴν ἀρμονίαν ταύτην προπαρασκευάζει μόνον ἔλλογος, εὖσκοπος καὶ ζῶσα ἐθνικὴ ἰδέα. Ἦθελεν εἶναι ἄτοπον νὰ ὑπολάβῃ τις τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν συνώνυμον πρὸς τὰς παραβόλους ἐφημέρους ὁρμὰς πατριωτικῆς φρενίτιδος, ἢ πρὸς τοὺς νεφελώδεις καὶ ἀορίστους πόθους τῶν εὐφαντασιώτων καὶ τῶν ἐξηγμένων. Ἐθνικὴ ἰδέα σημαίνει τὸν ἀπὸ τῆς γνώσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ἀναμετρήσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ὀρισμὸν τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ, ὡς ἀνάγκης ἐθνικῆς ἀπαραιτήτου, ἥς ἡ ἐγκατάλειψις ἀπειλεῖ αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν ὑπαρξιν. Τὸν ἐθνικὸν τοῦτον σκοπὸν, τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἰδέαν, τὴν ἐνιαίαν, ἣτις δὲν πρέπει νὰ συμμεταβάλληται μετὰ τοῦ χρόνου καὶ τῶν προσώπων, ἀνάγκη νὰ καθορίσῃ καὶ οὐ μόνον νὰ καθορίσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγῃ σταθερῶς καὶ ἀδιαλείπτως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ἐὰν βούληται καὶ ἐν τῷ παρόντι νὰ ἐλκύσῃ τὸ σέβας τῶν ἄλλων καὶ ἐν τῷ μέλλοντι νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτῷ ἐπίτιμον θέσιν ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ζώντων ἐθνῶν.

Ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι οὐχὶ ἀσυντελὲς ἔσται ἡ ἀκριβοὺς γνῶσις τῶν κατὰ τὴν περιμέ-
χον Μακεδονίαν, εἰς τὴν μόρφωσιν ἑδραίας
ἐθνικῆς ιδέας ἐπεχειρήθη ἡ συγγραφή καὶ ἡ
ἐκδοσις τῆς μελέτης ταύτης ἐν κρισίμοις και-
ροῖς, καὶ νῦν ἐκ νέου δημοσιεύεται ἀναθεωρη-
θεῖσα ἐν πολλοῖς. Ὁ γράψας ἐπὶ μακρὸν ἐν
Μακεδονίᾳ διατρίψας καὶ μέγα ταύτης μέρος
ἐπισκεψάμενος κατὰ καιροὺς, ἀπεκόμισε ζων-
ράς, ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις οὐ μόνον περὶ
τοῦ κάλλους, τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ἐπι-
καίρου γεωγραφικῆς θέσεως τῆς ἐρατεινῆς
χώρας, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μεγαλόφρονος χα-
ρακτῆρος τῶν κατοίκων καὶ τῶν διαπύρων
φρονημάτων αὐτῶν πρὸς πᾶν ὅ,τι ἑλληνικόν.
Ὑπάρχει ἐκεῖ λαός, ὃν πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὸ
ἑλληνικὸν οὐχ ἥττον ἢ τὴν ἐνδοξον αὐτοῦ
χώραν. Λαὸς καὶ χώρα εἶνε ἐξ ἴσου διαφέρον-
τα. Ἡ χώρα διὰ τῆς φυσικῆς αὐτῆς ὑφῆς,
μάλιστα δὲ διὰ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέ-
σεως, σημειοῖ διὰ χαρακτήρων ἀμεταβλήτων,
θεοχαράκτων, τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει διὰ τὴν
ἑλληνικὴν πατρίδα· ὁ λαὸς διὰ τῆς γλώσσης,
τῶν ἠθῶν, τοῦ φρονήματος, τῶν πόθων, τῆς
ποιήσεως, τοῦ πολιτισμοῦ, μαρτυρεῖ τὴν ἑλ-
ληνικωτάτην αὐτοῦ φυσιογνωμίαν. Ἐπισκο-
πήσατε τὴν Μακεδονίαν. Πᾶν ὅ,τι ἐκπρέπει

ἐκεῖ ὑπὸ ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἔποψιν εἶνε καὶ ἑλληνικόν. Ἡ ἐκκλησία, τὰ σχολεῖα, αἱ κοινότητες, τὸ φρόνημα, αἱ παραδόσεις, τὰ μαρτύρια, τὰ ἄσματα, ὁ πολιτισμὸς εἶνε ἑλληνικά. Μόνον ἡ ἐπιβουλὴ δύναται νὰ τὰμψισθητῇ καὶ μόνον οἱ πειραταὶ τῶν ἐθνῶν δύνανται νὰ παρίδωσι τὴν ἀλήθειαν. Ἰδού, ἀπὸ δεκάδων ἐνιαυτῶν ἔχουσιν ἀπολυθῇ κατὰ τῆς ἑλληνικωτάτης τῶν χωρῶν πάντες οἱ ἀντίπνοοι ἄνεμοι τῆς ἐπιβουλῆς καὶ τοῦ διωγμοῦ, ἀλλὰ πεποιθήμεν ὅτι ἕως τέλους οὐδὲν θὰ καταλίπωσι μόνιμον μνημεῖον κατὰ τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ βαρβαρικὰ ὀρμήματα, πλὴν τῆς πικρᾶς ἀναμνήσεως τῶν ζοφερῶν δοκιμασιῶν καὶ τῶν συμφορῶν, ἃς πάντες οἱ ἰσχυροὶ ἐναμίλλως ἔσπειραν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας!

Ὁ ἑλληνικὸς τῆς Μακεδονίας λαὸς μὴ λιποψυχήσας πρὸ τῆς θυελλώδους ἐφόδου τῶν πολυωνύμων καὶ ἀσπόνδων πολεμίων τῶν ἐπιβουλευόντων αὐτῷ, ἀμύνεται πάσῃ δυνάμει, νικηφόρως ἀντεπεξερχόμενος ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐξαίσιος ἀληθῶς εἶνε ὁ αὐτόθι ἀγὼν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τῶν παντοδαπῶν αὐτοῦ πολεμίων, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς. Ὁ μακεδονικὸς λαὸς ἔχων πίστιν εἰς τὸ μέλλον,

πεποίθησιν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν, ἱερὰν προσήλωσιν πρὸς τὴν ἐκπολιτευτικὴν ἐντολὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀποτελεῖ στοιχεῖον τάξεως, προόδου καὶ ἡμερώσεως, ἐν τῇ τάξει, καὶ τῇ εἰρηνικῇ ἐργασίᾳ κρατυνόμενος κατ' ἀντίθεσιν ἄλλων λαῶν ἀπελευθέρων, οἵτινες θηρεύουσι δι' ἄρπαγῶν καὶ καταπατήσεων διεθνῶν συνθηκῶν κατακτήσεις χωρῶν, μὴ ἀνηκουσῶν αὐτοῖς, ἀντικαθιστῶντες εἰς τὴν θέσιν νομίμων τίτλων βάρβαρον βίαν καὶ ἀνακυκλώντων τὴν εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς ἀκορέστου αὐτῶν φιλοκτημοσύνης, ἣν οὐδὲν χαλιναγωγεῖ, οὔτε δίκη, οὔτε αἰδώς. Οἱ διωγμοί, οὓς ὑφίσταται ὁ μακεδονικὸς ἐλληνισμός, δὲν ἐτροποποίησαν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ. Διατελεῖ οὕτω ἀκμαῖον, ὥς ὅτε ἐξεργάγησαν αἱ ἀείμνηστοι διαμαρτυρίαι τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας κατὰ τῆς ἀτελέστου συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, τῆς δωροῦσης τὰ 4)5 τῆς Μακεδονίας τῇ βουλγαρικῇ πλεονεξίᾳ καὶ καταδικαζούσης 900,000 Ἑλλήνων εἰς τὴν δουλείαν τουρανικοῦ λαοῦ προσενεγκόντος, πρωτόλεια τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ, εἰς μὲν τὸν ἐλευθερωτὴν αὐτοῦ ἀληθῶς τουρανικὴν ἀγνωμοσύνην, εἰς δὲ τοὺς ἐθνικοὺς αὐτοῦ ἥρωας τὸν θάνατον τῶν κακούργων. Αἱ διαμαρτυρίαι ἐκεῖναι, αἱ πάν-

διομοι, παραμένονσι τηλαυγῇ καὶ αὐθεντικῇ
μνημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ φρονήματος τοῦ Μα-
κεδονικοῦ λαοῦ καὶ εὐγλωττότερον παντὸς
ἄλλου χαρακτηρίζουσιν ἐθνολογικῶς τὴν Μα-
κεδονίαν.

Τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην χώραν, ἥς ἡ φυσικὴ
ἀρετὴ ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν παγκόσμιον δόξαν,
τὸν ἐν αὐτῇ ὑψηλοκάρδιον λαόν, τοὺς εὐγε-
νεῖς αὐτοῦ ἀγῶνας ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ πο-
λιτισμοῦ ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν τοῖς ἀ-
πανταχοῦ Ἑλλησιν. Ὑπὲρ τῆς ιδέας ταύτης
προσφέροντες τὸν πενιχρὸν ἡμῶν ἔρανον, εὐ-
τυχεῖς λογισώμεθα, ἂν καὶ μικρὸν συντελέ-
σωμεν, ὅπως τὸ Ἑλληνικὸν σχηματισμὸν περὶ
Μακεδονίας καὶ μακεδονικοῦ λαοῦ τὴν προ-
σῆκουσον ιδέαν. Ὅταν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς κα-
τανοήσῃ κατὰ βάθος τὸ μακεδονικὸν ζήτημα,
τότε δύνатаί τις νὰ εἴπῃ ὅτι εὐρέθη ἡ βάσις
πρὸς μὀρφῶσιν ἀληθοῦς ἐθνικῆς ιδέας, ἥτις
εἶνε τὸ ψῶς, ἡ ζωὴ, ὁ νοῦς, ἡ δύναμις τῶν
ἐθνῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Αον

I

Οικονομική καὶ γεωγραφικὴ ἄποψις τῆς Μακεδονίας

Τὰ εὐπαγῇ καὶ ῥωμαλέα ἔθνη δὲν καταβάλλουσιν αἱ δυσπραγίαι ἢ τὰ δυσκληρήματα. Παρ' αὐτοῖς οἱ κίνδυνοι οἱ μᾶλλον φοβεροὶ δὲν εἶνε ἀφορμὴ εἰς λιπόψυχον ἀποκαρτέρησιν, ἀλλὰ κέντρον εἰς πράξεις καὶ προαιρέσεις, αἵτινες διακρίνουσι τοὺς θέλοντας καὶ ἀξίους νὰ ζήσωσι λαούς. Τὸ χρυσίον ἐν τῷ πυρὶ δοκιμάζεται καὶ ἡ ἠθικὴ ρώμη τῶν λαῶν ἐν τοῖς κινδύνοις μετρεῖται. «Τότε δὴ φοβερώτατοι Ρωμαῖοι, ὅταν περιστῇ αὐτοὺς κίνδυνος ἀληθινός». Ἐν τῇ ὑψηλῇ ταύτῃ ῥήσει τοῦ Πολυβίου, τοῦ βαθυνουστάτου ἀνατόμου τῆς παγκο-

σμίῳ ἱστορίας, ἀναγνωρίζει τις τὸν ἠθικὸν νόμον, ὅστις κυριαρχεῖ τῶν ψυχῶν τῶν ἐκλεκτῶν λαῶν, ὅταν ἐπαιγίλῃ ἐπ' αὐτοὺς κίνδυνος ἀληθινός, ὅταν ἀπολύηται κατ' αὐτῶν ἀγὼν περὶ ὑπάρξεως. Τίς δὲν βλέπει τοὺς ὀγκουμένους καθ' ἡμῶν κινδύνους καὶ τίς δὲν κατανοεῖ ὅτι ἐπικρέμαται καθ' ἡμῶν ἀγὼν ὑπάρξεως; Τίς παρακολουθῶν τὰ ἀνατολικά πράγματα δὲν αἰσθάνεται σχηματιζόμενον περὶ τὸ ἐλληνικόν, γιγάντιον στρόβιλον, ὅστις ἐκόντων ἢ ἀκόντων ἡμῶν θὰ παρασύρῃ εἰς τὰς βαρβαρῶδεις αὐτοῦ δίνας τὰς ἐλληνικὰς τύχας, ἂν μὴ πόρρωθεν προφυλαχθῶμεν δεικνύμενοι προμηθεῖς ἐν τῇ παρασκευῇ καὶ φοβεροὶ ἐν τῷ κινδύνῳ, ὅταν ἤθελεν ἐκτραγεῖν; Πάντες γνωρίζομεν τοὺς κυκλοῦντας τὸ Γένος κινδύνους καὶ οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ὀφείλομεν νὰ παρασκευάσωμεν τὰς ψυχὰς καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους εἰς παγκρατὴ ἄμυναν τῶν δικαίων, ἅτινα ἐκληροδότησαν ἡμῖν τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὸ ἱστορικὸν δίκαιον. Ἄλλ' ἵνα γνωρίσωμεν καὶ τί δυνάμεθα, ὡς κράτος καὶ φυλὴ, νὰ πράξωμεν, ὀφείλομεν πρὸ παντὸς νὰ γνωρίζωμεν τί ζητοῦμεν, ὡς ἔθνος, τίνα δικαιώματα ἔχομεν, ὡς φυλὴ ζῶσα, τίνες οἱ περιστοιχίζοντες ἡμᾶς κινδύνοι, καὶ κατὰ ταῦτα νὰ συναρμόσωμεν τὸ φρόνημα καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Ἄνευ ἐπιγνώσεως τῶν πρώτων καὶ ἄνευ ὀργανώσεως τῶν δευτέρων οὐδὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ πράξωμεν, ἀντάξιον τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς κληροδοτηθείσης ἐντολῆς. Πρέπει βεβαίως νὰ ἐνθυμώμεθα οἷας δόξης καὶ οἷου μεγαλείου ἐλάχομεν κληροδόχοι καὶ δι-

καιούμεθα νὰ ἐναθρυνώμεθα ἐπὶ τούτοις. Τοῦτο εἶνε ἡμέτερον δικαίωμα, τοῦτο εἶνε καθήκον, τοῦτο εἶνε ἀνάγκη. Ἀλλὰ πρὸ πάντων πρέπει νὰ μὴ λησμονώμεν ὅτι τὰ ἱστορικά δίκαια καὶ αἱ περγαμῆναι τῶν πατρίων ἀρετῶν δὲν δημιουργοῦσι τὸ παρόν, δὲν ἀσφαλίζουν τὸ μέλλον. Τὸ παρόν ἰδρύουσιν αἱ ζῶσαι ἀρεταὶ τῆς συγχρόνου γενεᾶς καὶ τὸ μέλλον παρασκευάζουσιν ἡ φρόνησις, ἡ ἐργασία καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ παρόντος ὑπὸ μίαν, ἐνιαίαν, σαφῶς διαγεγραμμένην ἐθνικὴν πολιτείαν. Περιαγόμενοι ἄνω καὶ κάτω, ἀνεμοφόρητοι, ἀψίκοροι, φαντασιόπληκτοι, οὐδὲν ἄλλο κατορθοῦμεν ἢ νὰ ἐξαντλώμεθα ἠθικῶς, νὰ συντριβώμεθα ὕλικῶς καὶ νὰ βλέπωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἐκκρουομένους ἀπώτερον τοῦ σημείου, ἐν ᾧ εὕρισκόμεθα πρὸ τοῦ παροξυσμοῦ τῶν ἀκαίρων πατριωτικῶν παρεπιδείξεων.

Ὁ ἐλληνικὸς πατριωτισμὸς τότε θάναλάμφη ἐν ἀπάσῃ τῇ παγκρατεῖ αὐτοῦ ῥώμῃ, ὅταν ὑποβληθῇ ὑπὸ τὴν πειθαρχίαν τῶν πραγμάτων, ὅταν χειραγωγηθῇ ὑπὸ τῆς γνώσεως, ὅταν ὁργανωθῇ ὑπὸ μίαν φωτεινὴν ἐθνικὴν ἰδέαν. Ἀλλ' ἵνα γένηται τοῦτο πρέπει νὰ προηγηθῇ ἄλλη ἐργασία πρακτικωτέρα, πολυμερής, ἐν ᾗ δὲν ἔχει τὴν τελευταίαν θέσιν ἡ γνώσις τῶν ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν δυνάμεων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Μὴ σκανδαλισθῇ τις. Ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ δὲν γινώσκει ἑαυτήν. Τὰ 9,000, 000 τῆς ἐλληνικῆς ὁμοφυλίας δὲν ἔχουσιν, οἷαν ὤφειλον νὰ ἔχωσι περὶ ἀλλήλων σαφὴ καὶ ἀπηκριβωμένην γνῶσιν. Οἱ μὲν ἐπαίοντες ἀποκνοῦσι

νά λαλήσωσιν ἢ γράψωσι περὶ αὐτῶν, ἢ καὶ ἂν γράψωσι δὲν ἀναγινώσκονται ὑπὸ τῶν πολλῶν, οἱ δ' ἐκάστοτε θορυβοῦντες, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων διατελοῦντες ἢ δὲν πείθουσιν ἢ τὸ πολὺ κατορθοῦσι νά μεταδώσωσι προσκαίρως τὰς ἐξάψεις αὐτῶν εἰς κύκλους τινὰς ἀναγνωστῶν συνθερμαινομένων μὲν καὶ συνενθουσιῶντων αὐτοῖς, ἀλλ' οὐχ ἥττον αὐτῶν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πράγματος διατελούντων. Οὐδὲν δ' ἄπορον ἂν ὑπὸ τοιοῦτους διδασκάλους οἱ ἐνθουσιασμοὶ μερίδος τινὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ταχὺ κατασθένουνται, ὡς φλόξ ἀχύρου, μὴ ἔχοντος τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων διαρκὴ ἐστίαν, παραγωγὸν ἀκμαίων, σταθερῶν φρονημάτων. Ἡ ἀγνοία δ' αὕτη γεννᾷ κατ' ἀνάγκην δισταγμοὺς ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει καὶ διαχέει ἡθικὴν καχεξίαν, ἧς πρέπει ὡς τάχιστα νά παλλαγῶμεν. Τὸ ἑλληνικὸν ἀνάγκη νά γνωρίσῃ ἑαυτό, μάλιστα δὲ νά γνωρίσῃ ποῦ κεῖται τὸ κέντρον τῆς ἐθνικῆς ιδέας, τὸν λαὸν δῆλον ὅτι καὶ τὴν χώραν, ὧν ὁ κίνδυνος ἐμβάλλει εἰς ἀγωνίαν πᾶσαν ἑλληνικὴν καρδίαν. Πρέπει νά γνωρίσῃ τὴν Μακεδονίαν. Τί εἶνε ἡ Μακεδονία, τί εἶνε ὁ μακεδονικὸς λαός; Τίνα τὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τίνες αἱ ἐν αὐτῇ δυνάμεις τοῦ Γένους; Ὅ,τι γινώσκωμεν περὶ τούτων εἶνε ὑποδεέστερον τῆς πραγματικότητος. Παρ' ἡμῖν ἐλλείπει σαφὴς περὶ τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἐπίγνωσις, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐδυνήθημεν νά σχηματίσωμεν εὐκρινῆ, ζωντανήν, ψηλαφητὴν εἰκόνα τῆς εὐμεγέθους καὶ παγκράλου Μακεδονίας, τῶν πλουσιῶν αὐτῆς πό-

ρων, τῆς στρατηγικῆς θέσεως, τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐν γένει πολιτικῆς σημασίας, ἥς ἄνευ ἡ Ἑλλάς θὰ εἶνε ἔμβρυον ἔθνους, ἡ αὐθυπαρξία αὐτῆς προβληματικὴ καὶ ἡ μεγάλη ιδέα, ὄνειρον ἄνευ ἐλπίδος ἐπαληθεύσεως.

Ὅταν γνωσθῇ σαφῶς ἡ σημασία τῆς Μακεδονίας διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ὅταν τὸ δημόσιον φρόνημα πεισθῇ ὅτι ἄνευ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων ἐν Μακεδονίᾳ, κινδυνεύει αὐτόχρημα ἡ ἑλληνικὴ αὐθυπαρξία, ὅταν φωτεινότετα καταδειχθῇ ὁ μέγιστος καὶ ἀναπότρεπτος κίνδυνος τῆς καρδίας ταύτης τοῦ ἑλληνισμοῦ, τότε εἴμεθα βέβαιοι ὅτι θὰ ὠριμάσῃ ἐθνικὴ γνώμη ἀμετάβλητος καὶ ὠρισμένη, ἀφ' ἧς ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναλάμψῃ, ὅταν ἐπιστῇ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, μεγαλοπραγμωσύνη, περὶ ἣν συσσωματούμεναι αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις, ὡς περὶ λάβαρον τιμῆς καὶ πίστεως ἀπαράβατου, θέλουσι καταστῇ ἀκαταγώνιστοι πρὸ τῶν δεινῶν, ἀνακαινιζόμεναι καὶ λαμπρυνόμεναι ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν θυσιῶν.

Τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀσαφῶς γνωστήν, τὸν μακεδονικὸν λαόν, τὸν σθεναρῶς ἀγωνιζόμενον τὸν ἀγῶνα τῆς ἡμερώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπιχειροῦμεν νὰ γνωρίσωμεν τῇ ἑλληνικῇ ὁμοφυλίᾳ.

ὑπὸ τὸν γεωγραφικὸν ὅρον Μακεδονία περιλαμβάνεται τὸ τμήμα τῆς ἑλληνικῆς ἢ ἰλλυρικῆς χερσονήσου μεταξύ τῆς 40' — 42°7' βορείου πλάτους καὶ τῆς 18°2' — 22°5' ἀνατο-

λικού μήκους, από 'Ολύμπου μέχρις 'Ιπείρου και Πριστίνης και από της Κορυτσᾶς μέχρι Νέστου ποταμοῦ. Ἡ Μακεδονία ὀρίζεται πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Σκοπίου και τῶν προεκτάσεων τοῦ Σκάρδου, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Σκάρδου και τῶν πρὸς νότον ἀποφύσεων αὐτοῦ, τῆς Κανδανουίης, τοῦ Τομάρου και Γράμμου, πρὸς νότον ὑπὸ τοῦ Λάκμωνος, ζυγοῦ τῆς Πίνδου, τῶν Καμβουνίων, τοῦ 'Ολύμπου και τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς 'Ανατολὰς ὑπὸ τῆς 'Ροδόπης και τοῦ Νέστου ποταμοῦ. Τὸ κλίμα τῆς Μακεδονίας διὰ τε τὸ γεωγραφικὸν πλάτος και τὸ μέγεθος τῶν περικυκλούντων και διατεμνόντων αὐτὴν ὁρέων εἶνε ψυχρότερον μὲν τοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' οὐχ ἥττον εὐκραές και ὑγιεινόν, ἡπιώτερον μὲν ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς διαμερίσμασι διὰ τὴν γειτνίασιν τῆς θαλάσσης, τραχύτερον δ' ἐν τοῖς δυσμικοῖς και βορείοις, ἔνθα τὸ θερμόμετρον τοῦ Ρεωμύρου κατέρχεται μέχρι 15°. Ἡ φυσικὴ διάπλασις τῆς Μακεδονίας εἶνε ποικίλη, ὡς ἀπασῶν τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν, διότι ἐξ ἐνὸς ἡ θάλασσα κολπουμενὴ αὐτὴν νοτιόθεν σχηματίζει κόλπους βαθέως εἰσχωροῦντας εἰς τὴν ξηράν, και πολύορμον παραλίαν, ἐξ ἐτέρου δὲ τὰ πολύκλαδα αὐτῆς ὄρη κοσμοῦσιν αὐτὴν διὰ κοιλάδων ἐρατεινῶν και πεδίων εὐφωρωτάτων διαρρεομένων ὑπὸ πληθύος ποταμῶν και ρυάκων ἢ διακοπτομένων ὑπὸ λιμνῶν ποικίλων τὸ μέγεθος και διαφερουσῶν τὸ κάλλος.

Τὰ προϊόντα τῆς Μακεδονίας διακρίνονται διὰ τὴν ποικιλίαν, ἀφθονίαν και πολλαχίς τὸ ἐκλε-

κτὸν αὐτῶν, κυριώτατα, δ' αὐτῶν εἶνε δημη-
τριακοὶ καρποὶ παντοδαποί, οἶνοι, ὄρυζα, βάμ-
βαξ, ἔλαιον, μέταξα, ὄσπρια κάλλιστα, ὀπωρικά
ἐκλεκτά, καπνός, κρόκος, ὄπιον, κτήνη πάμπολλα,
ξύλεια ναυπηγήσιμος καὶ οἰκοδομική, δέρματα
ἀκατέργαστα καὶ κατεργασμένα, τυρός, βού-
τυρον, μαλλία, γαιάνθρακες καὶ πολύτιμα μέ-
ταλλα μολύβδου, ἀργύρου, χαλκοῦ, σιδήρου, ἀλλ'
ἀνεκμετάλλευτα, ὡς οἱ μέγιστοι τῶν πόρων τῆς
περιοδοῦς χώρας. Ἡ ἐμπορία τῆς Μακεδονίας ἤκ-
μαζεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἰδίως τῆς 18ης ἑκατονταε-
τηρίδος πρὸς τὰς πρὸς βορρᾶν κειμένας χώρας μέ-
χρι Πέσσης καὶ Βιέννης διὰ ξηρᾶς διενεργουμένη,
ἐνθα διεβιβάζετο ὁ μακεδονικὸς βάμβαξ, ὁ κρόκος,
νήματα βεθαμμένα, ἐν οἷς τὴν πρώτην κατεῖχον
θέσιν τὰ νήματα τῶν Ἀμπελακίων καὶ τοῦ Τυρ-
νάβου, δέρματα, οἶνοι, μέταξα, καὶ τὰ τοιαῦτα,
ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τεραστίαν διὰ τοῦ ἀτμοῦ ἐπί-
δοσιν τῆς ναυτιλίας ἡ ἐμπορία τῆς Μακεδονίας
ἐξηκολούθησεν ἀκμαία, διενεργουμένη πλέον διὰ
τῆς Θεσσαλονίκης ἰδίως, ἐλάχιστα δὲ διὰ τῶν
ἄλλων λιμένων ἢ ὄρμων, οἷον τῆς Καβάλας,
Τσαγίζι (ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἡϊόνι), Αἰκατερίνης κ.λ.
Τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Μακεδονίας εἶνε σπου-
δαιότατον, τὰ σημαντικώτατα δὲ προϊόντα εἶνε οἱ
δημητριακοὶ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ, τῆς Πιερίας
μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Ἀλιάκμονος, τῆς κοιλάδος
τοῦ Στρυμόνος καὶ ἐτέρων μερῶν, ὁ καπνός τῆς
Δράμας καὶ τῶν Σερρῶν, ὁ οἶνος τῆς Ναούσης καὶ
Γουμένιτζης, ἡ μέταξα, ἡ ξυλεία, τὰ δέρματα, ὁ

τυρός, τὸ βούτυρον κτλ. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς διευθύνσεως τῆς ἐμπορίας ἐξωογόνησε τὰς παραλίους πόλεις, ὧν ἰδίως ἡ Θεσσαλονίκη ἐντὸς μικροῦ ἤνθησε καὶ ἐξακολοθεῖ προσαναβαίνουσα εἰς τὴν ἁκμὴν καὶ τὸν πλοῦτον, ἐν ᾧ κατεδίδικασεν εἰς στασιμότητα τὰς μεσογείους, τὰς Σέρρας, τὰ Βιτώλια, τὴν Κοζάνην καὶ ἄλλας.

Χώρα τόσῳ πλουσία καὶ τόσῳ ἄφθονα παρέχουσα προϊόντα φύσει κέκτηται τὴν δύναμιν τῆς βιομηχανικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ Μακεδονία, ὡς ἅπασαι αἱ ἐπαρχίαι τοῦ ἐλληνικοῦ καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διάρκειαν τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν μέχρι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ἦτο ἐξόχως βιομηχανικὴ χώρα. Λαλοῦντες περὶ βιομηχανίας δὲν ἐννοοῦμεν τὴν εἰδικὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ γαλλικὴ λέξις industrie, ἀλλὰ τὴν κατὰ μεμονωμένας μᾶλλον ἐπιχειρήσεις χειροτεχνίαν, οἷα παρατηρεῖται ἐν Ἑλβετίᾳ, Βοημίᾳ καὶ ἄλλαχού, μάλιστα δ' ἐν Ἑλλάδι. Τοιαῦται χειροτεχνίαι ἠκμάζον πλεῖσται ἐν Μακεδονίᾳ, ἀφικόμεναι εἰς μέγαν βαθμὸν τελειότητος, ὡς ἡ χρυσοχοία ἀκμάσασα ἰδίως ἐν Κρουσόβῳ, ἐνθα ὀνομαστοὶ τεχνῖται περιζήτητα χρυσότευκτα καὶ ἀργυροτευκτα κοσμήματα καὶ κομποτεχνήματα κατεργάζοντο, ἡ οἶνοποιία, μάλιστα δὲ τοῦ περιφήμου εἶδους τῶν ἡλιαστῶν τῆς Κοζάνης καὶ Σιατίστης, ἡ ὑφαντικὴ παράγουσα λευκὸν πανίον ἢ νηματεβαφῇ ὑφάσματα, ἡ βαπτικὴ, ἡ ποικιλικὴ, μάλιστα τῶν περὶ τὴν Κοζάνην καὶ Πολύγυρον ταπήτων (σιζατζέδων) ὧν ὁ ἀρμονικὸς

χρωματισμός καὶ τὰ ὠραῖα σχέδια καθιστῶσιν αὐτοὺς ἐπιζητήτους, ἢ βυρσοδεψική, ἥτις ἔτι καὶ νῦν ἐν Κοζάνῃ μετὰ πολλῆς εὐδοκιμήσεως διενεργεῖται, τῶν προϊόντων αὐτῆς καταναλισκομένων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Σερβίᾳ, ἢ μεταξουργία καὶ νῦν ἔτι ἀπανταχοῦ τῆς Μακεδονίας ἐπιμελουμένη, ἰδίᾳ ἐν Ναούσῃ, Γεβγελῇ καὶ ἀλλαχοῦ, εἰ καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς εἶνε ὀλίγα καὶ συνήθη, κατεργασία παντοδαπῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, ἰδίᾳ τῶν λεγομένων σαγιακίων, ἀμπάδων ἐν Ναούσῃ καὶ ταῖς παρολυμπίοις πόλεσι, ἀλατζάδων ἐν Νιγρῆτῃ καὶ ἀλλαχοῦ, σιδηρουργική, καὶ χαλκουργία πολλαχοῦ μεγάλως ἀνεπτυγμένη, ὡς καὶ ἡ πλεκτική.

Ἡ δὲ ὁμῶς μετὰ τὴν καταπληκτικὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπίδοσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας καὶ τὴν θαυμασίαν τελειοποίησιν τῆς χημείας πολλὰ τῶν ἄνω εἰδῶν, ὀνομαστὶ δ' ἡ ὑφαντουργία καὶ βαπτική, καὶ ἡ καλλιέργεια τοῦ κρόκου σχεδὸν ἐξεμηδένισθησαν ὡς τοῦτο ἔπαθον καὶ αἱ ἀνθοῦσαι βιομηχανίαι τῆς Θεσσαλίας, τῆς παρὰ τὰ ἑρατεινὰ Τέμπη παγκαλλίστης κώμης τῶν Ἀμπελακίων καὶ τῆς ταύτῃ ἀμιλλωμένης ποτὲ ἐπὶ πλούτῳ καὶ ἀκμῇ κωμοπόλεως Τυρνάβου. Περὶ ἀτμήρους βιομηχανίας ὀλίγα ἔχομεν νὰ εἰπωμεν, διότι τὰ ἐργαστήσια τῆς Μακεδονίας εἶνε εὐάριθμα, ὧν τὰ πλεῖστα ἀτμόμυλοι, κλωστήρια, ἐκκοκιστήρια κ.λ. Ἡ Μακεδονία ἔχουσα τὴν πρώτην ὕλην ἄφθονον δυναμένη δὲ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν μάτην ἀπολλυμένην κινητηρίαν δύναμιν τῶν ἀφθόνων αὐτῆς ὑδάτων καὶ περικυκλουμένη ὑπὸ χωρῶν, πυκνῶς

ὅπως ὁῦν ποτε κατοικοῦμένων, ἔχει μέγα βιομηχανικὸν καὶ ἐμπορικὸν μέλλον, ὅταν παγιωθῇ ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ τὰ κεφάλαια εἰσρεύσωσιν ἀφ' ὧς μετὰ τῶν ἐπιχειρηματιῶν.

Ἡ μεταλλευτικὴ ἰδίως ἐν τῇ χρυσοφόρῳ Μακεδονίᾳ ἔχει ἴσως τὸ εὐρύτερον μέλλον. Περίπυστον εἶνε τὸ Πάγγαιον ὄρος διὰ τὰ πλούσια τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου μεταλλεῖα, ἅτινα παλαιότερον ἐνέμοντο οἱ περσικοὶ μέχρι Φιλίππου, ὅστις συντονώτερον ταῦτα ἐκμεταλλεύων διὰ πολυαριθμῶν δούλων ἀπελάμβανεν ἑτησίως 1,000 τάλαντα, ἧτοι 6,000,000 δραχμῶν. Ἐκεῖ που ἔκειτο καὶ ἡ Σκαπτὴ Ἰλὴ ἐνθα τὰ χρύσεια μέταλλα τοῦ Θουκυδίδου. Πολυμέταλλος δ' εἶνε καὶ ἡ Χαλκιδική, ἣτις ἐκ τῶν ἀφθόνων ἐν αὐτῇ μετάλλων Μαδεχώρια, ὃ ἐστὶ μεταλλοχώρια, καλεῖται νῦν. Ἐν αὐτῇ τῇ κοιλάδι τοῦ Στρυμόνος κατὰ τὸν Στράβωνα οἱ ἀρουντες τὴν γῆν εὕρισκον χρυσοῦ τινα μόρια, καὶ νῦν δ' ἔτι κατὰ τὸ νότιον αὐτῆς μέρος ἐν Νιγρίτῃ ῥυάκες κατὰγουσι ψήγματα χρυσοῦ. Μεγίστην ὥσαύτως ἐπίδοσιν δύναται νὰ λάβῃ αὐτόθι ἡ βιομηχανία τῶν ξύλων ἐν τε τῇ παραγωγῇ χάρτου, προχείρου οὔσης τῆς πρώτης ὕλης καὶ χρησιμοποιομένων τῶν ἀφθόνων ρεῖθρων ὡς κινητηρίας δυνάμεως. Τὰ συνηρεφῆ δάση εἶνε ἄπειρα καὶ ἐκτεταμένα ἐν Μακεδονίᾳ, ἀφ' ὧν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Μακεδόνες βασιλεῖς ἐπορίζοντο ἐκλεκτὴν καὶ ἀφθονον ναυπηγήσιμον ξυλείαν. Τὰ μάλιστα φημίζονται τὰ δάση τῆς ἀνατολικῆς Χαλκιδικῆς, τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Πιερίων, τοῦ Βερμίου, τοῦ Μορι-

χόβου, τοῦ Σκομίου κ.λ. Πληθὺς δένδρων ὠραίξει
 τὰς πτυχὰς καὶ κλιτῶς τῶν εὐγράμμων καὶ εὐύδρων
 ὀρέων τῆς Μακεδονίας, πολλαχοῦ τῶν κοιλάδων καὶ
 πεδιάδων ἀπαντῶσιν ἐκτεταμένοι ὄρυμοι ὑψικόμων
 δένδρων, ὧν τὰ συνηθέστερα εἶνε ἡ πεύκη, ἡ πίτυς,
 ἡ ἐλάτη, ἡ ὀξύη, ἡ πτελέα, ἡ δρυς, ἡ φηγός, ἡ ἄρ-
 κευθος, ἡ πρίνος, ἡ πλάτανος, ἡ αἰγιερος, ἡ ἰτέα,
 ὁ πύξος, ἡ καστανέα, ἡ δάφνη, ἡ κόμαρος, ἡ ρο-
 δοδάφνη, ὁ ροῦς, (χρυσόξυλον), ἡ κότινος, ἡ
 σφένδαμος, ἡ νάρδος ἐν Ἄθῳ, ἡ κρανέα, ἡ
 ἀκτὴ, ἡ μύρτος, ἡ φιλύρα, ἡ ἀχράς, ἡ λύγος
 καὶ πλείστα ἕτερα νανοφυτὰ καὶ ἐρπυστικά, καὶ
 ἐν γένει πλουσιωτάτῃ γλωρίς. Ἡμερὰ δὲ ἀ-
 παντῶσιν ἡ ἐλαία, ἡ ἀμυγδαλὴ, ἡ κερασέα, ἡ
 βυσσινέα, ἡ συκὴ, ἡ καστανέα, ἡ λεπτοκαρύα, ἡ
 καρυά, ἡ κυδωνία, ἡ δαμασκηνέα, ἡ μορέα, ἡ
 λεύκη, ἡ κυπάρισσος, ὁ λωτός, καὶ ἕτερα. Ἐν
 ταῖς κοιλάσι καὶ τοῖς ὄροπεδίοις φύονται ποι-
 κίλαι ἀρώματικά καὶ βοτάναι, καὶ κάλλιστα ἄνθη,
 οἷα τὰ θαυμαστὰ ρόδα τοῦ Παγγαίου, τὰ τόσω
 θρυλούμενα ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἡ δ' ἄμπελος εὐ-
 δοκιμεῖ ἄριστα ἐν τοῖς ἡφαιστειογενέσιν ὄροπεδίοις
 ἢ ταῖς κλιτῦσι τῶν ὀρέων, παράγουσα οἶνον περί-
 φημον καὶ ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς.

Ἡ ὑφαντουργία καὶ κλωστικὴ θαυμασίως δύνα-
 ται νὰ ἐπιδώσῃ ἐν τῇ εὐδαίμονι χώρᾳ διὰ τὸ πρό-
 χειρον, εὐθηνὸν καὶ ἄφθονον τῆς πρώτης ὕλης.
 Ἄλλ' ὅ,τι ὑπὲρ πᾶν ἕτερον εἶδος βιομηχανίας δύ-
 νεται ν' ἀκμάσῃ ἐν Μακεδονίᾳ εἶνε ἡ ζαχαροποιία
 καὶ αἱ ταύτῃ συμφυεῖς πνευματοποιία καὶ κτηνο-

τροφία, διότι ἡ χώρα καὶ ὥς ἐκ τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτῆς πλάτους καὶ ὥς ἐκ τῆς φυσικῆς διαπλάσεως εἶνε προσφορωτάτη εἰς τὴν παραγωγὴν τεύτων. Εἰς τῶν φυσικῶν πόρων τῆς χώρας εἶνε ἡ κτηνοτροφία, ἥτις βελτιουμένη δύναται νὰ καταστῇ ἀληθῆς πλοῦτος. Τὰ ζῶα τῆς Μακεδονίας εἶνε ἄγρια μὲν, ὁ λύκος, ἡ ἀλώπηξ, ὁ θῶς, ὁ λαγῶς, ἡ ἐνυδρίς, ἡ ἄρκτος, ὁ ἀγριόχοιρος, ἡ ἔλαφος, ἡ δορκάς, ὁ λύγξ, ἡ ἱκτίς, πρὸ ὀλίγων δ' ἔτι δεκαετηρίδων ὑπῆρχον ἐν ταῖς ἐρημικαῖς μισγαγκείαις τοῦ μέσου Ἀλιάκμονος καὶ κάστωρες, ἐκ δὲ τῶν ἡμέρων ὁ βοῦς, ὁ ἵππος, ὁ ἡμίονος, ὧν τὸ μέγεθος καὶ ἡ εὐγένεια ἐξέλιπον ἀπὸ πολλοῦ, εἰ καὶ οἱ ἵπποι τηροῦσιν ἐτι λείψανα τῆς ἀρχαίας φήμης αὐτῶν, πρὸς δὲ ὁ βούβαλος, ὁ ὄνος, ὁ χοῖρος, τὸ πρόβατον καὶ ἡ αἶξ. Ἡ γενεὰ τῶν θαυμασίων καὶ ἐξαιρέτων ἵππων τῆς Μακεδονίας, οἵτινες καθίστων ἀήττητον τὸ μακεδονικὸν ἱππικόν, ἐξεφυλίσθη σήμερον, μάτην δ' ἀναζητεῖ τις τοὺς ἐκλεκτοὺς τύπους τῆς περιζητήτου ἐκείνης γενεᾶς. Μόνος ὁ βούβαλος τῆς Μακεδονίας, μάλιστα περὶ τὴν Λυγκηστίδα καὶ Πελαγονίαν καὶ τὰς συνεχομένας ἐπαρχίας, εἶνε ζῶον ῥωμαλέον καὶ μέγα, καθ' ὅλα ὑπέρτερον τῶν θησαυλικῶν, τὸ δὲ πρόβατον καὶ ἡ αἶξ οὐδὲν ἔχουσι τὸ διακριτικόν, εἰ καὶ ἡ δύνατο νὰ βελτιωθῇ τὸ εἶδος αὐτῶν, ἐὰν ὑπῆρχον γνώσεις καὶ ἀσφάλεια καὶ χρήματα εὐθηνά.

Τοιαύτη ἐν συντομίᾳ κατὰ τὸ δυνατόν ἀπηκριβωμένη ἡ οἰκονομικὴ δύναμις τῆς Μακεδονίας, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ νῦν

δικαίως φημίζεται ἐπὶ εὐφορίᾳ καὶ πλούτῳ ἕνεκα τῆς φυσικῆς αὐτῆς διαπλάσεως καὶ τῆς φιλοπονίας τῶν ἐγκατοίκων. Ἡ Μακεδονία, καίπερ ἀδιαλείπτως πάσχουσα ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν βαρβάρων φύλων, διετέλεσεν ἡ κρατίστη ἐπαρχία τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους οὐ μόνον διὰ τὴν μεγαλοφροσύνην καὶ τὸν ἥρωϊσμόν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἄκραν αὐτῆς εὐφορίαν καὶ τὴν πλουσίαν παραγωγὴν. Καὶ ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν διετέλεσεν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μία τῶν μάλιστα προσοδοφόρων χωρῶν. Τίνα ἀνυπολόγιστον οἰκονομικὴν δύναμιν δύναται νὰ προσθέσῃ ἡ περικαλλεστάτη αὕτη χώρα εἰς εὐνομον διοίκησιν καὶ εἰς πολιτικὴν δημιουργικὴν, κατανοοῦσαν τὴν ἐντολὴν αὐτῆς καὶ προνοοῦσαν περὶ μεγάλου μέλλοντος ; Καὶ μόνον πλουσία εἶνε ἡ ἐκλεκτὴ αὕτη μοῖρα τῆς ἑλληνικῆς χώρας ; Ἡ εὐθετος καὶ ἁρμοδιωτάτη αὐτῆς γεωγραφικὴ θέσις, ἡ στρατηγικὴ σημασία καὶ ἡ πολιτικὴ ὑπεροχὴ τῶν κατόχων αὐτῆς ἐπὶ τῆς ὅλης χερσονήσου εἶνε σημαντικώτερα διὰ τοὺς σωφρονοῦντας πλεονεκτήματα, ἢ τὰ ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς πλούτου πηγάζοντα. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸ καθήκον τῆς ἀμύνης ἐξ ἑνὸς πρὸς τοὺς ἐπιβουλευομένους αὐτόθι ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς αὐτοπαρξίας τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ἐξ ἑτέρου εἶνε ἡ κορυφὴ τῆς ἀνάγκης ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ὀλύμπου ὁμοφύλων, οἵτινες διὰ τὸ ἐδραῖον καὶ μεγαλόψυχον τοῦ χαρακτῆρος, τὸ ἐμβριθὲς τῆς διανοίας, τὸ φιλόπονον καὶ τὸ πειθαρχικόν, θέλουσι παράσχει τόνον καὶ συνοχὴν καὶ εὐστάθειαν εἰς τὸν

ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Ὁ χαρακτῆρ τοῦ Μακεδονικοῦ λαοῦ παρουσιάζει τὸ εὐτονον τῆς δωρικῆς φυλῆς. Ἡ ἡὺς τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐξέλαμψεν ἀπὸ τῶν περὶ τὸν αἰγλήεντα Ὀλυμπον χωρῶν, καὶ ἐκείθεν πρὸς νότον ἐν ἀρχῇ καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς τελευταῖον ὁρμηθεὶς ἠπλώσεν ἀνὰ τὴν οἰκουμένην τὰς φιλανθρώπους αὐτοῦ ἀκτῖνας ὁ ἥλιος τῆς ἐλληνικῆς διανοίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς μεγαλοπραγμοσύνης. Ἐκεῖ ὁ πολέμιος βυσσοδομεῖ κινδύνους διὰ τὸ ἐλληνικόν, καὶ ἐκεῖ θὰ καλέσῃ ἡμᾶς τὸ καθήκον, ἡ ἀνάγκη, ἡ τιμὴ.

II

Ποῖαν τύχην ἐπικλώθει τῇ Ἀνατολῇ καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ λαοῖς ἡ κατευθυντηρία τῶν ἐγκοσμίων μυστηριώδους πρόνοια, εἶνε ἄδηλον. Καθ' ὅσον ὅμως ἔστιν εἰκάσαι περὶ τῶν μελλόντων ἐκ τῶν προγεγενημένων καὶ τῶν ἀειζῶων ἀρετῶν τοῦ ἐλληνικοῦ, οἱ μέλλοντες αἰῶνες θὰ ἐπιδώσι νέαν ἐμφάνειαν τῆς πολιτικῆς, ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ῥώμης τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους. Οἱ ἐλληνικοὶ πληθυσμοὶ οἰκοῦσι τὰ ἐπικαιρότατα τῶν σημείων τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, καὶ παρὰ τὸ ἀναμφισβήτητον τοῦτο πλεονέκτημα ὑπερέχουσι τῶν συνοίκων καὶ περιοίκων λαῶν κατὰ τὴν πληθύν, τὴν μόρφωσιν, τὴν εὐφυΐαν, τὴν δραστηριότητα, τὴν φιλοπατρίαν, τὸ βιομήχανον πνεῦμα

καὶ τὴν ἐμπορικὴν ἰδιοφυίαν. Καὶ νῦν ἔτι, καίπερ στερούμενοι πολιτικῆς αὐθυπαρξίας, κατέχουσι τὴν ἡγεμονίαν ἐν τῷ πολιτισμῷ, τῇ ἐμπορίᾳ, τῇ βιομηχανίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις τοῦ κοινωνικοῦ βίου μορφαῖς. Ὑπὲρ πᾶσαν ὁμῶς ἄλλην ὑπεροχὴν τονίζομεν τὴν ἐν τῇ νοτίᾳ καὶ τῇ μέσῃ Μακεδονίᾳ διὰ τῶν αἰώνων ἀμετακίνητον ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τί δὲ σημαίνει ἡ ὑπεροχὴ αὕτη διδάσκουσι τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Μακεδονία κατέχουσα τὸν κορμὸν τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν δαλματικῶν Ἀλπεων καὶ τοῦ κάτω Δουνάθως, καταλήγει εἰς τὴν Μαλέαν καὶ τὸ Ταίναρον, κεῖται μεταξὺ τῆς 40⁰—42⁰ 7' βορείου πλάτους, καθοριζομένη πρὸς βορρᾶν μὲν ἀπὸ τῆς Σερβίας (ἄνω Μοισίας) καὶ Βουλγαρίας, (κάτω Μοισίας), διὰ τῶν ὄροσειρῶν τοῦ Σκάρδου καὶ Σκομίου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ἀπὸ τῆς Θράκης διὰ τοῦ Νέστου ποταμοῦ καὶ τῆς Ῥοδόπης μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ αὕτη ἐνοῦται πρὸς τὸ Σκόμιον καὶ τὸν Αἷμον, πρὸς δυσμὰς δὲ διὰ τοῦ Σκάρδου καὶ τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Βάιον ὄρος προεκβολῶν χωρίζεται τῆς Ἰλλυρίας, ἥτοι Ἀλβανίας καὶ βορείας Ἡπείρου, πρὸς νότον δὲ ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας ὀρίζεται ὑπὸ τῆς Πίνδου τῶν Καμβουνίων ὄρεων καὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἀπὸ τῆς δασφάγος τῶν Τεμπῶν μέχρι τῆς ἐκβολῆς αὐτοῦ, διαβρεχομένη κατὰ τὸ ὑπόλοιπον μέρος ὑπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Διὰ μέσου τῶν ὀρίων τούτων ἐκτείνεται ἀπὸ

βορρᾶ πρὸς Ν καὶ ΝΑ ἡ πολὺαθλος καὶ ἐνδοξοτάτη Μακεδονία ἐν σχήματι πετάλου, ἀναστομυμένου πρὸς τὰ ΝΑ ὑπὸ τοῦ βαθέως εἰσχωροῦντος Αἰγαίου πελάγους εἰς τριγλῶχίνα προεκβολήν, δεσποῦσαν τῶν πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς θαλασσίων ὁδῶν.

Ἐντὸς τῆς περιοχῆς ταύτης εὐσχημάτιστα καὶ γόνιμα πεδία ἐξαπλοῦνται, βαθύχλοοι καὶ χαρίεσαι κοιλάδες ἐν μαγευτικῇ ποικιλίᾳ ἀνελίσσονται μεταξύ τῶν πτυχῶν τῶν ὀρέων, λίμναι, διαφέρουσαι τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος διαποικίλλουσι τὸ ἔδαφος καὶ συγκιρνώσι τὴν ὀξύτητα τῆς ἀτμοσφαιρας, ποταμοὶ βαθυδῖναι καὶ βρίθοντες ἰχθύων γονιμοποιοῦσι τὰς ἀναπεπταμένας πεδιάδας καὶ ῥυάκες ἀπειροπληθεῖς ὀρσιζοῦσι τὰς βαθυσκίους χαράδρας, τὰς χλοεράς νάπας καὶ τὰ σύμφυτα δάση, τὰ στεφανοῦντα τῶν ταπεινοτέρων ὀρέων τὰς ὄφρυς καὶ καλύπτοντα τὰς κλιτῆς αὐτῶν καὶ τὰς φάραγγας.

Ἡ Μακεδονία καὶ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον διαμερίσμασιν εἶνε οὕτως εὐφυῶς καὶ θαυμαστῶς ἐσχηματισμένη γεωλογικῶς καὶ ὀρεογραφικῶς, ὥστε ἀποτελεῖ μακρὰν σειρὰν φυσικῶν προπυργίων, ὧν ἡ στρατηγικὴ ἀξία εἶνε ἀνεκτίμητος.

Ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν ἡ Μακεδονία εἶνε μᾶλλον πολὺτιμος διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀσφάλειαν καὶ τὸ ἐλληνικὸν μέλλον, ἢ ὅσῳ εἶνε ὑπὸ οἰκονομικὴν ἔποψιν ἀναγκαιοτάτη. Ἡ Μακεδονία εἶνε τὸ μέγα προπύργιον τῆς Θεσσαλίας καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἔρεισμα καὶ ἡ σκέπη τῆς Ἠπείρου καὶ ἡ ἀκαταγώνιστος ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν ἀκρόπο-

λις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τῆς Χαλκιδικῆς, ἥτις διὰ τοῦ σχήματος αὐτῆς ἀναμιννῆσκει τὴν τρία-
ναν τοῦ Ποσειδῶνος, συμπληροῖ τὴν ἐπὶ τοῦ Αἰ-
γαίου Πελάγους ἑλληνικὴν ἡγεμονίαν, διὰ δὲ τῆς
πολυσχιδοῦς καὶ πολυκλάδου Ῥοδόπης ἐξασφαλί-
ζει τὴν διὰ ξηρᾶς συνέχειαν τῶν ἐν Θράκῃ ἑλλη-
νικῶν πληθυσμῶν καὶ παρέχεται πρόχειρον τὴν ἄ-
μυναν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἀπειλουμένης
ὑπὸ τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων. Ὅπως καταδειχθῇ
ἐναργέστερον ἡ γεωγραφικὴ καὶ στρατηγικὴ σημα-
σία τῆς Μακεδονίας διὰ τὴν Ἑλλάδα, προβαίνο-
μεν εἰς περιληπτικὴν ἐξέτασιν τῆς γεωγραφίας τῆς
Μακεδονίας. Ἀπὸ μὲν τῆς βορείου Ἰλλυρίας χω-
ρίζεται διὰ τοῦ ὀγκώδους καὶ πολυκλάδου Σκάρ-
δου, ὅστις ποῦ μὲν κατάφυτος, ποῦ δὲ φαλακρός,
στενὰς μόνον παρόδους καταλείπει τῷ βουλομένῳ
ἐκεῖθεν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀπὸ τῆς
Σερβίας ἐξασφαλίζουσιν αὐτὴν οἱ κλάδοι τοῦ Σκάρ-
δου, πολλὰς ἐν τῷ μεταξύ σχηματίζοντες κοιλάδας
διὰ δυσπρόσιτων στενοπορειῶν ἐπικοινωνούσας. Τὸ
δὲ μέγα, χιονοσκεπὲς πολὺκλαδον καὶ κατάφυτον
ὄρος Σκόμιον ἢ Σκόμβρος κατὰ Θουκυδίδην καὶ Ἀ-
ριστοτέλῃ τὸ γνωστὸν νῦν ὑπὸ τὰ ἐπιτόπια ὀνό-
ματα Κούρμπεσκα καὶ Ρίλα Δὰγ, ἐφ' οὗ κεῖται ἐν
γραφικῇ τοποθεσίᾳ ἡ περιώνυμος μονὴ τῆς Ῥίλας,
καὶ ἅφ' οὗ πηγάζουσιν οἱ εὐμεγέθεις ποταμοὶ Στρυ-
μὼν Νέστος καὶ Ἑβρος, χωρίζει τὴν Μακεδονίαν
ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας, δύο μόνον διόδους σχηματί-
ζον ἀπὸ βορρᾶ εἰς νότον, ἐνθα συναντᾷ τὴν προέ-
κτασιν τοῦ Ὀρβήλου, δυσπρόσιτωτέραν καθιστῶν-

τος τὴν πρὸς νότον χώραν. Ἀπὸ τοῦ μεγαλοπρε-
 ποῦς ζυγοῦ τοῦ Σκομίου καὶ τοῦ Αἵμου ἐκφύεται
 ὄρεινός κλάδος πολυμερής, κατατείνων πρὸς νότον
 παραλλήλως τῷ Νέστῳ ποταμῷ καὶ ἐν τέλει καμ-
 πτόμενος πρὸς ἀνατολάς, ἢ Ῥοδόπη, ἣτις προ-
 σπίζει τὴν Μακεδονίαν ἐξ ἀνατολῶν καὶ μετὰ τῶν
 ἀνωτέρω φυσικῶν προπυργίων συμπληροῖ τὴν ἀ-
 σφάλειαν αὐτῆς. Τὸ ὄρος τοῦτο πολυχόρυφον, εὐ-
 ρύτατον καὶ πολυσχιδές, σχηματίζον ἀπείρους ἀει-
 θαλεῖς λειμῶνας, ἀμφιλαφεῖ ὄαση, μαγευτικὰ κοι-
 λάδας καὶ μεγαλοπρεπεῖς τοποθεσίας, εὐαριθμοὺς
 καταλείπουσα διόδους μέσῳ αὐλώνων καὶ φαράγ-
 γων, ὧν ὀνομαστωτάτη ἦν ἡ περὶ τὴν Στενήμαχον
 μεταξὺ τῆς ὑψηλοτάτης κορυφῆς καὶ τοῦ Νέστου,
 γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα, στενὰ τῶν Κορπίλων, δι'
 ἧς διήρχετο ἡ περιφημὸς Ἑγνατία ὁδὸς ἀπὸ Ἐπι-
 δάμνου διὰ τῆς Ἰλλυρίας, Μακεδονίας καὶ Θρά-
 κης μέχρις Εὐξείνου πόντου. Ἀπὸ δυσμῶν ἡ Μα-
 κεδονία ἔχει μέγα φυσικὸν προπύργιον τὸν ἀπὸ βορρᾶ
 πρὸς νότον καθήκοντα μέγαν κλάδον τοῦ Σκάρδου,
 ὅστις ὡς θεοφρούρητον τεῖχος ὄχυροί αὐτὴν ἐκ δυ-
 σμῶν, ὡς ἀπ' ἄρκτου καὶ ἀνατολῶν ἐξασφαλίζε-
 ται ὑπὸ τῶν προμνημονευέντων ὄρεων. Ἡ ἐκτε-
 νὴς καὶ ὑψηλὴ αὕτη ὄροσειρὰ λαμβάνει νοτιώτερον
 πολλὰς ὀνομασίας. Διὰ μέσου τῶν ὄρεων τούτων χα-
 ράσσονται ὑπὸ τῶν ποταμῶν ὄχυραί τινες πάροδοι,
 ἄγουσαι πρὸς τὴν Ἠπίειρον καὶ Ἀλβανίαν. Ἀπὸ
 νότου δ' ἡ Μακεδονία ἐξασφαλίζεται διὰ τῆς Πίν-
 δου καὶ τῶν Καμβουνίων ὄρεων, παραφυάδος τῆς
 Πίνδου ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς καὶ βορρᾶν

διευθυνομένης, ἅτινα δύο μόνον παρόδους φύσει δ-
 χυράς καταλείπουσι τὴν μίαν παρὰ τὸ Μέτσοβον,
 τὴν δ' ἑτέραν παρὰ τὰ Σέρβια διὰ τοῦ Τιταρίου,
 ὄρους (Σιάπκας) πρὸς τὴν Ἑλασσῶνα, ἣν κλειδίον
 τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας δύναται τις ν' ἀ-
 ποκαλέσῃ. Ἀλλὰ τὴν φυσικὴν ἀπὸ νότου ἀκρόπο-
 λιν ἀποτελεῖ ὁ πολυδείρας καὶ αἰπὺς Ὀλυμπος,
 δύο παρέχων πολυθρυλήτους διόδους, τὴν τῆς Πέ-
 τρας καὶ τὴν τοῦ Πλαταμῶνος, ὧν ἡ μὲν πρὸς δυ-
 σμάς, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀπροσίτου ὄρους
 διήκει. Τὸ θαυμάσιον τοῦτο ὄρος διὰ τὸ ὕψος, τὴν
 μεγαλοπρέπειαν, τὰς ἁρμονικὰς γραμμὰς τῶν θελ-
 κτικῶν αὐτοῦ κορυφῶν, ἀπαστραπτουσῶν ἐκ τῆς
 ἀνταυγείας καὶ μαρμαρυγῆς τῆς ἀενάου σχεδὸν
 χιόνος, τὰς ἀκροτόμους καὶ βαθείας αὐτοῦ χαρά-
 ὄρας, αἵτινες φαίνονται διατέμνουσαι μέχρι τῶν ἐγ-
 κάτων αὐτοῦ τὸ εὐρύνωτον ὄρος, τὰ βαθύσκια καὶ
 ἐκτεταμένα δάση, τὰ πολλὰ ὕδατα, ἃ τὰς πλήρεις
 μεγαλείου καὶ θελγῆτρων τοποθεσίας αὐτοῦ, ἐν αἷς
 τὸ ἄγριον καὶ καταπληκτικὸν καὶ αὐστηρὸν τῆς ἐν-
 τυπώσεως ἀναμίγνυται μεθ' ἑλληνικῆς χάριτος καὶ
 ἡδύτητος καὶ ἁρμονίας ἐν μεγαλοπρεπεῖ γαλήνῃ
 καὶ σιγῇ καὶ ἐρημίᾳ, ἡ ἑλληνικὴ φαντασία κατε-
 κόσμησε διὰ πληθὺς ἐπιθέτων, θεωρήσασα αὐτό,
 ὡς τὴν ἑδραν τῶν Θεῶν. Καὶ ἡ δημοτικὴ δὲ ποίη-
 σις, ἐμπνεομένη ὑπὸ τῆς μεγαλειότητος τοῦ ὄρους
 καὶ τῶν ἔργων τῶν ὑπὸ τὰ κρησφύγετα αὐτοῦ δι-
 αιτωμένων ἡρώων, ὕμνησε τὸ πολυχόρυφον, τὸ ὑ-
 περύψηλον, τὸ εὐὺδρον καὶ τὸ πολύπτυχον αὐτοῦ.
 Ὁ Ὀλυμπος ἐμποιεῖ ἐξαισίαν ἐντύπωσιν, καθορώ-

μενος ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ἀλλ' ἡ ἀποψις αὐτοῦ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ βορρᾶ εἶνε ἀπείρως μαγευτικωτέρα, μὴ ἀφισταμένη μὲν τῆς μεγαλοπρεπείας τῆς ἀπόψεως τῶν ἐλβετικῶν Ἀλπεων, μὴ ἐμποιοῦσα δὲ τὴν μελαγχολικὴν καὶ αὐστηρὰν ἐκκρίνων ἐντύπωσιν.

Ὑπὸ τὸν ἐλληνικὸν ἥλιον καὶ τὴν διαύγειαν τῆς ἐλληνικῆς ἀτμοσφαίρας ὁ Ὀλυμπος ὑφούται ὑπερνέφελος, κυρίαρχος τοῦ αἰθέρου, ἀληθῆς τῶν ὀφθαλμῶν πανήγυρις, καταπλήττων, ἀλλὰ μὴ καταπονῶν τὴν ὄρασιν, ἐξάπτων τὴν φαντασίαν, ἀλλὰ μὴ ἐμπνέων αὐτῇ ζοφεράς ἢ μελαγχολικὰς εἰκόνας. Αἱ ὀνειροπολήσεις, ἅς ἐμπνέει οὐδὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν πρὸς τὴν ὁμίχλην καὶ τὸν ζόφον τῆς αὐσσωπῆτος Βαλχάλας· εἶνε φαιδραί, διαυγεῖς, χαρίεσαι, ὡς οἱ θεοὶ οἱ τὰ οὐράνια αὐτῶν δώματα στήσαντες ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτοῦ, εἶνε ἡδεῖαι, ὡς τὸ γλαυκὸν χρῶμα τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης, διαγελῶσιν, ὡς ὁ λεπτὸς τῆς Ἑλλάδος ἀήρ.

Ἐὰν ἡ κρατίστη μοῖρα τῶν ἐρασιμῶν Τεμπῶν ἀνήκει τῇ Θεσσαλίᾳ, ὁ πρὸς βορρᾶν Ὀλυμπος βρίθει καλλονῶν ἐξ ἴσου ἐρατεινῶν πρὸς τὸν ἀμίμητον τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἁρμονίαν αὐλῶνα, ὅστις διαχωρίζει τὴν Ὀσσαν τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ Καλλιπεύκη, ὁσὸς θαυμάσιον καὶ περικαλλέστατον, διαρρέομενον ὑπὸ διαυγῶν ὑδάτων, τὸ στενὸν τῆς Πέτρας, ἡ Μονὴ τοῦ Ἀγίου Διονυσίου διὰ τε τὴν πλουσίαν βλάστησιν καὶ τὸ γραφικὸν τῆς τοποθεσίας μετ' ἀπειρίας ἄλλων θελκτικῶν τοπίων

δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν ἀπαράμιλλον διασφάγα τῶν Τεμπῶν.

Οὕτως ἡ Μακεδονία ἐκ τριῶν μερῶν ὑπὸ μεγάλων ὁρέων στεφανουμένη, φύσει ὀχυρά ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, ἔτι μᾶλλον ἰσχυροποιεῖται διὰ τῶν διασχιζόντων αὐτὴν ὁρέων, οἰοῦναι πολλαπλᾶς ἀμυντικὰς γραμμὰς ἐπιπροσθέτουσα εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς ὀχυρότητα, δι' ἣν μεγίστην κέκτηται στρατηγικὴν σημασίαν. Εἰς συμπλήρωσιν τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς περιγραφῆς πρέπει νὰ μνημονευθῶσι τὰ κεντρικὰ αὐτῆς ὄρη, τὰ λεκανοπέδια, αἱ λίμναι καὶ οἱ ποταμοί. Τὰ διασχιζόντα τὴν Μακεδονίαν ὄρη εἶνε τὸ Βέρμιον, ἡ Κερκίνη, ὁ Ὀρβηλος, τὸ Πάγγαιον, ὁ Βερτίσκοκ καὶ ὁ Ἄθως, προεκτάσεις τῶν προηγουμένων ὄροσειρῶν. Τὸ Βέρμιον ἀποσχιζόμενον τῆς ΝΑ προεκτάσεως τοῦ Σκάρδου διαχωρίζει τὴν Λυγκηστιδα, ἥτοι τὴν περιοχὴν τῆς σημερινῆς Φλωρίνης, ἀπὸ τῆς Ὀρεστίδος, ἥτοι τῆς σημερινῆς Καστορίας, Σιατίστης κλπ. καὶ πολλαχῶς διακλαδούμενον ἐπεκτείνεται μέχρι τῆς πόλεως Βερροίας καὶ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἔνθα καλεῖται Ξηρολείθαιον. Εἰς τῶν κλώνων τοῦ Βερμίου διευθυνόμενος πρὸς βορρᾶν ἀφικνεῖται μέχρι τῆς Ναούσης, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐδέσσης (Βοδενῶν) κειμένης, ὀνομαζόμενος Τούρλα, ἕτερος δὲ δυτικώτερον καὶ παραλλήλως τοῦ προκειμένου διευθυνόμενος πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς μέχρι τοῦ Ἀξιοῦ, καὶ διαχωρίζων τὴν Ἐδεσσαν ἀπὸ τῆς Ἰανιτσᾶς, εἶτα δὲ ἀνακαμπτόμενος πρὸς μεσημβρίαν ἀκολουθεῖ τὸν ροῦν τοῦ Ἀξιοῦ ἐφ' ἱκανόν.

Τὸ Βέρμιον ὄρος, ὡς σινικὸν τεῖχος, διαχωρίζει ἀπὸ τῆς ἐν τῇ Ἑσθονίᾳ Κλεισούρας μέχρι τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου τὴν νότιον Μακεδονίαν, ἥτοι τὰ διαμερίσματα Καστορίας, Ἀνασελίτσας, Γρεβενῶν, Κοζάνης καὶ Αἰκατερίνης ἀπὸ τῆς μέσης καὶ ἀνατολικῆς Μακεδονίας, δύο ἢ τρεῖς παρόδους καταλείπον, ὧν ἡ κυριωτέρα εἶνε ἡ ἐκ Κοζάνης εἰς Βέρροϊαν ἄγουσα διὰ τοῦ Ἐηρολειβάδου, δι' ὅρους ἀκροτόμου καὶ κεκαλυμμένου ὑπὸ ἐκτεταμένων ὄρυμνῶν ἐξ ὀξύης, πίτυος καὶ ἄλλων παντοδαπῶν δένδρων καὶ θάμνων.

Βορειότερον τοῦ Βερμίου ἀποσχίζονται ἕτεροι κλάδοι σχηματίζοντες τὰς κοιλάδας τῆς Πελαγονίας καὶ ἄλλων διαμερισμάτων, περὶ ὧν κατωτέρω. Ἡ Κερκίνη, κλῶνος τῶν Β. Α. παραφυάδων τοῦ Σκάρδου, διευθύνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τῆς Δοβήρου (Δοϊράνης) μέχρι τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ. Ὁ Ὀρβήλος εἶνε ὁ σημαντικώτατος ὄρεινός κλάδος τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ὅστις ἀποσπώμενος ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Σκομίου, ἐκτείνεται μεσημβρινοανατολικῶς πολλὰς διακλαδώσεις ἐκατέρωθεν ἔχων καὶ πλείστας σχηματίζων κοιλάδας μεταξύ Στρυμόνος, ὃν ὑπερβάλλει, καὶ Νέστου ποταμοῦ. Τὸ Πάγγαιο, συνέχεια ὃν τοῦ Ὀρβήλου, εἶνε μεγάλη ὄρεινὴ γραμμὴ ἀποκλείουσα ἐξ ἀνατολῶν καὶ νότου τὴν Κερκινίτιδα λίμνην, περὶ πύστος διὰ τὰ πλούσια μέταλλα τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου. Ὁ Βερτίσκος καὶ ὁ Ἄθως, ὡς καὶ πάντα τῆς χαλκιδικῆς τὰ ὄρη εἶνε κλάδοι τῆς

Κερκίνης, ἐξ ὧν ὁ Ἄθως καίπερ μὴ ἔχων μέγα ὕψος (6,438 ποδῶν), οὐχ ἦν ττον περιώνυμος ἢν παρὰ τε τοῖς παλαιοῖς καὶ τοῖς βυζαντινοῖς, ὡς πόπος δ' ἱερὸς πολλῆς φήμης μέχρι σήμερον ἀπολαύει, καθιστάμενος οὕτω τὸ σημαντικώτερον μετὰ τὸν Ὀλυμπον ὅρος ἀπάσης τῆς ἐλληνικῆς χειρσονήσου.

Τὸ εἰς κῶνον χαρίεντα μετεωριζόμενον ὅρος κατέστη πολυθρύλητον διὰ τὴν περὶ αὐτὸ θηριωδεστάτην θάλασσαν, ἣτις θεόσδοτος σύμμαχος ἐγένετο τοῖς Ἑλλήσιν ἑκατοντάδας τριήρων τοῦ Μαρδονίου καὶ τοῦ Ξέρξου καταποντώσασα. Ἐν τῷ αὐχένι αὐτοῦ τὸ μὲν πρὸς τιμωρίαν, τὸ δὲ πρὸς ἀσφαλῆ τῶν νεῶν διαβίβασιν ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Ἠϊόνης εἰς τὸν τῆς Τορώνης, ὁ Ξέρξης ἔταμε διώρυγα, ἥς τὰ ἔχνη διασώζονται μέχρι τοῦ νῦν. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐκράτει περὶ τοῦ ὕψους αὐτοῦ ἀξιοσημεῖωτος πρόληψις, πιστευομένου ὅτι ἡ μὲν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἐγένετο ὁρατὴ ἐν τῇ κορυφῇ αὐτοῦ τρεῖς ὅλας ὥρας πρότερον ἢ ἐν τῇ παραλίᾳ, ἡ δὲ σκιά αὐτοῦ, δυομένου τοῦ ἡλίου, ἐξετείνετο μέχρι τῆς ἐν Λήμνῳ Μυρίνης. Ὁ ἀρχιτέκτων Δεινοκράτης ἔσχεν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τὴν παράβολον ἰδέαν νὰ μεταποιήσῃ τὸν Ἄθω εἰς ἀνδριάντα τῇ μιᾷ μὲν χειρὶ κρατοῦντα μυριάνδρον πόλιν, τῇ δ' ἑτέρα ποταμὸν ἐκχέοντα.

Παρὰ τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ ἐφημίσθη ὁ Ἄθως μέχρι σήμερον διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἰδρύσιν πεφημισμένων μονῶν, 20 τὸν ἀριθμὸν, ὧν αἱ 10 μὲν

κεῖνται ἐν τῇ βορειανατολικῇ παραλίᾳ τῆς χερσονήσου Ἀκτῆς καὶ 10 ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς, ὧν αἱ ἀρχαιότεραι εἶνε ἡ τοῦ Ξηροποτάμου καὶ ἡ τῆς Λαύρας, ἰδρυθεῖσαι περὶ τὸ 969. Ἡ μεγάλη φήμη καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου μεγίστη ἐπιδρασίς τοῦ ἀγιωνύμου ὅρους εἶνε τηλικαύτη, ὥστε ὁ μέγας καὶ ἀκοίμητος τοῦ ἑλληνισμοῦ πολέμιος, ὁ σλαυῖσμός, ὑπεισῆλθεν ἐκεῖ μεγίστην καὶ πλουσιωτάτην μονὴν ὑπὸ τὸ πρόσχημα σκήτης ἰδρύσας καὶ ἐκ ταύτης ἀνακυκᾷ καὶ συνταράττει καὶ ἐπιβουλεύεται πολλαχῶς καὶ πολυτρόπως τὰ αὐτόθι ἡθικὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα.

Τὴν ἑκτακτον ποικιλίαν τοῦ Μακεδονικοῦ ἐδάφους καταδεικνύουσιν αἱ χαρίεσαι νάπαι καὶ εὐὸροι κοιλάδες, τὰ καλλίκομα χλοάζοντα ὀροπέδια, αἱ πολύφοροι πεδιάδες καὶ τὰ καρποβριθῆ λεκανοπέδια μετὰ τῶν ὕλομανῶν λειμῶνων. Τὰ εὐφώρα πεδία τῆς Μακεδονίας οὐδεμία ἄλλη ἑλληνικὴ ἐπαρχία δύναται νὰ ἐπιδείξῃ. Εἰς 22 ἀνέρχονται τὰ σημαντικώτερα λεκανοπέδια τῆς Μακεδονίας, ὧν τὰ ἐπιστημότατα κατ' ἑκτασιν καὶ γονιμότητα εἶνε ἡ μεγάλη πεδιάς τῆς Ἡμαθίας, ἐκτεινομένη ἀπὸ τῆς Ἐδέσσης μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ Βερροίας μέχρι Ἰαντισᾶς διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Ἀξιοῦ, Λουδίου καὶ Ἀλιάκμονος, ἡ πλουσιωτάτη τῶν Βιτωλίων ἐπεκτεινομένη μέχρι Πριλάπου καὶ Φλωρίνης, διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Ἐριγῶνος, καὶ ἡ τῶν Σερρῶν ἐπιμηκεστάτη πεδιάς ἐκτεινομένη ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ Δεμῖρ Ἰσᾶρ μέχρι τῆς Κερκινίτιδος καὶ τοῦ Παγγαίου καὶ ἀπὸ Σερ-

ρῶν μέχρι Νιγρίτης, γονιμοποιουμένη δὲ ὑπὸ τοῦ Στρυμόνος. Πλὴν τῶν μεγίστων τούτων πεδιάδων ὑπάρχουσι πλείους ὅσαι, ἡ τῆς Ὀρεσιίδος (Καστορίας καὶ Ἀνασελίτσης) διαρρεσμένη ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἡ τῆς Ἐλιμείας (Κοζάνης) διαβρεχομένη καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἡ τῆς Πιερίας (Αἰκατερίνης) πολυῦμνητος στενόμακρος κοιλάς, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν Τεμπῶν καὶ διήκουσα μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Πιερίων ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἐξ ἑτέρου καταλήγει ἐν τῇ ἐκβολῇ τοῦ Ἀλιάκμονος, ἡ τῆς Ἑορδαίας, (Καίλιαριου) τρεῖς ἔχουσα λίμνας, ἡ τῆς Πρέσπης, ἡ τῆς Κορυτσᾶς, ἡ τοῦ Τετόβου, ἡ τοῦ Καλκανδελίου, ἡ τῆς Λυχνιδου, ἡ τῆς Δαρδανίας (Σκοπείων) περίφημος πεδιάς, ἡ τῆς βορείου Παιονίας (Μουσταφᾶ), ἡ τοῦ Ἰστιπίου, ἡ τῆς Στρωμνίτσης ἡ τοῦ Ἐχεδώρου (Ἀβρέτ-Χισάρ), ἡ τοῦ Λαγκαδᾶ, ἡ τοῦ Ἀνθεμουῦντος (Γαλατίστης), ἡ τοῦ Μελενίκου καὶ ἡ τῶν Φιλίππων καὶ Δράμας ἐκλεκτὴ καὶ χαρίεσσα πεδιάς. Πᾶσαι αὗται αἱ κοιλάδες μεταξὺ ὑψικορύφων καὶ ἀπροσίτων πολλάκις ὁρίων ἐφαπλούμεναι, συγκοινωνοῦσι μόνον διὰ στενῶν καὶ ὀχυρῶν παρόδων, σχηματίζουσαι κλιμακῆδὸν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς κατὰ τὸν ροὺν τῶν πολυελίκτων ποταμῶν ἀντερείσματα θαυμάσια πρὸς τὰ ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν καὶ ἀνατολῶν στρατηγικώτατα σημεῖα τῶν ἐξαισιῶν ὁρίων αὐτῆς.

Ἐκ τῆς βραχείας ταύτης ἐπισκοπήσεως καταφαίνεται ἡ λαμπρὰ γεωγραφικὴ θέσις καὶ διάπλασις τῆς περιμαχήτου Μακεδονίας καὶ ἡ ἐξοχος

στρατηγική αὐτῆς σημασία διὰ τὴν ἀμυναν τῶν νοτιώτερον κειμένων ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ τὴν προστασίαν τῶν πρὸς ἀνατολὰς παμμεγίστων συμπερόντων τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὑπὸ τὴν ἐλληνικὴν μάλιστα ἔποψιν ἡ στρατηγική ὑπεραρχὴ τῆς Μακεδονίας εἶνε ἡ αἰγίς τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος, ἡ ἀπροσπέλαστος πανοπλία τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς.

Ἡ νύμφη αὕτη τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν δὲν εἶνε μόνον θελκτικὴ καὶ περικαλλής, δὲν εἶνε μόνον πλουσία καὶ τὸ γένος περίβλεπτος καὶ εὐγενής, ἀλλὰ καὶ ἀρρενωπὸς καὶ φύσει πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ὑψηλὰ ὁδηγεῖ τοὺς ἀξίους ἑαυτῆς. Διὰ τὸν ἐλληνισμόν μάλιστα εἶνε ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ ἡ ἀποκορύφωσις τοῦ ἰδανικοῦ αὐτοῦ.

Ἡ μακεδονικὴ μεγαλοφυΐα ἐδραία, ὥς αἱ θεοποιῆται βάσεις τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ὑψηλή, ὥς αἱ ὑπερνέφελοι αὐτοῦ κορυφαί, ὕψωσεν εἰς ἀνέφικτον ὕψος καὶ ἐτελειοποίησεν εἰς ἀπροσπέλαστον βαθμόν τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῶν δύο ἀγλαωτάτων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ σύμπαντος τέχνων, τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους. Αἱ πλουτολογικαὶ δυνάμεις καὶ ἡ στρατηγικὴ ἀξία τῆς Μακεδονίας ἦσαν τὰ ὑψηλὰ βάρη, ἐφ' ὧν τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα καὶ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς μέγας μεγαλωστί ἐδραζόμενος διέσπειρε καθ' ἅπαντα τὸν κόσμον τὸ φῶς τῆς ἐλευθέρως ἐρεύνης καὶ τὸ ὑψηλὸν δόγμα τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν. Καὶ ἡ νεωτέρα Ἑλλάς, ὥς φοῖνιξ ἀνακαινισθεῖσα ἐκ τῆς τέφρας τῆς Κασσάνδρας, τῆς Ναούσης, τῆς Χίου καὶ τοῦ Μεσολογγίου θὰ διαδραματίσῃ καὶ

αὐθις τὸ ὑπὸ τῆς προνοίας ἀνατεθὲν αὐτῇ μέγα ἐκπολιτευτικὸν πρόσωπον, ἀλλὰ μετὰ τῆς Μακεδονίας. Ἄνευ Μακεδονίας δὲν ὑπάρχει ἐλληνικὸν μέλλον.

III

Οἱ αἰῶνες ἀντιπαρχόμενοι καταλείπουσιν, ὡς ἔχνη θεοχάρακτα τῆς ἀλληλουχίας τῶν ἀνθρωπείων τὰ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, κατατείνοντα προφανῶς εἰς ὠρισμένον τινὰ σκοπὸν, ἀπωτάτῳ κείμενον, ἀνερμήνευτον καὶ ὑπὸ τῆς βαθυνουστάτης φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης. Τὴν ἐπὶ τινι ὑπερτάτῳ σκοπῷ κατευθύνουσιν τῶν ἀνθρωπείων διορᾷ, ἔστω καὶ ἀμυδρῶς, τὸ πνεῦμα τοῦ φιλοσόφου παρατηρητοῦ, ἀλλὰ τὸ τέρμα διατελεῖ μυστήριον ἀνεξιχνίαστον τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ. Τὰ γεγονότα διαδέχονται ἀλλήλα ἐν ἐσωτερικῇ ἐνότητι καὶ ἀκολουθίᾳ, αἵτινες μαρτυροῦσι τὴν ὑπαρξίν ὑπερτέρας τινὸς κατευθυντηρίου τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεως. Τὴν αἰωρουμένην ὑπὲρ τὰ ἀνθρώπεια δύναμιν ταύτην ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας δὲν παραγνωρίζει, ἀλλ' ἅμα διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν ἐσωτερικῶν λόγων εἰσασδήποτε μεγάλῃς κοσμοϊστορικῆς μεταβολῆς ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπιδρῶσι κατ' ἐξοχὴν πρὸς πᾶσαν ἐξέλιξιν καθολικωτέρας σημασίας ἀπειρίαι ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αἰτίων, συμπληρούντων ἢ ἐξασθενίζόντων τὴν ἠθικὴν ῥώμην τῶν διαφόρων ἐθνῶν καὶ παρασκευάζόντων τὴν πρὸς τὰ πρόσω κίνησιν ἢ τὴν

ἡθικὴν αὐτῶν ἔκπτωσιν. Ὁ προσδιάζων ἐνὶ ἐκάστω ἔθνει χαρακτήρ εἶνε ὁ μυστηριώδης ἥλιος, ὁ φωτίζων καὶ ὁδηγῶν αὐτὰ ἐν τῇ περιπετειώδει αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ, ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης δυνάμεως ἀναγκαιοῦσι καὶ ὑλικώτεραί τινες ἀφορμαί, πραγματικώτεραι κινητήριαι δυνάμεις, ὅπως ἡ ἀδρανὴς ἐσωτερικὴ ἰδιοφυΐα δοκιμασθῇ ἐν τοῖς ἔργοις καὶ ὥριμος καὶ αὐτοτελὴς ἀναλάμψη ἐν γεγονόσι γενικοῦ διαφέροντος, ὅταν ἡ ἀρμόδια ὥρα σημάνη. Ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς τούτοις ἐλατηρίοις ἡ φύσις, ἡ θέσις καὶ ἡ ἀρετὴ χώρας τινὸς θεωρεῖται τὸ σπουδαιότατον πάντων. Τοῦτο ἀληθεύει ἐν πολλοῖς μὲν, ἰδίᾳ ὅμως τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει, ὁπερφύσει φέρον τὰ σπέρματα προνομιοῦχου διανοίας ἐπερρώσθη καὶ εἰς τὸ ἰδανικὸν τῆς τελειότητος ἤχθη ὑπὸ τὴν διαυγῇ καὶ συγκεκρασμένην αὐτοῦ ἀτμόσφαιραν, ὑπὸ τὴν γραφικὴν καὶ ἐναρμόνιον ποικιλίαν τῆς περιβαλλούσης αὐτὸ φύσεως, ἐν τῇ χαριέσσει χώρα τοῦ κάλλους καὶ τῆς αὔρας. Τοῦτο πρὸ πάντων κυροῦται ὑπὸ τῶν γεγονότων καὶ ἐπὶ τῆς βορειοτάτης μοίρας τοῦ ἑλληνικοῦ, τῆς Μακεδονίας. Ἡ Μακεδονία φύσει καὶ θέσει κρατίστη χώρα ὁμόρρυθμον καὶ ἰσάξιον λαὸν διέπλασεν.

Ἡ Μακεδονία τιμιωτάτοις ἀπὸ φύσεως πλεονεκτηήμασι κατακοσμηθεῖσα ἦτο προωρισμένη νάναδειξῃ λαὸν ἀνάλογον πρὸς τὰ μεγάλα φυσικὰ πρότυπα, δι' ὧν νηπιόθεν ἐμόρφου καὶ διέπλαττεν αὐτόν. Τὸ τραχὺ κλίμα κατέστησε τραχὺν τὸν χαρακτήρα καὶ εὐπαγῇ τὰ μακεδονικὰ σώματα, ἡ δὲ θέα μεγαλοπρεπῶν ὁρέων, ἐξαισιῶν πεδιάδων,

εὐρυρρεϊθρῶν ποταμῶν διέπλαττε τὸ ἥθος ἀδρὸν καὶ ἐνέπνεε φρόνημα καὶ μεγαλοπραγμοσύνην· ἡ δ' ἐξαισία γονιμότης τῶν μακεδονικῶν πεδίων, θαψιλῶς ἀμείβουσα τὴν φιλοπονίαν, καὶ τὰ θελκιστήρια τῆς φυσικῆς καλλονῆς, ἐνέπνεον ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν γενέτειραν καὶ ἐπερρώνυσον τὴν φιλοπατρίαν τῶν Μακεδόνων. Ἐν ὅσῳ οἱ κάτοικοι δι' ἀμαθίαν καὶ ἀπειροκαλίαν ἠγγνόουν τὴν προσήκουσαν χρῆσιν τῶν φυσικῶν πόρων καὶ τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τῆς ἑαυτῶν χώρας, ἔμενον ἀδρανεῖς, ἐκμεταλλευόμενοι ὑπὸ τῶν πρὸς νότον ὁμοφύλων, οἵτινες διὰ λεγεῶνος ἀκμαίων ἀποικιῶν ἀπέκλεισαν τῆς θαλάσσης τοὺς Μακεδόνας ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Ὀλυμπον Πύδνης μέχρις Ἡϊόνης καὶ Ἀβδήρων· ὅταν ὅμως ἠϋξήσαν αἱ γνώσεις καὶ ἀνεπτύχθησαν πολιτικοὶ καὶ διοικητικοὶ ὀργανισμοὶ καὶ ἰδέαι, ἡγεμόνες δὲ δυνατοὶ νοῆσαι τε καὶ πράξαι κατέλαβον τὴν ἀρχήν, ἡ Μακεδονία ἡ πρακτικωτάτη τῶν μοιρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἤρξατο μεγαλουργοῦσα καὶ πρυτανεύουσα τοῦ ἑλληνισμοῦ, πρόδρομος καὶ προάγγελος γενομένη τῆς μεγίστης ἐν ἀνθρώποις μεταβολῆς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὗ τὴν ὁδὸν προεξωμάλισεν.

Ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐθνολογικὴν σημασίαν τῆς Μακεδονίας, ἐπεμείναμεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ γεωγραφικὴν αὐτῆς περιγραφὴν. Χώρα παραγωγῆς πλουσίας καὶ γεωγραφικῆς θέσεως ἐξαιρέτου ἔχει φύσει τὰ στοιχεῖα τῆς ἐπιδόσεως καὶ τῆς ἀκμῆς, ἡ δὲ προσθήκη αὐτῆς εἶνε δύναμις ἀνυπολόγιστος.

εἰς κράτος μεγάλην ἔχον πολιτικὴν ἐντολὴν καὶ περίδοξον ἱστορίαν.

Ἡ ὁρεογραφία δὲν ἀρκεῖ, ἵνα δώσῃ πλήρη εἰκόνα τῆς γεωγραφίας χώρας τινός, ὅπως δὲ συμπληρωθῇ ἡ γεωγραφικὴ περιγραφή τῆς Μακεδονίας ἀνάγκη νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ὑδρογραφία. Τὰ πάντοθεν κυκλοῦντα καὶ διατέμνοντα τὴν Μακεδονίαν ὑπερύψηλα καὶ χιονόβλητα ὄρη, ὑπὸ συμφύτων δρυμῶν καὶ ἀχμαῖας βλαστήσεως καλυπτόμενα καθιστῶσιν αὐτὴν εὐῶδρον καὶ κατάρρυτον, ὑπὸ μυρίων ρυάκων ἀρδευομένην καὶ ὑπὸ μεγάλων ποταμῶν γονιμοποιουμένην. Τὰ δὲ ποικίλα τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος λεκανοπέδια κολποῦνται πολυαρίθμους καὶ εὐμεγέθεις λίμνας, νέαν ποικιλίαν προστιθεμένας εἰς τὴν εὐρρυθμον φυσικὴν αὐτῆς διάπλασιν, ἥτις τόσῳ συνέβαλεν εἰς τὴν πολιτικὴν αὐτῆς σημασίαν. Ἐκ τῶν πολλῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας ἐπισημότατοι εἶνε ὁ Ἀξιός, ὁ μέγιστος καὶ κάλλιστος τῶν ποταμῶν αὐτῆς, πηγάζων ἀπὸ τοῦ Σκάρδου καὶ πλεῖστα δεχόμενος ἐκατέρωθεν παραποτάμια διαρρέει τὴν μεγίστην μοῖραν τῆς βορείου Μακεδονίας, εὐφορωτάτας διὰ τῶν πλημμυρῶν αὐτοῦ ἀπεργαζόμενος τὰς δι' ὧν διέρχεται χώρας καὶ ἐνούμενος μετὰ τοῦ Λουδίου, μεταλλάξαντος κοίτην, ἐκβάλλει εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον ΝΔ τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ ροῦς αὐτοῦ ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῶν ἐκβολῶν εἶνε 75—80 λευγῶν. Ὁ Δρεῖλων, ὅστις ἐξερχόμενος τῆς Λυχνίδου καὶ ἐνούμενος μετὰ τοῦ Δρίνα διαρρέει τὴν Ἀλβανίαν ἐκβάλλων εἰς τὴν Ἀδριατικὴν. Ὁ

Ἀλιάκμων πηγάζων ἀπὸ τοῦ Γράμμου (Βοΐου), καὶ τῆς λίμνης Κελέτρου, διαρρέει ἀπὸ τοῦ ΒΔ πρὸς τὸ ΝΔ τὴν Ὀρεστίδα καὶ Ἐλίμειαν καὶ καμπτόμενος πρὸς βορρᾶν διέρχεται παρὰ τὸ Βέρμιον καὶ τὴν Βέρροϊαν διαρρέων τὸ ἀνατολικὸν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιοῦ μέχρι τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, ἔνθα ἐκβάλλει. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦτο πλωτὸς μέχρι Βερροίας, ὡς καὶ ὁ Ἀξιὸς μέχρι τινός. Ὁ Λουδίας, πηγάζων ἐκ τοῦ δυτικωτέρου πρὸς βορρᾶν κλάδου τοῦ Βερμίου, ὅστις ἐπιχωρίῳ ὀνόματι καλεῖται Νίτσος, διερχόμενος δ' εἴτα τὴν ὁμώνυμον λίμνην καὶ διαρρέων τὴν εὐφορον κοιλάδα τῆς Ἡμαθίας ἐνοῦται μετὰ τοῦ Ἀξιοῦ ὀλίγῳ πρὸ τῶν ἐκβολῶν καὶ συνεκβάλλει μετ' αὐτοῦ εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Καὶ ὁ Λουδίας ἦν ναυσίπορος μέχρι τῆς ὁμωνύμου λίμνης, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς νεώριον τῆς Πέλλης (Παλατίτσα ἢ Ἅγιοι Ἀπόστολοι). Ὁ Στρυμών, ὁ ἐπιστημότατος τῶν ποταμῶν τῆς Μακεδονίας μετὰ τὸν Ἀξιόν, πηγάζει ἀπὸ τοῦ Σκομίου περὶ τὸ Ραδομίρ τῆς Σαρδικῆς (Σοφίας) διατρέχων ὁδὸν ἱσθμίου περὶ τῷ Ἀξιῷ, γονιμοποιῶν δὲ τὰ μεταξὺ Σκομίου καὶ Ὀρβήλου πεδία καὶ νοτιώτερον τὸ μέγα λεκανοπέδιον τῶν Σερρῶν ἐκβάλλει εἰς τὴν Κερκινίτιν, ἀφ' ἧς αὖθις ἐξερχόμενος χύνεται εἰς τὸν ὁμώνυμον κόλπον παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἠϊόνα.

Ἐν τῇ ἀριστερᾷ αὐτοῦ ὀχθῇ, ἐξερχομένου τῆς Κερκινιτίδος, ἔκειτο ἡ πλουσιωτάτη καὶ πολυανθρωποτάτη ἀποικία τῶν Ἀθηναίων Ἀμφίπολις, ἔνθα νῦν κεῖται τὸ χωρίον Γενί-κιοῦ, ἥτοι Νεοχώ-

ριον. Καὶ ὁ ποταμὸς οὗτος ἦν ναυσίπορος μέχρις Ἀμφιπόλεως. Ὁ Νέστος πηγάζων καὶ οὗτος ἐκ τοῦ Σκομίου κατὰ τὸν ζυγὸν ἐνθα ἐκφύεται πρὸς τὰ ΒΑ ὁ Αἶμος καὶ πρὸς τὰ ΝΑ ἡ Ροδόπη, καὶ ἀκολουθῶν παραλλήλως τῇ Ροδόπῃ κατὰ νοτίαν διεύθυνσιν χύνεται εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἐντεῦθεν τῶν Ἀβδῆρων καὶ ἀπέναντι τῆς Θάσου σχηματίζων τὰ πρὸς ἀνατολὰς ὅρια τῆς Μακεδονίας. Παραλείπομεν τοὺς ἀσημάντους ποταμούς καὶ τὰ παραποτάμια ἀρκούμενοι εἰς τοὺς ἐξ κυριωτάτους αὐτῆς ποταμούς, οἵτινες ἄφθονα ὕδατα κατὰγοντες οὐ μόνον γονιμοποιοῦσιν, ἀλλὰ δύνανται νὰ ὑπηρετήσωσιν αὐτὴν εἰς θαυμασίαν καὶ εὐθηνότατην ἐπικοινωνίαν, καθιστάμενοι πλωτοί, ὡς ἦταν τὸ ἀρχαῖον. Οἱ πολυχεύμονες οὗτοι ποταμοὶ πλὴν τῆς ἀπεργαζομένης εὐφορίας παρέχουσι καὶ ἑτέραν ἀξιολογὸν πρόσδοον ἀπὸ τῆς ἀλιείας, βρῖθοντες παντοδαπῶν ἰχθύων· ἐν δὲ ταῖς πηγαῖς αὐτῶν, ὡς καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν μακεδονικῶν ρυάκων τρέφονται κάραβοι καὶ τρώκται (πέστροφες) ἰχθὺς ἡδίστοι καὶ περιζήτητοι.

Καὶ αἱ λίμναι τῆς Μακεδονίας διακρίνονται διαφέροντως τῷ τε κάλλει καὶ μεγέθει, βρῖθουσαι πολυειδῶν ἰχθύων, ὧν οἱ συνηθέστατοι εἶνε οἱ κυπρίνοι (σαζάνια), ὁ γαλεὸς (γουλιανός), εἶδος τριγλῶν (μπαρμπουνίων), μέγισται καὶ ἡδίσται ἐγγέλεις καὶ ἑτέρα εἶδη μέχρις 20. Αἱ σημαντικώτεραι τῶν λιμνῶν τῆς Μακεδονίας εἶνε 14, αἱ ἀκόλουθοι, ἡ Λυχνίτις ἡ λίμνη τῆς Ἀχρίδος ἡ μεγίστη καὶ καλλίστη τῶν λιμνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλ-

λάδος ἀπάσης, ὥς τις μεσόγειος θάλασσα φαινομένη, ἔχουσα μῆκος 7—8 ὥρων, εὖρος 4—5 ὥρων καὶ περιφέρειαν 18—20 ὥρων καὶ βάθος μέχρι 15 ὀργυίων. Ἐν τοῖς διαυγεστάτοις ὕδασι αὐτῆς τρέφονται περὶ τὰ 20 εἶδη ἰχθύων, ἡδίστων τὴν γεῦσιν καὶ καλλίστων τὴν ὄψιν. Πολλοὶ εὐρίσκουσιν ὁμοιότητα μεταξὺ τῆς λίμνης ταύτης κατὰ τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα καὶ τὴν περιστοιχίζουσαν αὐτὴν φυσικὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὴν λίμνην τῆς Γενεύης. Εὐθὺς μετὰ ταύτην ἔρχεται κατὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἰχθύων ἡ Κερκινίτις λίμνη παρὰ τὴν Ἀμφίπολιν ἔχουσα περίμετρον 12 περίπου ὥρων καὶ βάθος ἱκανόν. Ἐν αὐτῇ ἀλιεύεται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ εἶδος ἰχθύος πολλὴν ἔχον ὁμοιότητα, τὸ σχῆμα καὶ τὴν γεῦσιν πρὸς τὴν τῶν τριγλῶν (μπαρμπουνίων), ὅπερ κοινῶ ἐπιτοπίῳ ὀνόματι καλεῖται χιλισκάρι. Ὡραία ὡσαύτως καὶ εὐμεγέθης εἶνε καὶ ἡ λίμνη τῆς Καστορίας, στρογγύλη μᾶλλον τὸ σχῆμα ἔχουσα μῆκος μὲν $2\frac{1}{2}$ ὥρων, πλάτος δὲ 2 καὶ βάθος 80 ποδῶν, καὶ ἀφθόνους τρέφοντα ἰχθύς ἡδίστους, ἡ τῆς Πρέσπης πρὸς ἀνατολὰς τῆς Λυχνιδοῦ καὶ ἡ τοῦ Δρενόδα παρὰ ταύτην. Αἱ ἀκόλουθοι εἶνε ἀσημότεραι τῶν προηγούμενων, ἡ Βεγορρίτις καὶ ἡ Κέλλη (Ὁστρόβου) πρὸς δυσμὰς τῶν Βοδενῶν, ὧν ἡ τελευταία λίαν ἰχθυοτρόφος, παρὰ ταύτην δὲ σχηματίζεται μικρὰ ἐπιμήκης λίμνη, ἥτις εἶνε ἡ τρίτη ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἑορδαίας. Ἡ Λουδία λίμνη εἶνε μᾶλλον ἀξιομνημόνευτος, ὡς λιμὴν τῆς πρωτεύουσας τοῦ μακεδονικοῦ κράτους Πέλλης, συγκοινωνοῦσα διὰ

τοῦ Λουδίου πρὸς τὴν θάλασσαν, ὅτε οὗτος ἐχύνετο κατ' εὐθείαν εἰς τὸν θερμαϊκὸν κόλπον. Ἡ τῆς Δοθήρου (λίμνη Δοϊράνης, αἱ ἀρχαῖαι Πρασιαί). Ἡ λίμνη Λαγκαδᾶ μικρὰ μὲν, ἀλλ' ἰχθυοφόρος. Ἡ Βόλβη συγκοινωνοῦσα τῇ προηγουμένῃ, ἀλλὰ μεῖζων αὐτῆς, τρέφουσα πολλοὺς ἰχθῦς, ἐν οἷς καὶ θαλασσίους, ἀνερχομένους διὰ τοῦ ἐκ ταύτης ἐξερχομένου Ρηχίου ποταμοῦ.

Ἡ Μακεδονία ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ τεσσάρων κόλπων, οἵτινες πάντες κεῖνται περὶ τὴν Χαλκιδικήν, τοῦ θερμαϊκοῦ ἢ τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Τορωναίου (Κασσάνδρας), τοῦ Σιγγιτικοῦ, ἥτοι Ἀγίου ὄρους καὶ τοῦ Στρυμονικοῦ, ὅστις σχηματίζει ἐτέρους τρεῖς κολπίσκους, τὸν τῆς Ἀκάνθου καὶ Ποσιδηίου καὶ Χριστουπόλεως (Καβάλας). Οἱ σημαντικώτεροι λιμένες τῆς Μακεδονίας εἶνε ἑνδεκα, ἀλλὰ σήμερον πλὴν τοῦ τῆς Καβάλας καὶ τῆς Αἰκατερίνης, ὧν ἡ κίνησις εἶνε ὁπωσοῦν ἀξιόλογος, μόνος ὁ τῆς Θεσσαλονίκης ἀντιπροσωπεύει τὰ $\frac{4}{5}$ τῆς διὰ θαλάσσης ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς τῆς πλουσίας χώρας. Ὁ λιμὴν οὗτος κεῖμενος εἰς τὸ βορειανατολικὸν τοῦ μυχοῦ τοῦ ὁμωνύμου κόλπου εἶνε εὐρυχωρότατος καὶ ἀσφαλής, δυνάμενος νὰ περιλάβῃ τοὺς στόλους πασῶν τῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Ὁ λιμὴν οὗτος κατέστη τὸ ἀκμαιοτάτον καὶ ἐπιφανέστατον ἐμπορεῖον τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξάγων τὰ παντοδαπὰ προϊόντα τῆς παμφόρου χώρας καὶ εἰσάγων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ πάντα τὰ εἶδη, ὧν χρήζει ὁλόκληρος σχεδὸν

ἡ Μακεδονία. Ἵνα δειχθῇ δὲ καὶ δι' ἀριθμῶν ἡ σπουδαιότης τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τοῦ λιμένος τοῦτου ἀναγράφομεν ὥδε τὰ συμπεράσματα τῆς κατὰ τὸ 1884 ἐκθέσεως τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ προξένου τῆς Αὐστρίας πρὸς τὴν κυβέρνησίν του περὶ τοῦ εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου αὐτῆς. Κατὰ τὴν ἐκθεσιν ταύτην ἡ μὲν εἰσαγωγή ἀνῆλθεν εἰς 15,149,90 φλωρινίων, ἤτοι 37,874,762 μεταλλικῶν δραχ. ἡ δ' ἐξαγωγή ἀνῆλθεν εἰς 12,915,865 φλωρινίων ἤτοι 32,289,562 δραχμῶν. Κατὰ τὴν ἐκθεσιν τοῦ Γεν. Προξένου τῆς Ἑλλάδος ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ ἔτους 1890 ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ λιμένος Θεσσαλονίκης ἐμπορεύματα

ἀξίας φρ. χρυσῶν 35,053,620

εἰσῆχθησαν δὲ ἀξίας φρ. χρυσῶν 29,368,000

Κατὰ δὲ τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Αὐστριακοῦ Ἐπιμελητηρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους

ἐξήχθησαν ἐμπορεύμ. ἀξίας φρ. χρ. 35,800,000

εἰσῆχθησαν   "   "   "   " 32,100,000

ἤτοι ἡ τε εἰσαγωγή καὶ ἐξαγωγή ἀνῆλθεν εἰς 68,000,000 φρ. χρυσῶν.

Ἡ τελωνιακὴ ὑπηρεσία τῆς γείτονος χώρας δὲν φημίζεται ἐπὶ ὀξυδερκείᾳ ἢ ἀδεκάστῳ χαρακτηρί, ἐάν δ' ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ 1/3 τῆς τε εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς—ἐπειδὴ ἐκεῖ καὶ ἡ ἐξαγωγή φορολογεῖται—διενεργεῖται λαθραίως ἢ ἄλλως ὑπεκφεύγει τὴν βεβαίωσιν, δεόν νὰ προσθέσωμεν εἰς τὸ ἄνω ποσὸν ἔτερα 34,000,000, ἅτινα ἀναδιδάξουσιν τὴν ἐμπορικὴν κίνησιν τοῦ λιμένος Θεσσαλονίκης εἰς 92,000,000 δραχ. Ἀλλ' ἡ τε εἰσα-

γωγὴ καὶ ἐξαγωγή διενεργεῖται καὶ διὰ τῶν ἄλλων λιμένων καὶ διὰ ξηρᾶς πρὸς τὴν Ἑπειρὸν τὴν Ἀλβανίαν τὴν Σερβίαν, Βουλγαρίαν καὶ Θράκην, ἂν δὲ τὴν κίνησιν ταύτην ὑπολογίσωμεν εἰς τὸ ἥμισυ τῶν 92 ἑκατομ. θέλομεν ἔχει ἔτι 45 ἑκατομμύρια ἥτοι τὸ ὅλον τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῆς Μακεδονίας ἀνέρχεται εἰς 137,000,000, ἥτοι πλέον τοῦ ἡμίσεος τῆς τε εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῆς Ἑλλάδος, ὧν τὸ ποσὸν περιστρέφεται περὶ τὰ 235,000,000.

Συμπληροῦντες οὕτω τὴν πλουτολογικὴν ἔρευναν καὶ τὴν γεωγραφικὴν περιγραφὴν, ἐξ ἧς παράγεται ἡ στρατιωτικὴ περιωπὴ τῆς Μακεδονίας, σκοποῦμεν νὰ καταστήσωμεν τὰ κατὰ τὴν περιμέχῃτον χώραν φωτεινὰ καὶ γνώριμα ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ὕλικῶν καὶ αἰσθητῶν καὶ προβαίνοντες ἐπὶ τὰ ἠθικὰ καὶ μόνον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς διανοίας ὁρώμενα. Ἡ μεγάλη ἰδέα εἶνε ἡ ψυχὴ τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' αἱ ὕλικαι δυνάμεις, τὸ εὐφορον τὸ εὐμέγεθες, τὸ εὐφροῦρητον καὶ πολυάνθρωπον τῆς χώρας, εἶνε τὸ σῶμα αὐτῶν. Διάνοια καὶ σῶμα, ἥτοι νοῦς καὶ ὕλη, αὐλὸς δύναμις καὶ πραγματικὴ ρώμη εἶνε τὰ παραίτητα συστατικὰ ἐθνικοῦ βίου ἀρτίου καὶ ἀκμαίου. Διὰ τοῦτο μόνον τὰ ἔθνη ἐκεῖνα ἤχμασαν καὶ εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς ἰσχύος καὶ δόξης ἀφίκοντο, ἐν οἷς ἑναρμονίως ἐκαλλιεργήθησαν αἱ οικονομικαὶ δυνάμεις μετὰ τῶν πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν, καὶ οὕτως ἐμμελῶς καὶ θαυμασίως ἀνεμίγησαν, ὥστε ἀπήρτισαν ἐνιαῖόν τι καὶ καλλιπρεπὲς ἠθικοπολιτικὸν σύνολον, ἐν ᾧ τὰ ὅρια τῶν

πραγματικῶν καὶ ψυχολογικῶν στοιχείων ἀδύνατον
νὰ διαχωρισθῶσιν εὐκρινῶς.

Ἡ Ἑλλάς τῶν εὐκλεῶν χρόνων τοῦ Περικλέους
καταυγαζομένη ὑπὸ τὸ ἀνέσπερον φῶς αἰδίου κάλ-
λους καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ τῆς ἰδανικῆς τελειό-
τητος καὶ μαγείας τῶν ἀνεφίκτων τῆς καλλιτεχνίας
προϊόντων, τῶν ὑπερκάλων καὶ ἀπαραμίλλων τὸ
ὕψος καὶ τὴν χάριν καὶ τὴν οἰκονομίαν ἔργων τῆς
δραματικῆς μεγαλοφυΐας, τῶν ἀρρενωπῶν προτύ-
πων τῆς ρητορικῆς καὶ τῶν νέων πνευματικῶν κα-
τακτήσεων διὰ τοῦ μεγαλοφυστάτου καὶ ὑψηλο-
τάτου τῆς ἑλληνικῆς διανοίας τροπαίου, τῆς φιλο-
σοφίας, πρόσφατον δὲ διατηροῦσα τὴν ἀθάνατον αἰ-
γλὴν τῶν ἐν Μαραθῶνι καὶ Σαλαμῖνι θριάμβων,
κατέσχε τὴν ὑψίστην θέσιν ἐν τῇ διανοητικῇ καὶ
καλλιτεχνικῇ ἐξάρσει τῆς ἀνθρωπότητος. Ἄλλ' ἢ
ἀστρογείτων αὐτῆς διάνοια ἔχρηζε συμπληρώσεως,
ἣν ἡ θεία πρόνοια ἐπεφύλαττεν, ὡς τιμιώτατον
κλῆρον, τῇ βορειοτάτῃ μοίρᾳ τοῦ ἑλληνισμοῦ, τῇ
Μακεδονίᾳ, ἥτις πρὸς τῇ ἐκλεκτῇ διανοίᾳ τῆς ὅλης
ἑλληνικῆς φυλῆς ἐκέκτῃτο καὶ τὰς κραταιὰς ὑλι-
κὰς δυνάμεις, ὧν ἐστερεῖτο δι' ἑλλειψιν ἐνότητος
καὶ ἐπάρκειαν μεγέθους ἢ κυρίως Ἑλλάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Βον

I

**Ἱστορικὴ περίληψις τῶν τυχῶν
τῆς Μακεδονίας.**

Ὁ πανδαμάτωρ χρόνος, καταβαλὼν εἰς ἐρείπια τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν, ἄρδην ἐξαφανίσας τὰς πολυανθρώπους πόλεις, καὶ ἐπενεγκῶν τὴν δουλείαν ἐρήπλωσε πυκνὸν ἀγνοίας πέπλον ἐπὶ τῆς περιδόξου χώρας, ἣτις θριαμβευτικῶς ἐξέπεμψεν εἰς τὴν Ἀσίαν τὴν ἀείζων καὶ ἀγήρων ἐκείνην λεγεῶνα τῶν ἐκπολιτευτῶν ὀπλιτῶν, φιλοσόφων ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν, οὐχὶ ὅπως κατακτήσωσιν, ἀλλ' ὅπως ἐκπολιτίσωσι τὴν ὑφήλιον. Ἡ μοναδικὴ αὕτη στρατεία, ὡς στήλη φωτὸς διαδραμαῖσα τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν ἀκτινοβολίαν αὐτῆς ἐξακοντίσασα μέχρι τῶν ὄχθων τοῦ Γάγγου, ἀπεκορύφου ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ αὐτοῦ ἐκφάνσει τὸ στρατιωτικόν, ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος πνεῦμα. Ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς νίκης ἡ φωτόσφαιρα ἐκείνη τῶν φιλολόγων καὶ φιλοσόφων μαχητῶν φερομένη, ἡ σύμβολον ἔχουσα τὸν Ὅμηρον καὶ τὸ ξίφος, ἐγκατέσπειρε τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ κατεδραπάνησεν ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος μέγιστον μέρος τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων. Ὁ θάνατος ἤρπασε τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας εἰς

τὸ ζενίθ τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτοῦ λάμπφως, ἐν μέσῳ τῶν μεγάλων βουλευμάτων ὑπὲρ τῆς συμπληρώσεως τοῦ γιγαντώδους αὐτοῦ ἔργου, ὅπερ ἔτεινεν εἰς τὴν ἀνακαίνισιν τῆς ἀνθρωπότητος διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, αἶρον τοὺς διαχωρίζοντας τὰ ἔθνη φραγμοὺς, καὶ συνενεοῦν τοὺς ἀλληλομισουμένους λαοὺς ἐν κοσμοπολιτικῇ ἀγάπῃ ὑπὸ ἑνα ἠθικοπολιτικὸν ὀργανισμόν, ὑπὸ ἑν παγκόσμιον κράτος. Τὸ λαμπρὸν μετέωρον καταλείπον ὀπισθεν φωταυγῇ ὀλκὸν ἐσθῆσθη μετὰ κρότου καταπλήξαντος τὸν τότε κόσμον, θεωροῦντα αὐτὸ ἀπόρροϊαν ὑπερφυσικῆς δυνάμεως μὴ προωρισμένην εἰς ἀπώλειαν. Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου διέλυσε τὴν συνοχὴν τοῦ ἑαυτοῦ κράτους καὶ ἐματαίωσε διὰ παντός τὸ ἰδανικὸν τοῦ παγκοσμίου κράτους καὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν.

Ἀλλὰ τὸ ὀλιβερῶτατον τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐν ἡλικίᾳ 33 ἐτῶν τελευτῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦν ἡ ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐξασθένωσις τῶν ἑλληνομακεδονικῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἐντεῦθεν πηγᾶσασα δουλοσύνη ὑπὸ τὴν κοσμοκράτορα Ρώμην. Ἡ δουλεία δὲν ἤλθε μόνη, ἀλλὰ συνοδευομένη ὑπὸ ἐπαλληλίας δυσκληρημάτων καὶ περιπετειῶν, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων κατεστράφησαν τὰ μνημεῖα τῆς μακεδονικῆς εὐκλείας, οἱ ναοί, τὰ ἀγάλματα, αἱ εἰκόνες, αἱ βιβλιοθήκαι, οἱ θησαυροί, τὰ ἐκπαιδευτήρια καὶ τὰ ὀχυρὰ τεῖχη τῶν περιωνύμων αὐτῆς πόλεων. Ἐν ταῖς ἀπωλείαις ταύταις ἡ ὀδυνηροτάτη πασῶν εἶνε ἡ ἐντελής ἀπώλεια τῶν περὶ Μακεδονίας εἰδικῶν συγγραφῶν πο-

λυτίμων, ὡς δυνάμεθα νὰ εικάσωμεν ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων ἢ τῶν τίτλων τούτων, σωζομένων ἐν ἄλλοις συγγραφεῦσι. Δυστυχῶς σὺν τοῖς εἰδικοῖς περὶ Μακεδονίας συγγράμμασιν ἀπώλοντο καὶ τὰ γενικὰ ἐκεῖνα συγγράμματα, ἐν οἷς καὶ περὶ Μακεδονίας ἐκτενὴς ἐγίνετο λόγος, εἴτε περὶ τῆς γεωγραφίας, εἴτε περὶ τῆς ἐθνολογίας αὐτῆς, ἐλαχίστων ἀποσπασμάτων διασωθέντων. Οὕτως ἀπώλοντο τὰ περὶ Μακεδονίας βιβλία τοῦ Πολυβίου, τοῦ Στράβωνος, τοῦ Διοδώρου, πλὴν τινων ἀποσπασμάτων. Ἐκ τούτου ἐλαχίστας ἔχομεν γνώσεις περὶ τῶν μέχρι τοῦ 498 π. χ. μακεδονικῶν πραγμάτων, ὀλίγας δὲ μέχρι τοῦ 359 π. χ. ὅτε ὁ Φίλιππος διὰ σιδηρᾶς χειρὸς καὶ ἀκαταπονήτου φιλοπραγμοσύνης καὶ μεγαλοπραγμοσύνης ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ὅθεν ἄρχεται τὸ ἱστορικὸν καὶ πολιτικὸν μεγαλεῖον τῆς Μακεδονίας μέχρι τῶν ὁρίων τῆς ἰδανικότητος ἀνυψωθὲν διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀπὸ τοῦ 323, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Ἀλέξανδρος ἤρξατο κλίνων ὁ ἥλιος τῆς δόξης τῆς Μακεδονίας δύσας μετὰ τῆς βασιλείας τοῦ Περσέως τῷ 168. Ἐκτοτε ἐπὶ 563 ἔτη διετέλεσεν ὑπὸ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν Ρωμαίων, μόλις ἀναπνεύσασα μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας, ἥς ἀπετέλει τὴν λαμπροτάτην καὶ κρατίστην ἐπαρχίαν, δοῦσα μάλιστα αὐτῇ τὴν ἐνδοξὸν δυναστείαν τῶν Βασιλείων, κατὰ δὲ τὴν 15 ἑκατονταετηρίδα, ὀλίγας δεκαετηρίδας πρὸ τῆς Κων)πόλεως, ὑπέκυψεν ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν θωμανῶν, ἀφ' οὗ ἀνεκδιήγητα ἐπαθε δεινὰ ἐπὶ 1,600

ἐτη ἐκ τῶν ἀδιαλείπτων ἐπιδρομῶν ἀγριωτάτων καὶ ἀπανθρωποτάτων βαρβαρικῶν φύλων.

Ἡ πρώτη καιτὶς τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους ἦν ἡ πάγκαλος καὶ γόνιμος κοιλὰς ἡ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Λουδίου καὶ Ἀλιάκμονος καὶ τῆς στενῆς παραλίας τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου, μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν αὐτῶν καὶ ἐντὸς τοῦ Βερμίου καὶ τῶν πρὸς βορρᾶν ἀποφύσεων αὐτοῦ κειμένη. Ἡ χώρα αὕτη ἐκαλεῖτο Ἡμαθία ἔχουσα τὰς ἐξῆς πόλεις, τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν Ἐδέσσαν, ἣτις καὶ Αἰγαὶ ἐκαλεῖτο, ἐνθα κεῖνται τὰ σημερινὰ Βοδενά, πόλις ἑλληνοφρονεστάτη, τὴν ἐτι καὶ νῦν ἀξιόλογον πόλιν Βέρροϊαν, τὸ Κίτιον, ἐνθα νῦν ἡ μαρτυρικὴ Νάουσα, τὸ Νυμφαῖον, οὗ ἄγνωστος ἡ τοποθεσία καὶ ἄλλας. Τὸ ὑπὸ στρατηγικὴν ἐποψιν εὐθετον καὶ ἡ ἐξοχος καλλονὴ τῆς τοποθεσίας τῆς Ἐδέσσης (Βοδενῶν) εἶνε περιλάλητος ⁽¹⁾ ὥς ἐπίσης καὶ τῶν ἄλλων τὸ ἐπίκαιρον καὶ ἡ καλλονὴ ἀποθαυμάζονται. Ἐν τῇ εὐφορωτάτῃ ταύτῃ χώρᾳ ἐκπαλαὶ κατῴκει λαὸς ὁμόφυλος ὑπὸ ἡγεμόνας Ἡρακλείδας, ὅστις σὺν τῷ χρόνῳ ἐκπολιτισθεὶς καὶ τῆς ἰδίας δυνάμειος ἐγκρατὴ καὶ σώφρονα ποιησάμενος χρῆσιν ἐπέξέτεινε τὸ ἑαυτοῦ κράτος ἐπὶ τῶν κύκλῳ συγγενῶν φύλων Πελασγῶν, Πιέρων, Φρυγῶν, Παϊόνων, Θρακῶν, ὑποδαιρέσεων ἐνὸς καὶ τοῦ αὐ-

(1) Ὅρα ἀρχαίαν γεωγραφίαν Μακεδονίας, μέρος β', τοπογραφία, σελ. 14—17 ὑπὸ τοῦ ἐλλογίμου Μαργαρίτου Δήμιτσα, ἐνθα ἐπιχαρίτως καὶ μετὰ σαφηνείας περιγράφεται ἡ ἐρσμία τοποθεσία τῶν Βοδενῶν.

τοῦ φυλετικοῦ κλάδου καὶ κατοπιν ἐπὶ τῶν Ἰλ-
λυριῶν.

Τὸ μακεδονικὸν κράτος συστάθεν περί τὸ 802 ἢ 818 διὰ τοῦ Ἡρακλείδου Καράνου, Τημενίδου, οὗ ἀπόγονος Περδίκκας (700-652) ἔλαβε πρῶτος τὴν βασιλικὴν προσωνομίαν, διήρκεσεν 634—650 ἔτη μέχρι τοῦ 168 π. Χ. καταλυθὲν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἡ πρώτη καταληφθεῖσα ἐπαρχία ἦν ἡ περικαλλῆς παρολύμπιος Πιερία προσαρτηθεῖσα ἐπὶ Περδίκκου (700—652), μεθ' ἣν προσελήφθη ἡ Ἐλίμεια, ἥτοι ἡ ἐκατέρωθεν τοῦ κάτω Ἀλιάκμονος χώρα (Κοζάνη, Σιάτιστα κ.λ.) ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' (488—453) πλείστα ὠφελήσαντος τοῦς Ἕλληνας, ἀγωνιζομένους πρὸς τὸν Μαρκόνιον καὶ ἐπισήμως ἀναγνωρισθέντος Ἑλλήνος ὑπὸ τοῦ γεγραφοῦ συνεδρίου τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἑλλανοδικῶν καὶ ἀγωνισαμένου μάλιστα ἐν αὐτοῖς, ὅπερ μόνον τοῖς γνησίοις τῶν Ἑλλήνων ἐπετρέπετο ὑπὸ τοῦ ζηλοτύπου τῆς ἐθνικῆς καθαρότητος λαοῦ, ὅστις καθιέρωσε τὴν ἀριστοκρατικωτάτην διαίρεσιν μεταξύ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν συμπάντων, **Ἑλ-
λην—Βάρβαρος**. Ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως προσήφθη τῇ Μακεδονίᾳ καὶ ἡ Ὀρεστίς (Καστορία). Παλαιότερον ἔτι προσηρτήθησαν ὑπὸ τῶν Τημενιδῶν βασιλέων καὶ ἕτεραι χῶραι, ἡ Ἀλμωπία (Μογλενὰ), ἡ Ἀμφαξιτίς Παιονία μεταξύ Βιτωλίων καὶ Σκοπείων, ἡ Βοττιαία, μεταξύ Λουδίου καὶ Ἀξιοῦ, ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ Πέλλα (Παλατίτσα νῦν), εἰς ἣν μετηνέχθη ἡ πρωτεύουσα ἐπὶ Ἀρχελάου πολυτρόπως παρ' αὐτοῦ κατακοσμηθεῖσα ἀνδριάσι,

κήποις, νεωρίοις, ἵπποφορβίοις, ναοῖς, βασιλείαις, ἅτινα διὰ γραφῶν ἐξαιρέτων ὠράϊσεν ὁ περίφημος ζωγράφος Ζεῦξις. Ἐνταῦθα μετεπέμψατο ὁ φιλόκαλος βασιλεὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους καὶ ζωγράφους καὶ μουσικοὺς ἐκ τῶν ὀνομαστοτάτων τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω δὲ ἡ μικρὰ Μακεδονία ἀπὸ τοῦ Καρανίου μέχρι Φιλίππου ἐμεγαλύνθη συμπαράλαβουσα τὴν παρὰ τὸν Ὀλυμπον χώραν, τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τὸ ὑπολειπόμενον τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀξιού.

Ἡ Β' περίοδος τοῦ μακεδονικοῦ κράτους περιλαμβάνει τὸ ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως τοῦ Φιλίππου εἰς τὸν θρόνον μέχρι τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς (359—323 π. Χ.) διάστημα 36 ἐνιαυτῶν. Ἡ βραχεῖα ὅμως αὕτη περίοδος εἶνε μεγαλουργὸς καὶ ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῆς Μακεδονίας· διότι κατ' αὐτὴν οὐ μόνον συνεπληρώθη ἡ κατάκτησις ὁλοκλήρου τῆς Μακεδονίας καὶ Ἰλλυρίας, οὐ μόνον διὰ τῆς μεγαλοπραγμοσύνης τοῦ πολυμηχάνου Φιλίππου ἀνεγνωρίσθη ἡ ἡγεμονία τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τῶν νοτιώτερον οἰκούντων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ ἑλληνικὴ ρώμη καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἔσχον τὴν ὑψίστην κοσμοπολιτικὴν αὐτῶν ἔκφανσιν. Ὅποιον μεγαλεῖον, ὅποια ρώμη καὶ ὅποιος πολιτικὸς καὶ διοικητικὸς νοῦς ἀνεπτύχθη ἐντὸς τῶν 36 τούτων ἐνιαυτῶν. Ὁ ἀναγινώσκων τὰ τεράστια καὶ παντοδαπὰ ἔργα τῶν φωτοβλήτων τούτων χρόνων καταλαμβάνεται ὑπὸ θαυμασμοῦ βλέπων παρερχόμενα ὑπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀπαράμιλλα στρατιωτικὰ κατορθώ-

ματα, οικονομικά φαινόμενα ἐκτάκτον εὐρωστίας, διοικητικὴν περίνοιαν, πολιτικὴν μεγαλοφυΐαν, ἐπιστημονικὴν βαθύνοιαν καὶ πρακτικὴν ἐμβριθείαν καί, ὡς κωρωνίδα πάντων τούτων, τὴν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ πράξει τῆς ἰδανικωτάτης καὶ εὐγενεστάτης τῶν ἰδεῶν, τῆς ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ ἀναμίξεως τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ἓνα λαὸν παγκόσμιον ! Ἡ βραχεῖα αὕτη ἐποχὴ μετὰ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους εἶνε τὸ αἰώνιον ἔαρ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, ὅπερ θεία τις αἴγλη καὶ θεοπρεπὲς κάλλος περιστέφει. Ἐνταῦθα μετὰ τῆς τελευτῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνδρὸς, ὃν, κατὰ τὸν μέγαν ἱστορικὸν Πολύβιον, πάντες μεγαλοφυέστερον ἢ κατ' ἀνθρώπον γενέσθαι τῇ ψυχῇ συγχωροῦσι, λήγει ἡ ἑλληνικὴ δημιουργία, ἵνα ἴσως μετὰ μυρία καὶ ἀλγαινότατα παθήματα συνετισθῇ καὶ ἀνακαινισθῇ ὁ ἑλληνισμὸς ἐξακολουθήσῃ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς, ἣν ἡ ἀνθρώπεια κατευθύνουσα δύναμις ἐπεφυλάξατο εἰς τὸ ἐκλεκτὸν ἔθνος, ὅπερ μόνον ἐκ τῶν κοσμοϊστορικῶν ἔθνων ἀνέζησε κατὰ παράβολον ὅλως καὶ ὑπερφυῆ τρόπον.

Ἐκτοτε ἡ κλεινὴ Μακεδονία ἤρξατο ἐκπίπτουσα ἕως οὗ ὁ ποῦς τοῦ Ρωμαίου βαρὺς ἐπεκάθισεν ἐπὶ τῶν στέρνων αὐτῆς καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Παρὰ τὴν Πύδναν (Κίπρος) ἐν τῇ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Αἴσονος καὶ Λεύκου, ἐκ τῶν Πιερίων ὀρέων κατερχομένων, πεδιάδι συνεκροτήθη ἡ τελευταία μάχη τοῦ τελευταίου τῆς Μακεδονίας βασιλέως Περσέως πρὸς τὸν Ρωμαῖον στρατηγὸν Αἰμίλιον Παῦλον, τῷ 168 π. Χ. ἥς ἡ κρίσις ἐδούλωσε τὴν

Μακεδονίαν καὶ ἤγαγε τὸν Περσέα μετὰ τῆς γυναικός, τῶν παιδῶν, τῶν πολυτίμων θησαυρῶν καὶ 250 ἡγεμόνων τῆς Μακεδονίας εἰς Ρώμην, ἐνθα ὁ θρίαμβος τοῦ νικητοῦ διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας, χιλιάδων ἀμαξῶν κομιζουσῶν τοὺς πλουσιωτάτους θησαυροὺς τῆς Μακεδονίας, ἀνδριάντας, εἰκόνας, ἀνάγλυφα, τάπητας, ποικίλματα, πολυτιμώτατα ἀγγεῖα χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐλεφάντινα, κοσμήματα, ὅπλα πολυπληθῆ, πᾶν ὃ, τι ἐξαίρετον καὶ ἐκλεκτὸν κειμήλιον. Τοιαύτη ἐν συντομίᾳ ἡ ἱστορία τῆς περιόδου γῶρας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐθυπαρξίας καὶ εὐκλείας αὐτῆς, ἐν ᾗ ἀντανεκλᾶται δι' ἔργων ἀθανάτων καὶ παγκοσμίου διαφέροντος ἀγνή, ἐκπρεπὴς καὶ μεγαλότεχνος ἡ αὐτὴ φύσις, ἥτις προσιδιάζει πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἡ αὐτὴ ἐποπτεία καὶ τὸ αὐτὸ μεγαλεῖον, ἵσως ἥττον ἐν χάριτι καὶ καλλεῖ καὶ τελειότητι καλλιτεχνικῇ, ἀλλὰ μείζον ἐν μεγέθει καὶ ἐπιβολῇ καὶ πρακτικότητι.

Ὁ μακεδονικὸς πολιτισμὸς εἶνε αὐτόχρημα ὁ ἐλληνικὸς ἐν τῇ ἀπείρῳ αὐτοῦ ἐντάσει καὶ ἐλαστικότητι κατὰ τὴν κοσμοπολιτικὴν αὐτοῦ διαμόρφωσιν. Ἐὰν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ μορφῇ ἀπώλεσέ τι τοῦ ἰδανικοῦ αὐτοῦ κάλλους καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας, προσέλαβεν ὅμως παγκόσμιον λαμπηδόνα καταστάς τὸ ἔξοχον ὄργανον τῆς παγκοσμίου ἡμερώσεως.

Τὰ προγεγεννημένα προδιδάσκουσι τὸ μέλλον, μωροὶ δὲ καὶ τυφλοί, ὅσοι ἀπὸ τῶν ἡψηλῶν παραδειγμάτων δὲν ἀντλοῦσι μεγάλα διδάγματα. Ἡ

Μακεδονία διὰ τὴν Ἑλλάδα εἶνε ὁ ἀρραβὼν τοῦ μεγάλειου, τοῦ πλούτου, τῆς ἀσφαλείας. Τὸ διαλαλεῖ ἡ πλουτολογικὴ αὐτῆς σημασία, τὸ μαρτυρεῖ ἡ γεωγραφικὴ αὐτῆς θέσις καὶ ἡ στρατηγικὴ ὑπεροχή, τὸ κηρύττει μεγαλοφώνως ἡ ἱστορία διὰ ζωντανῶν γεγονότων. Ἡ πατρὶς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους δὲν ἐμεγαλουργήσε κατὰ τύχην, ἀλλὰ κατὰ πρόνοιαν, διότι ὁ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ τῇ πρόνομιούχῳ βιῶν λαός, φύσει ἄδρός, ἀλλὰ πάντως καὶ ὑπὸ τῆς γεωλογικῆς διαπλάσεως αὐτῆς καὶ τῆς κλιματολογικῆς ἐπιδράσεως ἀδρότερος καθιστάμενος ἔχει ἔμμονον τὸ ἦθος καὶ τὸ σρόνημα βαθύτερον καὶ τὴν ἐποπτεῖαν διαρκεστέραν. Τοιοῦτος λαὸς πιθανὸν νὰ μὴ ἰσῶται πρὸς τὴν ὀξύτητα καὶ τὸ εὐεπίφορον εἰς ἀκρότητας συναισθημάτων καὶ πρὸς τὸ ζωηρὸν καὶ τὸ νεωτεριστικὸν καὶ εὐμετάβολον τῶν πρὸς νότον ὁμοφύλων, ἀλλ' ἐν αὐτῷ θαυμάζει τις τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἐδραῖον τῆς διανοίας, τὸ βάθος τῶν συναισθημάτων καὶ τὸν πρὸς τὰ πάτρια σιγηλόν, ἀλλὰ πυριφλεγῆ αὐτοῦ ἐνθουσιασμόν. Ἡλικὴν ἀδιάρρηκτον συνοχὴν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν χαρακτῆρα ἤθελε προσθέσῃ ὁ ἀδελφὸς οὗτος λαὸς συνενούμενος μεθ' ἡμῶν!

Ὁ γινώσκων τὴν περιμάχητον χώραν, ὁ μελετήσας τὸ ἦθος τοῦ ἐλληνικωτάτου αὐτῆς λαοῦ, ὁ παρὰ κολουθήσας τὸν θαυμάσιον ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ ἀγῶνα, ὃν ἀπὸ εἰκοσιπενταετίας ἰδίως ἀνέλαβεν ὀλόκληρος ἡ Μακεδονία κατὰ τῶν ἐπιβουλευομένων αὐτὴν ἀπειραριθμῶν ἐχθρῶν, ὁ ἐκτιμήσας προσηκόντως τὴν ἱερὰν ἀφοσίωσιν καὶ τὴν

ἀκαταπόνητον δραστηριότητα καὶ τὴν ἀπίστευτον
πολλάκις αὐταπαρνησίαν πλείστων ἀγωνιστῶν τοῦ
ἐκπολιτιστικοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἀγῶνος, ὁ ἀναμε-
τρήσας τὰς ἀνυπολογίστους πρὸς τὸν ἑλληνισμόν
ὑπηρεσίας 1000 σχολῶν, τῶν πολυαρίθμων συλ-
λόγων καὶ ἀδελφοτήτων, φιλομούσων προκρίτων
καὶ κοινοτήτων ἀξίων πάσης τιμῆς, μόνος οὗτος
δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὁ αὐτὸς μεγαλόφρων καὶ
ἐλευθέριος λαὸς κατοικεῖ τὴν περιδοξὸν χώραν,
οἷος κατῴκει αὐτὴν ἐπὶ τῶν Τημενιδῶν βασιλείων.

II

Ἀπὸ τοῦ ἰδανικοῦ ὕψους αὐτῆς καὶ τῆς θεοπρε-
ποῦς λαμπρόδος ἡ Ἑλλάς τοῦ Περικλέους καὶ
τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐβαραθρώθη ἔκτοτε εἰς ἀνείκα-
στον ἄβυσσον συμφορῶν, καὶ ὁ σιγῆλὸς πέπλος τοῦ
θανάτου ἐκάλυψε τὴν διδάσκαλον τῆς ἀνθρωπότη-
τος, τὴν κοιτίδα τῆς ιδέας, τὴν μητέρα τοῦ καλοῦ,
τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τῆς φιλοπατρίας,
ἥτις, καὶ νεκρά, διέσωζε τὸ ἰδεώδες αὐτῆς κάλλος,
καὶ σιγῶσα, διελάλει διὰ τῶν δυσκληρημάτων
αὐτῆς τὸ οἰχόμενον κλέος. Ἀφ' οὗ ἤρπασεν ἐκ
τοῦρανοῦ τὸ πῦρ τῆς ιδέας ὁ Προμηθεὺς τῶν
ἐθνῶν, προσεπατταλεύθη εἰς τὸν Καύκασον τῆς
δουλοσύνης καὶ ὑπὸ τὸ ἀδιάσειστον βῆρος τῶν δε-
σμῶν αὐτοῦ ἀκίνητῶν ἐσπαράσσετο ὑπὸ τῶν ἀρπα-
κτικῶν ὀρνέων καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχεν ὁ ἐπαμύνων.

“Ὅσφ θεσπέσια καὶ δυσπαρακολούθητα τὸ ὕψος ἦσαν τὰ τρόπαια ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν καὶ ἐν τῇ σφαίρᾳ τῶν ἰδεῶν, τοσούτῳ φρικαλέα καὶ ἀπερίγραπτα ἦσαν τὰ δεινὰ αὐτοῦ, βυθισθέντος μέχρι τοῦ πυθμένος τῶν δυσκληρημάτων, ἐνθα αἰώνιος θάνατος ἀναμένει τὰ ἐκπεπωκότα ἔθνη. Οὐδενὸς ἔθνους τὰ μὲν ἔργα ἦσαν εὐγενέστερα, τὰ δὲ παθήματα τραγικώτερα. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἀνευρίσκει ἐν τῷ δεινῷ καὶ περιπετειώδεϊ ἀγῶνι τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ὁρατὰ, θεογράρακτα ἔχνη, μοναδικοῦ, θαυμασίου γεγονότος. Πάντα τὰ κοσμοϊστορικά ἔθνη, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐαυτῶν ἐντολήν, ἀντιπαρῆλθον ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ κόσμου. Τὸ αὐτόφωτον ὅμως ἔθνος τῶν Ἑλλήνων δὲν ἀπέθανε μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου, δὲν ἀπέθανε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, δὲν ἀπέθανεν ὅτε, ὡς θεῖαι μᾶστιγες, ἐπέπεσον κατ’ αὐτοῦ δεδουλωμένου ἢ καταπεπονημένου, οἱ Δάρδανοι, οἱ Γαλάται, οἱ Σκορδίσκοι, οἱ Δαλμάται, οἱ Βαστάρναι, οἱ Θράκες, οἱ Γότθοι, οἱ Οὐννοι, οἱ Ἀβαροι, οἱ Γεπίδαι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ἄνται, οἱ Ὀστρογότθοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Σαρακηνοὶ, οἱ Σέρβοι, οἱ Οὐζοὶ, οἱ Πετσενέγοι, οἱ Χαζάροι, οἱ Νορμανδοὶ, οἱ Τοῦρκοι. Φρίττει τις ἀναλογιζόμενος τὰς λεηλασίας, τοὺς ἐξανδραποδισμούς, τὰς σφαγὰς, πάντα ἐκεῖνα τὰ δεινὰ, ἅτινα φέρουσιν οἱ πόλεμοι βαρβαρωτάτων καὶ ἀγριωτάτων φύλων, ὧν ἡγείται ἡ φρίκη καὶ ἔπεται ἡ σιγὴ τοῦ τάφου, καὶ ἀποθαυμάζει τὴν στερρότητα καὶ συνοχήν τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ἥτις ἐπέπλευσεν ὅλων τούτων τῶν

κλυδώνων καὶ διέσωσε τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ τὴν ἡρωϊκὴν φύσιν καὶ τὴν πνευματικὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὴν ἁρμονικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἔθνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Θαῦμα δὲν εἶνε ἂν ἀπώλεσε πολλὰ ἐν τῇ μακρᾷ ταύτῃ καὶ πενθίμῳ δοκιμασίᾳ, ἀλλὰ πῶς ἐδυνήθη νὰ διαφυλαχθῇ ἡ ἐθνικὴ τῆς Ἑλλάδος κιβωτός καὶ νὰ περισωθῇ, ἔστω καὶ ἐν τροποποιήσῃ, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ συνείδησις καὶ μεγαλοπραγμοσύνη. Ἄν δὲ τοῦτο θεωρητέον θαῦμα διὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους, ἔτι μᾶλλον δέον ν' ἀποθαυμάζῃ τις τὴν διάσωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, ἐνθα διὰ τὸ εὐθετον τῆς χώρας καὶ τὴν πλουτολογικὴν δύναμιν ἐπὶ χίλια πεντακόσια ἔτη ἀδιαλείπτως ἐφόρμων αἱ θεοστυγεῖς ὁρδαὶ τῶν βαρβάρων καὶ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἦσαν ἐπάλληλα, σχεδὸν ἀκατάπαυστα. Καὶ ὅμως τηλικαύτῃ ἦν ἡ ἐθνοποιὸς δύναμις τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, ὥστε ἐπὶ 1000 ἔτη ἡ Μακεδονία ὑπῆρξεν ἡ μᾶλλον ἡρωϊκὴ καὶ ἐκλεκτὴ ἐν ἑλληνισμῷ ἐπαρχία τοῦ βυζαντιακοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ἡ ἀξιοδάκρυτος καὶ πένθιμος αὕτη ἐποχὴ δέον νὰ μελετηθῇ ἐξ ἴσου ἐπιμελῶς, ὅσῳ ἡ φαιδρὰ καὶ ἐνδοξος καὶ φωταυγὴς ἐποχὴ τῶν καλλίστων χρόνων. Ἐν ἐκείνοις ἡ ἑλληνικὴ δημιουργία ἐφιλοτέχνησεν ἰδεῶδες παγκοσμίου πολιτισμοῦ, ἐν ταύτῃ δὲ ἡ ἑλληνικὴ καρτερία καὶ ἀντοχὴ καὶ συνεκτικότης ἀπειργάσατο μεγαλόρρημα ἥττον μὲν περὶ φωτον καὶ ἐνδοξον, ἀλλ' ὁμοίως μέγα, τὴν διάσωσιν τῶν προγονικῶν θησαυρῶν καὶ τὴν συνέ-

χειαν τῆς ἐκπολιτευτικῆς σταδιοδρομίας τοῦ ἔθνους τῆς ἰδέας Ὁ ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν Οὐννων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Τούρκων μαρτυρικῶς ἀγωνισάμενος ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἰδέας, καὶ σπείρων διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ νέους ἥρωας καὶ μάρτυρας, δὲν εἶνε ἥττον μεγαλόψυχος καὶ ἡρωϊκὸς τῶν ἐν Θερμοπύλαις καὶ Γρανικῷ σιδηροψύχων πολεμιστῶν. Θαυμάζετε, ὦ νεώτεροι Ἕλληνες, τοὺς ἐν Σαλαμῖνι καὶ Ἀρβήλοις μεγαλουργήσαντας, ἀλλὰ θαυμάζετε καὶ τοὺς ἀνωνύμους ἐκείνους μάρτυρας, οἷς ὀφείλετε τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν καὶ τὴν διάσωσιν εὐγενεστάτης κληρονομίας, καὶ ὧν ἄνευ δὲν θὰ ἐκαλεῖσθε νῦν Ἕλληνες.

Μακρὰ εἶνε ἡ ἀπαισία παράταξις τῶν μετὰ τὸ 168 δεινῶν τῆς Μακεδονίας, ὧν μόνον τὰ κυριώτατα ἐν συντομίᾳ θελομεν διεξέλθῃ. Ἡ ρωμαϊκὴ δουλεία μέχρις Αὐγούστου δεινῶς ἐπέσσε τὴν δυστηνον Μακεδονίαν, διότι ἐν ταύτῃ ἡ παρὰ ταύτην ἐγένοντο οἱ φοβεροὶ πόλεμοι τῆς πρώτης καὶ δευτέρας Τριανδρίας, ἀπείρους δυστυχίας σωρεύσαντες ἐπὶ τῆς ἀτυχοῦς χώρας, καὶ διότι οἱ Ρωμαῖοι ἀνθύπατοι πλεονεκτίστατοι, ἄγαν φιλάργυροι καὶ ἀσυνειδήτοι, τυραννικώτατοι δὲ, ἀπειγύμνωσαν τὸν τόπον, ἵνα ἐν βραχεῖ σχηματίσωσι τοὺς ἀμυλήτους ἐκείνους θησαυροὺς, οὓς ἀφειδῶς εἶτα διεσχόρπιζον ἐν Ρώμῃ ἐν μεγάροις, λουκουλλεῖοις γεύμασιν, ἐπαύλεσιν, ἰχθυοτροφεῖοις καὶ παντοδαπῇ γλιδῇ καὶ ἀσωτείᾳ, ἐφ' ἣ ἐπιβόητοι κατέστησαν οἱ κοσμοκράτορες Ρωμαῖοι. Τηλικαύτη δ' ἦν ἡ ἀπόγνωσις ἐπὶ τούτοις τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ὥστε δι' ἰκετηρίων

ἀναφορῶν ἐξητήσαντο παρὰ τοῦ Αὐγούστου παῦ-
 λαν τῶν κακῶν. Ὁ Τιβέριος ἐπακούσας τῶν εὐχῶν
 τούτων κατέλεξεν εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπαρχίας
 τὰς ἐξαρτωμένας ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τῶν αὐτοκρατό-
 ρων. Μετ' οὐ πολὺ αὖθις ἡ Μακεδονία ὑπῆχθη εἰς
 τὴν γενικὴν κατηγορίαν τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν.
 Εἰς ἐπίμετρον δὲ τῶν ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως
 δεινῶν ἤρξαντο ἤδη ἀπὸ τοῦ 252 μ. Χ. αἱ δηώ-
 σεις καὶ οἱ ἐξανδραποδισμοὶ τῶν βαρβάρων φύλων.
 Ἀπὸ τῆς φοβερᾶς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν ἐπὶ τοῦ
 βασιλέως τῆς Μακεδονίας Πτολεμαίου τοῦ Κεραυ-
 νοῦ τὸ πρῶτον ἤδη πάσχει αὕτη τὰ πάνδεινα ὑπὸ
 τῶν βαρβάρων Γόθων ἀνάστατος γενομένη. Αἱ
 φοβεραὶ τούτων εἰσβολαὶ ἐπανελήφθησαν ἀγριώτε-
 ρον τῷ 268, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός, ἵνα
 δυσηπότη αὐτοῦ παρεχώρησε τὴν ἐκείθεν τοῦ
 Ἰστροῦ Δακίαν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐκ τρίτου εἰσέ-
 βαλον εἰς Μακεδονίαν, πανωλεθρίαν σχεδὸν ἐμποι-
 ῆσαντες διὰ τῶν ὤμοσάτων αὐτῶν σφαγῶν καὶ
 δολώσεων. Τὰ ἐκ τούτων δεινὰ ἐπανελαμβάνοντο
 ἐκάστοτε, τῷ δὲ 398 ὁ Ἀρκάδιος πρὸς ἀποφυγὴν
 δῆθεν αὐτῶν διώρισε τὸν ἀπαίσιον τῶν Γόθων ἡ-
 γεμόνα Ἀλάριχον, διοικητὴν τῆς Ἰλλυρίας. Τοι-
 οὔτος λύκος εὐνόητον πῶς διεφύλαξε τὸ ποίμνιον,
 ὅπερ ἐνεπιστεύθη εἰς τὴν φύλαξιν αὐτοῦ! Ἀλλὰ
 τὸν Ἀλάριχον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν λευκὴν
 περιστερὰν πρὸ τῆς ζοφερᾶς προσωπικότητος τοῦ
 Ἀττίλα καὶ τῶν θεομισήτων Οὐνων, οἵτινες εἰσέ-
 βαλον εἰς Μακεδονίαν τῷ 434 μετ' ἀπειραρίθμων
 αἰμοχαρῶν στιφῶν, ἅτινα θεῖαν μάστιγα οἱ σύγ-

χρονοὶ ἀπεκάλεσαν διὰ τὴν φρικτὴν αὐτῶν ἀγριότητα καὶ τὰ αἵματηρὰ ἔχνη, ἅτινα κατέλιπον ὀπίσθεν τῆς τρομερᾶς αὐτῶν πορείας. Μετὰ 44 ἔτη νέος ἐξ ἴσου ἀτίθαστος πολέμιος ἠκολούθησε τῇ πορείᾳ καὶ τοῖς φρικτοῖς ἔργοις τῶν Οὐννων, οἱ Ὀστρογότθοι ἢ ἀνατολικοὶ Γότθοι ὑπὸ τὸν Θεοδώριχον καταστρέψαντες ἀπάσας τὰς πόλεις τῆς χώρας μέχρι Θεσσαλονίκης.

Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 499 ἀρχεῖται διὰ τὸν ἑλληνισμόν καὶ ἰδίᾳ τὴν Μακεδονίαν ἡ μᾶλλον ἀξιοδάκρυτος ἐποχή, ἀφ' ἧς μέχρι σήμερον διηνεκῆς ἐπικρέμαται κίνδυνος τῇ περιμαχίτῳ χώρᾳ. Ὡς νηροστιβάς ἐνέσκηψαν εἰς αὐτὴν οἱ ἀγριώτατοι καὶ μαχιμώτατοι Ἀβαροὶ μετὰ τῆς προφυλακῆς τοῦ ὁμοίου αὐτοῖς φύλου τῶν Βουλγάρων, τὸ πρῶτον ἡδὴ ἀναφανομένου ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστροῦ. Μετ' αὐτοὺς ἐπέδραμον τὴν χώραν οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ Ἄνται ἀπὸ τοῦ 527—565 προχωρήσαντες ἐν τῷ μεταξύ εἰς Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα μέχρι Κορίνθου. Καὶ κατεδιώκοντο μὲν οἱ βάρβαροι ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστροῦ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου, ἀλλὰ πάλιν καιροφυλακοῦντες, ὅποτε οὗτοι ἦσαν ἐπησχολημένοι περὶ ἄλλους πολεμίους, ἐπῆρχοντο καὶ διέσθειρον τὴν χώραν καὶ τοὺς κατοίκους ἀπροφυλάκτους. Τοῦτο ἤνάγκασε τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ ἐγείρῃ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ βαρβάρων τριπλὴν σειρὰν φρουρίων, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐν Μοισίᾳ Μακεδονίᾳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡπείρῳ ἀνῆρχετο εἰς 382. Τῷ 550 κατενικήθησαν οἱ Σλαῦοι καὶ Ἄνται, ἀλλὰ τῷ 568 οἱ Γεπίδοι ὑπὸ Τωτίλαν μετὰ Σλαύων εἰσέ-

βαλον αὐθις καταστρέφοντες τὴν Μακεδονίαν, ἕως οὗ κατανικηθέντες ὑπὸ τῶν αὐκρατορικῶν στρατῶν ἀπηλλάγησαν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστρου.

Καὶ πάλιν οἱ Σλαῦοι εἰσβαλόντες τῷ 578 κατετροπώθησαν καὶ ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου. Μέχρι τοῦ 610 οἱ Ἀβαροι καὶ οἱ Σλαῦοι πολλάκις εἰσέβαλον εἰς Μακεδονίαν νικώμενοι μὲν καὶ ἐκδιωκόμενοι, ἀλλ' ἄρ᾽ ἑρῶν ἤρῃμουν τὴν χώραν, ἥτις ἔπασχεν ἐκ δεινῆς λειψανδρίας, ἐφ' ᾧ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος, ὁ τὸν μέγαν κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνα μελετῶν, παρεχώρησεν οἰκειοθελῶς τοῖς τότε πρῶτον ἀναφανέσι Σέρβοις τὴν περὶ τὸν Ἀλιάκμονα χώραν πρὸς ἐνοίκισιν, ἐνθα ἔκτισαν τὴν ὀχυρὰν καὶ ἐπίκαιρον πόλιν Σέρβια. Ἀλλὰ μετ' οὗ πολὺ ἐγκατέστησαν τῇ συγκαταθέσει τοῦ αὐτοκράτορος, εἰς ἣν χώραν μέχρι τοῦ νῦν κατοικοῦσι, τὴν ἄνω Μοισίαν. Τὸ μέτρον τοῦτο τοῦ Ἡρακλείου μεγάλα βουλευομένου κατὰ τῶν ἐπιφθῶν καταστάντων Περσῶν ἦτο ἴσως συνετὸν τότε, ἀλλὰ τὰ διὰ τὸν ἑλληνισμὸν ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἔκτοτε ἀπαίσια ἐκ τῆς ἐντὸς τοῦ κράτους ἐγκαταστάσεως τῆς σλαυικῆς φυλῆς, ἐπιδρώσης οὕτω ἀπειλητικῶς ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ δικαιώσωμεν τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου, εὐλόγως φοβουμένους τοὺς ἀπὸ νότου συντεταγμένους πολεμίους, οἳ ἦσαν οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Τοῦρκοι, ὀλιγωροῦντας δὲ τῶν ἐκ βορρᾶ κατερχομένων ἀσυντάκτων σιφῶν. Τὰ ἐγγὺς ἀποτελέσματα ἐδικαίωσαν τὴν ἐποπτείαν αὐτῶν, διότι οἱ μὲν Ἀραβες τρίς παρ' ὀλίγον ἐκυ-

ρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ δὲ Τούρκοι τὸ κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους, ἐν ᾧ οἱ ἀπὸ βορρᾶ πολέμιοι καὶ ἂν προσήγγισάν ποτε τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐδ' ἐπεχείρησαν κἂν πολιορκίαν. Καὶ πῶς ἀντέσχευεν εἰς τόσους πολέμιους ἐξ Ἀνατολῶν, Νότου, Δυσμῶν καὶ Βορρᾶ ἐπὶ 1,000 ἔτη τὸ Βυζάντιον εἶνε θαῦμα. Οὐδεμία κἂν δεκαετηρὶς παρῆλθεν ἄνευ ἐναγωνίων πολέμων. Τοιαύτη ἦν ἡ τύχη τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς τοσοῦτον παραγνωρισθείσης μέχρις ἐσχάτων.

Ἀπὸ τοῦ 679 ἀναφαίνονται δυστυχῶς αὐθις μετὰ διακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμφανίσως οἱ Βούλγαροι, φυλὴ τουρανική, ἐκσλαυθίσασα σὺν τῷ χρόνῳ εἰς ἐποχὴν μεταγενεστέραν ἐκ τῆς ἀναμιξείως πρὸς τοὺς Σλαῦους. Ἡ φυλὴ αὕτη διὰ τὴν θηριωδίαν, τὸ ἄπιστον, τὸ δολιον, τὸ ὠμὸν καὶ τὰς βαρβάρους θρησκευτικὰς τελετὰς—διότι ἦσαν εἰδωλολάτραι—ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Βυζαντίου ἔθνος θεοστυγές, μυσαρόν, θεομίσητον καὶ μισρόν. Οἱ Βούλγαροι ἐγκατέστησαν εἰς τὴν κάτω Μοισίαν, τὴν νῦν Βουλγαρίαν, καὶ συναναμιχθέντες μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἀπφικισμένων Σλαύων μυρία δεινὰ ἐπὶ 250 ἔτη προὔξένησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν ἄλλην ἑλληνικὴν χερσόνησον, τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου περισπωμένων εἰς ἐναγωνίους καὶ μακροὺς ἀμφιρρόπους πολέμους πρὸς τοὺς Πέρσας, Ἀράβας καὶ τοὺς Τούρκους τελευταίον. Ὁ Ἰουστιανὸς ὁ Β' κατετρόπωσε τῷ 688 τοὺς Βουλγάρους καὶ Σλαῦους, μετώκισε δὲ τοὺς ἐν Μακε-

δονία πολυαριθμούς Σλαύους εἰς Μικράν Ἀσίαν, ἀντιστηκώσας οὕτω τὸ σφάλμα τοῦ Ἡρακλείου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ τὸ ὀλιγάνθρωπον τῶν χωρῶν τῆς ἐλληνικῆς χερσονήσου οἱ Σλαῦοι λεληθότως καὶ ἄνευ ἀγώνων ἐφηπλώθησαν μέχρι Πελοποννήσου. Εἰς ἀντίρροπον ἀνίσταντο οἱ Σλαῦοι εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ μετωκίζοντο εἰς τὴν ἐλληνικὴν χερσονήσον φύλα ἐξ Ἀσίας μάχιμα, Σῦροι, Ἀρμένιοι, Πέρσαι καὶ ἄλλοι. Ἡ θραῦσις τῶν Βουγάρων καὶ Σλαύων ἐπὶ Ἰουστιανοῦ τοῦ Β' ἦν τηλικαύτη, ὥστε ἐπὶ ἓνα αἰῶνα δὲ ἐτολμήσαν νὰ ἐπιδράμωσι τὴν χώραν.

Ἀπὸ τοῦ 758 οἱ Βούλγαροι ἤρξαντο ἐρρωμένεστερον τῶν ἐξ ἐπιβουλῆς ἐπιδρομῶν μετὰ τῶν συνοίκων καὶ περιοίκων καὶ τῶν ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου Σλαύων, οὓς ἐμαγνήτιζον τὰ πλούτη τῶν ἐλληνικῶν πολειῶν, μάλιστα δ' οἱ ἀμύθητοι ὀησαυροὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι ὅμως αὐτῶν εὗρον ἡγεμόνα ρέκτην καὶ μεγαλουργόν, τὸν Κωνσταντῖνον Ε' τὸν ἐξ Ἰσαύρων, ὅστις πρῶτον μὲν κατενίκησε τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ Σλαύους, εἶτα δὲ κατετρόπωσεν ἐπανειλημμένως τοὺς Βουλγάρους ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ αὐτῶν καὶ μετὰ ἓν ἔτος, παρὰ σπονδῆσαντας, ἐν ᾧ οὗτος ἐπολέμει πρὸς τοὺς Ἀράβας, κατανικᾷ αὐτοὺς παρὰ τὴν Ἀγχιάλον τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Τελέτην ἐξολοθρεύσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἡ ἀπιστία ὅμως καὶ δολιότης τοῦ ἔθνους τούτου ἦν τηλικαύτη, ὥστε μετὰ δύο ἔτη παρὰ βάντες τὰς συνθήκας ἐπιχειροῦσι νέας ἐπιδρομὰς. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἐκ τρίτου κατενίκησε

φονεύσας ἐν μάχῃ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Τόκτον, ἐμβαλὼν αὐτοῖς τρόμον. Τῷ 766 αὖθις στρατεύσας ἠνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ταπεινωτικὴν συνθήκην, ἣν αὖθις παρέβησαν τῷ 772 ἐνισχυθέντες ὑπὸ τῶν ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου Σλαύων. Ἐξοργισθεὶς ὁ Κωνσταντῖνος ἐξεστράτευσε τῷ 772 καὶ τοιοῦτον διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἐνεποίησεν αὐτοῖς τρόμον ἅμα ὥς ἀφίκετο εἰς Βῆρναν, ὥστε προέτειναν συμβάσεις, ἃς ἐδέξατο ὁ αὐτοκράτωρ περισπώμενος ὑπὸ ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν ἕνεκα τῆς εἰκονομαχίας. Ἀλλὰ τὸ βουλγαρικὸν γένος οὐδέποτε ἐτήρει συνθήκας καὶ ὅρκους, καὶ μετ' οὐ πολὺ νέαν ἐπιδρομὴν παρεσκεύασαν κατὰ Θράκης καὶ Μακεδονίας, ὅπερ μαθὼν ὁ Κωνσταντῖνος στρατεύει ὀξέως καὶ ῥάγδην ἐπιπεσὼν κατ' αὐτῶν κατανικᾷ αὐτούς, μηδεμίαν ὑποστάς ζημίαν, μεθ' ἧς ἐστρατεύσατο αὖθις τῷ 775, ὅπως ὑποτάξῃ τοὺς ἀτιθάσσους βαρβάρους ἐντελῶς. Τὸ πεπρωμένον ἔσωσεν αὐτοὺς τότε ἀπὸ τελείας καταστροφῆς, ἵνα τὰ δυστυχήματα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης διαιωμισθῶσιν. Ὁ μεγαλεπήβολος βασιλεὺς, νοσήσας ἐξ ἀνθρακος ἐτελεύτησε καθ' ὁδόν. Ἐπὶ 32 ἔτη οὐδ' ἐτόλμησαν νὰ κινηθῶσιν οἱ Βούλγαροι, μολὶς δ' ἀνεφάνησαν τῷ 807, ἐπωφελήεντες τῆς ἐσωτερικῆς ἐριδᾶς, ὥς πάντοτε. Ἦρξαντο τότε κινούμενοι κυριεύσαντες τὴν Σαρδικὴν (Σόφιαν) καὶ εἰσβαλόντες εἰς Μακεδονίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος νικήσας αὐτοὺς διὰ τοῦ Σταυρακίου τῷ 809, εἰσέβαλεν εἰς Βουλγαρίαν τῷ 811, τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνέβαλεν αὐτοῖς, ὥστε ὁ κνιάζ, ὁ

ἡγεμῶν αὐτῶν, Κροῦμμος καταπτοηθείς, ἐζήτησεν εἰρήνην ἀντὶ πάσης θυσίας. Ἄλλ' οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοσάκις ἡπατήθησαν ὑπὸ τοῦ ἔθνους ἐκείνου, λέγει ὁ σοφὸς ἱστορικὸς Κων. Παπαρρηγόπουλος, ὥστε ὁ Νικηφόρος ἀπέκρουε τὰς προτάσεις ταύτας, ἀποφασίσας νὰ ἐπαγάγῃ τὴν ὀλοσχερῇ αὐτῶν ὑποταγὴν. Πλὴν τὸ μέγα τοῦτο ἐγγεῖρημα προώριστο νὰ ἀγαγῇ εἰς πέρας ἐν τῶν ἀγλαωτάτων τῆς Μακεδονίας τέκνων, Βασίλειος Β' ὁ ἐπικληθεὶς Βουλγαροκτόνος, οὐχὶ δ' ὁ ἥρωϊκός, ἀλλ' ἄτυχός Νικηφόρος, ὅστις κυριεύσας μὲν τὴν παρεμβολὴν καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Κρούμμου, ἀλλὰ περιπλᾶκεις ἐν ἀβάτοις στενοπορίαις παρὰ τὸν Αἶμον ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων, πρὸς οὓς εἶχον αὐτομολήσῃ πρότερον πολλοὶ τῶν ἐπιφανῶν τοῦ Βυζαντίου διὰ τὰς θρησκευτικὰς ἐριδας. Ποσὼ ἐστοίχισαν εἰς τὸν πολιτισμὸν καθόλου καὶ εἰς τὸν ἑλληνισμὸν ἰδίᾳ αἱ θρησκευτικαὶ ἐκείναι διαμάχαι! Ἡ ἀθυμία ἦν οὕτω μεγάλη, ὥστε τὸ πλείστον τοῦ στρατοῦ καταληφθὲν ὑπὸ πανικοῦ διεσκορπίσθη πρὸ τῆς μάχης, παρέμειναν δὲ τὰ κράτιστα τῶν ταγμάτων καὶ οἱ ἄριστοι τῶν ἀξιωματικῶν, οἷς ὁ Νικηφόρος παρακλευόμενος εἰς μεγαλοφυχίαν καὶ ἥρωϊσμόν ἐπέειπεν, οἶονεὶ ἐπιτάφιον ἔνδοξον προλέγων, «κἂν πτερωτοὶ γενώμεθα, μηδεὶς ἐλπίσῃ διαφυγεῖν τὸν ὄλεθρον». Ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλὰ καταβλήθοντες ὑπὸ τοῦ πλήθους ἔπεσον ἥρωϊκώτατα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, μιᾶς μόνον μοίρας τοῦ στρατοῦ διαφυγούσης τὸν ὄλεθρον.

Ὁ Κροῦμμος ἄξιός τῃς φυλῆς αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος καὶ ἐκλεκτὸν σκεῦος τῆς ζοφεράς θρησκείας τῶν Βουλγάρων, ἐκκόψας τὴν κεφαλὴν τοῦ ἥρωϊκοῦ αὐτοκράτορος ἐφύβρισεν αὐτῷ καὶ—πρᾶξις ἀποτρόπαιος! γυμνῶσας καὶ περιαργυρώσας τὸ κρανίον ἔπινεν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς ἀπὸ κυπέλλου! Ἐντεῦθεν δεινότερος καὶ φρικαλεώτερος ἐξήφθη ὁ ἀγών. Ὡς ἐρινὺς ἀλάστωρ, ὡς δαίμων τοῦ ὀλέθρου, ὁ Κροῦμμος προήλασε πρὸς νότον πορθῶν καὶ ἐξανδραποδιζόμενος καὶ σφάζων μέχρι τοῦ 813, ὅτε ὑπεχώρησε πρὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, ἀλλὰ μετὰ τρεῖς μῆνας αὖθις ἐπαναστρέψας κατανικᾷ ἐν Βερσινικίῳ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς καὶ προβαίνει μέχρι Κων)πόλεως καταστρέφων, μεστὸς δ' αἵματος καὶ λείας ἐπέστρεψεν εἰς Βουλγαρίαν. Ἀλλ' ὁ ἀκρίμης τῆς Δίκης ὀφθαλμοὺς παρηκολούθει τὰ αἵματοβαφεῖ ἔχνη τοῦ θεοστυγοῦς Κρούμμου. Ὅτε πάλιν ἀπειραρίθμους ἄγων πολέμιστὰς ὥρμησεν ἐκ τοῦ Αἵμου σκοπῶν νὰ πολιορκήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ αὐτοκράτωρ Λέων, ἀνὴρ στρατηγικώτατος, προλαβὼν αὐτὸν ἐν Μεσημβρίᾳ ἐπήνεγκεν αὐτῷ πανωλεθρίαν, οἷαν τὸ πρῶτον ἤδη ἔπαθον οἱ Βούλγαροι, ὧν μόλις οἰκτρά λείψανα διεσώθησαν μετὰ τοῦ Κρούμμου, ἀποθανόντος μετὰ μικρὸν ἐκ τῆς θλίψεως ἐπὶ τῷ μεγέθει τῆς συμφορᾶς. Ἐκτοτε ἐπὶ ἐβδομήκοντα ἔτη ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου περιστάλη τὸ σκληρότατον γένος, ἀνέπνευσαν δὲ μικρὸν ἢ τε Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη.

Τὸ μακρὸν τοῦτο μαρτύριον, ὁ ἀδιάλειπτος οὐ-

τος κλύδων, οὗ τὰ μαινόμενα κύματα αἰεὶ ἐπυργούντο ἀπειλητικώτερα, ἢ αἰεὶ αὐξανομένη συμφορά, τίνα φυλὴν δὲν ἤθελεν ἐξαφανίσῃ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἢ τίνα ἐθνότητα δὲν ἤθελε πρόρριζον ἀνασπάσῃ ἐν τῇ ἐπαλληλίᾳ τῶν φρικαλαιοτήτων, ἃς ἤριθμήσαμεν ἀνωτέρω ; Καὶ ὅμως ὁ ἐλληνικὸς χιτῶν τῆς Μακεδονίας διῆλθε διὰ τοῦ πυρὸς ἀβλαβής, ὥσπερ ἦτο συνυφασμένος δι' ἀμιάντου, οἱ δὲ δίκην αἰθερίων κεραυνῶν ἐνσκήψαντες ἐπ' αὐτὴν βάρβαροι δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐκβαρβαρώσωσιν αὐτήν, καὶ ἡ ἀπλήστως κατασκεδασθεῖσα ἐπ' αὐτῆς ἀγλὺς τῆς ἀμαθίας, ἀγριότητος καὶ ἀγροικίας, δὲν ἴσχυσε νὰ σβέσῃ τὸ ἀνέσπερον φῶς τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ἀγωγῆς καὶ ἡμερώσεως. Ἡ Μακεδονία τὸ πάλαι συνεπλήρωσε τὸ ἐλληνικὸν μεγαλεῖον, καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις κατέστη τὸ μέγα ἡθικὸν προπύργιον τοῦ ἐλληνισμοῦ, ἀναχαίτισασα τὴν ἐφάπλωσιν τῆς βαρβαρότητος πρὸς νότον. Λατρεύετε, ὦ Πανέλληνες τὸ σεπτὸν τοῦτο ὄνομα, τὴν Μακεδονίαν !

III

Τὸ δόγμα τῆς ἐπιλογῆς ἐν τῷ πίνακι τοῦ ἐλληνικοῦ βίου εὐρίσκει τὸ φωτεινότερον αὐτοῦ κύρος. Κατέκλυσαν τὴν χώραν αὐτοῦ πλήμμυραι δειναὶ μέχρι τῶν ἀκροτάτων ὀρίων ἐπικυματίσασαι, ὑπὸ τὴν ὁρμὴν τῶν ὁποίων ἐκινδύνευε νὰ καταποντισθῇ

ἔσαι καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ παιδεία καὶ ἀγωγή τῶν
 πρώτων ἐγκατοίκων. Ὑπὸ δὲ τὴν σῆψιν τοῦ ὑπὸ
 τῆς βαρβαρότητος ἀποσυντιθεμένου πολιτισμοῦ ἡ-
 πειλεῖτο ἡ ἐξαφάνισις ἀπὸ τῶν ζώντων ἔθνων τοῦ
 ἑλληνικοῦ. Finis Grecia ἐπεῖπον οἱ σοφοί, οἵτινες
 καὶ χθὲς ἀκόμη, ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς μεγάλης ἐπα-
 ναστάσεως καὶ μετ' αὐτὴν ἔτι ἐθρήνουν τὸν αἰώ-
 νιον αὐτῆς θάνατον, ἀπειχόμενοι τὴν νεκρικὴν
 αὐτῆς γαλήνην καὶ τὸ μυστηριώδες κάλλος τοῦ
 νεκροῦ αὐτῆς σώματος ἢ ἀρνούμενοι τὰ πρὸ τῶν
 ὀφθαλμῶν αὐτῶν ζωντανὰ ἔμφυχα τῆς ἑλληνικῆς
 ἀναβιώσεως μαρτύρια, ἐνετρύφων μὲν ὑμνοῦντες
 μετ' εἰδυλλιακῆς χάριτος τὰς φυσικὰς ὠραιότητας
 τῆς χώρας, ἀλλ' ἀφοριστικῶς ὑπεστήριζον τὸν ἐκ-
 σλαυτισμὸν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὁ Φαλλμεράυερ.
 Καὶ ὅμως μάλιστα οἱ θρῆνοι τῶν φιλελλήνων ἢ αἱ
 ὑποκριτικαὶ οἰμῶγαί τῶν μισελλήνων ἢ φιλοσλαύ-
 ων. Ἡ Ἑλλὰς ἀνεκαινίσθη, ὡς ὁ Φοῖνιξ, ἐκ τῆς
 τέφρας αὐτῆς, τὸ δ' ἐκπολιτιστικὸν αὐτῆς πνεῦμα
 παρέμεινεν ἀείζων, ὥσπερ ἡ θεία πρόνοια ἐπέστα-
 ξεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ νέκταρ τῆς ἀειθαλοῦς νεότητος,
 ὥσπερ ἐνεφύσησεν αὐτῷ ὁ πλάστης πνοὴν ἀγέμων
 καὶ ἀθάνατον. Περιέλθετε τὴν Ἑλλάδα, τὰς ἐν
 δουλείᾳ ἑλληνικὰς χώρας κατ' ἐξοχὴν δὲ καὶ μά-
 λιστα τὴν κρατίστην Μακεδονίαν, τὰς ἀπανταχοῦ
 γῆς ἑλληνικὰς ἀποικίας, ἵνα ἴδητε οἱ ἀπιστοῦντες
 πῶς ἀκμάζει ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ὁ ἑλληνικὸς
 πολιτισμὸς καὶ τίνα δύναμιν ἐθνοποιὸν κέντηται,
 ἀκαταγώνιστον, ἀκατάβλητον. Καὶ ἂν ὠργιάσαν
 ἐπὶ τῆς χώρας ἀπειράριθμα βαρβαρικά φύλα, καὶ

ἂν ὡς ἄμμος τῆς θαλάσσης ἐγκατέστησαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις, καὶ ἂν ἐξηνδραποδίσθησαν αἱ πόλεις, τὸ πνεῦμα καὶ ὁ πολιτισμὸς ἀπερρόφησαν πᾶν ὅ,τι βάρβαρον καὶ ἀνελλήνιστον, πᾶν ὅ,τι ἐν δυσαρμοστίᾳ προσήγγιζε τὴν ἄχραντον καὶ ὑπέρ-καλον ἰδέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τίνα τὰ ἴχνη τοῦ κατακλύσαντος τὴν Ἑλλάδα σλαυῖσμοῦ; Ὀνόματά τινα τοποθεσιῶν, ἐρείπια, πικραὶ ἀναμνήσεις καὶ ὑποθέσεις δραμάτων. Οὐδὲν τούτου πλέον.

Πλὴν τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἡ Θεσσαλία παρέμεινεν ἑλληνικὴ, ὡς ἑλληνικὰ ἐν ἁρμονίᾳ καὶ κάλλει καὶ χάριτι παρέμειναν τὰ ἐρατεινὰ Τέμπη, ὡς ἑλληνικὰ τὰ πλήρη καταπληκτικοῦ μεγαλείου Μετέωρα, ἡ θεοποίητος ἐκείνη ἄλυσις τῶν ὑπερυψήλων βράχων, τῶν δίκην Γιγάντων ἐκβλαστανόντων παρὰ τὴν Κάλυμπάκην (Σταγούρ), θέαμα μεγαλοπρεπέστατον καὶ ἐν τοῖς μάλιστα θαυμαστόν.

Ἡ Ἡπειρος παρέμεινεν ἑλληνικὴ μετὰ τῶν ἱερῶν ἀναμνήσεων τῆς Δωδώνης καὶ τῶν δραματικωτάτων ἐπεισοδίων τῆς Πάργας καὶ τοῦ περιδόξου Σουλίου. Ἡ Μακεδονία παρέμεινεν ἑλληνικὴ ὑπὸ τὴν ἱεροπρεπῆ αἰγλὴν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Ἄθω, ὑπὸ τὴν ἀνέσπερον δόξαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους, ὑπὸ τὸ μαρτυρικὸν αἷμα τῆς Κασσάνδρας καὶ Ναούσης, ὑπὸ τὴν ζωογόνον ἀκτινοβολίαν ἀπειραρίθμων σχολῶν, συλλογῶν, ἀδελφοτήτων. Ἡ φυσικὴ διαλογὴ ἐθριάμβευσε καὶ ἐν τῷ ἡθικοπολιτικῷ τούτῳ φαινομένῳ, ὡς θριαμβεύει ἐκάστοτε ἐν τῇ ἐνοργάνῳ φύσει. Τὸ ἐκλεκτὸν καὶ τέλειον καὶ αὐτόφωτον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων παρέ-

μεινεν ἐν τῇ κορυφῇ τῆς ἀνθρωπίνης κλίμακος
κατὰ τὴν Ἀνατολήν, τὰ δ' ἄλλα ἢ ἀπώλοντο
παρέμειναν ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι τῆς διανοητικῆς
κῆς ἀναβάθρας.

Ὁ ἀσκὸς τοῦ Αἰόλου συγκυκᾷ παντοίοις ἀντι-
πνόοις ἀνέμοις τὸ πέλαγος καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ πε-
ρισσόου ναυδάτου, ἀλλ' ὁ ἀσκὸς τῶν κακῶν ὁ ἀ-
νοιχθεὶς ἐπὶ τῆς Μακεδονίας δὲν ἤγειρε κατ' αὐτὴν
ὀλιγώτερα κύματα συμφορῶν, οὐδ' ἥττον ἐπ' αὐ-
τὴν ληλαθεὶν τὰ κύματα τοῦ πόντου ἐν κλύδωνι.
Εἶδομεν ἀνωτέρω τὰ ἔργα τοῦ ἀπαισίου Κρούμμου
καὶ τὰ φοβερά κατ' αὐτοῦ ἀντίποινα τοῦ αὐτοκρά-
τορος Λέοντος τοῦ Ε'. Ἡδὴ εἰσερχόμεθα εἰς νέα
πολεμικὴν περίοδον μᾶλλον ἀγωνιώδη καὶ μακράν
ἣν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ ἀκοιμήτου καὶ ἀπίστο
πολεμίου οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας
τῆς ἀρχηγέτης ὑπῆρξε Βασίλειος ὁ Α' τῷ 867.
Ἐπὶ τοῦ Κρούμμου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ τῆς
βουλγαρικῆς κράτος συνέκειτο ἐκ δύο μερῶν, τῇ
ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βουλγαρίας συγκειμένης ἐν
ὑποτελῶν ἡγεμονιῶν καὶ περιλαμβανούσης τὴν ἀ-
νατολικὴν Οὐγγαρίαν, τὸ Βανᾶτον, τὴν Τρανσυλ-
βανίαν καὶ Δακίαν, ἐνθα κατώκουν Ἀβαροι, Βούλ-
γαροι, Δάκες κ.τ. χρησιμευσούσης δὲ τὸ μὲν εἰς τὴν
ἀσφάλειαν τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου Βουλγάρων
τὸ δὲ ὡς ἀφορμῆς διηγεκῶν ἐπικουριῶν, καὶ δεύ-
τερον τῆς ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου Βουλγαρίας, περι-
λαμβανούσης καὶ τὰ βορειότατα τῆς Μακεδονίας
Εἶπομεν, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἦσαν φυλὴ τουρανικὴ
ἐπὶ πολὺ δὲ διεκρίνετο ἡ γλῶσσα αὐτῶν ἀπὸ τῆς

τῶν Σλαύων, ὡς δεικνύουσι τὰ ὀνόματα Κρούμ, Ἀσπαρούχ, χαγάνος (ὁ ἡγεμὼν) ἀντὶ κνιάζ σλαυ-
ιστί, κ.τ.λ. σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἢ πληθὺς τῶν
Σλαύων καὶ ὁ ἀνώτερος ὁπωσοῦν πολιτισμὸς αὐ-
τῶν ἀφωμοίωσαν τὸ ἔθνος τοῦτο. Οἱ Βούλγαροι
ἐγένοντο χριστιανοὶ διὰ τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθο-
δίου, κηρυξάντων τὸ Εὐαγγέλιον ἐν μέσῳ αὐτῶν
ἀπὸ τοῦ 885 καὶ ἀκολουθῶς.

Ἡ ἐπὶ Λέοντος Ε' συνθήκη τοῦ 817 διετηρήθη
μέχρι τοῦ 893, ὅτε ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἀ-
νηγγορεύθη ὁ Συμεὼν (893—927) ἐκπαιδευθεὶς ἐν
Κωνσταντινουπόλει, στρατηγὸς ἀνδρείος, συνετὸς
καὶ ἐπιτήδειος. Οὗτος νικᾷ κατὰ κράτος τὸν στρα-
τηγὸν Κατακαλὸν καὶ βαθμιαίως ἐπεκτείνει τὸ
κράτος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Μακεδονίας καὶ
εἰσβάλλει εἰς Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, φέρων τὸ
πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, ἐπωφελοῦμενος τῶν πρὸς τοὺς
Μωαμεθανοὺς ἀγώνων τῶν αὐτοκρατόρων. Τοιοῦ-
τον δ' ἀξίωμα ἐκτήσατο ὁ Συμεὼν, ὥστε ἀφεί-
λον τὸν τίτλον τοῦ Κνιάζ, κυρίου, ἔλαβε τὸν τοῦ Τσάρ,
βασιλέως. Τελευτήσας τῷ 927 ἀφῆκε διάδοχον
τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πέτρον, ἐφ' οὗ κατελύθη τὸ ἐκεῖ-
θεν τοῦ Ἰστροῦ βουλγαρικὸν κράτος ὑπὸ τῶν Οὐγ-
γρων. Ἐπὶ τέλους οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ὁ-
ρῶντες τὴν ἐνίσχυσιν ἐν τῷ κράτει τῶν Βουλγά-
ρων καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ θέσωσι τέρμα εἰς τὰς φρι-
κώδεις αὐτῶν πράξεις ἤρξαντο κινούμενοι. Νικη-
φόρος ὁ Φωκᾶς λαμπρῶς ἀγωνισάμενος πρὸς νότον
κατὰ τῶν Ἀράβων ἀντεπεξῆλθε καὶ κατὰ τῶν
Βουλγάρων κυριεύσας τὰ κατὰ τὸν Αἰμον φρούρια

καὶ διὰ τῶν Ρώσων, οἷς συνεμάχησεν, ὑπέταξεν αὐτοὺς τῷ 967—968. Ἀλλ' οἱ Ρῶσοι μετακληθέντες, ὡς σύμμαχοι, κατέστησαν ἀναφανδὸν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν Βουλγάρων, μεθ' ὧν ἐν φοβεραῖς ἐπιδρομαῖς ἐδῆρουν τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Ἀλλ' ἀπέναντι αὐτῶν εἶχον ἄνδρα μεγάλουργόν καὶ ὀξύτατον, Ἰωάννην τὸν Τσιμισκῆν (970—975), ὅστις μετὰ λαμπρᾶς παρασκευῆς καὶ ἐκλεκτοῦ στρατοῦ ἐξεστράτευσεν εἰς Βουλγαρίαν. Ὁ στρατὸς οὗτος ἤλαττοῦτο μὲν τὴν πληθὺν ἄλλων πολυαριθμῶν στρατῶν ἐκπεμφθέντων κατὰ Μωαμεθανῶν ἢ Βουλγάρων, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ λογάδων ἀνδρῶν, ἐν οἷς διέπρεπεν ἡ ἴλη τῶν ἀθανάτων ἐξ ἀρίστων καταφράκτων ἱππέων συγκειμένη. Ἐκ παρατάξεως ἐνίκησεν ἐν πολυνέκροις μάχαις τοὺς Ρώσους, ἀγωνιζομένους μετὰ ρώμης ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδους, ἕως οὗ ἠνάγκασε τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Βιατοσλαῦον ν' ἀποχωρήσῃ διὰ συνθήκης. Οὕτω δὲ κατεκτήθη ἡ Βουλγαρία, διοικουμένη ὡς ἐπαρχία βυζαντιακὴ. Τελευτήσαντος ὁμῶς προῶρως τοῦ ἐνδόξου αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ἀνηλίκου αὐτοῦ διαδόχου ἐπιτροπευομένου ὑπὸ ἀναξίου ἀνδρός, πρὸς δὲ μεγάλῃς στάσεως γενομένης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Σκληροῦ, οἱ Βούλγαροι ἐπιλαθόμενοι τῆς εὐκαιρίας ἐπανέστησαν καὶ ἤρξαντο ἀγριωτάτων καὶ πολυδακρύτων ἐπιδρομῶν εἰς Μακεδονίαν, ἐνθα εἰς τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν ἐφονεύθη πρὸ τῶν ὀχυρῶν τειχῶν τῶν Σερρῶν. Ἐπὶ τέλους λαβὼν τὴν μοναρχορίαν ὁ Σαμουήλ, ἀνὴρ πολεμικὸς καὶ ῥέκτης, ἐντὸς τεσσάρων ἐτῶν καθ' ἃ ἡ βυζαν-

τιακή αυτοκρατορία ἐπησχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ, ἐκυ-
ρίευσεν τὴν βόρειον Μακεδονίαν, ὅθεν ἐπεξέτεινεν
ἄνευ τινὸς ἀντιδράσεως τὴν βουλγαρικὴν κυριαρ-
χίαν εἰς τὸ πλεῖστον τῆς Μακεδονίας, Ἡπείρου,
Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς, ὅθεν ἀνέζευξε πάλιν κατὰ-
φορτος λαφύρων καὶ ἀνδραπόδων καὶ τὴν φρίκην
καὶ τὴν ἐρήμωσιν ὅπισθεν καταλείπων.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐνηλικιωθεὶς ὁ μεγαλεπήβολος
αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β' ὁ Μακεδών, καὶ ἀντι-
φιλοτιμούμενος πρὸς τοὺς ἐνδόξους αὐτοῦ ἐπιτρό-
πους Νικηφόρον Φωκᾶν καὶ Ἰωάννην Τσιμισκῆν,
παρεσκευάζετο διὰ σιδηρᾶς χειρὸς νὰ κατενέγκῃ τὸ
θανάσιμον κτύπημα κατὰ τῶν Βουλγάρων. Τῷ
995 ἄρχεται ὁ μακρὸς καὶ περιπετειώδης, ὁ πει-
σματώδης καὶ ἀδιάλειπτος αὐτοῦ πόλεμος πρὸς
τοὺς βουλγάρους, καθ' ὃν ἡ πολιτικὴ αὐτοῦ ὀξυ-
δέρκεια, ἡ στρατηγικὴ περίνοια καὶ ἡ παραβολὸς
ἀνδρεία προσανεβίβασαν αὐτὸν εἰς τὴν περιωπὴν
τῶν μεγαλουργῶν τῆς πάλαι Μακεδονίας βασιλείων.
Ὡς αἰθέριος κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐπὶ τὴν ἀντίπα-
λον φυλὴν καὶ ὡς θύελλα ἀπειροδύναμος διεσκόρ-
πισεν αὐτὴν μέχρις οὗ τελέως ἐδάμασε. Κατὰ τὸ
995 ὁ Σαμουὴλ κατανικήσας τὴν φρουρὰν τῆς
Θεσσαλονίκης ἐπῆλθεν ὑπεροπτικὸς καὶ δεινὰ βου-
λευόμενος κατὰ τῆς Θεσσαλίας, Ἑλλάδος καὶ
τῆς Πελοποννήσου αὐτῆς, οὐδαμοῦ ἀναχαιτισθεὶς.
Ἄλλ' ἐνῷ οὗτος διέτριβε πορθῶν καὶ λαφυραγω-
γῶν μέχρι τῶν νοτιωτάτων τῆς ἑλληνικῆς χερσο-
νήσου ὁ αὐτοκράτωρ πέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν μέγαν
στρατηγὸν Νικηφόρον τὸν Οὐρανόν, ὅστις ἀπὸ Θεσ-

σαλονίκης ὥρμησε μετὰ τοῦ στρατοῦ κατὰ τοῦ Σαμουήλ καὶ διὰ κεραυνώδους ταχύτητος διελάσας τὴν Θεσσαλίαν ἔπηξε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Σπερχειοῦ, ἐν ᾧ ὁ Σαμουήλ ἐπιστρέφων ἐκ τῆς λαφυραγωγίας ἐστρατοπέδευσεν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρὰ τὸν Καλλιόρομον τῆς Οἰτης, ἐνθα τὰ περίφημα στενά τῶν Θερμοπυλῶν. Ὁ Οὐρανὸς διαβάς τὸν Σπερχεῖον καὶ ἐπιπεσὼν, ὡς αἰετὸς, κατὰ τῆς ἀναριθμήτου στρατιᾶς τῶν Βουλγάρων κατέκοψεν αὐτὴν ἐν μάχῃ πρὸς σφαγὴν μᾶλλον ὁμοιάζουσῃ, τοῦ Σαμουήλ νύκτωρ διαφυγόντος. Ἡ μάχη αὕτη ἦτο κρίσιμος, διότι οὐ μόνον ἀπῆλλαξε τὴν Ἑλλάδα τῆς βουλγαρικῆς δουλείας, ἀλλὰ καὶ προπαρεσκεύασε τὴν προσεχῇ πτώσιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους. Ὁ ἀριθμὸς τῶν πεσόντων Βουλγάρων ἦν τηλικούτος, ὥστε οἱ μέγιστοι σωροὶ τῶν ὀστέων αὐτῶν ἐκίνουν τὸν θαυμασμὸν καὶ μετὰ πολλὰς δεκαετηρίδας.

Ἀπὸ τοῦ 999—1019, ἤτοι ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν διεύθυνε τὸν ἀδιάλειπτον πλέον ἀγῶνα, ὅστις ἐκατέρωθεν ἐκρούφωσε καὶ ἐξῆψε τὰ πάθη καὶ τὴν μανίαν, αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος. Τῷ 999 ὁ αὐτοκράτωρ ἐκυρίευσεν πολλὰ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ φρουρίων, τῷ δὲ 1000 συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου φρουρίων, δι' αἰξίων στρατηγῶν, τῷ 1001 ἐκστρατεύσας ὁ Βασίλειος ἐκ Θεσσαλονίκης ἐκυρίευσεν τὴν Βέρροϊαν καὶ τὰ ὄχυρά Σέρβια καὶ μετ' ὀλίγον κατανικᾷ τὸν Σαμουήλ πολιορκοῦντα τὴν πόλιν ταύτην, καὶ ἀπελαύνει τὰς ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπολειπομένας βουλγαρι-

κας φρουράς καὶ ἐκπολιορκεῖ τὰ Βοδενά. Ὁ Βούλ-
 γαρος τῶν Βοδενῶν φρούραρχος, μετὰ τὴν ἄλωσιν
 τοῦ φρουρίου ἐξήτησεν, ὡς χάριν, νὰ κατοικήσῃ ἐν
 Θεσσαλονίκῃ, ὅπερ παρεχωρήθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ αὐ-
 τοκράτορος, ἐπιθυμοῦντος νὰ προσεταιριζῆται γεν-
 ναίους ἀνδρας. Οὗτος νυμφευθεὶς αὐτόθι τὴν θυ-
 γατέρα ἐγκρίτου Ἑλλήνος καὶ δύο τέκνα ἐξ αὐτῆς
 ἀποκτήσας ἐδραπέτευσεν πρὸς τοὺς Βουλγάρους.
 Συλληφθεὶς συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ μεγαλοψύχου αὐ-
 τοκράτορος· δραπετεύσας δὲ καὶ δευτέρον καὶ αὐ-
 θις συλληφθεὶς ἔτυχεν καὶ ἐκ δευτέρου τῆς συγγνώ-
 μης τοῦ μεγαλοψύχου ἡγεμόνος. Ἀλλ' ὁ ἀτίθασ-
 σος Βούλγαρος, ἀφ' οὗ ἀπέκτισεν καὶ δύο ἕτερα τέ-
 κνα ἐδραπέτευσεν καὶ ἐκ τρίτου προδοὺς τὴν ἐστίαν,
 τὴν σύζυγον, τὰ τέκνα· συλληφθεὶς ὅμως ἐκ τρί-
 του ἐθανατώθη. Ὁ Βούλγαρος οὗτος ἐκαλεῖτο
 Δραξάν. Εὐνόητον ἐντεῦθεν πᾶσι ἀδιάλλακτα καὶ
 ἀκατανίκητα ἦσαν τὰ μίστη τῶν Βουλγάρων κατὰ
 τῶν Ἑλλήνων, ἀκριβῶς, ὅπως σήμερον, ἐνθα τὸ
 πρῶτον δίδαγμα ἐν τοῖς δημοτικαῖς σχολαῖς εἶνε
 ὅτι ὁ πρῶτος ἐχθρὸς τῶν Βουλγάρων εἶνε ὁ Ἑλ-
 λην. Εἶνε τετυπωμένον τὸ λόγιον τοῦτο μετὰ καὶ
 ἄλλων κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἀφορισμῶν ἐν διδακτι-
 κοῖς βιβλίοις τῆς πρώτης ἡλικίας! Ὡς τότε, ὁ φο-
 βερώτερος τοῦ ἐλληνισμοῦ διώκτης ὑπῆρξεν ὁ ἐλ-
 ληνομαθὴς Συμεὼν οὕτω καὶ νῦν οἱ πρόφιμοι τῶν
 Ἑλλήνων Βούλγαροι, οἱ δαπάναις αὐτῶν ἐν Μα-
 κεδονίᾳ ἢ Θράκῃ ἢ τῇ ἁλλοδαπῇ σπουδάσαντες
 ἀρχιερεῖς, ἰατροὶ ἢ διδάσκαλοι εἶνε ἢ ὑπῆρξαν οἱ
 μᾶλλον ἀμείλικτοι ἢ ἀτίθασσοι καὶ ἄσπονδοι πο-

λέμιοι τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τῷ 1002 ὁ Βασίλειος ἐκυρίευσεν τὸ Βιδίνιον καὶ ἕτερα φρουρία καὶ ἐν φοβερά ἐκ παρατάξεως μάχῃ παρὰ τὰ Σκόπεια καὶ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀξιοῦ κατέθραυσε τὰς δυνάμεις τοῦ Σαμουήλ, νικήσας αὐτὸν κατὰ κράτος καὶ κυριεύσας τὴν ὀχυρὰν ταύτην πόλιν. Τοσοῦτον δὲ πρόμον ἐνέπνεεν εἰς τοὺς Βουλγάρους τὸ ὄνομα τοῦ Βασιλείου, ὥστε ἐν τινι μάχῃ μόνον ἡ παρουσία αὐτοῦ πρώτου ἐπὶ τὴν ἐφοδὸν ὁρμῶντος, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς φυγὴν κραυγάζοντας «*vegite, Caesar*», ἥτοι φύγετε, ὁ Καῖσαρ ἔρχεται. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Κεδρηνός, εἶνε χαρακτηριστικώτατον. Ἐκτοτε καὶ ἐπὶ ἐνδεκατίαν οὐδεμία ἐκ παρατάξεως μάχῃ ἐγένετο, τοῦ Σαμουήλ φόβῳ ἀποφεύγοντος κρίσιμους μάχας, ἀλλ' ἐξ ἐπιδρομῆς ἐπιπίπτοντος κατὰ τῶν ἀνυπερασπίστων χωρῶν. Μόλις τῷ 1014 ἀπεφάσισε νὰ ἀντισταθῇ πάσῃ δυνάμει ἐν τῇ ὀχυρᾷ θέσει Κλειδίῳ, ἀλλ' ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος δεινοτάτην ἥτταν, δι' ἧς ἐθραύσθη πλεόν τὸ βουλγαρικὸν φρόνημα καὶ ἐταπεινώθη ἡ ὄψις αὐτῶν. Ἐκτοτε μέχρι τοῦ 1019 ὁ αὐτοκράτωρ συνεπλήρου τὴν ὑποταγὴν τῶν φρουρίων, ἕως οὗ καταληφθείσης τῆς Ἀχρίδος τῆς πρωτευούσης τῶν Βουλγάρων, ἑτερματίσθη ὁ φοβερός ἀγών. Καὶ ἐπανέστησαν μὲν καὶ αὖθις ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ἀλλὰ καὶ πάλιν καθυπετάγησαν, ἕως οὗ πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κων)πόλεως ἐδουλώθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ τελευταία τέλος δοκιμασία πρὸ τῆς ζοφερᾶς τουρ-

κικῆς δουλοσύνης, ἣν ἡ εἰσβολὴ τῶν Σέρβων κατὰ τὸν 13 καὶ 14 αἰῶνα.

Πλήρης θλίψεως, ἐρημώσεως, τέφρας καὶ αἵματος ἦσαν οἱ αἰῶνες οὗτοι διὰ τὴν Μακεδονίαν, ἥτις ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου τῆς δόξης αὐτῆς κατέπεσεν εἰς τάνηλια σκότῃ τῆς ἐκπτώσεως καὶ τοῦ ἐνείδους. Ἄλλ' ἐὰν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπυρπολοῦν τοὺς ἐτοίμους εἰς θερισμὸν ἀγρούς, ἐὰν ἤρπαζον τὰ κτήνη, ἐὰν ἐλαφυραγώγουν τὰς πόλεις, ἐὰν κατέκοπτον τὰ ἄλσῃ, ἐὰν ἐξηνδραπόδιζον τοὺς κατοίκους, ἐὰν ἔσφαζον καὶ ἔκαιον, τὰ κατ' αὐτῶν ἀντίποινα ἦσαν τόσον δεινὰ, ὥστε οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ καλέσῃ αὐτοὺς νικητὰς τῶν Βυζαντινῶν, ὡς ἀλαζονικῶς ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς τῷ 1885 ὁ τότε ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Ἀλέξανδρος Βάττεμβεργ. Οἱ πόλεμοι τῶν Βουλγάρων ἦσαν ληστρικοὶ καὶ ἐπίβουλοι καὶ αἱ ἐπιθέσεις αἰφνίδιοι καὶ ἀκήρυκτοι. Τοῦτο διακρίνει τὴν φυλὴν ταύτην, ἀποδείξεις ἡ παρασπονδία τοῦ 1885. Ὅσάκις ἡ αἰωνόβιος βυζαντινὴ αὐτοκρατορία περιεσπᾶτο ὑπὸ τῶν φοβερῶν πρὸς τοὺς Ἀραβας, Σαρακηνούς καὶ Τούρκους ἀγώνων, ἦτο ἄφρευκτος ἢ ἐκ βορρᾶ ἐπιβουλῇ, εἴτε ὑπῆρχον, εἴτε δὲν ὑπῆρχον συνθήκαι, ἀλλ' αἱ ὀρδαὶ αὐταὶ πάντοτε ἠττῶντο ὑπὸ τῶν στρατιῶν τῶν αὐτοκρατόρων, ὅσάκις οἱ ἀπὸ νότου συντεταγμένοι καὶ μεγαλεπήβολοι πολέμιοι παρεῖχον εὐκαιρίαν τοῖς ἐν Βυζαντίῳ νὰ τοὺς ἐνθυμηθῶσιν. Αἱ περὶ φανεῖς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ε' νῆκαι, ἡ παρὰ τὴν Ἀγχιάλον νίκη τοῦ Λέοντος, ἡ τὴν πανωλεθρίαν καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἀπαισίου Κρούμμου ἐπε-

νεγκοῦσα, οἱ θρίαμβοι Νικηφόρου τοῦ Φωκά, Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ καὶ Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ καὶ αἱ κεραυνώδεις ἐκστρατεῖαι Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀρκοῦσιν εἰς τοὺς σοβαροὺς κριτὰς καὶ τοὺς ἱπποτικούς στρατιώτας νὰ χαρακτηρίσωσι τὴν ἀξίαν τῆς ὑπερφιάλου ῥήσεως τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν νικητῶν τοῦ Βυζαντίου !

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γον

I

Ἐθνολογικὴ κατάστασις τῆς Μακεδονίας

Ἐκ τοῦ παγκοσμίου χάους, ἐν ᾧ ἐπλανᾶτο σιγηλὸν τὸ ἔρεβος ἀτελευτήτου νυκτὸς καὶ πνεῦμα θανάτου ἐκυριάρχει τῶν ἀτερματίστων ἀβύσσων τοῦ ἀπείρου, προῆλθε διὰ τῆς πνοῆς τοῦ δημιουργοῦ ἡ κίνησις, ἀφ' ἧς ἐξέλαμψεν ἡ οὐρανία φωτογωγία τοῦ ἀπυθμένου διαστήματος δι' ἀπειρομυρίων ἡλίων καὶ ἤχησεν ἡ ἀσίγητος ἀρμονία τοῦ σύμπαντος τονίζουσα ὑπερκοσμίους φθόγγους πληροῦντας τὸ ἀχανές, αἰωνίαν πανήγυριν ἄγον ἐν τῷ πνεύματι καὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τοῦ χάους τῆς ἀγνοίας, ὅπερ ἐν σκιᾷ θανάτου ἐκράτει τὰς ἀρχαιγόνους τῆς ἀνθρωπότητος γενεάς, προῆλθε σελασφόρον τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεῦνης τὸ καθοδηγῆσαν τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὸν ἄσβεστον πυρσὸν τῆς ἐπιστήμης ἐπὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ιδέαν, ὅφ' ὧν ὥσει ὑπὸ θεοπέμπων πτερύγων φερόμενος ἄγεται εἰς τὴν κατὰκτησιν τῆς φύσεως καὶ πειρᾶται νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἀβόλιστα βάθη τῆς γνώσεως, ἐνθα ζηλοτύπως κρύπτονται τὰ μυστήρια τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν ὄντων. Ἐκ τοῦ χάους τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, ἐκ τῶν ἀβύσσων τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, ἐξέθορε θεοπρεπὴς ἡ εὐγενεστάτη τῶν κα-

τακτησέων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δικαιοσύνη, τὸ ἄνθος τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς, ἡ ψυχὴ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Πνεῦμα καὶ χάρις τοῦ Θεοῦ ἀνεργίπισε τὸν ὑπὸ τὴν σποδὸν ἐθνικῆς προγραφῆς δισχιλίων ἐτῶν τεθαυμένον σπινθήρα τῆς ἐλληνικῆς ιδέας εἰς οὐρανομήκη φλόγα, καὶ πνεῦμα καὶ χάρις Θεοῦ ἐνεφύσησε τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς τὴν δικαιοσύνην, ἥτις στεφανώσασα τοὺς ὑπερβάντας τὰ ὅρια τοῦ θαυμαστοῦ ἀγῶνας τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς ἀνεγνώρισεν αὐτῇ τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ εὐγενεστέρα στιγμή τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος ὑπῆρξε βεβαίως ἐκείνη, καθ' ἣν λαὸς μὲν ἀγλαΐζομενος ὑπὸ τὴν δάφνην τοῦ ἥρωος καὶ τὸν στέφανον τοῦ μάρτυρος ἐδέχετο εὐγνώμων, διπλωματία δὲ ἀξία τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου τοῦ Ἰθ' αἰῶνος ἐδίδεν ἑπαθλον τὸ πάντων τιμιώτατον, τὴν ἐλευθερίαν, εἰς ἔθνος κατακτῆσαν αὐτὴν διὰ θυσιῶν μοναδικῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ στιγμή ἐκείνη, ἡ αἰμυνηστος, ἀνεβίβασε τὴν δικαιοσύνην τῶν ἀνθρώπων μέχρι τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἔξαρσις ἐκείνη, ἡ ἀναπτεροῦσα τὸ ἠθικὸν παράστημα τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος μέχρι τῆς συλλήψεως ἀρχῶν ἰσοθέων, δὲν θάναφάνῃ καὶ πάλιν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν ἰσχυρῶν; Ἐσβέσθη τέλεον ἐν τῇ ψυχῇ τῶν εὐγενῶν λαῶν, τῶν μεγαλυνομένων ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ ιδέᾳ, ἡ ἐστία τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς φωτοδοτίδος φυλῆς, ἥτις ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὑπῆρξε καὶ διατελεῖ ὑπάρχουσα ὁ μόνος ἀντιπρόσωπος τοῦ πολιτισμοῦ; Τὰ 9,000,000 τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς

θὰ μείνωσι λοιπὸν ἔκθετα ὑπὸ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου εἰς τὸν διωγμὸν καὶ τὴν ἐξόντωσιν ; Τὰς ἀπορίας ταύτας μαρτυρούσας τὴν ἐσωτερικὴν ἀγωνίαν αὐτοῦ, δὲν θὰ προέβαλλεν εἰς ἑαυτὸν ὁ ἑλληνικὸς παράγων, ἂν εὐσχοπώτερον ὄργάνου τὰς ἀκαταγωνίστους αὐτοῦ ἠθικὰς δυνάμεις καὶ ἂν παρεῖχεν ἑαυτὸν πάντοτε ζῶντα ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν οἱ ἀντίπαλοι λαοί, ἢ ἀκριθέστερον εἰπεῖν, οἱ τὴν κηδεμονίαν αὐτῶν ἀναλαβόντες, οὐ παύονται πληροῦντες τὴν εὐρωπαϊκὴν συνειδήσιν μυθευμάτων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τεινόντων νὰ παραστήσωσι τὸν ἑλληνικὸν παράγοντα ἀσθενῆ, ἀσύντακτον καὶ ὀλιγάριθμον. Ἀγωνίζονται διὰ παντὸς ψεύδους, διὰ πάσης διαβολῆς, διὰ παντὸς τρόπου ἐπιβουλῆς νὰ ἐξουθενώσωσιν αὐτόν, εἰκονίζοντες ἀδικούντα τὸν ἀδικούμενον καὶ καταγγέλλοντες αὐτοὶ οἱ παρὰ σπονδοὶ καὶ ἄρπαγες τὸν ληστευόμενον παρ' αὐτῶν ἑλληνισμόν, ὡς τύραννον ἐφορμῶντα δίκην λύκου κατ' αὐτῶν τῶν ἀκάκων ἀρνίων, οἵτινες βαρβάρων βαρβαρώτατοι οὐδὲν τῶν ἀπείρων εἰδῶν τῆς βδελυρίας ἀφῆκαν ἀτέλεστον ! Τί πράττομεν ἡμεῖς πρὸς ἄμυναν κατὰ τῆς ἀσιγήτου τούτων διαβολῆς καὶ συκοφαντίας ; Μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθεος ἀδιαφόρως βλέπομεν τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης ἐμποτιζομένην βραδέως τοῦ δηλητηρίου τῆς πλάνης ἐπὶ τῆς ἐθολογικῆς καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς. Οὐδ' ἐξανίστάμεθα, ὡς εἰς ἄνθρωπος, κατὰ τῆς βδελυρᾶς συκοφαντίας, κατὰ τῆς ἀνιέρου ὕβρεως, ἃς ἐκτοξεύ-

ουσι κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, τερατευόμενοι ὅτι ὁ ἑλληνικὸς τῆς Μακεδονίας πληθυσμὸς οὐδ' εἰς 60.000 ἀνέρχεται ! Καὶ τὴν μυσαρὰν ταύτην πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὕβριν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ τουρανικὸς δαίμων θὰ ἡσχύνετο καὶ εἰς τὴν βαρβαρωτάτην τῶν γλωσσῶν νὰ ἐκστομίσῃ, τὴν ἡκούσαμεν ἐν τῇ Γαλάτιδι φωνῇ, ἀπὸ τῶν στηλῶν γαλλικῆς ἐφημερίδος ἐξακοντίζομένην. Καὶ μόνον ἡ παράταξις τῶν λεγεῶνων τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν τῆς Μακεδονίας, ἤρκει νὰ θρυμματίσῃ τὸν νέον πύργον τῆς Βαβέλ, ὃν ἀγωνίζονται νὰ ἰδρύσωσιν ἐπὶ τοῦ ψεύδους οἱ μισέλληνες θιασῶται τοῦ ἀνυπάρχοντος ἐκβουλγαρισμοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν πρόχειρον ταύτην διάψευσιν εὐθὺς ἀμα τῇ δημοσιεύσει τῆς ἐπιθούλου καὶ πᾶν ψεῦδος ὑπερβαίνουσας εἰδήσεως τῆς γαλλικῆς ἐφημερίδος εὗρέθη Ἑλληνικὴ νὰ ποιήσῃται !

Ὁ ἀρνούμενος ὅτι ἐν Μακεδονίᾳ, ὡς τις ζῶσα μαρτυρία τῶν περιπετειῶν τῆς χώρας, ὑπάρχει ἐθνολογικὸς κυκεὼν, οὐδὲν ἄλλο ἢ θελεῖ σωραθῇ πρᾶτων ἢ ἀσεβῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Γλῶσσαι καὶ φυλαὶ κατὰ τὸν μακρὸν ῥοδὸν τοῦ χρόνου ἀνεμίγησαν ἐκεῖ πλέον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ. Ἐκ τούτων ὅμως δὲν ἔπεται ὅτι ἐλλεῖπει ἐν αὐτῇ κυρίαρχος ἐθνικὸς χαρακτήρ ἢ ὅτι ἡ ἐθνολογικὴ διάκρισις κατὰ τὸν πρωτεύοντα τύπον εἶνε ἀδύνατος. Μόνον δὲ οἱ ἐπιπόλαιοι ἐρευνηταὶ ἢ οἱ ἀγωνιζόμενοι νὰ ἀρμόσωσι τὰ πράγματα πρὸς τὴν ἐκ τῶν προτέρων ἐσχηματισμένην γνώμην, δύνανται νὰ μὴ ἰδῶσιν ἐκεῖ καταφανῆ καὶ πρυτανεύοντα τὸν ἑλληνικὸν τύ-

πον καὶ χαρακτηῖρα. Ἄλλ' ἵνα ἡ ἐθνολογικὴ ἔρευνα μὴ παραπλανηθῇ ἐν τοῖς ἀδιεξόδοις ἐλιγμοῖς τοῦ ἐθνολογικοῦ λαβυρίνθου καὶ μὴ κινδυνεύσωσιν οἱ τῆς ἀληθείας ἐράσταί νὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὸ πάθος τοῦ Ἰξίωνος, περιπτυξαμένου τὴν Νεφέλην ἀντὶ τῆς Ἥρας, πατέρες ἀναδεικνύμενοι ἐθνολογικῶν Κενταύρων, ἀνάγκη νὰ ὁρισθῇ ἀκριβῶς ἡ μέθοδος τῆς ἐρεῦνης καὶ κατὰ ταύτην νὰ διεξαχθῇ ἡ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας εὐσυνείδητος ἐργασία. Ἄνευ μεθόδου δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη, ἀλλ' ἀπλῇ ἐμπειρία, καὶ ἄνευ ἐπιστήμης δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια, ἀλλὰ μόνον πρόληψις, καὶ ἄνευ ἀληθείας δὲν ὑπάρχει λογικὸν συμπέρασμα, οὐδὲ δικαιοσύνη, ἥς ἄνευ ἀδύνατον νὰ ἐπακολουθήσῃ ἁρμονικὴ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν γειτονία. Πιθανόν οἱ ξένοι οἱ ἐγκύψαντες ἢ ἀπλῶς πολυπραγμονήσαντες ἐπὶ τῆς ἐθνολογικῆς ὑποστάσεως τῆς Μακεδονίας νὰ διεπνέοντο ὑπὸ ἀληθοῦς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔρωτος, ἀλλ' εἶνε βέβαιον ὅτι πολλοὶ τούτων ἀπὸ πεπλανημένων ἀρχῶν ὁρμωμένοι, οὔτε μεθοδῶ ἀμέμπτῳ εἰς ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἐχρῆσαντο, οὔτε σωφροσύνην ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν ἐπὶ μέρους, ἵνα τὰ πορίσματα αὐτῶν ἐξαγάγωσιν, ἐπεδείξαντο. Ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς ἐπιστήμης οὐχὶ σπανίως ἐκρύπτετο ὑπολογισμὸς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίφασιν ἀμεροληψίας ἐνήδρευε πνεῦμα ὁλοιοῦτος, παρ' ᾧ ἄγνωστον ἀντὶ τίνος τιμῆς εἶχε προεξοφληθῇ τὸ δίκαιον. Αἱ μὲν χεῖρες, χεῖρες ἀδεκάστου προφήτου τῆς ἀληθείας, ἡ δὲ φωνή, φωνὴ ἐξανδραποδιστοῦ ἐθνῶν, διαπραγματευομένου δίκην δουλεμπορίου ἐν τῷ φωτὶ

τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὑπὸ τὰ ὅμματα τῶν ἐλευθέρων λαῶν ἀνθρώπινον κρέας, τὸ ζῶν καὶ σφριγῶν σῶμα τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας.

Μορφολογικὴ τοῦ σώματος, ἰδίᾳ τοῦ κρανίου, κατασκευή, τὴν φυλετικὴν καταγωγὴν μαρτυροῦσα, ἦθη καὶ παραδόσεις, γλῶσσα, ἱστορικὸν δίκαιον, θρησκεία, ἐθνικὴ αὐτοσυνειδησία καὶ ἐθνοκρατικὴ γεωγραφικὴ αὐτοτέλεια τίθενται αὐτοφυῶς, πολλάκις ἐκ παραλλήλου, βάσεις τῆς ἐθνολογικῆς ἐρεῦνης. Ὅτι πᾶσαι αἱ βάσεις αὗται δὲν ἔχουσιν ἴσην ἀξίαν, πρόδηλον. Ἡ κατὰ φυλετικὴν ἀρχὴν ἐρευνα ἔχει μὲν κύρος ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἐκ τῶν προτέρων ἐθνολογικῆς ἐπιστήμης, τῆς μορφολογικῆς κατασκευῆς οὗτης τὸ κυριώτατον γνώρισμα ἀφηρημένης ἐθνολογικῆς ταξινομήσεως, ἀλλ' ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ ἐκ δεδομένων ἱστορικῶν καὶ πραγματικῶν ἀντλούσῃ καὶ ἐφαρμόσιμον ἐθνολογικὴν αὐτοτέλειαν θηρεύουσῃ, ἡ ἀρχικὴ καταγωγὴ δὲν ἔχει πολλὴν τὴν ἀξίαν. Διὰ τῆς κρανιοσκοπίας, τῆς χροιάς τοῦ δέρματος τῆς κόμης καὶ τῶν τοιούτων διαγιγνώσκονται ἀληθῶς οἱ καθαροὶ ἀρχικοὶ τύποι τῶν διακεκριμένων γενῶν τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας, ὀρίζονται μάλιστα μετὰ σχετικῆς ἀκριβείας οἱ διάμεσοι τύποι καὶ αἱ παραλλαγαὶ τούτων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἔχει ἡ θεωρητικὴν ἀξίαν. Καὶ αὐταὶ αἱ σχετικῶς ὁμοιογενέστεραι φυλετικαὶ ὑποδιαίρέσεις παρουσιάζουσιν ἐπὶ μέρους ποικιλίας καὶ παραλλαγὰς τύπων, δι' ὧν ὑλικώτερον ἀποτυπῶνται ἡ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀνάμιξις διαφόρου πρωτογενοῦς φυλετικῆς ἀρχῆς ἢ

ὑποδιαίρέσεως. Κατὰ ταῦτα οὐδεὶς θὰ ἐκπλαγῇ
 μαθάνων ὅτι τὸ φυλετικὸν σῶμα τῆς Μακεδο-
 νίας δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ποικίλον τῶν περιπε-
 τειῶν αὐτῆς ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Γαλατῶν κατὰ
 τὸν γ' πρὸ χριστοῦ αἰῶνα μέχρι τῆς ἐπελάσεως
 τῶν Ὀθωμανῶν. Εἰ καὶ ἐλλείπουσιν εἰδικαὶ ἔρευ-
 ναι ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώ-
 σκομεν, ὁ προσεκτικὸς ἐπισκέπτης τῆς Μακεδονίας
 ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὁ σύγχρονος μακεδονικὸς τύ-
 πος πᾶν ἄλλο ἢ τουρανικῆς ἀποχρώσεως μετέχει.
 Ἐν Μακεδονίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ
 καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι κρατεῖ ὁ ἰαπετικὸς τύπος, ὁ
 προσιδιάζων εἰς τὴν ἑλληνοαλβανικὴν ὁμοφυλίαν.
 Τὰ στενὰ μέτωπα καὶ αἱ εὐθεταὶ ῥίνες δὲν ἀπαν-
 τῶσι μόνον ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἀνδριάσιν, ὡς τινες
 πιστεύουσιν. Ἀπαντᾷ τις αὐτοὺς καὶ ἐν ταῖς αἰθού-
 σαις τῶν Ἀθηνῶν οὐχὶ σπανίως καὶ συχνότερον ἐν
 ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις, ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν τῇ
 Στερεᾷ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν
 αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ. Καὶ ἡδύνατο μὲν τις νὰ εἰκάσῃ
 ὅτι ὁ καλλιτεχνικὸς τύπος τῶν ἀνδριάντων τοῦ
 Πολυκλείτου καὶ τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἐν τῇ ἀρχαι-
 ότητι ἦτο μᾶλλον ἐξιδανικευμένος ἢ ὅτι ἀντέγραφε
 πιστῶς ἐν τῷ μαρμάρῳ ἢ τῷ ὀρειχάλκῳ τὰς φυσι-
 κάς ἀναλογίας τῶν σωμάτων τῶν συγχρόνων, καὶ
 ὅτι οὔτε πάντες οἱ ἄνδρες τοῦ Ε' αἰῶνος ἦτο δυ-
 νατὸν νὰ ἔχωσι τὴν εὐμέλειαν τοῦ Πολυκλείτου
 κανόνος, οὔτε πᾶσαι αἱ γυναῖκες τὸ ἀπαράμιλλον
 ἐν χάριτι καὶ ἀρμονίᾳ κάλλος τῆς Πραξιτελείου
 Ἀφροδίτης. Ἐν τούτοις οἱ τελευταῖοι ἐν Ἀθήναις

ἀγῶνες διεπίστωσαν ἐνώπιον παντός τοῦ πεπο-
 λιτισμένου κόσμου ὅτι ὡς δὲν ἀπώλετο ἡ ἐλληνικὴ
 ῥώμη, οὕτω οὐδὲ τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀπέλειπε τὴν
 ἐλληνίδα γῆν. Ἴδου τί περὶ τῶν ἀπαραιμύλων κα-
 τὰ τὴν σωματικὴν εὐμέλειαν ἐλλήνων ἀθλητῶν
 μεταξὺ καὶ ἄλλων ἀναγράφει ἐγκριτος γερμανικὴ
 ἐφημερίς. «Μαγευτικὸν θέαμα παρέσχον τινὲς ἐκ
 τῶν δισκοβόλων. Τὰ στενωὺς τῷ σώματι προσκεκολ-
 λημένα λευκὰ βαμβακερὰ περιστήθια μετὰ κυανῶν
 περιθωρίων καὶ αἱ μέχρι γόνατος περιμηρίδες ἐκ
 λευκοῦ μεταξίνου υφάσματος, καθιστῶσιν ἐπαρκῶς
 καταφανῆ τὴν ἰσχυράν καὶ λιγεῖαν διάπλασιν τοῦ
 εὐκάμπτου σώματος. Ὅτε εἰς τῶν νικητῶν ἄμεμ-
 πτος καθ' ὅλα μορφῇ, μὲ πληρεστάτην τοῦ σώ-
 ματος λειότητα, μὲ οὐλὴν τὴν κόμην καὶ εὐγενῆ
 τὴν κατατομὴν τοῦ προσώπου, στηριζόμενος ὁλό-
 σωμας ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς συνεστάλη πρὸς τὴν
 γιγαντιαίαν βολὴν καὶ εἴτα ἐξαίφνης ἀνατιναχθεὶς
 ἐν ὅλῳ τῷ ὕψει τοῦ ἐδόνησε τὸν ἀέρα βαλὼν ἐν εὐ-
 ρεῖ τόξῳ τὸν δεινῶς κλαγγίζοντα δίσκον, ἐνόμισα
 ὅτι ἔβλεπα πρὸ ἑμοῦ τὸν Ἑρμῆν ἐν τῇ ἀρχαϊκῇ
 αὐτοῦ παραστάσει, ἐν ᾗ πλάσθεις διὰ τῆς ἀριστο-
 τεχνικῆς χειρὸς τοῦ Πραξιτέλους, προκαλεῖ νῦν ἐν
 τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ὀλυμπίας τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν
 ἔκστασιν τῶν ἐπιγιννομένων. Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι
 τὸ ἐλληνικὸν κάλλος ἐξέλειπε ! Ζῆ ἔτι ὡς πρὸ δύο
 χιλιάδων ἐτῶν ! Καὶ οἱ εὐτυχῆσαντες νὰ παρευρε-
 θῶσιν εἰς τοὺς Πανελληνίους Ἀγῶνας τῆς παρελ-
 θούσης ἐβδομάδος καὶ ἐνωτισθῶσι τὰς ἐκφράσεις τοῦ
 θαυμασμοῦ ἐπὶ τῇ τελείᾳ μορφῇ τοῦ δισκοβόλου,

μόνοι αυτοὶ βεβαίως θὰ δύνηται διὰ τῆς φαντασίας
να ἐννοήσωσι μετὰ τινος ἀκριθείας τὴν ἐποχὴν ἐ-
κείνην, καθ' ἣν ὁ Πλάτων ἐν τῷ Χαρμίδῃ αὐτοῦ
ἐπλάσσει τὴν εἰκόνα τοῦ εὐγενεστάτου νεανικοῦ
κάλλους».

Ἐγγύτερον ὁμοῦς ἐλέγχει τὴν ἑλληνικότητα τῆς
Μακεδονίας ὁ ἐσωτερικὸς βίος τοῦ μακεδονικοῦ
λαοῦ. Τὰ ἔθνη, τὰ ἔθιμα, αἱ παραδόσεις, τοῦλάχισ-
τον ἐν τῇ νοτίᾳ καὶ μέσῃ Μακεδονίᾳ, εἶνε ὁμό-
τροποι ταῖς τῶν νοτιωτέρων χωρῶν τῆς ἑλληνικῆς
ὁμοφυλίαις. Ἡ πρὸς τὴν πάτριον ἐστίαν πυριφλε-
γῆς ἀγάπη, ἡ οἰκογενειακὴ ἀρετὴ καὶ στοργή, ἡ
πρὸς τὰ γράμματα λατρεία, ἡ μέχρις αὐτοθυσίας
ἐξικνουμένη φιλοπατρία, ἡ πρὸς τὴν ὑστεροφημίαν
εὐλάβεια ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων μέχρι σήμε-
ρον ἀναλλοίωτος παραμείνασα παρὰ τῷ ἑλληνικῷ
λαῷ, τὰ ἔθιμα, μάλιστα περὶ τοὺς γάμους καὶ τὰς
κηδείας, οἱ θεμῶδεις μῦθοι, αὐταὶ αἱ προλήψεις,
τὰ ἄσματα, ὅλος ὁ ἠθικὸς διάκοσμος ἔχει ἑναργῶς
τύπον ἑλληνικόν. Ἐν τοῖς μάλιστα χαρακτηριστι-
κὸν ἔθιμον οὐδαμῶς ἄλλοθι ἀπαντῶν ἐπικρατεῖ ἐν
Νιζοπόλει, κωμοπολεῖ ἐκ 400 οἰκογενειῶν ἑλλη-
νικῶν οἰκουμένη παρὰ τὴν Λυγκηστίδα Ἡράκλειαν
(Βιτώλια) ἐντὸς βαθείας χαράδρας τοῦ Βαρνοῦν-
τος (Περιστερίου). Κατὰ τὴν κηδεῖαν ἐφοδιαζοῦσι
τοὺς νεκροὺς δι' ἀργυροῦ νομίσματος, κατὰ προ-
τίμησιν κωνσταντινάτου, (ἀργυροῦ βυζαντιακοῦ
νομίσματος) εἰς πληρωμὴν βεβαίως τῶν πορθμείων
τοῦ Χάρωνος. Οἱ κάτοικοι ἐρωτῶμενοι ἀπαντῶσιν:

«ἔτσι τὸ βρήκαμε, ἔτσι θὰ τὰφήσωμεν».(¹) Τὰ κυριώτατα γνωρίσματα τῶν τριῶν κυρίων σημείων τοῦ ιδιωτικοῦ βίου, τῆς γεννήσεως, τοῦ γάμου καὶ τοῦ θανάτου εἶνε ὅμοια τοῖς παλαιαῖς. Ὡσαύτως αἱ δημῳδεῖς προλήψεις καὶ μῦθοι περὶ μοιρῶν, νε-
ραιδῶν εἶνε ὅμοια πρὸς τὰς ἐν Ἑλλάδι τοιαύτας. Τὰ βαυκαλήματα κ.τ.λ. ἔχουσιν ἐν γένει ἐν Μα-
κεδονίᾳ ἑλληνικώτατον τύπον.

Ἡ γλῶσσα ἐν Μακεδονίᾳ παρουσιάζει μεγάλην ποικιλίαν. Ἐν ταύτῃ λαλοῦνται εὐρύτερον μὲν ἢ ἑλληνική, ἢ σλαυική, τό τε δῆλον ὅτι βουλγαρικὸν καὶ σερβικὸν ἰδίωμα, ἢ ἄλβανική, ἢ τουρκική, καὶ ἐν τισὶ διαμερίσμασιν ἢ βλαχική καὶ παρεσθαρμένον ἰσπανικῆς ἰδίωμα παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ ἑλληνική λαλεῖται ἐν τῇ νοτίᾳ καὶ μέσῃ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀλιάκμωνος, ἐν τοῖς παρολυμπίοις διαμερίσμασιν, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἐριγῶνος, ἐν τῷ ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ τοῦ κάτω Ἀξιοῦ, ἐν τῇ Χαλκιδικῇ, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Στρυμόνος καὶ ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Φιλίππων. Κέντρα τῆς χώρας, ἐν αἷς ἀναμφισβήτητον ἔχει κράτος ἢ ἑλληνική γλῶσσα καὶ ἰδέα εἶνε ἡ Ἐλασσών, ἡ Τσαριτσάνη, ἡ Καταιρίνη, τὰ Σέρβια, ἡ Κοζάνη, ἡ Σιάτιστα, τὰ Γρεβενά, ἡ Ἀνασελίτσα, ἡ Καστοριά, ἡ Φλώρινα, τὸ Μεγάροβον, τὰ Βιτώλια, τὸ Κρούσσον, τὰ Βοδενά, ἡ Νάουσα, ἡ Βέρροια, ἡ Δοϊράνη, ἡ Στρώμνιτσα, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Χαλκιδική.

(¹) Περιοδικὸν «Ἔθνος» ἐν Ἀδριανουπόλει 1893 τεύχος ΚΑ' σελ. 254 ὑπὸ Κ. Ζιώγα Λυγκηστοῦ.

ἡ Νιγρίτη, αἱ Σέρραι, τὸ Μελένικον, ἡ Τσουμαγιά, ὁ Ῥοδολεῖθος, ἡ Ἀληστράτη, τὸ Πράβιον, ἡ Καθβάλα. Ἡ βουλγαρική λαλεῖται ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἡμίσει τῆς βορείου καὶ μέσης Μακεδονίας, ἡ σλαβική, ἡ μᾶλλον τῇ σερβικῇ προσεγγίζουσα, ἐν τῇ βορείῳ Μακεδονίᾳ, τῇ καλουμένῃ παλαιᾷ Σερβίᾳ, καὶ ἐν τῇ δυσμικῇ Μακεδονίᾳ μέχρι Λυχνιδού, ἡ ἄλβανική ἐν τῇ βορείῳ καὶ τῇ δυσμικῇ μέσῃ Μακεδονίᾳ, ἡ δὲ Ὁθωμανικὴ ἐν Καλιάρῃ, ἐν Βερροίᾳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν Δράμᾳ, καὶ πολλαχοῦ τῆς Μακεδονίας. Τὸ νεολατινικὸν ἰδίωμα, ὅπερ βλαχικὸν ἢ κουτσόβλαχικὸν καλεῖται, ἀπαντᾷ ἐν τῇ σειρᾷ ἰδίως τῆς Πίνδου, παρὰ πληθυσμοῖς μᾶλλον νομαδικοῖς, ἡ ἰσπανοεβραϊκὴ μάλιστα μὲν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐν ἣ τὸ ἐβραϊκὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖ πλέον ἢ τὸ ἡμισυ τοῦ πληθυσμοῦ, ὑπερτεροῦν κατ' ἀριθμὸν τὸ αὐτοῦ ἐλληνικὸν καὶ ὀθωμανικὸν στοιχεῖον ὅμοῦ λαμβανόμενα, καὶ ἀραιῶς ἐν τισὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων. Ἀκριβὴ ὅρια τῆς ἐπικρατήσεως τῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων ἐν τῇ μέσῃ Μακεδονίᾳ εἶναι ἀδύνατον νὰ τεθῶσι. Πολλοί μάλιστα ἐπικρατεῖ γλωσσικὸν ἰδίωμα ἀόριστον, μὴ ὄν οὔτε καθαρῶς ἐλληνικόν, οὔτε καθαρῶς σλαβικόν ἢ ὀθωμανικόν ἢ ἄλβανικόν.

Ἐνταῦθα τοῦ λόγου προσήκει ἡ ἀναγραφὴ λεπτομερείας, ἧς τὴν ἀκρίβειαν ἐκ πρώτης ὀψεως ἀντιλαμβάνεται ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Μακεδονίαν, πολὺ μὲν ἔχουσα τὸ διαφέρον, συντελεστικωτάτῃ δὲ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἀπηκριβωμένης γνώμης περὶ τῆς τοπογραφικῆς οὕτως εἰπεῖν καταστάσεως

τοῦ γλωσσικοῦ ἐν τῇ μέσῃ Μακεδονίᾳ ζητήματος. Ἡ λεπτομέρεια δ' αὕτη, ἥτις χρηθῆσεται πιστεύομεν ἀξίως τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς, εἶνε ὅτι μεταξὺ τῶν εὐρύτερον λαλουμένων ἐν τῇ μέσῃ Μακεδονίᾳ γλωσσῶν, ἡ μὲν ἑλληνικὴ ἐπικρατεῖ μάλιστα ἐν ταῖς πόλεσι, κωμοπόλεσι καὶ τοῖς ἐλευθέροις χωρίοις, ἅτινα διὰ τὴν ἐλευθέραν ἰδιοκτησίαν μεμερισμένην μεταξὺ πάντων τῶν κατοίκων καλοῦνται κεφαλοχώρια, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ἰδιόκτητα, δῆλα δὲ τὰ ἀνήκοντα εἰς μεγάλους γαιοκτητὰς χωρία, τὰ καλούμενα τσιφλίκια, ὧν οἱ ἀκτῆμονες κάτοικοι καλλιεργοῦσι τὴν γῆν ἐπὶ μορτῇ, ἥ δὲ σλαυικὴ λαλεῖται μᾶλλον ἐν τοῖς τσιφλικίοις. Ἐπειδὴ πλὴν τῶν ἀστικῶν κτήσεων καὶ τῶν ἐν ταῖς κώμασι καὶ τοῖς κεφαλοχωρίοις κτήσεων, Ἕλληνας ὡς τὸ πολὺ εἶνε καὶ οἱ ἰδιόκτηται τῆς ὑπαιθρίου χώρας, ἐνθα τὰ τσιφλίκια, ἀληθεύει ὁ ὀρισμὸς, καθ' ὃν οἱ πληθυσμοί, παρ' οἷς λαλεῖται ἡ ἑλληνικὴ εἶνε μᾶλλον ἰδιόκτηται, ἐν ᾧ οἱ σλαυικοὶ πληθυσμοὶ εἶνε μᾶλλον ἀκτῆμονες. Κατὰ κανόνα ὁ Ἕλλην τῆς Μακεδονίας εἶνε ἰδιόκτητης, εἴτε ἀστικῶν κτημάτων, εἴτε ἐκ τῶν ἐν τῇ ὑπαιθρίῳ χώρα, ἐν ᾧ ὁ Σλαυός, ὡς τὸ πολὺ, στερεῖται πάσης ἰδιοκτησίας. Τὸ συμπέρασμα τῆς καταστάσεως ταύτης προκύπτει αὐτοφύως. Οἱ θητικοὶ πληθυσμοὶ κατέχουσι τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς ἠθικῆς μορφώσεως, τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, τῆς κοινωνικῆς προσόδου καὶ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως. Φρόνημα, ιδέα, δύναμις, θέλησις εἰς αὐτοσυνείδητον ἐθνικὴν διαμόρφωσιν ἐλλείπει παρ' αὐτοῖς, μὴ δυναμένοις, οὐδὲ θέλουσι

νά σκεφθῶσι πέραν τῶν στενῶν ὁρίων στοιχειώδους γεωργικοῦ βίου. Ἡ ἀστική καὶ κτηματική τάξις συμπεριλαμβάνουσα τὰς ἐμπορικές, βιομηχάνους καὶ δημιουργικάς καὶ ἀνεπτυγμένους τάξεις τῆς κοινωνίας, εἶνε ὁ ἠθικός καὶ ὕλικός κυρίαρχος τῶν κοινωνιῶν, ἡ δὲ τάξις τῶν ἀκτημόνων καὶ ἀμορφῶτων πληθυσμῶν, οὕσα συμπλήρωμα τοῦ κοινωνικοῦ διακόσμου δὲν δικαιούται νὰ ἔξισοι τὴν κοινωνικὴν ἡγεμονίαν, οὐδ' ὑπάρχει που γῆς παράδειγμα τοιοῦτον. Τὴν γλωσσικὴν ὑπόθεσιν θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ, ἀρκοῦμενοι ἐνταῦθα εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐνδείξεις.

Ὁ βουλόμενος ἐν Ἀνατολῇ νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τοῦ ἐθνολογικοῦ κυκεῶνος συμπέρασμα σαφές, πραγματικόν, σύμφωνον πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὀφείλει κατ' ἐξοχὴν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν. Ὁ ὀλιγωρῶν ἐν ταῖς μελέταις αὐτοῦ τὴν θέσιν ταύτην κινδυνεύει νὰ διέλθῃ πρὸ τῆς ἀληθείας, χωρὶς νὰ αἰσθανθῇ τὴν παρουσίαν αὐτῆς, τρέχων ὀπίσθεν τῆς πλάνης, καὶ παρασυρόμενος εἰς συμπεράσματα τραγελαφικά, ὑπομιμνήσκοντα τὴν μυθολογικὴν Χίμαιραν, ἥτις ἦν «πρόσθεν μὲν λέων, ὀπίσθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ Χίμαιρα». Ἡ θρησκευτικὴ συνείδησις ἐν τῇ ἐθνολογικῇ ταξινομήσει τῆς Ἀνατολῆς, ἔχει πολλῶ μείζονα σημασίαν καὶ κύρος ἢ ἡ γλῶσσα. Ἐν Ἡ-πείρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ οἱ Ὀθωμανοὶ λαλοῦσι τὴν ἑλληνικὴν, καὶ ὅμως ὁ ἑλληνισμός δὲν ἔχει μᾶλλον ἀσπόνδους πολεμίους τῶν ἑλληνοφώνων τούτων Τούρκων. Οἱ παρὰ τὰς Κυδωνίας ἄποικοι τῆς ἐν Πε-

λοποννήσῳ πολυθρυλήτου ὀθωμανικῆς κωμοπόλεως
 Λάλα, οἱ φυγόντες τῷ 1821 μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς
 ἑαυτῶν πατρίδος, λαλοῦσιν ἔτι καὶ νῦν τὴν ἑλλη-
 νικὴν καὶ ποθοῦσι τὸν ἀλησμόνητον Μοριᾶν, καὶ
 ὅμως συγχρόνως διατελοῦσι φανατικώτατοι τὸ φρό-
 νημα Τούρκοι. Ἐν Ἀτταλείᾳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας
 ἐντὸς μὲν τοῦ φρουρίου οἱ χριστιανοὶ λαλοῦσι τὴν
 τουργικὴν, ἔξω δ' αὐτοῦ οἱ Ὀθωμανοὶ λαλοῦσι τὴν
 ἑλληνικὴν. Οἱ ἑλληνόφωνοι οὗτοι Τούρκοι εἶνε ἄ-
 ποικοι τῆς Κωρώνης καὶ Μεθώνης, ἐκπατρισθέν-
 τες καὶ οὗτοι τῷ 1821 ἐκ Πελοποννήσου. Τίς ὑ-
 πάρχει ὁ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ἑλληνικῆς τῶν Ὀ-
 θωμανῶν τούτων καταγωγῆς; Καὶ ὅμως οἱ Ἑλ-
 ληνες οὗτοι τὴν καταγωγὴν, μένουσι μόνον τὴν
 γλῶσσαν καὶ τὴν ἀμφίεσιν Ἑλλήνες, οὐχὶ δὲ καὶ
 τὸ φρόνημα, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἐφαντάσθη νᾶ-
 ριθμίσῃ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ὁμοφυλίᾳ. Οὔτε οἱ Ἑλ-
 ληνες ἐθεώρησαν αὐτοὺς ὁμοεθνεῖς, οὔτε αὐτοὶ οὗ-
 τοι ἔπαυσαν λογίζοντες ἑαυτοὺς μέλη τῆς τουργι-
 κῆς οἰκογενείας. Ἡ περιτομὴ διεχώρισε τὰς ψυ-
 χὰς ἑσαεὶ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἀλλὰ
 καὶ ἐξ ἀντιθέτου ὅπως ἀπόψεως κυροῦται ἡ θέσις
 ἡμῶν, ὅτι, ἀδιαφόρως τῆς λαλουμένης γλώσσης,
 ἡ θρησκεία εἶνε σπουδαιότατον γνώρισμα τῆς ἐθνο-
 λογικῆς καταστάσεως, τόσῳ σπουδαῖον, ὅσῳ εἶνε
 καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοσυνειδησία. Ἡ ἀπόδειξις εἶνε
 πρόχειρος, καὶ οὕτω καταφανής, ὥστε ἄπορον πῶς
 παρέκαμψαν ταύτην πολλοὶ τῶν μέγα διαδοθέν-
 των ἐθνολόγων. Ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ὑπάρχουσι
 πυκνότεροι, εἰς ἑκατομμύρια ὅλα ἀνερχόμενοι

τουρκόφωνοι ὀρθόδοξοι πληθυσμοί, μέχρις ἐσχάτων οὐδὲ λέξιν ἐλληνικὴν λαλοῦντες καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν διεξάγοντες τουρκιστί. Τίς ὅμως ἐφαντάσθη νὰ τάξῃ τοὺς πληθυσμοὺς τούτους εἰς τὴν μουσουλμανικὴν οἰκογένειαν, ἐξαιρῶν τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος καὶ ἰδέας, ὑφ' ἣν ἀνακαινίζονται ἐν τῷ πολιτισμῷ, καὶ ὑπὲρ ἧς ἐνθουσιῶσι καὶ εἰς θυσίας ὑπὲρ δύναμιν ὑποβάλλονται; Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐστὶ ἡ Μακεδονία παρέχει παραπλήσιον παραδείγμα. Ἐν τῇ παρὰ τὸ Πάγγαιον ἐλληνικωτάτῃ ἐπαρχίᾳ Ζίχνης ὑπάρχει ἡ κωμόπολις Ζελάχοβον, ἐν ἣ ἐπιχωριάζει ἡ τουρκικὴ, ἀλλ' ἡς οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι, ἄγνωστον πότε ἐκτουρκισθέντες τὴν γλῶσσαν, δὲν ἔπαυσαν ὄντες ἐνθουσιωδέστατοι τὸ φρονεῖν "Ἑλληνας. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῶν τουρκόφωνων ὀρθόδοξων κατοίκων τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ κωμῶν Ῥοσιλόβου καὶ Πόρνας καὶ ἄλλων, οἵτινες καίτοι λαλοῦντες τὴν Τουρκικὴν δὲν ἔπαυσαν ὄντες θερμότατα μέλη τῆς "Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς ὁμοφυλίας. Ὑπάρχουσι λοιπὸν ἐλληνοφῶνοι πληθυσμοί, μὴ ὄντες κατὰ συνείδησιν ἐθνολογικὴν Ἑλληνικοί, ὡς ὑπάρχουσι πολυπληθέστεροι Τουρκόφωνοι, μὴ ὄντες μέλη τῆς τουρκικῆς ἐθνότητος. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ θρησκευτικὴ πίστις τάσσει τοὺς μὲν πρῶτους ἐν τῇ ὀθωμανικῇ οἰκογενείᾳ, τοὺς δευτέρους δὲ ἐν τῇ ἐλληνικῇ.

Ὑπεράνω ὅμως πάντων τῶν δεδομένων εἰς ἐθνολογικὴν ταξινόμησιν ἀσφαλῆ, δικαίαν, λογικὴν, ἧς μέτρον δίδωσιν ἡ συμφωνία τῆς θεωρίας πρὸς τὰ

πράγματα καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, πρέπει νὰ ταχθῇ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα. Τί ζητεῖτε ἐν Μακεδονίᾳ, ὡ σοφοὶ ἐθνολόγοι καὶ βαθυγνώμονες πολιτευταὶ καὶ πολυπράγμονες δημοσιολόγοι τῆς Εὐρώπης; Τὴν ἐθνολογικὴν ταύτης σύστασιν; Ἐρωτήσατε αὐτὴν τὴν ἰδίαν. Θὰ ἀπαντήσῃ πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῆς αὐθεντίας τῶν αἰώνων, μετὰ τῆς φλογερᾶς εὐγλωττίας τοῦ μαρτυρίου, μετὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ζῶντος ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτοσυνειδησίᾳ ἔθνους: «Εἶμαι ἐλληνική. Ζῶ καὶ θέλω νὰ ζήσω ἐλληνική. Τοῦτο ἦτο κατὰ τὸ παρελθόν, τοῦτο εἶνε νῦν καὶ τοῦτο θὰ εἶνε πάνποτε τὸ φρόνημά μου».

Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ αἶσθημα εἶνε ὁ ἥλιος ὁ καταυγάζων τὰ ἐθνολογικὰ σκότη, ὁ πυρσὸς ὁ ὀδηγῶν τὸν εὐσυνειδήτην ἐπιστήμονα, τὸν δικαιοκρίτην ἐθνοδίστην μέχρι τοῦ ἐθνοκτόνου μυχοῦ, ἐνθα κρύπτεται φοβούμενος τὸ φῶς ὁ Μινώταυρος τῆς ἐθνολογικῆς βουλιμίας καὶ διαστροφῆς. Τὸ ἐλληνικὸν φρόνημα τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ αἵρεται μετὰ τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν στεναγμῶν ἀγέλᾶστων αἰώνων εἰς ὕψος, ἐνθα μόνον οἱ ἐν ταῖς κατακόμβαις τῆς ἐπιβουλῆς ἐνεδρεύοντες δὲν δύνανται νὰ ὑψώσωσι τὰ βλέμματά των, διαπιστοῦνται δὲ διὰ μακρὰς παραταξέως σθεναρῶν γεγονότων κινούντων μέχρι σήμερον τὸ θάμβος τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Τὸ ἥθικόν ἐκεῖνο παράστημα, ὅπερ μέχρι χθὲς ἐτι προῆγε τὸν μακεδονικὸν λαὸν εἰς ἀνυπερέβλητον ὕψος ἡρωϊσμοῦ, ἐφικνουμένου μέχρι τῶν ἀκροτάτων ὀρίων τῆς ἐθελουσίας, παρκαμένει ἄθραυστον καὶ

ἀταπείνωτον, διαπνέον τὸν βίον καὶ τὸν ἠθικὸν αὐ-
τοῦ ὁργανισμόν· ἡ πυρφόρος τῆς ἐλληνικῆς πατρί-
δος ἰδέα, φωταυγής καὶ ἀνεπίδεκτος παραγνωρί-
σεως ἐκθρῶσκει δι' ἀπάντων τῶν πόρων τοῦ ἔθνο-
λογικοῦ τῆς Μακεδονίας σώματος. Τὸ ἐλληνικὸν
αἶσθημα, ὃ ἔχων ὀφθαλμοὺς ἐν τῷ σώματι καὶ δι-
καιοσύνην ἐν τῇ ψυχῇ, βλέπει ἐκεῖ, ἐκτυπον, ψη-
λαφητόν, ζωντανόν, νικηφόρον ἐν τῇ ἀενάῳ ἐκ-
πολιτιστικῇ ἐργασίᾳ, ἐν τῇ δημῳδῇ ποιήσει, ἐν τῇ
Ἑκκλησίᾳ, ἐν τοῖς Σχολείοις, ἐν τῇ ἐλληνικῇ αὐ-
τοσυνειδησίᾳ. Ἡ ἐλληνικὴ φυσιογνωμία τῆς Μα-
κεδονίας προβάλλει ἐκεῖ αἰσθητὴ εἰς πᾶσαν ἀ-
γνὴν συνειδήσιν, ὁρατὴ εἰς πάντα ὑγιαίνοντα ὀ-
φθαλμόν.

Ἡ ἐθνολογικὴ ἐπιστήμη τότε θά εἴπῃ τὴν τε-
λευταίαν αὐτῆς λέξιν, αἱ δὲ πρυτανεύοντες τῆς Εὐ-
ρώπης τότε ἰσόθεον θά ἐξενέγκωσι κρίσιν, ὅταν ἀν-
τλήσωσι τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς τοῦ μακε-
δονικοῦ λαοῦ συνειδήσεως ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τὸ ἱστο-
ρικὸν δίκαιον, τὴν ἐνιαίαν αὐτοῦ ἐκπολιτιστικὴν ἐν-
τολὴν καὶ τὴν ἐθνοκρατικὴν δικαιοσύνην. Ὅταν
οὕτω ἐρευνηθῇ τὸ ἐθνολογικὸν τῆς Μακεδονίας ζή-
τημα, οὔτε παρὰ τοῖς ἐθνολόγοις, οὔτε παρὰ τοῖς
πολιτικοῖς, οὔτε παρὰ τοῖς δημοσιολόγοις, οὔτε ἐν
τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν θά ὑπολειφθῇ
δισταγμὸς περὶ τῆς ἐλληνικότητος τῆς Μακεδο-
νίας. Τὰ δίκαια τῆς αἰζώου ἐκπολιτιστικῆς φυλῆς
ἐν Μακεδονίᾳ εἶνε κεχαραγμένα ἐν τῷ μαρτυρικῷ
αὐτῆς σώματι, ὅπερ ἀγιάζουσιν ἀναρίθμητοι ἐκα-
τόμβαι ὁλοκαυτωμάτων ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἰδέας.

Τὰ ἄδρατα αὐτῆς ὄρη, ὧν τὰς ὑπερνεφέλους κορυφὰς θωπεύει τὸ πρῶτον ὁ ἀνατέλλων ἑλληνικὸς ἥλιος καὶ δυσόμενος χαιρετίζει διὰ τῶν ὑστάτων αὐτοῦ ἀκτίνων, ὥστε μετὰ λύπης ἀποχωριζόμενος αὐτῶν, ὑπῆρξαν ὁ Ὀλυμπος τῆς ἐλευθερίας, ὡς αἱ φάραγγες καὶ τὰ μακεδονικὰ πεδία ὑπῆρξαν οἱ ὑψηλοὶ αὐτῆς βωμοί.

II

Ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ ὀργανικοῦ κόσμου, ἥτις διήκει κατὰ νόμους ἀρχαίους, ὡς ὁ κόσμος, καὶ ἀμεταβλήτους, ὡς ὁ ποιήσας αὐτούς, ἀπὸ τοῦ μικροσκοπικοῦ μήκυτος μέχρι τῶν γιγάντων τῶν ὀρυμῶν καὶ ἀπὸ τῶν ἀπλουστάτων ὀργανισμῶν τῶν ζωοφύτων μέχρι τῶν ὑπερμεγέθων κητῶν, ἅτινα κυριαρχοῦσι τῶν θαλασσίων βυθῶν, ὁ ἐπιπολαῖος παρατηρητὴς δὲν βλέπει ἢ φαινόμενα ἐν ἀπείρῳ ποικιλίᾳ ἐξελισσόμενα, ἐν ᾧ ὁ βαθὺς τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως μύστης ἐνορᾷ αἷτια καὶ ἀποτελέσματα, ἀναζητεῖ ἀπὸ τῆς ἀλλάλου φύσεως τὸν λόγον τῶν φαινομένων καὶ ἀνευρίσκει ἐν πᾶσι τοῖς ὀργανισμοῖς τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς. Ὁ ἀγὼν ἐκφάνεται πανταχοῦ, ὡς κίνησις, ὡς φῶς, ὡς χρῶμα, ὡς εὐωδία, ὡς σύνθεσις, ὡς διάλυσις, ὡς ζωὴ ἢ θάνατος. Τὰ φαινόμενα ἀντιπαρερχονται, ἵνα παραχωρήσωσι τὴν θέσιν εἰς ἄλλας ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, οἱ νόμοι ὁμῶς παραμένουσιν αἰῶνιοι, ἄφθαρτοι. Παρα-

πλήσια φαινόμενα, μυστήρια ἀπροσπέλαστα τοῖς πολλοῖς, προβλήματα Σφιγγὸς μὴ εὐρίσκοντα Οἰδίποδα πρὸς λύσιν, ἀφ' οὗ οἱ σοφοὶ δὲν θέλουσιν ἢ δὲν δύνανται νὰ ἐπιλύσωσιν αὐτά, παρουσιάζει εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν συνείδησιν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ ἐθνολογικὴ ταύτης θέσις. Ἡ πολυγλωσσία ἡ κρατοῦσα ἐν αὐτῇ πληροὶ τὸ πνεῦμα τῶν παρέργως διερχομένων τὴν χώραν ταύτην τῆς αὐτῆς ἀμηχανίας, εἰς ἣν ἐμβάλλει ἐκ πρώτης ὄψεως τοὺς μὴ πεπειραμένους βοτανικοὺς ἢ θεὰ ὕλομονοὺς λειμῶνος ἢ ἀδιέξεττου ὁρυμοῦ, ἐνθα πλουσιωτάτη καὶ παντοδαπὴ χλωρίς ἐν ἀπεριγράπτῳ ποικιλίᾳ καὶ περιπλοκῇ ἀναθάλλει, ὑψοῦται, πλαγιαίνει, ἀποχωρίζεται καὶ πάλιν ἐνοῦται ἐν τρυφερῷ ἐναγκαλισμῷ, ἵνα ἐκ νέου διαχυθῇ πολυπλόκαμος καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ὑπὸ τὸν γλωσσικὸν συμφυρμὸν οἱ ἐπιπόλαιοι ἐπισκέπται τῆς Μακεδονίας ἀπέρχονται τὸ χάος ἔχοντες ἐν τῷ νῷ καὶ τὸν δισταγμὸν ἐν τῇ ψυχῇ, μᾶλλον ἀγνοοῦντες τὴν ἀλήθειαν ἢ πρὶν πατήσωσι τὸν πόδα ἐν αὐτῇ. Ἄν κάλλιον παρσκευασμένοι τὰς γνώσεις καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ κρείττενα φέροντες ἐπιστημονικὰ ἐφόδια ἤρχοντο εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Μακεδονίας πολλοὶ τῶν ἐθνολογούντων καὶ ὁημοσιολογούντων δὲν ἤθελον παρίδῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων. Ἦθελον ἰδῇ ἐκεῖ πληροῦν τὴν χώραν τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ· ἤθελον αἰσθανθῇ πάλλουςαν τὴν ἑλληνικὴν καρδίαν, ἥτις δὲν ἔπαυσε μεταδίδουσα κύκλῳ τοὺς εὐγενεῖς παλμοὺς τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, τὸ πῦρ τοῦ ὑψηλοῦ φρονήματος· ἤθελον ψηλαφήσῃ

τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν, ἀπλοῦσαν ὑπὲρ τὴν χώραν τῆς δοξῆς τὴν καρτερίαν, ὡς ἡ φιλόανθρωπος φύσις ἤπλωσεν ὑπὲρ αὐτὴν τὸν κυανοῦν τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸν καὶ ἔστρωσε τὴν ἑρατεινὴν αὐτῆς γῆν μὲν τὸ χρῶμα τῆς ἐλπίδος. Ἡ ἐλπίς εἶνε τὸ σύμβολον τῆς ἑλληνικῆς Μακεδονίας ὡς ἡ ἐθνικὴ ἰδέα εἶνε ἡ δύναμις αὐτῆς· ἄνω, κάτω, πανταχοῦ, ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐν τῇ γῇ, ἐν ταῖς ψυχαῖς, ἔστησε τὸν θρόνον αὐτῆς ἡ ἐλπίς. Καὶ ἡ ἐλπίς εἶνε ἡ ζωή.

Τὴν πάλιν δὲν φοβεῖται ὁ ἑλληνισμός. Ἐπαίλαιοι ἐκεῖ ἐπὶ δισχίλια ἔτη, καὶ πάντοτε ἐξηλθόντων νικῶν τοῦ ἐθνολογικοῦ ἀγῶνος. Ἄν δυσφορῇ, ἂν διστάζῃ, ἂν ἀποδυσπετῇ πρὸς τῆς ἐπαλληλίας τῶν κατ' αὐτῶν ἐπιβουλῶν, δὲν πράττει τοῦτο ἐκ λιποψυχίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνάγκης, εἰς τὴν εὐρέθως κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, καθ' ἣν ὡς ἐκ συνθήματος μικροὶ καὶ μεγάλοι, οἱ κρατοῦντες, οἱ ἰσχυροὶ τῆς γῆς, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ρωμοῦνοι, αὐτοὶ οἱ Σέρβοι, αἱ ξέναι προπαγάνδαι, ὅλος ὁ κόσμος ἐκηρύχθη κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἀγῶνος ἐν Μακεδονίᾳ. Ὁ ἑλληνισμός ἀπειλεῖτο πανταχόθεν· οὐδένα ἔχει φίλον· οὐδένα βλέπει προστάτην· οὐδένα εὖρε δίκαιον κριτὴν. Κατήντησεν πλέον συρμός νὰ διασύρῃται ὁ ἑλληνισμός, καὶ νὰ θαυμάζεται ὁ βουλγαρισμός! Καὶ ὁ ἑλληνισμός περισυλλέγεται, ἀναμετρεῖ τοὺς πολεμίους, ἀρμόζει τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ δυνάμεις πρὸς τὴν φερόντα πρᾶγματων, παρασκευάζει τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἀμυναν. Εἶνε σήμερον μόνος, διότι οἱ ἰσχυροὶ τρέ-

χουσιν ὀπισθεν τῆς χιμαίρας τῆς δημιουργίας μεγάλης Βουλγαρίας, ὡς ἐκπολιτιστικοῦ κέντρου τῆς Ἀνατολῆς ! διότι οἱ σοφοὶ δὲν εὗρον ἀκόμη τὰς διόπτρας, δι' ὧν δύνανται νάνακαλύψωσι τὴν ἐθνολογικὴν ἀλήθειαν· διότι ἡ κοινὴ ἐν Εὐρώπῃ γνώμη ἐκμεταλλεύεται ὑπὸ ἀμαθῶν καὶ ἀσυνειδήτων μυθολόγων, οἵτινες οἰκαιοποιοῦνται ἄνευ αἰδοῦς τὰ πεμπόμενα αὐτοῖς ἀπὸ τῶν μισελληνικῶν γραφείων μυθεύματα· διότι διπλωμάται, πρόξενοι, θρησκευτικαὶ προπαγάνδαι, ὡς ἐξ ἑνὸς συνθήματος, ἐξακολουθοῦσιν ἀκήρυκτον πόλεμον ἐναντίον τοῦ ἐλληνικοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἀγῶνος. Εἶνε μόνος ἐκεῖ ὁ ἐλληνισμός, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ ἔχει τὸ δίκαιον, τὴν ἐθνικὴν αὐτοσυνειδήσιν καὶ ἀκεραίαν τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἥτις ἐπὶ εἴκοσιν αἰῶνας ὑπερίσχυσε κατὰ παντὸς διωγμοῦ. Καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ ἔχει τὴν ἄμαχον ἠθικὴν δύναμιν τῶν 9,000,000 Ἑλλήνων.

Τίνες οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ἀντίπαλοι τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐλληνισμοῦ ; Οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι, οἱ Ρωμῶνοι, αἱ διάφοροι θρησκευτικαὶ προπαγάνδαι καὶ οἱ ὀπισθεν τούτων κρυπτόμενοι ἰσχυροί. Εἶδομεν ἕκαστον τούτων.

Ἡ ἰδέα ἐθνολογικῆς αὐτοτελείας τῶν Βουλγάρων μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος τούτου ἀνεφάνη. Εἶνε ἀληθές ὅτι τὰ πρῶτα ὀνειροπολήματα περὶ βουλγαρικῆς ἐθνότητος ἀνευρίσκει τις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ μοναχοῦ Παισύ, ὅστις μονάζων ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἐν Ἀθῶ Χιλιανταρίου, ἔγραψε τῷ 1772 πρῶτος τὰς πατριωτικὰς αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ βουλγαρικοῦ ἔθνους ὁ-

πτασίας. Ἀργότερον, ὀλίγῳ μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἤρξατο κίνησίς τις τῶν πανσλαυιστικῶν κομιτάτων εἰς ἀφύπνωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Σλαύων τῆς Τουρκίας, ἰδίᾳ τῶν Βουλγάρων. Ἐξω τοῦ σκοποῦ τῆς συγγραφῆς ταύτης κεῖται ἡ ἔρευνα τῶν λόγων, δι' οὓς οἱ πανσλαυισταὶ ἐν τοῖς ἐνεργείαις αὐτῶν, ὅπως ἐμπνεύσωσι τοῖς σλαυοφώνοις πληθυσμοῖς τῆς Τουρκίας αἰσθημα ἐθνικῆς αὐτοσυναισθησίας, προετίμησαν νὰ προσηλυτίσωσιν αὐτοὺς μᾶλλον εἰς τὴν βουλγαρικὴν ἢ τὴν σερβικὴν ἰδέαν. Ἡμεῖς τὸ γεγονός ἀπλῶς σημειοῦμεν. Οἱ πανσλαυισταὶ μόνον Βουλγάρους ἔβλεπον ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ, οὐχὶ δὲ καὶ Σέρβους. Ὑπὲρ τῶν πρώτων καὶ μόνον συνελέγοντο καὶ ἐδαπανῶντο οἱ ἔρανοι, ὑπὲρ αὐτῶν κατεβάλλοντο πανσθενεῖς ἀγῶνες, ὑπὲρ αὐτῶν ἐραδιοῦργουν καὶ ὑπενόμευσιν καὶ παντὶ τρόπῳ καὶ θυσίᾳ ἐμερίμνων. Οἱ μὲν Ἕλληνες ἦσαν οἱ ἐχθροί, καθ' ὧν αἱ πανσλαυιστικαὶ ἐπιβουλαὶ ἀπετείνοντο, ἐπικροτούσης ἐν τῇ ἀμβλυωπίᾳ αὐτῆς τῆς δυσμικῆς Εὐρώπης, οἱ δὲ Σέρβοι δὲν ὑπελογίζοντο καὶ ἐν ταῖς βλέψεσι καὶ τοῖς σκοποῖς αὐτῶν. Τὸν μίτον τῆς λαβυρινθώδους ταύτης ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν Σέρβων, ἀποκλειστικότητος ἴσως ἀναζητητέον εἰς γεωγραφικοὺς λόγους. Οἱ μὲν Σέρβοι οἰκοῦσι μακράν, οἱ δὲ Βούλγαροι ἐγγὺς τοῦ περιμαχήτου στενοῦ, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ βασιλίς τῶν πόλεων Κων)πολεις. Ἐὰν ἡ ὑπόθεσις ἀληθεύῃ, καὶ ἄλλοι πλὴν τῶν Ἑλλήνων ἔχουσιν ἀφορμὰς νὰ μεριμνῶσι περὶ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ,

ὃν προϋποτίθησι τοιαύτη πρὸς ὠρισμένον ἀπώτερον σκοπὸν τείνουσα ἐνέργεια.

Ἡ ὑπαρξίς τῆς βουλγαρικῆς ἐθνότητος ἐγένετο γνωστὴ ἐν Εὐρώπῃ τῷ 1840 διὰ τοῦ συγγράμματος «οἱ Σλαῦοι τῆς Τουρκίας» τοῦ Cyprian-Robert. Τῆς πολλαπλῆς παρασκευῆς πρὸς ἴδρυσιν αὐτοτελοῦς βουλγαρικῆς ἐθνότητος τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα ἐφάνησαν εὐθὺς μετὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην τῶν Παρισίων. Τῷ 1857 οἱ Βούλγαροι, γνωστὸν παρὰ τίνων κινούμενοι, διετύπωσαν εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἀξιώσεις περὶ ἀνακηρύξεως αὐτοκεφάλου βουλγαρικῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἀξιωσις ἀπεκρούσθη, ὅτε ἀντιθαίνουσα εἰς τοὺς ἱεροὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ἀναγνωρίζει μὲν ἀνεξαρτήτους ὀρθόδοξους ἐκκλησίας ἐν κράτεσιν ἀνεξαρτήτοις, ἀλλὰ δὲν δύναται, δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῇ ὑπὸ τῶν αἰωνοβίων ἱερῶν αὐτῆς παραδόσεων νᾶναγνωρίσῃ φυλετικὰς ἀνεξαρτήτους ἐκκλησίας. Οἱ Βούλγαροι ἢ μᾶλλον οἱ ὑποβολεῖς αὐτῶν ἀπελπίσαντες νὰ ἴδωσι τὰ βουλευματα αὐτῶν ἐπιτυγχάνοντα διὰ τοῦ Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου ἐτράπησαν ἄλλῃν ὁδὸν σκολιωτέραν, ἣτις παραδόξως ἤγαγεν αὐτοὺς ἐγγύτερον τοῦ διωκομένου σκοποῦ. Ὑπεκρίθησαν παράτολμον κωμωδίαν, προσποιηθέντες ὅτι προσχωροῦσιν εἰς τὰς ραδιουργίας τῶν προπαγανδιστῶν Λαζαριστῶν. Ὑπεκρίθησαν τοσούτῳ καλῶς ὅτι φλέγονται ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐνώσεως πρὸς τὸν παπικὸν καθολικισμόν, ὥστε ἡ αὐλὴ Ναπολέοντος τοῦ III ἐπίστευσε σοβαρῶς ὅτι διὰ τοῦ ἐκκαθολικισμοῦ

τῶν Βουλγάρων θὰ κατῆγε θρίαμβον ἰσάξιον τοῦ ἐν Σεβαστουπόλει τροπαίου ! Ἀλλὰ τῆς ἐξομοτικῆς ταύτης πανουργίας θύματα δὲν ὑπῆρξαν μόνον οἱ ποθοῦντες νὰ σώσωσι τὰς ψυχὰς τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ διὰ τῶν εὐλογιῶν τοῦ Πάπα. Οἱ καλοὶ Λαζαρισταὶ δύνανται νὰ παρηγορηθῶσιν. Εἶχον συντρόφους ἐν τῷ ἐμπαιγμῷ. Ἐνεπαίχθησαν, ὡς αὐτοί, καὶ οἱ ἀπόστολοι τῶν ἐν Ἀνατολῇ προτεσταντικῶν προπαγανδῶν. Οἱ Βούλγαροι καὶ ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν φύσεως καὶ διὰ τῶν ὑποβολῶν τῶν ὀπισθεν αὐτῶν δι' ἀοράτων χειρῶν διευθυνόντων τὴν βουλγαρικὴν κίνησιν ἦσαν ἐτοιμοί, νὰ γένωνται τὰ πάντα τοῖς πᾶσιν, ἵνα τοὺς πάντας κερδίσωσιν. Οἱ ἐμπαιχθέντες τότε ἀργὰ εἶδον ποῦ ἤγγαγεν αὐτοὺς ἡ ἀγία αὐτῶν ἀπλότης, καὶ οἱ ἐμπαιζόμενοι σήμερον ὑπὸ τῶν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ πάντῃ ἀλλοίῳ πανουργιῶν, δὲν δείκνυνται ὀξυδερκέστεροι τῶν τότε διαπαιδαγωγηθέντων.

Ἄφ' οὗ παρσκευάσθη δεξιῶς τὸ ἔδαφος, ἐπῆλθον ῥαγδαῖα τὰ ἀποτελέσματα. Ἡ αὐτοκέφαλος βουλγαρικὴ ἐξουχία συνέστη διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου τῇ 26/10 Μαρτίου 1870. Τὸ Πατριαρχεῖον δὲν ἀνεγνώρισε τὸ πραξικόπημα, ἀλλὰ γενναίως ἀντεπεξελθὼν κατὰ τῆς παγκρατοῦς βίας, ἐκήρυξε τῷ 1872 τὸ Σχίσμα. Τὸ Σχίσμα ὑπῆρξεν ἡ πολμηροστάτη καὶ συγχρόνως ἡ συνετωτάτη τῶν πράξεων, ὅσας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως μέχρι σήμερον ἐπραξε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Τὸ Σχίσμα ὑπὸ καθαρῶς ἐλληνικὴν ἐποψιν ἐξεταζόμενον ἀπέβη σωτήριο ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς

εθνικῆς ιδέας. Ὑπῆρξε τὸ μεγαλόκρατον κή-
 ουγμα, ὅπερ ἐκάλει τὸ ἐλληνικὸν εἰς ἄμυναν· ἦτο
 ὁ πυρσός, ὅστις προήγγελε τὸν κίνδυνον καὶ ἀπε-
 κάλυπτε τὰ σκοτία ἔργα τοῦ ἀκοιμήτου ἐχθροῦ·
 ἦτο τὸ σύνθημα εἰς ἐναρξιν τοῦ ἠθικοῦ ἀγῶνος,
 ὅστις ἀπαξ ἔτι ἀπέδειξε τὴν ζωτικότητα τῆς ἐλ-
 ληνικῆς φυλῆς.

Ἄλλ' οἱ Βουλγάροι ἔχουσι φαντασίαν οὐχὶ κα-
 τωτέραν τῆς ὑποκρισίας αὐτῶν. Ἐν ᾧ μέχρι τῆς
 χθὲς ἐνηθρύνοντο καλούμενοι Ἕλληνας, προβάλλ-
 λουσιν ἤδη πολλὰς περιγαμηνάς περὶ τῆς ἐθνικῆς
 αὐτῶν αὐθυπαρξίας καὶ εἰς χρόνους παλαιστάτους.
 Περιβόητος κατέστη ἡ κωμικὴ αὐτῶν ἀξίωσις ὅτι
 ἡ Μακεδονία καὶ Θράκη οἰκοῦνται ἀνέκαθεν ὑπὸ
 Βουλγάρων καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος αὐτὸς καὶ ὁ Ἀ-
 ριστοτέλης ἦσαν Βουλγάροι! Οἱ ἀγαθοὶ Τουράνιοι,
 ἂν δὲν εἶχον, ὅσῃν ἔχουσιν αἰδοιμοσύνην πρὸς τὴν
 ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ἠδύναντο βραχὺ τι μᾶλλον ἐν-
 τείνοντες τὴν φαντασίαν αὐτῶν νὰ καυχήθωσι μετὰ
 τῶν Ἀρχαίων ὅτι ἐγεννήθησαν πρὸ τῆς σελήνης.
 Τῆς αὐτῆς ἀποδείκνυται ὑφῆς καὶ ἡ ἀξίωσις αὐτῶν
 ὅτι ἀνέκαθεν, ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ ἐκχρισ-
 στιανισμοῦ τῶν Βουλγάρων, ὑπῆρχεν αὐτοκέφαλος
 βουλγαρικὴ Ἐκκλησία.

Ἰδρύθη μὲν κατὰ τὸν 9 μ. χ. αἰῶνα αὐτοκέ-
 φαλος ἐκκλησία ἐν Πρεσλάυα, ἥτις μετενεχθεῖσα
 κατόπιν ἐν Σίλιστρία κατηργήθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ
 τοῦ αὐτοκράτορος Τσιμισκῆ, ἀλλὰ δὲν ἦτο, οὐδ'
 ἦτο δυνατόν νὰ εἶνε βουλγαρικὴ, δι' ὃν λόγον ἡ
 αὐτοκέφαλος Ἐκκλησία Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσο-

λύμων δὲν εἶνε ἐκκλησίαι Συριακαί, ὡς οὐδ' ἡ τῆς Ἀλεξανδρείας αἰγυπτιακῆ, ἢ ἄλλη οἰαδήποτε ἀνατολικῇ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία. Αἱ αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι τῆς Ὀρθόδοξου Ἀνατολῆς δὲν εἶνε φυλετικαὶ Ἐκκλησίαι, οὔτε ὑπῆρξάν ποτε τοιαῦται. Ἦσαν ἢ εἶνε ἀπλαῖ ἀνεξαρτητοὶ ἐκκλησιαστικαὶ διοικήσεις, μὴ στηριζόμεναι ἐπὶ τῆς φυλετικῆς ἢ ἐθνολογικῆς διαιρέσεως. Καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τῆς αὐτονομίας ἐκκλησιαστικῆς Λυχνιδού, ἢ ὡς βουλγαρικὴν παριστῶσι, δὲν βλέπομεν ἢ μακρὰν παράταξιν Ἑλλήνων ἱεραρχῶν διευθυνόντων ταύτην, ἐν ᾧ τὰ ὀνόματα τῶν Σλαύων ἱεραρχῶν δὲν εἶνε πλείονα τῶν τεσσάρων. Ἀλλὰ κατὰ τὸν κ. Οφεϊκοῦ¹) τὸ Πατριαρχεῖον Ἀχρίδος διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 1018—1767, ὅτε καὶ κατηργήθη. Ἀλλὰ τοῦτο κατὰ τί δύναται νὰ προβιβάσῃ τὰς ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων εἰς ἱστορικὸν δίκαιον καὶ κατὰ προσέγγισιν καὶ ἀντισταθμίζον τὸ οὐδέποτε διακοπὴν ἐπὶ 2,500 ἔτη ἑλληνικὸν ἐν Μακεδονίᾳ ἱστορικὸν δίκαιον;

Καὶ ἐν τούτοις μὲ τοιαύτας περγαμηνάς, μὲ τὸν πολυδάπανον πάταγον, ὃν ἤγειραν ἐν Εὐρώπῃ, μὲ τὰς ξένας θυσίας, μὲ τοὺς πολυωνύμους συμμάχους, μὲ τὴν ἀκόρεστον φιλοκτημοσύνην αὐτῶν, μὲ τὰ ληστρικά στίφη τὰ πεμπόμενα καθ' ἕκαστον ἔαρ εἰς τὴν βόρειον Μακεδονίαν, ἵνα καταδιώξωσι μέχρι θανάτου τοὺς ἑλληνοσφρονοῦντας Μακεδόνας,

¹ Οφεϊκοῦ «Les Bulgares du Macedoine Constantinople 1888.

μὲ τὰ ἐλευθερίως ἐκδιδόμενα, παρὰ τὰς καθιερω-
 θείσας ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ καὶ ἐντεῦθεν προνομίας
 τοῦ Πατριαρχείου Κων)πόλεως, Βεράτια Βουλ-
 γάρων ἐν Μακεδονίᾳ ἐπισκόπων, μὲ τὰς ψευ-
 δεῖς στατιστικὰς καὶ τὰς μυσαρωτάτας τῶν συκο-
 φαντιῶν κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὰς ἀενάους
 ἐπιβουλὰς, παρίστανται διεκδικηταὶ τῆς Μακεδονίας
 ἀπὸ τοῦ Σκάρδου μέχρι τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἀπὸ
 τῆς Ῥοδόπης μέχρι τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Ὀλύμπου!
 Θέλετε νὰ μάθητε τὰ φανταστικὰ ὄρια, ἅτινα δι-
 δουσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν αὐτῶν οἱ μετρίφρονες
 Βούλγαροι. Ἴδου κατὰ τὸν κ. Οφείσον ταῦτα : τὰ
 πρὸς δυσμὰς μὲν ὄρια τῆς κατ' αὐτοὺς μακεδονικῆς
 Βουλγαρίας τίθενται μέχρι τῆς ἐν τῇ ἄνω Ἡπείρῳ
 Κολώνιας, καὶ τῆς Ἀνασελίσσης τὰ δὲ πρὸς νότον
 μέχρι Καθβάλας, Θεσσαλονίκης καὶ Σερβίων.
 Μολις δὴ λον ὅτι καταλείπουσι τῇ Ἑλλάδι τὴν
 στενὴν παρολύμπιον γῶραν ! Δὲν ἐκπλήττει ἡμᾶς
 ἡ σκαιότης τῆς βουλγαρικῆς φιλοκτημοσύνης. Οἱ
 Βούλγαροι διὰ τῶν αἰώνων φυλάττουσι τὸ ἴδιον
 ἔθνος. Εἰνε οἱ αὐτοί, οἵοι ἐξῆλθον ἐκ τῶν βαθυπέδων
 τοῦ Τουράν, ἔχοντες πάντοτε μακρὰς μὲν τὰς χει-
 ς, πολὺ δὲ ἀσθενῆ τὴν συναίσθησιν τῆς ἀλληλεγγ-
 γυῆς τῶν ἐθνῶν, καὶ θεωροῦντες πολυτέλειαν τὸν
 σεβασμὸν πρὸς τὰ δίκαια τῶν ἐθνῶν ἢ τὰς συνθή-
 κας. Τὰ ἐκπληκτικὰ εἶνε ὅτι εὕρισκονται Εὐρω-
 παῖοι, οἵτινες οὐδ' αἰσθάνονται καὶ ἡλίκον ἠθικὸν
 ἀνοσιούργημα ἤθελεν εἶναι ἡ ὑποδούλωσις ἑνὸς ἐ-
 κατομυρίου Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν
 βουλγαρικὴν βαρβαρότητα ! Καὶ δὲν ἀρκεῖ ἡ δου-

λεία, ἣν ἐπήγαγεν εἰς τοὺς Ἑλλήνας τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Στεντημάχου, τῆς Σωζουπόλεως, τῆς Μεσημβρίας, τοῦ Πύργου, τῆς Ἀγχιάλου, τὸ βουλγαρικὸν πραξικόπημα τῆς 7ης Ἰουλίου 1885, τὸ μεταβαλὼν εἰς ῥάκη τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ἐπικροτούσης τῆς φιλελευθέρου, τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης ; 150,000 Ἑλλήνων ἐκ τῶν μᾶλλον ἐνθουσιωδῶν ἐγένοντο ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τοῦ βουλγαρικοῦ Μελικέρτου, τῶν Ἑλλήνων τῆς Βάρνης, τῆς Καθάρνης, τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Στεντημάχου, τῆς Σωζουπόλεως, τῆς Μεσημβρίας, τῆς Ἀγχιάλου, τοῦ Πύργου, οἵτινες ζῶσι φεῦ ! ὑπὸ βουλγαρικὴν πατρίδα ! Ἦθελεν εἶναι στίγμα ἀτιμάζον τὸν 10^{ον} αἰῶνα, ἐὰν ἐπανελαμβάνετο ἡ κακοπραγία αὕτη, παραδιδωμένων εἰς τὸν Γολγοθᾶν τοῦ ζυγοῦ ξένης, μισητῆς ἐθνότητος καὶ τῶν Ἑλλήνων Μακεδόνων, ὡς παρεδόθησαν οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας !

Περὶ τῶν ἀστείων ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀντιποιήσεων τῶν Ῥωμούνων ἐπὶ τῆς Μακεδονίας μάταιον ἦθελεν εἶναι νὰ ποιήσωμεν κἂν λόγον. Ἄν δὲ βραχεία καὶ περὶ τούτων λέγομεν, πράττομεν τοῦτο, ἵνα μὴ ὑποτεθῇ παρὰ τῶν ἀγνοούντων τὰ πράγματα ὅτι ἀτελὴ σκιαγραφίαν τῆς συγχρόνου Μακεδονίας παρέχομεν. Οἱ ἐν Μακεδονίᾳ Βλάχοι ἢ Κουτσόβλαχοι ἢ Ἑλληνόβλαχοι, μὴ ὑπερβαίνοντες ἐν Μακεδονίᾳ τὰς 70,000 ψυχῶν, νεολατινικὸν δὲ λαλοῦντες ἰδίωμα πλείσταις ὅσαι ἑλληνικαῖς ἀναμιγμένον λέξεσι, καὶ οἰκοῦντες μᾶλλον συμπαγεῖς ἐν τῇ ὀρεινῇ σειρᾷ, ἥτις ἀποσχιζομένη τοῦ Σκάρδου

χωρεί πρὸς νότον μέχρι τῆς Πίνδου, ὄντες λαὸς μάλιστα μὲν ποιμενικός, ἐλάχιστα δὲ γεωργικός, ἦσαν, εἶνε καὶ θὰ εἶνε Ἑλληγες. Εἶνε λαὸς εὐφυής, πολυμής, φιλελεύθερος. Εἰ καὶ δὲν ἀληθεύει μὲν ὅτι ἐκ τούτων κυρίως ἦσαν οἱ Ἀρματωλοί, εἶδος ἡμιανεξαρτήτων ὁροφυλάκων, οἷς ἀντιτίθετο ἡ τήρησις τῆς ἀσφαλείας, καὶ οἱ Κλέφτες, οἱ ἀδάμαστοι καὶ διὰ τῶν δημοτικῶν ἁσμάτων ἀπαθανατισθέντες ἥρωες, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἀπροσίτων κορυφῶν τῶν ὄρεων καὶ ἀπὸ δυσπορθήτων στενοποριῶν τῶν φαράγγων ἔσπειρον τὸν πρόμον εἰς τοὺς τυράννους, οὐχ ἦττον καὶ πρὸ καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν οἱ Βλάχοι, ὡς Ἑλληγες τὴν ψυχὴν καὶ τὸ φρόνημα συνεισήνεγκον εἰς τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα περιφανεῖς θυσίας.

Ἡ πρώτη ὥθησις, ὅπως ἐμπνευσθῇ εἰς τοὺς Ἑλληγνοβλάχους τῆς Μακεδονίας ἡ ῥωμουνικὴ ιδέα, ἤρξατο διδομένη μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. (1) Δὲν εἶνε μόνον οἱ Βούλγαροι οἱ ἀντιποιοῦμενοι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἀνεφύησαν καὶ οἱ Ῥωμῶνοι, οἵτινες θεωροῦσιν ἰδικούς των τοὺς ἥρωας τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Μάλιστα. Τοῦλάχιστον ὁ ἀπόστολος τῶν Ῥωμούνων, Ἀπόστολος Μαργαρίτης, μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ μεγαλη-

(1) Οἱ ἐμβυθύνοντες εἰς τὰ πράγματα, ἵνα ἀνεύρωσι τὰ πόρρω αἷτια τῶν φαινομένων, κελὸν ἤθελεν εἶναι νὰ μὴ ἐλησμόνουν ὅτι ἀπὸ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου ἤρξατο ὡς ἀπὸ συνθήματος ἐκραγεῖς ὁ πάντοθεν διωγμὸς τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου.

γόρου τόλμης, φαντάζεται ὁμοφύλους τίνες, πρὸς Ἑριννύων; Τὸν Βότσαρην, τὸν Τζαβέλλαν, τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδροῦτσον, τὸν Διάκον, τὸν Γρίθαν καὶ . . . . αὐτὸν τὸν Κολοκοτρώνην ! Ὁ ἄξιος Μαργαρίτης ἐφάνη γενναῖος μὴ καταριθμήσας μεταξὺ τῶν Ῥωμούνων ἡρώων τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸν Μαυρομιχαλὴν καὶ Ὑψηλάντην, τὸν Δηλιγιάννην καὶ Ζαΐμην, τὸν Μιαούλην καὶ Κουντουριώτην, τὸν Κανάρην καὶ Ἀποστόλην, τὸν Καραϊσκάκην καὶ Νικηταράν. Τὰ ὑπὲρ πᾶσαν αἰδῶ λεγόμενα ταῦτα μυθεύματα, οὐδ' ἀναιρέσεως πέπει νάξιῳνται. Θάπτονται ἀφ' ἑαυτῶν ὑπὸ Ἀλπεῖς γελώτων, οὓς ἐγείρει ἀσθέστους παρὰ τοῖς γινώσκουσι τὰ τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας καὶ μόνον τὸ ἄκουσμα τῶν Ῥωμουνικῶν τούτων λεσχηνειῶν.

Ὁ Ἰωάννης Παδολέσκος καὶ ὁ Δημήτριος Βαλεντιάνος ἦσαν οἱ πρῶτοι πράκτορες τῆς Ῥωμουνικῆς ἐν Μακεδονίᾳ ματαιοπονίας. Τῷ 1860 ἰδρῦθη ἐν Βουκουρεστίῳ τὸ «Μακεδονικόν» λεγόμενον Κομιτᾶτον, ὅπερ ἐξηκόντισε τὰς προκηρύξεις αὐτοῦ ἀνὰ τοὺς ἀδελφοὺς Βλάχους τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἀλβανίας. Οἱ μεγάλοιδεᾶται τῆς Ῥωμουνίας ἐδυσφόρουν ὀρώντες τὰς ἀφειδεῖς αὐτῶν θυσίας καὶ τὴν παταγώδη πολυπραγμοσύνην ἀκάρπους καὶ τὸ μέγα αὐτῶν πατριωτικὸν ὄνειρον ἀτέλεστον, ἀλλὰ τῆς ἀμνηχανίας ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἡ παρουσία τοῦ Ἀποστόλου Μαργαρίτου, ἐν ὃ κ. Berard πρεπόντως χαρακτηρίζει. Τὸν ἄνθρωπον τοῦτον οἱ μεγάλοιδεᾶ-

ται Ῥωμοῦνοι ἀντέταξον κατὰ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμοῦ. Ὁ βίος τούτου ἀποκορυφῶν τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ῥωμουνικὴν ἐθνολογικὴν κίνησιν. Ἐχων ἐφόδια χρηματικὰ ἄφθονα, ἐξησφαλισμένην κατὰ τὸν γνωστὸν ἐν Ἀνατολῇ τρόπον τὴν εὐνοίαν τῶν κρατούντων, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν προξένων τῶν μεγάλων δυνάμεων, μάλιστα δ' ὑπὸ τοῦ τῆς Αὐστρίας, ἐνισχυόμενος ἢ μᾶλλον τεθείς ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ξένων προπαγανδῶν, μάλιστα τῆς τῶν Λαζαριστῶν, ἧς αἱ κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ραδιουργίαι πολλῶν διωγμῶν καὶ συμφορῶν κατέστησαν αἰτία, δὲν ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ 1865 μέχρι σήμερον συγκυκλῶν καὶ συνταράττων τὰς βλαχικὰς κοινότητας, συκοφαντῶν, διαβάλλων τοὺς προὔχοντας Ἕλληνας. Τὰ βήματα τοῦ Γραικύλου, ἐν περιγράφει ὁ κ. Bérard ἐσημείουσι οἱ διωγμοὶ καὶ αἱ φυλακίσεις καὶ αἱ ἐξορίαι τῶν πρωταγωνιστούντων ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας. Ὁ Μαργαρίτης, ἐν ὃ καθηγούμενος τῶν ἐν Βιτωλίοις Λαζαριστῶν μεθ' ἀγίας ἐπεικειας παραβάλλει πρὸς τὸν θεόπνευστον Ἀποστόλον, τὸν διελθόντα διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος χάριν τῆς ἀγάπης τοῦ πλησίον, ἂν δὲν κατώρθωσεν νὰ ἐκρουμανίσῃ τὰς ἑλληνοβλαχικὰς κοινότητας, κατώρθωσεν ἀναμνηρίστως νὰ ἀπορφανίσῃ πολλὰς ἑλληνικὰς οἰκογενείας διὰ τῶν διαβολῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς καχυπόπτους κρατούντας. Καὶ ἂν δὲν ἦτο γνωστὴ ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἀποστόλου Μαργαρίτου παρὰ τοῖς κρατοῦσι, μανθάνομεν τοῦτο ἐκ τοῦ συγγράμ-

ματος τοῦ κ. Bérard⁽¹⁾). Αἱ κολακεῖαι αἱ μᾶλλον εὐτελεῖς εἶνε εὐπρόσδεκτοι, αἱ θωπεῖται τῆς ματαιότητος τῶν Τούρκων διοικητῶν εἶνε τὸ ἄριστον τῶν εἰσιτηρίων ἐπὶ τῆς εὐνοίας αὐτῶν, τὰ φιλοδωρήματα σπανίως ἀποτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ καὶ ἡ κατασκοπία ἀνοίγει τὴν καρδίαν κτλ. Ἐπὶ τῇ καταγγελίᾳ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἄκριτοι ἐξορίζονται ἢ φυλακίζονται οἱ προσωπικοὶ αὐτοῦ ἐχθροί, Ἕλληνες πάντοτε, ὡς δῆθεν συνομνύοντες, καὶ διὰ τῶν συκοφαντιῶν τούτου πλεῖστοι ὅσαι ἐλληνικαὶ κοινότητες ὑπέστησαν ἀληθεῖς διωγμούς. Μία λέξις τοῦ Μαργαρίτου αἶρει πᾶσαν δυσχέρειαν μετὰ τῆς διοικήσεως ἢ τῆς ἀστυνομίας, ἀνοίγει τὰς πύλας τῶν εἰρκτῶν, τῶν τεμενῶν, τῶν στρατῶνων. Οὐδεὶς πρόξενος ἔχει τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ταρακτρῶν τούτου τῆς δυτικῆς Μακεδονίας.

Ἄλλὰ ποῖον εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα πάντων τούτων; Ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, μένουσι καὶ θὰ μείνωσιν Ἕλληνες, ἀπόδειξις τὰ Βιτώλια, ἡ Μοσχόπολις, τὸ Κρούσσοβον, τὸ Μεγάροβον, ὁ μακεδονικὸς Τύρναβος, ἡ Κλεισούρα, τὸ Βλάτσιον, ἡ Σαμάρινα, τὰ Γρεβενά, τὸ Μέτσοβον. Τὰς δεκάδας ἑκατομμυρίων φράγκων, αἵτινες ἐσπαταλήθησαν ὑπὸ τῶν ῥωμουνικῶν ἀποστόλων ἐν Μακεδονίᾳ, δὲν βλέπει τις παραγαγούσας ἄλλο ἢ θορύβους καὶ κενὴν πολυπραγμοσύνην, χρησίμους μόνον εἰς δικαιολογίαν πρὸς τοὺς ἐν Ῥωμουνίᾳ ἀφε-

(¹) Bérard p. 258 καὶ ἐξῆς.

λεῖς πατριώτας, ὧν οἱ πλούσιοι ἔρανοι διεσπαθῶντο εἰς χιμαίρας. Παρὰ τοῦ κ. Bérard ἐν σελ. 255 δημοσιεύεται πίναξ τῶν ῥωμουνικῶν ἐν Μακεδονίᾳ Σχολῶν, ὅσαι ὑπῆρχον κατὰ τὸ 1890. Οἱ πίνακες οὗτοι κατὰ τὰς ῥωμουνικὰς στατιστικὰς ἀναγράφουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν Σχολῶν καὶ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἐν ταῖς ἀκολουθοῦσι πόλεσι καὶ κωμοπόλεσι τῆς Μακεδονίας.

Σχολεῖα ἀρρένων

Πόλεις, Κωμοπολεις Ἀριθμὸς μαθητῶν

1) Τύρνοβον	20
2) Γκόπεσι	117
3) Ἀθέλα	77
4) Κλεισούρα	67
5) Λυχνιδὸς	55
6) Βέρροια	154
7) Νάουσα	133
8) Περιθελιον	50
9) Πρίλαπον	54
10) Βιτώλια	40
11) Μοσχόπολις	93
12) Μεγάροβον	47
13) Σαμάρινα	110
14) Γρεβενά	60

τὸ ὅλον Σχολεῖα ἀρρένων 14 Μαθητῶν 1,077

Σχολεῖα θηλέων

1) Λυχνιδὸς	20
2) Κρούσσοβον	87
3) Γκόπεσι	50
4) Κλεισούρα	60
5) Βιτώλια	65
6) Μοσχόπολις	50
7) Μεγάροβον	21

τὸ ὅλον 7

μαθήτριά 353

Σημειωτέον δὲ ὅτι πολλαχοῦ τὰ ρωμανικὰ σχολεῖα λειτουργοῦσι κατὰ διαλείψεις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακράς, ἐλλείπει μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, οἷους ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν περισυλλέγουσι μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ πλουσιῶν παροχῶν. Σχολεῖα δέ τινα μόλις πολλαῖς θυσίαις συσταθέντα διελύθησαν, διότι οὐδὲ ἓνα μαθητὴν, οὐδὲ μίαν μαθήτριάν κατῴρθωσαν νὰ συγκατήσωσιν, ἂν δὲ φαίνωνται ὑπάρχοντα, πράγματι δὲν ὑπάρχουσιν ἢ ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς τῶν ρωμανικῶν Συλλόγων, αἵτινες καλῇ τῇ πίστει καταβάλλουσι τὰς δαπάνας ἀνυπάρχτων σχολείων. Τῶν διαλείψεων τούτων τῆς λειτουργίας πολλῶν ρωμανικῶν σχολείων ἡδυνάμεθα οὐχὶ ὀλίγα παραδείγματα νὰ μνημονεύσωμεν, ἂν προεβαλλετό ποθεν ἀντίρρησις.

Ὅποιον λοιπὸν εἶνε τὸ ἐθνολογικὸν κεφάλαιον τῶν Ρωμούνων ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη ἀφειδῶς δαπανώντων καὶ δίκην λάλου ἀλέκτορος θορυβούντων

περί τῶν αἰσθημάτων τῶν ἀδελφῶν Ρωμούνων τῆς Μακεδονίας; 14 σχολεῖα ἀρρένων παντός βαθμοῦ μετὰ 1,077 μαθητῶν καὶ 7 σχολεῖα θηλέων μετὰ 353 ἐν ὧν μαθητριῶν. Καὶ διὰ τὰ 21 ταῦτα ἐν Μακεδονίᾳ ῥωμουνικά σχολεῖα πόσα διαπανῶνται ἐτησίως; πόσα ἐδαπανήθησαν ἀπὸ τοῦ 1864; Τοῦτο μόνον τὰ ταμεῖα τῶν Ῥωμουνικῶν συλλόγων γινώσκουσι. Κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀκριβέστατα γινωσκόντων τὴν Μακεδονίαν οὐδενὸς τόπου καὶ χρόνου μαθηταὶ ἐστοίχιζαν ἀκριβώτερον τῶν δυσχερέστατα θηρευομένων μαθητῶν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ῥωμουνικῶν σχολείων.

Ἀλλά, καὶ τὸ ἐρώτημα ἔρχεται αὐτοφύως εἰς τὸ στόμα παντός παρακολουθοῦντος τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἥκιστα πρακτικὰς ῥωμουνικάς θυσίας καὶ ἐνεργείας, πρὸς τί ὁ ἄκαρπος οὗτος ἀγὼν; Ἀνὴρ ἐμπειρότατος τῶν ῥωμουνικῶν πραγμάτων παρέβαλε τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ῥωμουνικάς ἐνεργείας, αἷς οὐδεμίαν ἀποδίδουσι σπουδαιότητα οἱ ἐγκριτοὶ Ῥωμῦνοι, πρὸς φάρμακον καταπραϋντικὸν τῆς ἐθνικῆς τῶν Ῥωμούνων φιλοτιμίας, μὴ τολμώσης νὰ πείδῃ εἰς τὸ Βανᾶτον, τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὴν Βουκοβίναν. Ἡ παρατήρησις δὲν φαίνεται ἡμῖν ἄστοχος. Ἄν θεωρήσωμεν τὰς ἐπὶ τῆς Μακεδονίας βλέψεις τῶν Ῥωμούνων ὡς θωπεῖαν φλεγμαινούσης ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ὡς τροποποιήσιν κατ' ἀνάγκην τῆς μεγάλῃς αὐτῶν ιδέας, ἀποδίδομεν πιθανῶς τὴν ἀληθῆ ψυχολογικὴν εἰκόνα τοῦ δημοσίου ἐν Ῥωμουνίᾳ φρονήματος. Οἱ παρὰ τῶν Ὀλυμπον ἐθνολογικοὶ αὐτῶν ἀγῶνες κάλλιστα δύνανται νὰ λη-

φθῶσιν, ὥς συμβολισμὸς τῶν ἀπηγορευμένων ἀγώνων ἐν ταῖς ὑπὲρ τὰ Καρπάθια χώραις, ἐν αἷς ζῶσιν ἑκατομύρια Ῥωμούνων.

Ἄν ἡ φωνὴ ἡμῶν ἐφθανε μέχρι τῶν πολιτικῶν κορυφῶν τῶν Ῥωμούνων, ἠθέλομεν θέσει ὑπὸ τὴν βαθεῖαν αὐτῶν κρίσιν τὰ ἐξῆς ἐρωτήματα: Ἡ ἀποφίς τοῦ μέλλοντος δὲν παρέχει εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν οὐδένα δισταγμὸν περὶ τοῦ λυσιτελοῦς ὑπὸ Ῥωμουνικὴν ἔποψιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ αὐτῶν πρὸς τὸν ἑλληνισμόν; Ἀδυνατοῦσι νὰ εἰκάσωσι τὴν παγκρατῆ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων διεύθυνσιν, ἥτις μίαν ἡμέραν θὰ καταλήξῃ ἴσως εἰς τὴν ἀφυκτον ἀνάγκην παραλλήλου ἐνεργείας Ῥωμούνων καὶ Ἑλλήνων; Περαιήθημεν ὅτι καὶ ὁ βαθυγνώμων τῆς Ῥωμουνίας βασιλεὺς καὶ οἱ ὀξυδερκεῖς πολιτευταὶ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστροῦ χώρας θὰ κατῴδωσιν ὅτι ὁ ἑλληνικὸς παράγων δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, πολέμιος τῶν Ῥωμουνικῶν συμφερόντων. Ἐὰν δέδοται νὰ εἰκάσῃ τις τὸ μέλλον ἐκ τοῦ ἐνεστώτος, ὁ Ῥωμουνικὸς παράγων ἐν τῷ ἑλληνικῷ θὰ ζητήσῃ ἴσως ἐρεῖσμα ἐν καιροῖς χαλεποῖς, καὶ τὰνάπαλιν.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἐσχάτους τούτους καιροὺς νέοι ἀνεφάνησαν μνηστῆρες τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἐνωρίτερον μὲν τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, κακῶς Ἑλληρικῆς καλουμένης, φανέντες καὶ δι' ἰδίων ἀγώνων καὶ θυσιῶν ἐλευθερωθέντες βραδύτερον ὅμως τούτων ἐξυπνήσαντες ἐν ταῖς ἐθνολογικαῖς ἀξιώσεσιν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας, Σέρβοι. Ὅφειλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ ἡ πτῆσις τῆς

φαντασίας τῶν Σέρβων δὲν ὑπολείπεται τῆς τῶν Βουλγάρων. Κατὰ τὸν κ. Γκόπτσεβιτς ⁽¹⁾ ἡ Σερβικὴ Μακεδονία ἐκτείνεται πρὸς δυσμὰς μὲν μέχρι τοῦ Σκάρδου, πρὸς ἀνατολὰς μέχρι Στρυμόνος καὶ πρὸς νότον μέχρι Κορυτσᾶς, Καστορίας καὶ Ναούσης. Κατὰ τὸν αὐτὸν Σέρβον συγγραφέα ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐν ταῖς διοικήσεσι Κοσσόβου, Βιτωλίων καὶ Θεσσαλονίκης Σέρβων ἀνέρχεται εἰς 936,000 ψυχῶν. Ὡς δειγμα τῆς ἀκριβείας τῶν πινάκων τοῦ Σέρβου ἰδεολόγου ἀναγράφομεν τὰς ἀκολουθοῦς λεπτομερείας. Ἐν Βιτωλίῳ ὁ ἀγαθὸς Σέρβος δὲν εὐρίσκει εἰμὴ 50 μόνον ψυχὰς ἑλληνικὰς, ἐν ᾧ μόνον οἱ μαθηταὶ καὶ μαθήτριά τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῶν Βιτωλίων ἀνέρχονται εἰς 1650· ἐν Φλωρίνῃ οὐδένα εὐρίσκει Ἕλληνα, ἐν ᾧ οὐδ' αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι, ὡς ρηθῆσεται κατωτέρω, τολμῶσι νὰ διαμφισβητήσωσι τὸν ἑλληνισμὸν αὐτῆς, ἐν αὐτῇ τῇ Κοζάνῃ, ἥτις μετὰ τῆς Σιατίστης, τῆς Καστορίας, τῆς Αἰκατερίνης, τῆς Ναούσης, τῶν Σερρών, τοῦ Μελενίκου, τῆς Νιγρίτης, τῆς Ἀλκυστράτης, τῆς Καβάλλας, τοῦ Πολυγύρου ἀποτελοῦσι τὰς ἀμιγεστάτας τῶν ἑλληνικῶν ἐν Μακεδονίᾳ πόλεων, εὐρίσκει ὑπερδιπλασίους τῶν Ἑλλήνων Σέρβους!

Ἡ μελέτη τοῦ κ. Γκόπτσεβιτς ἔχει γλωσσολογικὴν καὶ ἱστορικὴν μᾶλλον ἢ ἐθνολογικὴν ἀξίαν. Ἐξαιρεομένης τῆς διοικήσεως τοῦ Κοσσόβου, ἐνθα

(1) Goptchevitch Macedonien und alt Serbien, Wienne, Seidul 1889.

ἡ παλαιὰ Σερβία, καὶ ἔνθα ἡ σερβικὴ ἰδέα ἔχει ῥίζας, δυσχερῶς ἤθελεν εὖρη τις ἀλλαγῶς τῆς μέσης καὶ δυσμικῆς Μακεδονίας αἴσθημα σερβικόν. Τὸ διαμέρισμα τοῦ Κοσσόβου ἔχει μιγάδα πληθυσμὸν ἐκ Σλαύων καὶ Ἀλβανῶν. Ἐκεῖ, (ἐν Νόβι-Παζάρ, Μητροβίτση, Πριστίνῃ, Διακόβω, Πρισδρένῃ, Ἰπέκ, Σκοπεΐσις, Κουμανόβω) οἰκοῦσι Σλαῦοι, σέρβοι τὴν γλῶσσαν, ἰσοπληθεῖς περίπου τοῖς Ἀλβανοῖς. Οἱ Ἀλβανοὶ εἶνε μὲν πολυπληθέστεροι αὐτόθι, ἀλλ' ἡ σλαυικὴ ἢ σερβικὴ γλῶσσα εἶνε ἐπικρατεστέρα, καὶ τάνάπαλιν ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία φαίνεται ἐπικρατεστέρα τῆς χριστιανικῆς. Νοτιώτερον τῶν σημείων τούτων οἱ πυκνότερον ἢ σποραδικώτερον οἰκοῦντες Σλαῦοι ἔχουσι τὸ φρόνημα βουλγαρικὸν μᾶλλον ἢ σερβικόν. Καὶ τοῦτο εἶνε φυσικόν. Οἱ Βούλγαροι, ἢ μᾶλλον οἱ διεγείροντες καὶ ἐνισχύοντες αὐτούς, ἀπὸ δεκαετηρίδων πολλῶν ἤρξαντο καὶ ἐξακολουθοῦσι μετὰ ζέσεως τὸ ἔργον αὐτῶν, ἐν ᾧ οἱ Σέρβοι μόλις πρὸ τινων ἐτῶν ἤρξαντο κινούμενοι. Τὰ σχολεῖα αὐτῶν εἶνε ὀλίγα, οἱ πόροι αὐτῶν οὐχὶ ἄφθονοι, οἱ ἔξωθεν προστάται σπάνιοι, καὶ τὸ φρόνημα τοῦ τόπου ὀλίγον εὐνοϊκόν. Δὲν ἀρκεῖ νὰ παρατάξῃ τις ὀνόματα πόλεων καὶ χωρίων, νὰναγράψῃ ἐλευθερίως ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀριθμούς, ἢ νὰναπτύξῃ σελίδας τινὰς ὀλίγον γνωστῆς ἱστορικῆς περιόδου, ἵνα λύσῃ περίπλοκον ἐθνολογικὸν ζήτημα, ὡς ἐπεχείρησεν ὁ κ. Γκόπτσεβιτς. Ἀξίαν σχετικῶς μέζονα ἔχει ἡ συγγραφὴ τοῦ κ. Γκόπτσεβιτς ἐν τῇ γλωσσολογικῇ ἐρευνῇ. Καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Σέρβος συγγραφεὺς ἡ

βουλγαρική διακρίνεται τῆς σερβικῆς καὶ πασῶν τῶν σλαυϊκῶν γλωσσῶν ἵεν ὅτι αὕτη μὲν συνοδεύει πάντοτε τὸ οὐσιαστικὸν διὰ τοῦ ἄρθρου, ἡ δὲ σερβικὴ οὐδέποτε· Ἰεν ὅτι παρὰ μὲν τῇ βουλγαρικῇ τὸ οὐσιαστικὸν μένει ἄκλιτον, παρὰ δὲ τῇ σερβικῇ κλίνεται· Ἰεν ὅτι ἡ προσωπικὴ ἀντωνυμία τοῦ πρώτου προσώπου παρὰ μὲν τοῖς Σέρβοις καὶ τοῖς λοιποῖς Σλαύοις εἶνε *jas*, παρὰ δὲ τοῖς Βουλγάροις *as*. Οἱ Σλαῦοι τῆς Μακεδονίας δὲν ἔχουσιν ἄρθρον, ὡς καὶ οἱ Σέρβοι, καὶ λέγουσι *ja* ἀντὶ *as*. Καὶ ἐν τῇ κλίσει δὲ τῶν ῥημάτων ὑπάρχουσιν οὐχὶ ὀλίγαι διαφοραί. Ὁ κ. Ὁθέκωφ ὁμῶς ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ἄρθρον ἔχουσιν οἱ Σλαῦοι τῶν Σκοπείων, τῆς Δίβρης καὶ Λυχνιδού. Ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἀπαιτεῖ ἐιδι- κήν μελέτην· οὐχ' ἥπτον πάντες οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὰ τῆς Μακεδονίας ἀντιλαμβάνονται τῆς διαφορᾶς τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῶν Σλαύων τῆς βορειο- ανατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοῦ λαλομένου ἐν τῇ βορειοδυτικῇ, ὅπερ εἶνε μᾶλλον σερβικὸν ἢ βουλγα- ρικόν. Τὰ ὅρια, ἐν οἷς οἱ Σέρβοι οὖναι νὰ ἐργα- σθῶσι μετ' ἐλπίδων ἐπιτυχίας καὶ πρακτικῶν ἀπο- τελεσμάτων ἀνταξίων τοῦ ζήλου καὶ τῶν ιστορι- κῶν παραδόσεων τοῦ εὐγενοῦς λαοῦ, οὐ αἱ τύχαι, τὸ ἔθνος, καὶ αἱ θυσίαι ἔχουσι πολλήν τὴν ἀνάλο- γίαν πρὸς τὰς περιπετείας, τὸ ἔθνος καὶ τοὺς ἀγῶ- νας τοῦ ἐλληνικοῦ, κεῖνται πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἱθικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἐλληνι- κοῦ. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ἀκριβεστέρα ἐπίγνωσις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ πραγμάτων θὰ ἐμπνεύσῃ τοῖς πολι- τευταῖς καὶ πατριώταις τῶν δύο φίλων λαῶν ἰδέας

καὶ ἐνεργείας συμφωνοτέρας πρὸς τὸ δίκαιον καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Σέρβοι καὶ Ἕλληνες μὴ τυφλοῦμενοι ὑπὸ τῆς ἀχλύος ἀδιαλλάκτου σωδινισμού δύνανται νὰ εὐρωσιν ἐν τῷ ἐν Μακεδονίᾳ ἐκπολιτιστικῷ ἀγῶνι στάδιον ἐνεργείας, ἄνευ κινδύνου νὰ χαλαρωθῶσιν οἱ συνδέοντες τὰ δύο ἀδελφὰ ἐν παθήμασι καὶ ἀγῶσιν ἠθικοὶ δεσμοὶ ἢ νὰ ψυχρανθῶσι τὰ θερμὰ αἰετοτε καὶ ἐν ἡμέραις ἀγαθαῖς καὶ ἐν ἡμέραις πονηραῖς διατελέσαντα ἀμοιβαῖα αἰσθηματα.

Τοιοῦτοι καὶ τοσοῦτοι ἐν συνόψει οἱ πολέμιοι τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμού. Καὶ ὀπισθεν τούτων ἐλλοχωσιν ἐπιρροαὶ καὶ σύμμαχοι πλείονες καὶ ἰσχυρότεροι. Διπλωματικαὶ ἐπῆρειαί, προξενικαὶ ἀντιδράσεις, φιλοκτημεσύνη ἰσχυρῶν, ραδιουργίαι προσηλυστικῶν προπαγανδῶν, ἐθνολογικαὶ μελέται παραπεποιημέναι, ὑποβολιμαῖος καὶ ἀντὶ πολλοῦ ἐξωνούμενος πάταγος τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσιογραφίας, διάστροφος ἀντίληψις τῶν ἐν Ἀνατολῇ, παραγνώρισις ἀπίστευτος τῶν ἀνυπολογίστων ἠθικῶν, ὕλικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἐλληνισμού, ἀκατανόητος ἀμβλυωπία τῶν κρατούντων, ἐξέφωσαν τὸν ἐλληνικὸν τῆς Μακεδονίας οὐρανὸν οὕτως, ὥστε νὰ μὴ διακρίνωσιν ἐκεῖ οἱ ἀγνοοῦντες τὴν χώραν καὶ τὸν λαὸν αὐτῆς, ὅτι ὁ ἠθικὸς καὶ πραγματικὸς ἡγεμὼν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ Σκάρδου πρὸς δυσμὰς καὶ ἀπὸ τῆς Ῥοδόπης μέχρι τοῦ Ἀθῶ πρὸς ἀνατολὰς εἶνε ἡ ἐλληνικὴ ἐθνικὴ ἰδέα. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἠθικῆς βίας τῶν πραγμάτων, διὰ τῶν ἀπαύστων ἐκπολιτιστικῶν ἀγώνων τοῦ Μα-

μακεδονικοῦ λαοῦ, διὰ τῆς παγκρατοῦς ὁλοκληροῦ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀμύνης ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων αὐτοῖσι ἐθνικῶν δικαίων, θὰ ἐξέλθῃ νικηφόρος ἡ ἐλληνικὴ ἰδέα ἐν Μακεδονίᾳ. Καὶ ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ἥτις κρατεῖ ἐν Μακεδονίᾳ, θάποδειχθῇ ὅτι εἶνε ἡ κρατοῦσα ἰδέα ἐν Ἀνατολῇ.

III

Ὁ βαρβαρικὸς Ἐγκέλαδος διεσάλευσε μὲν πολλὰς ὑπὸ τοὺς ἐπαλλήλους αὐτοῦ σπασμούς, τοὺς ἀνατρέψαντας τὴν ὄψιν τῆς ἐλληνικῆς γερσονήσου, ἀλλὰ δὲν κατέρριψε τὸ γρανιτικὸν οἰκοδόμημα τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνισμοῦ. Ἐμείνεν ἐκεῖ ὄρθιον καὶ σέβας ἐμπνέον καὶ ὅταν διεκλόνησε τὴν ἐλληνικὴν γερσονήσον ἡ φοβερά ἐξ Ἀνατολῶν σύρραξις τῶν Τούρκων, καὶ δὲν ἡφανίσθη οὐδ' ὅταν ὁ ζόφος μακραίωνος, σιδηρᾶς δουλοσύνης ἐσκίασε καὶ συνεσκότισε τὰς χώρας τῆς ἐλευθέρας ἐρεῦνης. Ἐν τοῖς πρόσθεν ἀπετυπώσαμεν τὴν πλουτολογικὴν δύναμιν τῆς Μακεδονίας, εἰκονίσσαμεν τὴν γεωγραφικὴν αὐτῆς ἀρμοδιότητα, ἐσκιαγραφῆσαμεν τὸ μεγαλότεχνον καὶ μεγαλειπήβολον ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς ἔργοις καὶ τῷ πολιτισμῷ, ἐθαυμάσαμεν τὴν ἀντοχὴν αὐτῆς κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων ἐπιδρομῶν βαρβαροφώνων λαῶν, ἥδη θὰ παρακολουθήσωμεν μετὰ στοργῆς τὴν φιλομουσίαν αὐτῆς, ἥτις καὶ ἐν τῇ νῦν πολιτικῇ αὐτῆς θέσει οὕτως ἀκμαία διατε-

λει, ὥστε ἡ ἐντεῦθεν ἀκτινοβολία ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν ἀγῆρῳ καὶ ἀθάνατον αἰγλήν τῶν καλλίστων ἐποχῶν τῆς Μακεδονίας. Ὁ ἐθνικὸς βίος ἐν τῇ φύσει καὶ θέσει κρατίστη γῶρα ἀποκορυφοῦται ἐν τῇ παιδείᾳ, πρὸς ἣν φιλόμουσοι κοινότητες καὶ φιλοπάτριδες Μαικήναι περικαλλεστάτους ἱδρυσαν βωμούς τοσοῦτους τὸ πλῆθος καὶ τοιοῦτους τὴν ἀξίαν, ὥστε ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Μακεδονίαν ξένος αἰσθάνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν γῶραν, ἣν ὤκησαν αἱ Μούσαι καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ φιλοσοφικὴ σχολή τοῦ Ἀριστοτέλους. Γυμνάσια πλήρη, διδασκαλεῖα, παρθεναγωγεῖα τέλεια, ἡμιγυμνάσια, ἐλληνικὰ σχολεῖα, δημοτικά, νηπιαγωγεῖα, γραμματοδιδασκαλεῖα διαχέουσι τὰ γλῶσσά νάματα τῶν γραμμάτων ἀπὸ τῶν μεγαλοπόλεων μέχρι τῶν ἐλαχίστων κωμῶν. Οὐδεμία ἐλληνικὴ ἐπαρχία μὴ ἐλευθέρᾳ ἔχει τὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, οὐδ' ἀκμαιότερον τὸν Ἰηλὸν πρὸς τὸν ἀκάματον ἐκπολιτευτικὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, παιδείας καὶ ἀγωγῆς ἐν φρονήματι καὶ ἐνθουσιασμῷ, ὃν μόνον ὁ ἐξ αὐτοψίας ἀντίληφθῆς δύναται προσηκόντως νὰ ἐκτιμήσῃ καὶ θαυμάσῃ. Παρὰ τὰς σχολὰς, πολυπληθεῖς Σύλλογοι καὶ Ἀδελφότητες ἐν θερμουργῷ ἀμιλλῇ καὶ πνευματικῇ διαυγαίᾳ παρίστανται εἰς τὰς ἡρεμαίας καὶ ἐκπολιτευτικὰς ἐνεργείας τοῦ ἔθνους, ὡς ἐπὶ οὖν καὶ μυσταγωγοὶ καὶ ἱεροφάνται τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς προόδου.

Ἡ λαμπράς τῆς παιδείας συνεσθέσθη μετὰ τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ἀκμῆς κατὰ τὴν στυγνὴν ἐποχὴν τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικρατήσεως, ὅτε αἱ ναοὶ

τῆς Ὀρθοδοξίας μετεποιήθησαν εἰς τζαμιά καὶ οἱ κάτοικοι ἐξηναγκάζοντο εἰς ἐξωμώσεις, ἂν μὴ καὶ εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς ἰδίας γλώσσης καὶ τὴν χρῆσιν τῆς τῶν δεσποτῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συνέβη μάλιστα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, πλὴν καὶ ἡ Μακεδονία δὲν φαίνεται ἀπηλλαγμένη τοῦ φοβεροῦ τούτου δεινοῦ, ὥς εἶδομεν ἄνωτέρω. Αἱ Μοῦσαι περίτρομοι ἐγκατέλιπον τὰ σεμνὰ ἐνδαιτήματα, ἐν οἷς ἐπὶ αἰῶνας ἰδρυθήσαν, μόλις δ' ἐν ταῖς ἱεραῖς μοναῖς ἐτηρεῖτο, καίπερ ἀσθενῆς, ἡ πρὸς τὰ γράμματα λατρεία, καὶ ἐκεῖ ἐν πλουσίαις βιβλιοθήκαις ἐνετρύφα ὁ φιλόσπουδος. Οὕτω κατὰ μικρὸν βαθεῖα νῦν ἀμαθίας ἐκαλύψε τὴν Ἑλλάδα καθολοῦ καὶ τὴν Μακεδονίαν ἰδίᾳ, ἥτις ἐφαίνετο ἀτέρμων. Ἀλλ' αἰφνης περὶ τὸ τέρμα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς III' ἑκατονταετηρίδος ἐξέλαμψεν, ὥς πυρρὸς σελασφόρος ἡ περίπυστος σχολὴ τῆς Κοζάνης καὶ εὐθύς μετὰ ταύτην ἐξέλαμψεν ἡ περιώνυμος Ἀθωνιάς σχολὴ καὶ πολλῶ μὲν πρότερον λειτουργοῦσα, ἀλλὰ τότε κατ' ἀντιφιλοτιμίαν εἰς ἀκμὴν καὶ φήμην ἀχθεῖσα καὶ παρὰ ταύταις ἡ λαμπρὰ Σχολὴ τῆς Σιατιστῆς. Τὴν σχολὴν τῆς Κοζάνης, ἰδρυθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐν Πέστη ἐμπορευομένων φιλομούσων Κοζανιτῶν καὶ διὰ πλουσίας καὶ πολυτίμου βιβλιοθηκῆς προικισθεῖσαν, ἥτις καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἶνε μία τῶν πλουσιωτάτων ἐν Μακεδονίᾳ βιβλιοθηκῶν, ἐνεκαίνισεν ὁ μέγας τοῦ Γένους διδάσκαλος Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, οὐτινος ἡ εἰς δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους καὶ εἰς ὁμηρικὴν γλῶσσαν μετὰφρασίς τῆς Αἰνειάδος τοῦ Βιργιλίου θεω-

ρεῖται ἔργον ἔξοχον. Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις μετὰ τριετῇ καλλικαρπον διδασκαλίαν ἐν Κοζάνῃ μετέβη ὡς διευθυντῆς τῆς Ἀθωνιάδος σχολῆς, ἣν ὠσαύτως ἐκλέεσεν. Ἐκτοτε ἤρξατο ἡ παιδεία θεραπευομένη ἐν Μακεδονίᾳ, ἰδρυθεισῶν ἐλληνικῶν σχολῶν ἐν Σέρραις, Ναούσῃ, Βερροίᾳ, Θεσσαλονίκῃ, Κασσάνδρᾳ, ἐν ᾧ χρόνῳ ὀήλον ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἐλειτούργουν μόνον αἱ σχολαὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Δημιτσάνης. Ἀπὸ τοῦ 1745 μέχρι σήμερον ἡ παιδεία ἐν Μακεδονίᾳ ἐποιήσατο γιγαντιαίας προσόδους, καὶ δὴ ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀντιλήψεως καὶ ἀρωγῆς. Ἐκεῖ δὲν φροντίζει ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ κράτους ὑπὲρ τῶν πόρων τῶν σχολείων, ἀλλ' αἱ κοινότητες ἐξ ἰδίων πόρων καὶ θυσιῶν δαπανῶσιν ὑπὲρ τῆς παιδείας. Οἱ ἀκολουθοὶ ἀριθμοὶ, ἀκριβεῖς, αὐθεντικοὶ καὶ οὐδεμίαν φοβούμενοι διάψευσιν ὁθενδήποτε, λαλοῦσιν εὐγλωττότερον πάσης διαλεκτικῆς ἢ ρητορικῆς δεινότητος περὶ τῆς ἀναμφηρίστου ὑπεροχῆς καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ.

Ἡ ἐλληνικὴ Μακεδονία ὁρίζεται πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς Ῥοδόπης καὶ τοῦ Νέστου ποταμοῦ, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τῶν πρὸς νότον ἀπορύσεων τοῦ Σκάρδου, τῆς Κανδαουίας, τοῦ Τομάρου, τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Λάκμωνος, πρὸς νότον ὑπὸ τοῦ Λάκμωνος, ζυγοῦ τῆς Πίνδου, τῶν Καμβουνίων, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους· ἡ βορεῖα γραμμὴ ἡ ὁρίζουσα τὴν ἐλληνικὴν Μακεδονίαν διήκει ἀπὸ τῆς Ῥοδόπης μέχρι τῆς παρὰ τὴν Λυχνιδὸν Κανδαουίας διερχομένη διὰ τῆς Νευροκόπης, τῆς

Στρωμνίτης, τῶν Σιδηρῶν Πυλῶν (Δεμίρ Κα-
ποῦ) τοῦ Πριλάπου, τοῦ Κρουσσοῦ μέχρι τῆς
Λυχνιδεῦ. Ἡ ἐν τῷ μέσῳ χώρα πολιτικῶς διαι-
ρεῖται εἰς δύο Γενικὰς Διοικήσεις ἢ Τοπαρχίας (Βι-
λαέτια) τὴν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὴν τῶν Βιτω-
λίων, καὶ μίαν αὐτοτελῆ παραμεθόριον διοίκησιν,
(Σαντζάκιον) τὴν τῶν Σερβίων καὶ Κοζάνης. Τὸ
Βιλαέτιον τῆς Θεσσαλονίκης ὑποδιαιρεῖται εἰς 3
Σαντζάκια ἢ Μουτεσαριφλίκια τὸ τῆς Θεσσαλονί-
κης, τὸ τῶν Σερρῶν καὶ τὸ τῆς Δράμας. Ἡ διοί-
κησις ἢ τὸ Σαντζάκιον τῆς Θεσσαλονίκης περιλαμ-
βάνει τὰς ἀκολουθοῦντας ἐπαρχίας ἢ καζάδες, τὴν τῆς
Θεσσαλονίκης, τὴν τῆς Αἰκατερίνης, τὴν τῆς
Βερροίας, τὴν τῶν Βοδενῶν, τὴν τῶν Μογλενῶν,
τὴν τῆς Δοϊράνης, τὴν τοῦ Γεβγελῆ, τὴν τῶν Γιαν-
νιτσῶν, τὴν τῆς Στρωμνίτης, τὴν τῶν Βελεσσῶν,
τὴν τοῦ Ἐχεδώρου (Ἀβρέτ-Ἰσσάρ), τὴν τοῦ
Λαγκαδᾶ, τὴν τῆς Κασσανδράς, τὴν τῆς Γαλα-
τίστης καὶ τὴν τῆς Ἱερισσοῦ ἢ Ἀγίου ἑρους. Ἡ
διοίκησις Σερρῶν περιλαμβάνει τὰς ἀκολουθοῦντας ἐ-
παρχίας τὴν τῶν Σερρῶν, τὴν τοῦ Δεμίρ-Ἰσσάρ,
τὴν τοῦ Μελενίκου, τὴν τοῦ Πετριτσίου, τὴν τοῦ
Νευροκόπου, τὴν τῆς Τζουμαγιάς καὶ τὴν τῆς Ζί-
χνης. Ἡ διοίκησις Δράμας περιλαμβάνει τὰς ἀκο-
λουθοῦντας ἐπαρχίας, τὴν τῆς Δράμας, τὴν τοῦ Πρα-
βίου, τὴν τῆς Καβάλλας, τὴν τῆς Θάσου.

Ἡ γενικὴ διοίκησις Βιτωλίων ὑποδιαιρεῖται εἰς
3 διοικήσεις ἢ Σαντζάκια, τὸ τῶν Βιτωλίων, τὸ
τῆς Κοριτζᾶς καὶ τὸ τῆς Δίβρης. Ἡ διοίκησις Βι-
τωλίων περιλαμβάνει τὰς ἐπαρχίας (Καζάδες) Βι-

τωλίων, Πριλάπου, Μοριχόβου, Μογλενών, 'Ρέσνης, Λυχνιδού, Κριτσόβου, Φλωρίνης, καὶ Καϊλαρίου, τὸ τῆς Κορυτσᾶς, τὰς ἐπαρχίας Κορυτσᾶς καὶ Καστορίας καὶ τὸ τῆς Δίβρης τὴν ἐπαρχίαν Δίβρης.

Ἡ διοίκησις Σερβίων καὶ Κοζάνης περιλαμβάνει τὰς ἐπαρχίας Ἐλασσῶνος, Ὀλύμπου, Σερβίων καὶ Κοζάνης, Δισκάτης, Σιατίστης καὶ Γρεβενῶν.

Τὸ ἐντὸς τῆς εὐρείας ταύτης περιοχῆς κράτος τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν ἠθικὴν καὶ ἀριθμητικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν, τὴν ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξίν τῆς ἐν τῇ μοίρᾳ ταύτῃ τῆς ἑλληνικῆς κατρίδος ἡγεμονίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ παρέχουσιν οἱ ἀκόλουθοι ἀριθμοὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ.

ΣΧΟΛΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

I

ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

A'

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1ον

Διοικήσεις (Συνδζάκιον) Θεσσαλονίκης

α') Ἐπαρχία Θεσσαλονίκης καὶ
Λ α γ κ α δ ᾱ 31 δημοτικά σχολεῖα μετὰ 44 δι-
δασκάλων καὶ 2,366 μαθητῶν, 7 Παρθεναγωγεῖα
μετὰ 14 διδασκαλισσῶν καὶ 1156 μαθητριῶν, 7

νηπιαγωγεία μετὰ 9 διδασκαλισσῶν καὶ 953 μαθητῶν καὶ μαθητριῶν καὶ 28 γραμματοδιδασκαλεῖα μετὰ 28 διδασκάλων καὶ 675 μαθητῶν. Ἐν ὅλῳ Σχολεῖα στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως 73, διδάσκαλοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων 95 καὶ μαθηταὶ καὶ μαθήτριαι 5,150.

β') Χάλκιδικης, σχολεῖα δημοτικά ἀρρένων 28 μετὰ 36 διδ. καὶ 1668 μαθητῶν, Παρθεναγωγεία 4 διδ. 6 μετὰ μαθητριῶν 365, νηπιαγ. 4, διδ. 4, μαθητρ. 350, γραμ. 17, διδ. 17, μαθηταὶ 489. Σύνολον. Σχολ. 53, διδάσκ. 63 καὶ μαθηταὶ 2,872.

γ') Αἰκατερίνης δημοτ. 14, διδ. 22, μαθηταὶ 1498, παρθεναγωγ. 2, διδ. 2, μαθ. 105, νηπιαγωγεία 4, διδ. 4, μαθ. 255, γραμματοδιδασκαλεῖα 13, διδ. 13, μαθ. 267. Σύνολον σχολ. 33 διδ. 41 μαθηταὶ 2,125.

δ') Βερροίας δημοτικά 12, διδ. 20, μαθ. 1249, παρθ. 2, διδ. 4, μαθ. 148, νηπιαγ. 2, διδ. 4, μαθ. 205, γραμ. 23, διδ. 23, μαθ. 505. Σύνολον, σχολ., 39, διδ. 51. μαθηταὶ 2,107.

ε') Βοδενῶν. Δημοτικά 10, διδ. 18, μαθ. 824, παρθεν. μετὰ νηπιαγωγείων 2, διδ. 4, μαθ. 230, γραμματοδιδασκαλεῖα 15, διδ. 15, μαθ. 333. Σύνολον. Σχολεῖα 27, διδ. 37, μαθηταὶ 1,387.

ς') Ἰανιτσῶν. Δημοτ. 18, διδ. 24, μαθ. 705, παρθεν. 1, διδ. 2, μαθ. 115, νηπιαγωγεία 3, διδ. 3 μαθ. 237, γραμματοδ. 8, διδ. 8, μαθ. 185. Σύνολον σχολ. 30, διδ. 37, μαθητ. 1242.

ζ') Γεβγελή δημοτ. 14, διδ. 19, μαθητ.

599, Παρθεναγωγείον 1, διδ. 2, μαθητ. 120, νηπιαγωγεία 2, διδ. 2, μαθητ. 163, γραμματοδιδασκαλ. 13, διδ. 13, μαθ. 244. Σύνολον. Σχολεῖα 30, διδ. 36, μαθηταὶ 1,126.

η') Μογλενω. Δημοστ. 7, διδ. 8, μαθ. 365, Γραμματοδ. 4, διδ. 4, μαθ. 60. Σύνολον. Σχολ. 11, διδ. 12 μαθ. 425.

θ') Δοιράνης. Δημοτικά Σχολεῖα 3, διδ. 4, μαθητ. 125, Παρθεναγωγείον μετὰ νηπιαγωγείου 1, διδ. 2, μαθητ. 135, γραμματοδιδ. 6, διδ. 6, μαθητ. 127. Σύνολον Σχολεῖα 10, διδ. 12, μαθηταὶ 387.

ι') Βελεσσω. Δημοστ. 1, διδ. 2, μαθ. 75, γραμμ. 1, διδ. 1, μαθ. 28. Σύνολον. Σχολεῖα 2, διδ. 2, μαθητ. 103.

ια') Στρωμνίτσης. Δημοτικά 10, διδ. 16, μαθητ. 705, παρθεν. 1, διδ. 2, μαθ. 147, νηπιαγ. 2, διδ. 3, μαθητ. 243, γραμ. 9, διδ. 9, μαθητ. 224. Σύνολον. Σχολεῖα 22, διδ. 30, μαθηταὶ 1319.

Σχολεῖα	308
Διδάσκαλοι	417
Μαθηταὶ	18,243

2ον

Διοικήσεις Σερρών

α') Ἐπαρχία Σερρών. Δημοτικά ἀρρέων 21, διδάσκαλοι 38, μαθ. 1747, παρθεναγω-

γεία 8, διδασκάλισσαι 12, μαθ. 450, νηπιαγωγεία 7, διδ. 12, μαθ. 616, γραμ. 31, διδ. 31, μαθ. 775. Σύνολον. Σχολεία 67, διδάσκαλοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων 93, μαθηταὶ 3,588.

β') Μελενίκου καὶ Πετριτσίου. Δημοτικά 8, διδ. 11, μαθηταὶ 480, παρθεναγ. 4, διδ. 6, μαθ. 225, νηπιαγωγεία 3, διδ. 3, μαθήτ. 125, γραμ. 14, διδ. 14, μαθητ. 350. Σύνολον. Σχολεία 29, διδ. 34, μαθητ. 1180.

γ') Νευροκόπου. Δημοτ. 1, διδ. 2, μαθ. 55, παρθεν. 1, διδ. 1, μαθ. 34, νηπιαγ. 1, διδ. 1, μαθ. 40, γραμ. 3, διδ. 4, μαθητ. 125. Σύνολον. Σχολεία 6, διδ. 8, μαθητ. 254.

δ') Ζίχνης. Δημοτ. 21, διδ. 28, μαθηταὶ 1410, παρθεν. 8, διδ. 10, μαθητ. 560, νηπιαγ. 5, διδ. 5, μαθ. 220, γραμ. 19, διδ. 19, μαθητ. 425. Σύνολον. Σχολεία 53, διδάσκ. 62, μαθηταὶ 2,615. Ἦτοι ἐν ὅλῳ

Σχολεία	155
Διδάσκαλοι	197
Μαθηταὶ	7,637

3ον

Διοικήσεις Δράμας

Ἐπαρχίαι Δράμας Πραβίου Καβάλας, Θάσου. Δημοτικά Σχολεία ἀρρένων 26, διδάσκ. 38, μαθητ. 1530, παρθεν. 10, διδ. 13, μαθ. 490, νηπιαγωγεία 10, διδ. 12, μαθ.

350, γραμ. 6, διδ. 6, μαθ. 145. Σύνολον. Σχολεία 52, διδ. 69, μαθηταὶ 2,515.

Σύνολον Σχολείων στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως
τῆς Γενικῆς Διοικήσεως (Βιλαετίου)
Θεσσαλονίκης

1ον Διοίκησις Θεσσαλονίκης

Σχολεῖα	308
Διδάσκαλοι	417
Μαθηταὶ	18,243

2ον Διοίκησις Σερρών

Σχολεῖα	155
Διδάσκαλοι	197
Μαθηταὶ	7,637

3ον Διοίκησις Δράμας

Σχολεῖα	52
Διδάσκαλοι	69
Μαθηταὶ	2,515

**Τὸ ὅλον τοῦ ἐν τῷ Βιλαετίῳ
Θεσσαλονίκης**

Σχολεῖα	515
Διδάσκαλοι	683
Μαθηταὶ καὶ μαθήτριά . . .	28,393

B'

ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΒΙΤΩΛΙΩΝ

1ον

Διοικήσεις (Σανδζάκιον) Βιτωλίων

α') Ἐπαρχία Βιτωλίων Δημοστ. Σχολεῖα 22, διδ. 30, μαθητ. 1620, παρθεν. 10, διδ. 16, μαθ. 850, νηπιαγ. 10, διδ. 14, μαθ. 705, γραμ. 20, διδ. 20, μαθητ. 600. Σύνολον. Σχολεῖα 62, διδ. 80, μαθητ. 3,775.

β') Ἐπαρχία Πριλάπου. Σχολεῖα δημοτικά ἀμφοτέρων τῶν φύλων 4, διδ. 4, μαθηταὶ 85, γραμματοδιδ. 2, διδ. 2, μαθητ. 44. Σύνολον. Σχολεῖα 6, διδ. 6, μαθηταὶ 129.

γ') Ἐπαρχία Μοριχόβου. Γραμ. 5, διδ. 5, μαθητ. 135.

δ') Ἐπαρχία Μογλενῶν καὶ Φλωρίνης καὶ Καϊλιαρίου δημοστ. 11, διδ. 12, μαθητ. 675, παρθεν. 6, διδ. 7 μαθητ. 425, νηπιαγωγ. 4, διδ. 5, μαθητ. 260, γραμματ. 21, διδ. 21, μαθ. 660. Σύνολον. Σχολεῖα 42, διδ. 45, μαθ. 2,020.

ε') Ἐπαρχία Λυχνιδού καὶ Πρέσπης δημοστ. 7, διδ. 10, μαθ. 590, Παρθεναγ. 5, διδ. 8, μαθ. 395, νηπιαγωγ. 5, διδ. 7, μαθ. 340, γραμ. 12, διδ. 12 μαθητ. 520. Σύνολον. Σχολεῖα 31 διδ. 39 μαθητ. 1845.

Σανδζάκιον Κορυτσᾶς

α') Ἐπαρχία Κορυτσᾶς. Δημ. Σχολεῖα ἀρρένων 11, διδ. 15, μαθ. 850, παρθεν. 6, διδ. 9, μαθητρ. 465, νηπιαγ. 4, διδ. 6, μαθ. 310, γραμ. 12, διδ. 12, μαθήτ. 510. Σύνολον. Σχολεῖα 33, διδ. 42, μαθ. 2,135.

β') Ἐπαρχία Καστορίας. Δημ. Σχολεῖα 22, διδ. 32, μαθητ. 1650, παρθ. 14, διδ. 16, μαθήτρ. 900, νηπιαγωγ. 10, διδ. 12, μαθ. 850, γραμματ. 18, διδ. 18, μαθ. 720. Σύνολον. Σχολεῖα 64, διδ. 78, μαθητ. 3,120.

Τὸ ὅλον τῶν ἐν Βιλαετίῳ Βιτωλίων

Σχολεῖα	241
Διδασκ.	293
Μαθηταὶ	13,139

Γ'

Διοικήσεις Σερβίων καὶ Κοζάνης**(Σανδζάκιον)**

α') Ἐπαρχία Κοζάνης καὶ Σερβίων. Δημοτικά Σχολεῖα ἀρρένων 6, διδ. 14, μαθ. 710, παρθεν. 3, διδ. 6, μαθ. 270, νηπιαγ.

6, διδ. 8, μαθ. 560, γραμματοδιδ. 20, διδ. 20, μαθηταί 585. Σύνολον. Σχολεία 35, διδ. 48, μαθηταί 2,125.

6') Ἐπαρχία Ἐλασσώνος. Δημοστ. Σχολεία 15, διδ. 23, μαθ. 800, παρθεν. 2, διδ. 3, μαθητ. 140, νηπιαγωγεία 2, διδ. 3, μαθητ. 155, γραμματοδ. 17, διδ. 17, μαθητ. 386. Σύνολον. Σχολεία 36, διδ. 49, μαθητ. 1481.

γ') Ἐπαρχία Δισκάτης. Δημοστ. 4, διδ. 5, μαθ. 207, παρθεν. 1, διδ. 1, μαθητρ. 35, νηπιαγωγ. 1, διδ. 1, μαθ. 44, γραμματ. 4, διδ. 4, μαθ. 105. Σύνολον. Σχολεία 10, διδ. 11, μαθητ. 391.

δ') Ἐπαρχία Πέτρας. Δημοστ. 10, διδ. 10, μαθητ. 560, παρθεν. 2, διδ. 2, μαθ. 95, νηπιαγ. 3, διδ. 4, μαθητ. 205, γραμ. 4, διδ. 4, μαθητ. 95. Σύνολον. Σχολεία 19, διδ. 20, μαθ. 955.

ε') Ἐπαρχία Σιατίσσης. Δημοστικά Σχολεία 17, διδ. 35, μαθητ. 1810, παρθεν. 6, διδ. 9, μαθ. 610, νηπιαγωγ. 5, διδ. 6, μαθητ. 385, γραμ. 12, διδ. 12, μαθ. 460. Σύνολον. Σχολεία 40, διδ. 62, μαθητ. 3,265.

ς') Ἐπαρχία Γρεβενών. Δημοστικά Σχολεία 15, διδ. 20, μαθ. 1085, παρθεν. 1, διδ. 2, μαθ. 70, νηπιαγ. 2, διδ. 2, μαθητ. 95, γραμματ. 15, διδ. 15, μαθητ. 762. Σύνολον. Σχολεία 33, διδ. 39, μαθηταί 2,012.

**Τὸ ὅλον τῶν ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ
Κοζάνης**

Σχολεῖα	173
Διδάσκαλοι	229
Μαθηταὶ	10,229

Οὕτω λοιπὸν ἡ ἐλληνικωτάτη Μακεδονία, ἡ περιλαμβάνουσα τὰς Γενικὰς Διοικήσεις Θεσσαλονίκης καὶ Βιτωλίων καὶ τὴν Διοίκησιν Σερβίων καὶ Κοζάνης ἔχει

Σχολεῖα	929
Διδασκάλους	1,205
Μαθητὰς	51,783

Ἀπέναντι τοῦ κολοσσοῦ τούτου τῶν σχολείων, διδασκάλων καὶ μαθητῶν ἰδοὺ τί ἀντιτάσσουσιν οἱ Βούλγαροι. Ἀντιγράφομεν ὧδε τοὺς στατιστικούς πίνακας, οὓς ἐδημοσίευσαν αὐτοὶ οἱ Βούλγαροι τῷ 1895. Statistique des écoles Bulgares dans la Turquie D' Europe.

Ἐν Πλόβδιφ 1895.

Σημειωτέον ὅτι οἱ Βούλγαροι διακρίνονται ἐπὶ μεγάλη φαντασίᾳ καὶ ὅτι ἡ ἀκρίβεια ἐπὶ τῶν ἐθνολογικῶν πραγμάτων εἶνε ἀρετὴ, ἣν δὲν φαίνονται πολὺ εὐνοοῦντες. Κατὰ τὴν στατιστικὴν ταύτην ἡ ἐν Μακεδονίᾳ κατωτέρα Βουλγαρικὴ ἐκπαίδευσις ἔχει οὕτω :

Ἐν τῇ γενικῇ διοικήσει Θεσσαλονίκης ὑπάρ-

χουσι βουλγαρικά Σχολεία δημοτ. 57, Παρθεναγωγεία 8, γραμματοδιδασκαλεία 43. Σύνολον Σχολεία 108, διδάσκαλοι 136, διδασκάλισσαι 28 μαθηταί 4,816 μαθήτριαι 1,467 τὸ ὅλον τῶν μαθητῶν 6,283.

Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ ἔχει οὕτω.

Σχολεία ἐλληνικά 308 ἀπέναντι 108 Βουλγαρικῶν.

Διδάσκαλοι Ἑλληνες 417, Διδάσκ. Βούλγαροι 164.

Μαθηταί Ἑλληνες 18,243, Βούλγαροι 6,283 ἤτοι ἡ ἐλ λ η ν ι κ ῇ ἐ κ π α ῖ δ ε υ σ ι ς ὑ π ε ρ τ ε ρ ε ῖ τ ῇ ν Β ο υ λ γ α ρ ι κ ῇ ν κατὰ 200 σχολεία, κατὰ 253 διδασκάλους καὶ κατὰ **11,960** Μαθητάς.

2ον. **Ἡ βουλγαρικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Διοικήσει Σερρών.**

Δημοτικὰ Σχολεία 47, παρθεναγωγεία 2, γραμματοδιδ. 61 μετὰ 131 διδασκάλων, 12 διδασκαλισσῶν καὶ 4,931 μαθητῶν καὶ 750 μαθητριῶν.

Ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐν τῷ διαμερίσματι τούτῳ ἔχει

Σχολεία	155
Διδάσκ.	198
Μαθητάς	7,637

Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ὑπερτερεῖ τὴν βουλ-

γαρικήν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ κατὰ 45 σχολεῖα, 52 διδασκάλους καὶ 1,956 μαθητάς.

**3ον. Βουλγαρική ἐκπαίδευσις
ἐν τῇ Διοικήσει Δράμας**

Ὑπάρχουσιν 1 δημοτικὸν σχολεῖον καὶ 2 γραμματοδιδασκαλεῖα μετὰ 5 διδασκάλων καὶ 194 μαθητῶν.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας ἔχει

Σχολεῖα	52
Διδασκάλ.	69
Μαθητάς	2,515

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ὑπερτερεῖ τὴν Βουλγαρικήν ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας κατὰ 49 σχολεῖα, κατὰ 64 διδασκάλους καὶ κατὰ μαθητάς **2,421.**

**4ον. Ἡ βουλγατικὴ ἐκπαίδευσις
ἐν τῇ Διοικήσει Βιτωλίων**

Ἐχει δημοτικὰ σχολεῖα 57, παρθεναγωγεῖα 15, νηπιαγωγεῖα καὶ γραμματοδιδασκαλεῖα 66 μετὰ 154 διδασκάλων καὶ 40 διδασκαλισσῶν καὶ 3,710 μαθητῶν καὶ 1462 μαθητριῶν.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ αὐτῇ Διοικήσει (Σανδζάκιον) ἔχει 146 σχολεῖα, 175 διδασκάλους καὶ μαθητάς 7,904.

Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Διοικήσει Βι-

τωλίων ὑπερτερεῖ τῆς βουλγαρικῆς κατὰ 8 σχολεῖα καὶ κατὰ **2,732** μαθητάς.

δεν. Ἡ βουλγαρικὴ ἐκπαίδευσις
ἐν τῇ Διοικήσει Κορυτσᾶς

Ἔχει 18 δημοτικά, 7 παρθεναγωγεῖα καὶ 9 γραμματοδιδασκαλεῖα μετὰ μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἐν ὧν 1489.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἔχει σχολεῖα 101, διδασκάλους 120, μαθητάς **3,253**.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ὑπερτερεῖ τὴν βουλγαρικὴν κατὰ 63 σχολεῖα καὶ κατὰ μαθητάς **3,766**.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ Κοζάνης οὐδὲ ἐν ὑπάρχει βουλγαρικὸν σχολεῖον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι **173** ἑλληνικά σχολεῖα μετὰ **10,229** μαθητῶν.

Ἡ πληθὺς καὶ ἡ ἀκμὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνικῶν σχολῶν εἶνε ἡ λαμπροτέρα καὶ βασιμωτέρα συνηγορία ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικωτάτου αὐτῆς χαρακτῆρος, τοῦτο δὲ ἀνομολογοῦσι πάντες οἱ ἐπισκεψάμενοι τὴν περιμάχητον χώραν καλῇ τῇ πίστει καὶ μετ' ἐπιστημονικῆς ἐπιστάσεως ἐρευνήσαντες τὰ κατ' αὐτήν. Ὅ,τι εἶνε εὐγενές, ὅ,τι εἶνε λαμπρόν, ὅ,τι εἶνε ἀκμαῖον, ὅ,τι εἶνε ἀξιόλογον ἐν Μακεδονίᾳ, τοῦτο εἶνε καὶ ἑλληνικόν. Αὕτη εἶνε ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, ἣν μᾶτην πειρῶνται νὰ ἐπισκοτίσωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἑαυτῶν σπουδαστηρίων ἀποφαινόμενοι περὶ τῶν δυσχερεστάτων ἔθνο-

λογικῶν ζητημάτων. "Ο,τι ὁμως δὲν φρονήθησαν νὰ κατορθώσωσιν εἰκοσι αἰώνων βαρβαρότης ἀδύνατον νὰ κατορθώσωσιν οἱ ἀπὸ τῶν ἑαυτῶν τραπεζῶν διαμελίζοντες τὸ ἐλληνικὸν σῶμα τῆς Μακεδονίας χάριν τῶν βουλγάρων. Δὲν ἀπωλέσθη τότε ἡ Μακεδονία διὰ τὸν ἐλληνισμόν, καὶ θάπολεσθῇ νῦν εἰς τὸ τέρμα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος; Μόνον ὅταν ἀπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους τέλεον ἐκλείψῃ καὶ νοῦς καὶ καρδία καὶ φιλοτιμία εἶνε δυνατὸν ν' ἀπολεσθῇ ἡ ἐπὶ δισχίλια ἔτη σωθεῖσα ἐν ἐλληνισμῷ Μακεδονία.

IV

Δὲν γράφουμεν βιβλίον πολιτικόν. Παρέχομεν ἀπλῶς φωτιστικὴν ἀκριβῆ κατὰ τὸ ἀνθρωπίνως δυνατὸν τοῦ συγχρόνου ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμοῦ. Οὐδὲν ἀπαιτοῦμεν πλέον τοῦ ἱστορικῶς καὶ ἐθνολογικῶς ἀνήκοντος ἡμῖν, οὐδὲν οἰκαιοποιούμεθα ἀλλότριον καὶ οὐδὲν αἰσθημα ἢ ὑπολογισμὸς ἐλαύνει τὴν γραφίδα ἡμῶν πέραν τῶν ὁρίων τῆς αὐστηρᾶς δικαιοσύνης. Οὔτε τὰ δικαιώματα τοῦ πολιτικοῦ ἐν Μακεδονίᾳ καθεστῶτος παραγνωρίζομεν, οὔτε τὰ δικαιώματα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ φυλῶν ἐντὸς τῶν δικαίων ἐθνοκρατικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ὁρίων ἀρνούμεθα. Ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ οὐδέποτε ὑπῆρξε κατακτητικὴ καὶ οὐδέποτε ἐπαύσατο οὔσα ἐκπολιτευτικὴ. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἰκανὴ ἔκτασις διὰ

τὴν νόμιμον ἠθικὴν ἐπιρροὴν καὶ τῶν ἐλλήνων καὶ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων. Ὁ ἀγὼν τῆς εὐγενοῦς ἀμιλλῆς οὐδενὶ ἀπαγορεύεται. Οἱ παλαισταὶ τοῦ λόγου, τῶν γραμμάτων, τῆς παιδείας ἔχουσιν ἀναπεπταμένον τὸ στάδιον. Οὕτω σκέπτεται καὶ ὁρᾷ καὶ προσδεύει ὁ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμός, μηδενὶ φθονῶν καὶ μηδένα ἐπιβουλεύμενος. Διατὶ καὶ οἱ ἐν τῷ αὐτῷ ἐθνολογικῷ ἀγῶνι ἀντίπαλοι δὲν μιμοῦνται τὴν μεγαλοφυῶν ταύτην τοῦ ἑλληνισμοῦ τακτικὴν; Διατὶ πᾶσαν ἐπιβουλὴν ἀπολύουσι κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας καὶ πάντα διωγμὸν ἐγείρουσι κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ οὐδὲ τῶν μᾶλλον ἀπεχθῶν καὶ ὑπὸ τῆς διεθνοῦς ἠθικῆς ἀποκρουομένων μέσων ἀπέχουσιν ἐπὶ σκοπῷ βλάβης τοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἐὰν ἡ δικαιοσύνη διεύθυνε τὰ βουλευόμενα αὐτῶν καὶ ἡ ἠθικὴ συνώδευε τὰ ἔργα αὐτῶν, ὁ ἐν Μακεδονίᾳ φυλετικὸς ἀνταγωνισμὸς θὰ διεξάγετο ὑπὸ τῶν πολεμίων τοῦ ἑλληνισμοῦ εὐπρεπέστερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς ἠθικῆς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμοῦ, μάλιστα οἱ Βούλγαροι, μίαν γνωρίζουσι δικαιοσύνην, τὴν βάρβαρον βίαν, μία δὲ πολιτικὴ ἠθικὴ συνδεύει τὰς πράξεις αὐτῶν, ἡ φιλοκτημοσύνη καὶ τὸ φιλάρπαγον.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἡ σημαία αὐτῶν. Οἱ θόρυβοι, αἱ συγκοφανταί, ἡ βία, ὁ διωγμὸς, ἡ ἐπιβουλή κατὰ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπῆρξαν τὰ συνήθη, τὰ προσφιλῆ αὐτῶν ὅπλα.

Ἡ κατὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ξενικὴ ἐ-

πιβουλή χρονολογείται ἀπὸ μακροῦ χρόνου, παρασκευασθεῖσα μετὰ τηλικαύτης μεφιστοφιλικῆς βαθύτητος, ὥστε δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν τὰ πολύτροπα μέσα καὶ τὴν ἀκλόνητον ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονήν, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν βουλγαρικὴν ὑπουλόγητα, ἀλλὰ τίνι ποτὲ θαυμαστῷ τρόπῳ διεσώθη ἀλώδηςτος ὁ αὐτοῖσι ἀπὸ μακροῦ ἐπιβουλευόμενος ἑλληνισμός.

Ἡδὴ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 4ης δεκαετηρίδος τοῦ αἰῶνος τούτου ἤρξαντο αἱ μηχανορραφαί ἀπὸ τῶν ὀρθῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς (Falmerayer *Fragments aus dem Orient.* σ. 432), δι' ὧν μονονουχὶ συνάπασα ἡ Ἑλλάς, πολὺ δὲ μᾶλλον ἡ Μακεδονία, εἰκονίζοντο ὡς χῶραι ἐκσλαυισθεῖσαι. Τούτοις ἠκολούθησαν πινακογράφοι, δημοσιολόγοι, δημοσιογράφοι, συγγραφεῖς, ἀπὸ τῶν ἰδίων σπουδαστηρίων μελετῶντες τὴν Μακεδονίαν καὶ μεῖζονα τοῦ προσήκοντος δίδοντες πίστιν ταῖς ὑπόπτου πηγῆς πληροφορίαις αὐτῶν. Τὸ πάγκαλον σῶμα τῆς ἑλληνικωτάτης Μακεδονίας διεμελίζετο καὶ διαμελίζεται βαρβάρως ὑπ' ἁμαθίας ἢ ἐξ ὑπολογισμοῦ ὑπὸ τινων σοφῶν, μόνοι δ' οἱ ἐξ αὐτοψίας καὶ καλῆς τῇ πίστει καὶ μετ' ἐπιστημονικῆς ἐμβριθείας ἐξετάσαντες τὰ κατ' αὐτὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ λαλοῦσι περὶ τοῦ θαυμασίου αὐτῆς πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικότητος αὐτῆς. Ἀπὸ τοῦ 1840 ἤδη ὑπνωττούσης τῆς δυσμικῆς Εὐρώπης ὁ ὕπουλος πολέμιος ἤρξατο διὰ πολυμηχάνου καὶ ἰσχυρᾶς χρήμασι καὶ ὑποστηρίζει προπαγάνδας τοῦ

προσεταιρισμοῦ τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ἐν δὲ τῶν πολλῶν μέσων ἦν ἡ ἐκλογὴ ὀργάνων καταλλήλων, ἱατρῶν, διδασκάλων, ἱερωμένων, οὓς πολλάκις καὶ εἰς Εὐρώπην ἀπέστελλεν εἰς τελειοποίησιν τῶν ἑαυτῶν σπουδῶν. Ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὸ 1846 ὁ αἰοίδιμος Ἰωάννης Θεοδωρίδης ἐκ Σερρών, οὗ ὁ πρόωρος θάνατος ἐστέρησε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἐκπολιτευτικὴν κίνησιν τὸ ἐπιφανέστατον ὄργανον, σπουδάζων τὴν ἱατρικὴν ἐμυήθη ὑπὸ τοῦ κατόπιν ἐπιβοήτου ἐπισκόπου Παναρέτου τὰ τῆς βουλγαρικῆς ἐν Μακεδονίᾳ προπαγάνδας. Ἐντρομος ὁ ὀξυδερκής καὶ μεγάλῳ φρον καὶ ἐνθουσιώδους νεανίας ἀνεχώρησεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἀνεκοίνωσε τὸ φοβερὸν ἀπόρητον τῷ Κωλέττῃ, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐλληνικὴ πολιτικὴ καὶ πολλῶ ὕστερον ἀκόμη ἐθεώρει τὴν Μακεδονίαν ἐξ ἀπόπτου, καὶ ὁ εὐφυὴς ἄλλος καὶ βέκτης πολιτικὸς οὐδεμίαν σημασίαν ἔδωκεν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοδωρίδου. Πρὸς μεῖζονα δ' ἔτι ἐνίσχυσιν τῆς ἐπιδιωκομένης ιδέας ὁ σλαβισμὸς ἐν ἀθροῦσι πανουργία τὸ πρῶτον, μετὰ θρασυτήτος δὲ τὸ τελευταῖον εἰσῆλθασεν ὑπὸ τὸ σχῆμα χιλιάδων καλογῆρων εἰς Ἄγιον Ὅρος, ἐνθα μέγιστα ἔκτοτε διεγείρει σκάνδαλα.

Πάντα δὲ ταῦτα, εἰ καὶ ἀπέτυχον τοῦ ἐπιβούλου σκοποῦ, συνετάραξαν ὅμως καὶ ἐσύγχυσαν καὶ ἐπεσκοτίσαν οὕτω τὰ κατὰ τὴν Μακεδονίαν—μάλιστα αἱ ἐπιστημονικὴν ἀξίωσιν ἔχουσαι δημοσιεύσεις,—ὥστε ἀνάγκη νέου Προμηθέως, καταδιβάλλοντος ἐξ οὐρανοῦ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Δυστυ-

χῶς τὰ ὑπερφυσικά γεγονότα οὔτε ἐπαναλαμβάνονται, οὔτε πιστεύονται εἰς τὸν ἥκιστα ποιητικὸν ἡμῶν αἰῶνα. Σήμερον ἐν φῶς ἀναγνωρίζεται, τὸ φῶς τῶν ἀριθμῶν. Ἰδίᾳ εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας χρειάζεται τὸ μὲν ἢ ἐξ αὐτοψίας ἐνάργεια, τὸ δὲ πλήρεις, αὐθεντικάί, ἀπηκριβωμέναί στατιστικάί. Τοῦτο δ' ἄλλως ἀπαιτεῖ σοβαρὰ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

Ὡς 3 πρὸς 1 ἔχει ἡ ἐν Μακεδονίᾳ κατωτέρα ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις, ἀλλὰ καὶ ἡ μέσθι αὐτοῦ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ὑπερέχει τῆς βουλγαρικῆς ἐν μείζονι ἀναλογίᾳ, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ ἀκόλουθοι ἀριθμοί.

ΜΕΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Α'

ΜΕΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚΗ
ΔΙΟΙΚΗΣΕΙ (ΣΑΝΔΖΑΚΙΟΝ) ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1ον

Διοικήσεις (Σανδζάκιον) Θεσσαλονίκης

1 Γυμνάσιον μετὰ ἐλληνικοῦ Σχολείου καὶ Διδασκαλείου, 15 καθηγηταὶ καὶ 300 μαθηταί, 3 ἡμιγυμνάσια μετὰ 10 καθηγ. καὶ 205 μαθητῶν, 7 ἐλληνικά σχολεῖα μετὰ 14 καθηγητῶν καὶ 403 μαθητῶν, 1 μέγα διδασκαλεῖον θηλέων μετὰ 13 καθηγητῶν καὶ διδασκαλισσῶν καὶ 570 μαθητρ.

Σύνολον μέσης καὶ ἀνωτέρας ἐλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν τῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης. Σχολεῖα 12, καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι 52 καὶ μαθηταὶ 1518.

2ον

Διοίξεις Σερρών

1 γυμνάσιον μετὰ 8 καθηγητῶν καὶ 85 μαθητῶν, 8 Σχολαρχεῖα μετὰ 22 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 680 μαθητῶν καὶ ἐν μέγα Παρθεναγωγεῖον μετὰ 8 καθηγητῶν καὶ διδασκαλιστῶν καὶ 308 μαθητριῶν. Σύνολον, Σχολεῖα 10, καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι 38 καὶ μαθηταὶ 1455.

3ον

Διοίξεις Δράμας

Ἡμιγυμνάσιον 1, καθηγηταὶ 6, μαθηταὶ 170, Σχολαρχεῖα 7, καθηγ. καὶ διδάσκαλοι 13, μαθηταὶ 332 καὶ 1 παρθεναγωγεῖον μετὰ 5 διδασκαλιστῶν καὶ καθηγητῶν καὶ μαθηταὶ 100. Σύνολον. Σχολεῖα 10, καθηγηταὶ καὶ διδ. 24, μαθηταὶ 602.

B'

Μέση ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει (Βιλαετίῳ) Βιτωλίων

Γυμνάσια 2, καθηγηταὶ 12, μαθηταὶ 143, ἡμιγυμνάσια 3, καθηγ. 16, μαθηταὶ 230, Σχο-

λαρχεία 18, καθηγηταὶ καὶ διδασκ. 20, μαθηταὶ 522, Παρθεναγωγεῖον ἀνώτερον 1 μετὰ 4 διδασκαλιστῶν καὶ μαθητριῶν 110. Σύνολον. Σχολεῖα 14, καθηγ. καὶ διδ. 52 καὶ μαθηταὶ. 1025.

Γ'

**Μέση ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις
ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίῶν καὶ Κοζάνης**

Γυμνάσια 2, καθηγηταὶ 11, μαθηταὶ 220, Ἡμιγυμνάσια 3, διδ. 11, μαθηταὶ 162, Σχολαρχεῖα 10, διδ. 24, μαθηταὶ 335, παρθεναγωγεῖον ἀνώτερον 1, διδασκάλισσαι 5, μαθήτριά 115. Σύνολον. Σχολεῖα 16, καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι 52 καὶ μαθηταὶ 831.

Ἡ βουλγαρικὴ μέση ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Γεν. Διοικήσει (Βιλαετίῳ) Θεσσαλονίκης ἔχει 1 γυμνάσιον μετὰ 20 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 165 μαθητῶν, 1 διδασκαλεῖον θηλέων μετὰ 76 μαθητριῶν (ὅρα σελ. 55 τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης βουλγαρικῆς στατιστικῆς), πρὸς δὲ 15 Σχολαρχεῖα, 2 ἀνώτερα παρθεναγωγεῖα καὶ 7 μικτὰ Σχολεῖα μετὰ 45 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 5 διδασκαλιστῶν καὶ 748 μαθητῶν. Σύνολον. Σχολεῖα 24, καθηγηταὶ καὶ διδ. 50, μαθηταὶ καὶ μαθήτριά 748 (ὅρα σελ. 66-67 τῆς ἀνωτέρω στατιστικῆς).

Ἡ ἐλληνικὴ μέση ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης ὑπερέχει τῆς Βουλγαρικῆς πλέον ἢ πενταπλασίως περιέχουσι 32 σχολεῖα μετὰ

114 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 3,405 μαθητῶν καὶ μαθητριῶν.

Ἡ βουλγαρική ἐκπαίδευσις ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Βιτωλίων ἔχει 7 ἡμιγυμνάσια καὶ σχολαρχεῖα 3 παρθεναγωγεῖα καὶ 2 μικτὰ μετὰ 35 καθηγητῶν καὶ 6 διδασκαλισσῶν καὶ 525 μαθητῶν καὶ μαθητριῶν (ἑρα ἄνωτέρω βουλγαρικὴν στατιστικὴν σελ. 66—67).

Καὶ ἐν τῷ τμήματι τούτῳ ἡ ἐλληνικὴ μέση ἐκπαίδευσις ὑπὲρ τὸ διπλάσιον ὑπερέχει τῆς βουλγαρικῆς ἀριθμοῦσα 14 ἀνώτερα σχολεῖα μετὰ 52 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 1025 μαθητῶν καὶ μαθητριῶν.

Ἐν δὲ τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ Κοζάνης οὐδαμοῦ φαίνεται ἡ βουλγαρική ἐκπαίδευσις.

Γενικὸν ἄθροισμα

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ἐν τοῖς Βιλαετίοις Θεσσαλονίκης καὶ Βιτωλίων καὶ τῷ Σανδζακίῳ Σερβίων καὶ Κοζάνης

Σχολεῖα	62
Διδάσκαλοι	218
Μαθηταὶ	5,261

Βουλγαρική ἐκπαίδευσις ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ τῆς Νοτίου καὶ Μέσης Μακεδονίας.

Σχολεῖα	36
Διδάσκαλοι	91
Μαθηταὶ	1,273

Ὑπεροχὴ ἑλληνικῆς μέσης παιδείας

κατὰ	26	Σχολεῖα
»	127	Διδασκάλους
»	4,988	Μαθητὰς

Μόνον οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀρκοῦσιν, ἵνα πείσωσι καὶ τοὺς μᾶλλον δυσπίστους περὶ τῆς πραγματικῆς ἡγεμονίας καὶ ὑπεροχῆς τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμοῦ. Χάριν ὅμως ἀρτιωτέρας τοῦ ζητήματος ἀναπτύξεως προβαίνομεν εἰς ἐγγυτέραν ἐθνολογικὴν ἔρευναν τῆς περιμαχήτου χώρας, ἥτις πόρρωθεν κρινομένη ὑπὸ τῶν δημοσιολόγων ἐπὶ πληροφοριῶν, πεπλανημένων ἢ μᾶλλον ἐπιτηδῆς στρεβλουμένων ὑπὸ τῶν πανσλαυιστικῶν πηγῶν ἀδικεῖται κατὰ τὸ αὐτὸ μέτρον, καθ' ὃ ὑπὸ τοῦ Falmerayer ἡδικήθη ἄλλοτε ἡ Ἑλλάς.

Ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἔξω αὐτῆς πολὺς πάταγος ἡγέρθη πρό τινων ἐνιαυτῶν ὑπὸ τινων εὐφραντασιώτων Ρωμούνων περὶ τῶν Ἑλληνιστῶν τῆς δυτικῆς καὶ βορείου Μακεδονίας. Σύλλογοι ἰδρύθησαν ἐν Ρουμανίᾳ, σταυροφορίαι ἐπεκηρύχθησαν, λεγεῶν ὅλη ἀποστολὴν ἀπεσταλῆσαν εἰς Μακεδονίαν, ὅπως κηρύξωσι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Ρωμουνισμοῦ. Ὅπως δι' ἐνὸς παραδείγματος δειχθῇ τὸ μάταιον τοῦ ἔργου τῶν Ρωμούνων, οἵτινες κατὰ τὸν Ἰξίωνα τὴν Νεφέλην ἀντὶ τῆς Ἥρας περιεπτύξαντο καὶ λεγεῶνα παιδευτικῶν Κενταύρων ἐγέννησαν, καὶ τῆς δαπάνης τὸ ἀνωφελές, μνημονεύομεν τοῦ Μεγαρόβου, κώμης ἐρατεινῆς καὶ

ἀνθρώπου, ἥτις καίπερ βλαχόφωνος, οὐ μόνον ἑλληνικωτάτη διατελεῖ, ἀλλὰ καὶ διαφέρει τῷ φρονήματι καὶ τῷ ἥλῳ πλείστων Ἑλληνικῶν κοινοτήτων, βαθύτερον ἐκάστοτε ἐξελληνίζομένη καὶ γενναίως ἀντιλαμβάνομένη τοῦ ἐκπολιτευτικοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων διὰ τῶν ἐν Βιτωλίοις ἐμπορευομένων φιλομούσων Μεγαροβιτῶν. Τὸ αὐτὸ ρητέον περὶ τῶν ἑλληνοσρονεστάτων κοινοτήτων Κρουσσόβου, Τυρνοβου, Μετσόβου, Κλεισούρας, Σαμαρίνης, Βλατσίου καὶ πασῶν ἐν γένει τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνοβλαχικῶν κοινοτήτων, ἀποτελουσῶν ἐν τῶν ἐδραιωμάτων ἐρεισμάτων τοῦ αὐτοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ὧν τὰ γλῶσσαι τέκνα καὶ πόρρωθεν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ἐπικουροῦσι ταῖς παιδευτικαῖς ἀνάγκαις τῆς Μακεδονίας καὶ αὐτῆς ἐτι τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἀποδειξίς δὲ τὸ Ἀθήνησι Μετσόβειον πολυτεχνεῖον, κτίριον μεγαλοπρεπές, ὁρειλούμενον τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Μετσόβιταις, τῷ αἰοδίμῳ Τσίτσα καὶ τῷ ἐπιζῶντι Πανελληνίῳ εὐεργέτῃ Γεωργίῳ Ἀβέρῳ, πρὸς ὃν ἡ εὐγνωμονοῦσα πατρίς ὁφείλει καὶ τὸ λαμπρῶς ἀνακαινισθὲν Παναθηναϊκὸν Στάδιον. Ματὴν ἀγωνίζεται ἡ βλαχικὴ προπαγάνδα, πλούσια διατιθεμένη τὰ μέσα, μάτην ἢ Ρουμανικὴ κυβέρνησις δημεύει παρὰ πάντα γραπτὸν ἢ ἀγραφον νόμον τὰ κληροδοτήματα τῶν ἐν Ρουμανίᾳ Μακεδόνων ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τῆς ἑαυτῶν πατρίδος, ὡς ἐδήμεισε καὶ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα τοῦ Ἁγίου Τάφου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Οὐδὲ τριάκοντα σχολεῖα, καὶ ταῦτα ὅλως ἄσημα, διατηρεῖ ἐν Μακεδονίᾳ ἡ ρωμου-

νική προπαγάνδα, οὐδὲ 1000 μαθητὰς ἀριθμοῦσι τὰ σχολεῖα ταῦτα. Τοιαύτας κοινότητες, τοιοῦτον ἐθνουςιασμόν καὶ ἀπερίσπαστον προσήλωσιν καὶ ἀδιάπτωτον φρόνημα πρὸς πᾶν ὅ,τι ἑλληνικὸν καὶ ἑλληνοπρεπὲς ἐπιδεικνυμένας, δυνάμεθα ν' ἀποχωρίσωμεν τῆς ἑλληνικῆς ὁλομελείας; Ἀλλὰ μὴ δυνάμεθα νὰ διασπάσωμεν τοὺς ἱεροὺς δεσμοὺς πρὸς τὸν ἑλληνισμόν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ ἰδέαν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἀλβανικῶν κοινοτήτων; Ὁ φρονῶν τοῦτο εἶτε Ἕλληνα, εἶτε ἀλλοδαπὸς ἀγνοεῖ τὰ πράγματα, ἀγνοεῖ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ ἑλληνοφρων Ἀλβανὸς τῆς Μακεδονίας ἀδύνατον νὰ ποσπασθῇ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥς ἀδύνατον νὰ ποσπασθῶσιν οἱ Ὑδραῖοι, οἱ Σπετσιῶται, οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Δολιανῖται καὶ Βερβενιώται καὶ ἄλλοι ἀλβανικῆς καταγωγῆς, αὐτοὶ τέλος οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσας.

Τὴν αὐτὴν ἀξίαν ταῖς ρωμουνικαῖς ἀντιποιήσεσιν ἔχουσι καὶ αἱ βουλγαρικαὶ ἐπὶ τῶν πλείστων διαμερισμάτων τῆς μέσης Μακεδονίας, ἐνθα πολυάριθμοι ἐνοικοῦσι πληθυσμοί, ἀόριστου μὲν ἐθνολογικῆς καταγωγῆς καὶ γλωσσικοῦ ἰδιώματος—ἱκανῶν πληθυσμῶν λαλούντων ἀπάσας τὰς ἐν Μακεδονίᾳ ἀπαντώσας γλώσσας, τὴν ἑλληνικὴν, τὴν τουρκικὴν, τὴν βουλγαρικὴν, τὴν ἀλβανικὴν, τὴν βλαχικὴν,—ἀλλὰ βεβαίως ἐπικρατήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τοῦ ἑλληνικοῦ αἰσθηματος, καὶ ἐν γένει τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὡς αἱ βλαχόφωνοι καὶ ἀλβανοφῶνοι κοινό-

τητες διαπρέπουσιν ἐπὶ ἑλληνικοῖς φρονήμασιν, οὕτω καὶ ἅπασαι σχεδὸν αἱ ἀνωτέρω κοινότητες, οὕτω στενῶς πρὸς πᾶν ἑλληνικὸν συνεδέθησαν καὶ οὕτω δυσσπαλλάκτως ἔχουσι τοῦ ἑλληνιστὶ φρονεῖν, ὥστε μάτην καταδαπανῶνται οἱ πολυκίνητοι ἀπόστολοι τοῦ σλαυϊσμοῦ, ὅπως διαδώσωσι τὰς βουλγαρικὰς ἰδέας καὶ τὴν βουλγαρικὴν παιδείαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἔχει τηλικαύτην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας καὶ τῶν φρονημάτων τῶν πληθυσμῶν τούτων, ὥστε πᾶσαι ὁμοῦ κατ' αὐτοῦ αἱ πολυειδεῖς μηχανορραφαί πίπτουσι πρὸ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ δυνάμεως. Κατ' αὐτοῦ τείνουσιν αἱ πολυειδεῖς καὶ πολυδαίδαλοι ἐνέργειαι τῆς πολιτικῆς, κατ' αὐτοῦ βᾶλλουσι τὰ βέλη αὐτῶν οἱ πολυμήχανοι καὶ παταγώδεις ἀπόστολοι τοῦ σλαυϊσμοῦ καὶ ρωμουνισμοῦ, κατ' αὐτοῦ τείνουσιν αἱ προπαγάνδαι, αὐτὸν καὶ μόνον παρακολουθεῖ ἀκοίμητος ἡ δυσμένεια καὶ τὸ καχύποπτον τῶν κρατούντων καὶ τῶν δεκαζομένων αὐτῶν ὑπαλλήλων.

Πλὴν ἀλλ' ὅμως, ὁ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμὸς διατρανοῖ καὶ αὐθις ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἀντοχὴν καὶ συνοχὴν, οἷαν ἐπεδείξατο κατὰ τοὺς πολυδακρύτους αἰῶνας, ὅτε αἱ πόλεις αὐτοῦ πυρὶ καὶ σιδήρῳ κατεστρέφοντο ὑπὸ τῶν μισαρῶν βαρβάρων, αἱ ὑπαίθριοι χῶραι ἐδῆρυντο καὶ ἐδενδροτομοῦντο, οἱ κάτοικοι ἐσφάζοντο. Τὸ δόγμα τῆς διαλογῆς, καθ' ὃ τὰ κράτιστα τῶν εἰδῶν παραμένουσιν, ἐφαρμόζεται πλῆρες τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει, μάλιστα δὲ τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῷ ἀειζῶν αὐτῆς ἑλληνισμῷ, ὑπερφυῶς προσοικειούμενῳ καὶ ἀ-

φομοιοῦντι τοὺς συνεφαπτομένους αὐτῷ. Ἐν πα-
ράδειγμα σημερινὸν ἀρκεῖ πρὸς θριαμβευτικὴν κύ-
ρωσιν τούτου.

Τὰ Βοδενά (Ἑδεσσα, ἡ ἀρχαία πρωτεύουσα τῶν
Τημενιδῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας), πόλις θα-
ψιλέστατα ὑπὸ τῆς φύσεως κατακοσμηθεῖσα χάρισι
παντοδαπαῖς καὶ κάλλει δυσπεριγράπτῳ ἔ. ἁρμονι-
κῇ ποικιλίᾳ, καταλέγεται ἐν ταῖς βουλγαροφώνοις
κοινοῦτησιν, ἐνθα πρὸ εἴκοσιν ἢ τριάκοντα ἐτῶν ἀ-
ραιότατα ἤκούετο ἡ ἐμμελής γλῶσσα τῶν Ἑλ-
λῆνων. Ἐκτοτε ὅμως τὸ ἀγνὸν ἐλληνικὸν φρόνημα
τῶν κατοίκων ἐποιήσατο θαύματα ἐν τῇ προσῳ-
καί τῷ πολιτισμῷ, καὶ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα πλή-
ρης χαρίτων καὶ καθαρότητος, ἀπηλλαγμένη χυ-
δαϊσμῶν, ἐπεκράτησε τῆς πρότερον κοινῆς ἀορίστου
γλώσσης. Ἐν Βοδενόις τὰ πάντα εἶνε ἐλληνικά,
ὁ δὲ βουλγαρισμός, μόλις καὶ μετὰ βίας εἰσεχώρη-
σεν ἐν ἡμέραις ἐθνικῆς ἀποκατεργήσεως ἰδρύσας
πενιγρά τινα αὐτόθι σχολεῖα.

Περὶ τοῦ ἀκμαίου ἐλληνικοῦ φρονήματος, καὶ
τοῦ διαπύρου ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς παι-
δείας τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀπολύτου
ἀπὸ τοῦ βουλγαρισμοῦ χειραφετήσεως τῆς ἐλλήνι-
κωτάτης Στρωμνίσεως καὶ τῶν ἐλληνοπρεπεστάτων
αὐτῆς κατοίκων ὀφείλομεν γὰρ ἐκφράσωμεν τὸν ἡμέ-
τερον θαυμασμόν· τὰ αὐτὰ δὲ ρητέον καὶ περὶ ἄλλων
παρεμφερῶν κοινοτήτων τῆς αὐτῆς μὲν ἀορίστου
ἐθνολογικῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἀφοσιώσεως
πρὸς τὸν ἐλληνικὸν πολιτισμόν. Ἀλλὰ μαρτύριον
ἀπρόσβλητον καὶ διὰ τῶν γεγονότων ἀποκρυστάλ-

λωθὲν τῆς ἐλληνικότητος τῶν Βοδενῶν, τῆς Στρωμνίτισης καὶ ἀπείρων ἄλλων ὁμογενῶν διαμερισμάτων, εἶνε αἱ ἔντονοι καὶ φλογεραὶ διαμαρτυρίαι τούτων κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου. Ἐὰν τὰ διαμερίσματα ταῦτα ἦσαν καὶ ἐν μέρει ἀπλῶς βουλγαρικά, μεθ' οἷας ἀκρατήτου ἀγαλλιάσεως ἤθελον εὐλογῆσθαι τὴν συνθήκην ταύτην, ἐνοῦσαν αὐτοὺς τῇ Βουλγαρίᾳ; Δὲν σὰς φαίνονται παράδοξοι οἱ Βούλγαροι οὗτοι, οἵτινες διεμαρτύροντο κατὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ἑαυτῶν χώρας τῇ Βουλγαρίᾳ; Πλὴν δὲν ἦσαν Βούλγαροι, ἀλλ' Ἕλληνες οἱ οὕτως ἐναγωνίως διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ βουλγαρισμοῦ.

Τὰ εἰρημένα ἐπιρρίπτουσιν ἄπλετον φῶς ἐπὶ τῆς ἐθνολογικῆς καταστάσεως τῆς Μακεδονίας, καταδεικνύοντα πόσῳ ἀσύστατα καὶ φαντασιώδη εἶνε καὶ αὐτόχρημα ἐπὶ τῆς ἁμμου θεμελιούμενα τὰ τε ρωμουνικά καὶ βουλγαρικά δικαιώματα ἐπὶ τῆς Μακεδονίας. Ἐν τῷ συμφυρμῷ τῶν πολυωνύμων φυλῶν καὶ γλωσσῶν τῆς Μακεδονίας ἀπαντῶσι πλὴν τῶν καθαρῶν Ἑλληνοφώνων καὶ κοινότητες Βλαχόφωνοι (Κρούσσοβον, Μεγάροβον κλ.), Ἀλβανόφωνοι (Κορυτσά κλ.) Βουλγαρόφωνοι (Βοδενά, Στρώμνιτσα) καὶ Τουρκόφωνοι ἔτι, ὡς τὸ παρὰ τὰς Σέρρας Ζελάχοβον, ἐνθα οἱ κάτοικοι, Ἕλληνες ὄντες, λαλοῦσιν ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ τὴν τουρκικὴν. Οἱ κάτοικοι τῶν κοινοτήτων τούτων ἐλληνικὰ φρονοῦσιν, ἐλληνιστὶ σπουδάζουσιν, ἐλληνιστὶ οὕτως εἰπεῖν αἰσθάνονται. Αἱ κοινότητες αὗται θεωροῦσιν ἑαυτὰς ἐλληνικάς· ἀπόδειξις αἱ σχολαί, ἡ ἐκκλη-

σία, αἱ ἰδέαι, τὰ αἰσθήματα, μάλιστα δὲ πάντων αἱ αἰμυνηστοὶ διαμαρτυρίαι κατὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, οὐδεὶς δ' ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀποσπάσῃ βιαίως αὐτὰς ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς.

V

Ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος ἐν τῷ ἐκπολιτευτικῷ ἀγῶνι δὲν περιορίζει μόνον ἐν Μακεδονίᾳ ὁ ἐλληνισμός. Ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Θράκῃ, ἐν τῇ μέτρῃ τοῦ Ταύρου καὶ Ἀντιταύρου μοῖρα τῆς Ἑλλάσσοнос Ἀσίας, ἐν ταῖς νήσοις τῆς ἀνατολικῆς μεσογείου ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῆς θαλάσσης τῆς Συρίας, εἰς ὑπάρχει ἐκπολιτευτικός ἀγών, ὁ ἐλληνικός, καὶ μία προνομιοῦχος φυλὴ, ἡ ἐλληνικὴ, ἀγωνίζεται τοῦτον.

Ἐν αὐτῇ τῇ Βουλγαρίᾳ, ἐν Βάρνα καὶ Καβάρνα καὶ ἀλλαγῷ ἡ ἐλληνικὴ παιδεία, μεθ' ὅλους τοὺς βαρβάρους διωγμούς, ἀκμαίνει. Ἐν τῇ ἀνατολικῇ δὲ Ῥωμυλίᾳ ἡ περιωπὴ τῶν ἐλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων οὐδ' ὑπὸ τῶν Βουλγάρων αὐτῶν ἀμφισβητεῖται. Καίτοι παρῆλθον δέκα ἐνιαυτοί, ἀφ' ἧς διὰ τουρανικῆς παραβάσεως τῶν συνθηκῶν, ἡ βορείᾳ Θράκῃ, ἡ καλουμένη Ἀνατολικὴ Ῥωμυλία, ἡρπάγη ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς φιλοκτημοσύνης προσαρτηθεῖσα τῇ Βουλγαρίᾳ, ἡ ἐλληνικὴ παιδεία ἐν τῷ διαμερίσματι τούτῳ κατέχει τὰ κέν-

τρα, ἐν οἷς καὶ πρότερον ἦνθαι. Ἀρπαγαὶ ναῶν, καὶ δημεύσεις τῶν περιουσιῶν αὐτῶν, αὐθαίρετοι ἰδιοποιήσεις σχολείων, σφετερισμοὶ Μονῶν ἑλληνικῶν, διωγμοὶ νομοθετικοὶ καὶ διοικητικοί, πᾶσα ἡ κουστωδία τῶν μᾶλλον ἀπηνῶν μέτρων κατὰ τῶν ἑλληγιζόντων πληθυσμῶν ἀπέβησαν μάταια. Τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διατηρεῖ ἐκεῖ τὰς ἀπορθη-
τους αὐτοῦ ἀκροπόλεις. Πλέον τῶν 100,000 ἑλ-
λήνων ὑπὸ τὰς δυσμενεστάτας τῶν συνθηκῶν ἀ-
γωνίζονται τὸν εὐγενῆ ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἡμε-
ρώσεως, εἰς ἀληθῆ ἀπόγνωσιν ἐμβάλλοντες τὸν
βουλγαρισμὸν σωθινισμόν. Δὲν ἰσχυρίζομεθα ὅτι
κερδαίνει ἔδαφος ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ ὁ
πανταχόθεν διωκόμενος καὶ ἐπιβουλευόμενος ἑλ-
ληνισμός. Τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν διὰ τὴν συστη-
ματικὴν, τὴν ἀκοίμητον, τὴν ἀγρίαν καταδρόμην
ὑπὸ τε τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἰ-
διωτῶν κατὰ παντός ἑλληνικοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ
μένῃ ἔμπεδος καὶ ὄρθιος ἔτι ὁ αὐτόθι ἑλληνισμός
εἶνέ τι θαυμαστόν. Θὰ ἤκμαζε δ' ἐπὶ μᾶλλον ὁ
ἑλληνικὸς αὐτόθι πολιτισμός, ἂν οἱ Ἱεράρχαι τῆς
Ὀρθοδοξίας καὶ οἱ πρόξενοι τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἡ
ἐδείκνυντο ἰσάξιοι τῶν χαλεπῶν καιρῶν. Ἱεράρ-
χαι ὑψηλῆς ἀρετῆς καὶ ὑψηλοῦ πνεύματος καὶ
πρόξενοι τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ χα-
ρακτῆρος τῶν ἐσχάτως ἐν τοῖς δυσὶ καιριωτάτοις
σημείοις τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος πεμφθεῖσι, πόσῃν
ζωὴν θὰ ἐνέχεον εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον τὸν εὐγενῆ
τῆς ἡμερώσεως ἀγῶνα πολυπαθὲς Γένος!

Περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Βουλγάρων πρὸς τοὺς Ἕλληνας τόμους ὅλους ἡδύνατό τις νὰ πληρώσῃ, ἀναγράφων τὰ κυριώτερα ἐπεισόδια τῆς βεβουλουμενῆς ἐναντίον παντὸς ἐλληνικοῦ καταδρομῆς. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου οἱ Βούλγαροι ἐξακολουθοῦσιν ἀρπάζοντες ἐλληνικοὺς κοινοτικοὺς ναοὺς, σχολεῖα, μονὰς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐλκύσωσι τοὺς κατοίκους εἰς τὸ σχίσμα διὰ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ ἀνέκαθεν αὐτοῖς ἀνήκοντος ναοῦ ἢ μονῆς ἢ σχολείου, καὶ ἐπὶ τῇ προσδοκίᾳ ὅτι αἱ ἐλληνικαὶ κοινότητες στερούμεναι τῶν ἀπὸ τῶν ἐκκλησιῶν σχολικῶν εἰσοδημάτων, καὶ μὴ ἔχουσιν πλέον κτίριον, ἵνα χρησιμοποιοῦσιν εἰς σχολεῖον, θάναγκασθῶσι νὰ πέμπωσι τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐλληνικαὶ κοινότητες, αἱ συλῶμεναι τοὺς ναοὺς καὶ τὰ σχολεῖα αὐτῶν, μὴ ἀποδυσπετοῦσαι, νέας δι' ἐράνων ἐγείρουσιν ἐκκλησίας καὶ νέα σχολικὰ κτίρια, οἱ Βούλγαροι ἐφευρίσκουσιν ἄλλας μηχανάς. ὅπως μαράνωσι τὸν ζῆλον αὐτῶν. Τὰ ἐλλην. σχολεῖα, ὅπου εἶνε ἀνεκτά, χαρακτηρίζονται ἰδιωτικά, μὴ ἔχοντα τὰς πρόνομίας καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῶν ἀνεγνωρισμένων κυβερνητικῶν. Ὅπως δὲ ὁ πεπολιτισμένος κόσμος κρίνῃ ἀσφαλῶς περὶ τῆς βουλγαρικῆς προαιρέσεως, διπλᾶ μέτρα καὶ σταθμὰ μεταχειρίζομένης, ἀπέναντι τῶν διαφορῶν ἐν Ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ καὶ Βουλγαρίᾳ ἐθνοτήτων, ἀναγράφομεν τὰς ἀκολουθοῦς λεπτομερείας. Ἠρπάγησαν τὰ τελευταῖα ἔτη οἱ ἐλληνικοὶ ναοὶ καὶ τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ἰον τοῦ παρὰ τὸν Στενήμεαχον Ἀρβανιτοχω-

ρίου, 2ον τοῦ παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν Δερμίνδερ, ὅπερ μετὰ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ἱερῶν μετωνομάσθη ἡγεμονικῇ ἐγκρίσει Φερνάνδοβο, ἦται Φερνανδούπολις, 3ον τοῦ Ἀετοῦ (Καρναβάτ), 4ον τοῦ Χάσκιοι, 5ον ἡρπάγη τὸ παρὰ τὴν Βάρναν ἑλληνικὸν μοναστήριον. ἐνθα ἐκτίσθη καὶ τὸ καλούμεν Εὐξεινογραδ ἀνάκτορον τοῦ Φερδινάνδου, 6ον ὁ ναὸς τῆς Ἀγίας Κυριακῆς ἐν Φιλιππουπόλει, 7ον ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου ἐν Στενημάχῳ, 8ον τὸ σταυροπηγιακὸν μοναστήριον τοῦ Βασκόβου, τῆς Παναγίας τοῦ Βαλουκλή, 9ον τὸ ἐν Στενημάχῳ μετόχιον καὶ σχολεῖον τῆς αὐτῆς μονῆς. Πλὴν τῶν ἀρπαγῶν τούτων ἐγένοντο καὶ πλείους ἄλλαι, ὧν τὸν μακρὸν κατάλογον ἐδημοσίευσαν κατὰ καιροῦς αἱ ἐφημερίδες τῆς Κων/πόλεως καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι, οἱ ἐπιτηδεύοντες σέβας πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ σχολεῖα τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων, δείκνυνται βεβουλευμένως ἀσεβέστατοι πρὸς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἑλληνικά σχολεῖα. Ὅταν οἱ βούλγαροι ἐπιθυμῶσι νὰ κλείσωσι σχολεῖον ἑλληνικὸν ἢ ἐκκλησίαν ἑλληνικὴν, μετεχειρίζονται μέσον, ὅπερ μόνον τουρανικὴ πανουργία καὶ βαρβαρότης ἐδύνατο νὰ ἐφεύρῃ καὶ ἐφαρμόσῃ. Εἰσέρχονται δύο-τρεις ἢ καὶ πλείονες αὐτῶν εἰς ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἢ σχολεῖον, καθ' ἣν ὥραν τελεῖται ἱεουργία ἢ διδασκαλία, προξενούσιν ὀχλαγωγίαν, προκαλοῦσι διαπληκτισμούς, καὶ ἡ ἐγγὺς караδοкоῦσα βουλγαρικὴ ἀρχὴ σπεύδει καὶ....κλείει τὴν ἐκκλησίαν ἢ τὸ σχολεῖον! Ὁ

βουλγαρικός πολιτισμός θά διδάξη πολλά τοὺς ὀπισθοδρομικοὺς εὐρωπαίους τοῦ 16^{ου} αἰῶνος.

Σχεδὸν δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ κατωτέρω, διότι ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴν ἡμερότητα καὶ λεπτότητα προσήκει νάναμένη τις καὶ τὰ μάλιστα παράδοξα ἐν τῇ συλλήψει καὶ ἐφαρμογῇ τοῦ δικαίου. Ἄν δὲ τὸ πράττομεν, τοῦτο προέρχεται, διότι ἐν τῇ ἠθικοπολιτικῇ σκιαγραφίᾳ τοῦ νεοεὐκτου ἔθνους δὲν θέλομεν νὰ παραλείψωμεν οὕτω χαρακτηριστικὴν γραμμὴν, ἥτις φέρει πολλήν τιμὴν εἰς πάντας τοὺς ὑπερμάχους τοῦ βουλγαρισμοῦ. Αἱ ἐλληνικαὶ κοινότητες τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας πληρῶνουςιν εἰδικὸν φόρον ἐκπαιδεύσεως. Ἐκαστος συλλογιζόμενος κατὰ τὴν συνήθη λογικὴν θά ἐπίστευεν ὅτι ἀφ' οὗ καὶ αἱ ἐλληνικαὶ κοινότητες πληρῶνουςι τὸν εἰδικὸν ἐκπαιδευτικὸν φόρον, θά εἶχον καὶ ἐπίδομά τι ὑπὲρ τῶν κοινοτικῶν αὐτῶν σχολείων. Ἡ Βουλγαρία ὅμως οἰκαιοποιεῖται μὲν, ὡς ἀρχαῖον πρόγονον τὸν Ἀριστοτέλη, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει πρὸς αὐτὸν πολλήν ὑπόληψιν, ἀφ' οὗ τὰς βάσεις τῆς ἀθανάτου αὐτοῦ λογικῆς προποποιεῖ ὅλως ἰδιορρυθμῶς. Κατὰ τὴν νέαν λοιπὸν λογικὴν τῶν Βουλγάρων τὰ μὲν ὀθωμανικὰ καὶ ἰουδαϊκὰ σχολεῖα τῆς ἡγεμονίας κρίνονται ἄξια κυβερνητικῆς χορηγίας, ἀλλὰ τὰ ἐλληνικὰ μὴ συμβιβάζόμενα φαίνεται πρὸς τὸν εὐγενῆ βουλγαρικὸν πολιτισμὸν, θεωροῦνται ἀπόβλητα. Τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ἀρκεῖ ὅτι εἶνε κατ' ἐπίφασιν ἀνεκτά. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα βιοὶ ἐκεῖ μοῖρα τοῦ

ἐλληνικοῦ, τὴν προσήλωσιν αὐτῆς πρὸς τὰ πάτρια λογιζομένη, ὡς ἱερὸν καθήκον ἀπαράβατον.

Ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ῥωμανίᾳ ὑπάρχουσιν αἱ ἀκόλουθοι ἐλληνικαὶ κοινότητες.

Ἐν Τατάρ-Παζαρζικίῳ ὑπάρχει ἐλληνικὴ κοινότης ἀριθμοῦσα περὶ τὰς 160 οἰκογενείας. Πρὸ ἐτῶν οἱ Βούλγαροι ἔρπασαν τὰς ἐλληνικὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ σχολεῖα. Ἡ φιλοπατρὶς ὁμως ἐλληνικὴ κοινότης διὰ πολλῶν θυσιῶν ἀντήγειρε νέαν ἐκκλησίαν καὶ νέον σχολεῖον δημοτικὸν καὶ νέον παρθεναγωγεῖον, ἅτινα συντηροῦνται πάνυ φιλοτίμως.

Ἐν Περιστερᾷ, ἐπὶ τῆς Ῥοδόπης, κωμοπολεὶ οἰκουμένη ἐξ ἡπειρωτῶν ἐκπατρισθέντων ἐπὶ Ἀλγῇ πασᾷ. Τούτων τινὲς ἐξεβουλγαρίσθησαν. Ἡ πλειονότης ὁμως ἐκ 250 καὶ πλέον οἰκογενειῶν συντηρεῖ δημοτικὸν καὶ παρθεναγωγεῖον ἐλληνικά.

Ἐν Φιλιππουπόλει, ἧς ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς ὑπερβαίνει τὰς 8,000 διατηροῦνται τὰ λαμπρότερα ἀνώτερα καὶ κατώτερα σχολεῖα τῆς ὅλης ἡγεμονίας. Τὰ Ζαρίφεια διδασκαλεῖα δὲν ἔχουσιν μὲν τὴν ἀρχαίαν λάμπιν, ἀλλὰ διαμένουσι πάντοτε πρότυπα ἀνωτέρων σχολείων. Ὑπὲρ τοὺς 700 μαθηταὶ καὶ μαθήτριάς φοιτῶσιν εἰς τὰς ἐλληνικὰς σχολὰς Φιλιππουπόλεως.

Ἐν Κουκλαίνῃ ἐχούσῃ 280 ἐλληνικὰς, 200 τουρκικὰς καὶ 15 βουλγαρικὰς οἰκογενείας ὑπάρχουσι δύο ἐλληνικὰ σχολεῖα. Διὰ τὰς 15 βουλγαρικὰς οἰκογενείας ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις συντηρεῖ βουλγαρικὴν σχολήν.

Ἐν Βοδανοῖς, κωμοπόλει παρὰ τὴν Ροδόπην, οἰκουμένη ἐκ 400 καθαρῶς ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν, ὑπάρχουσι δύο ἐλληνικά σχολεῖα.

Ἐν τῇ ἐλληνικωτάτῃ Στενημάχῳ, οἰκουμένη ἐκ 15,000 κατοίκων, ὧν 11.500 ἄγνοι Ἕλληνες, τῶν λοιπῶν ὄντων Βουλγάρων καὶ Τούρκων, ἡ ἐλληνικὴ κοινότης συντηρεῖ ἐν ἡμιγυμνάσιον, ἐν πληρῆς παρθεναγωγεῖον καὶ δύο δημοτικά σχολεῖα.

Ἐν Ἀρβανιτοχωρίῳ ἡ ἐλληνικὴ κοινότης ἐξ 150 οἰκογενειῶν συγκειμένη, ἅτε ἀρπαγέντος τοῦ ναοῦ αὐτῆς, στερεῖται οὐ μόνον ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ σχολείου.

Ἐν Καθακλῇ, πόλει οἰκουμένη ἐκ 17,000 ἐλλήνων μετὰ τῶν περίξ αὐτῆς χωρίων, ἀπεχούση δὲ 6 ὥρας τῆς Ἀνδριανουπόλεως, ὑπάρχει σχολαρχεῖον, δύο ἀστικά σχολεῖα, καὶ παρθεναγωγεῖον. Συντηρεῖται καὶ αὐτοθεὶ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως βουλγαρικὸν σχολεῖον, Βουλγάρου μὴ ὑπάρχοντος.

Ἐν Πύργῳ, οὗ οἱ κάτοικοι 11,000, ὧν 7. Ἕλληνες, καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, Ὀθωμανοὶ καὶ Βούλγαροι, ὑπάρχει ἐλληνικὸν σχολεῖον, παρθεναγωγεῖον καὶ δύο δημοτικά.

Ἐν Ἀγχιιάλῳ, οἰκουμένη ἐξ 7,000, Μεσημβρία 6,500 καὶ Σωζοπόλει 6.000, ὁ πληθυσμὸς εἶνε καθαρῶς, ἐλληνικὸς, τὰ δ' ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις ἐλληνικά σχολεῖα ἀκμαΐζουσι.

Γινώσκομεν τὴν ὀδυνηρὰν τύχην, ἥτις ἀναμένει εἰς ἀπώτερον μέλλον τὰς ἀπωρρατισμένας ταύτας ἐλληνικὰς κοινότητας, ἀλλ' ὅσῳ μᾶλλον θλίβερά καὶ ὅσῳ μᾶλλον δύσελπις φαίνεται ἡ τύχη

αὐτῶν, τοσούτῳ ἀλγεινότερον αἰσθανόμεθα τὸ προσγενομενον τῷ ἑλληνικῷ σώματι τραῦμα. Ὑπερεκατὸν χιλιάδες ἀκραιφνῶν Ἑλλήνων παλαίουσιν ἐκεῖ τὸν ἅγιον ἀγῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας καὶ μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας ἀμύνονται ὑπὲρ τῶν σεμνοτάτων. Παγκρατὴς βία ἀπέσπασεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν ἐλπίδων, ἀλλὰ τὰ εὐγενῆ ταῦτα τῆς Ἑλλάδος τέκνα δὲν ἀπήλπισαν, δὲν ἀπεκατέρησαν. Μὲ τὸν πυριφλεγῆ ἐνθουσιασμὸν τῶν πρώτων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων· μετὰ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· μετὰ τὴν ἀσάλευτον πεποίθησιν τῶν ἡρώων τῆς ἰδέας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀμύνονται δι' ὅλης αὐτῶν τῆς ψυχικῆς ῥώμης ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ καὶ τῆς παιδείας, ὑπὲρ τῶν δικαίων τῆς φωτοδότιδος φυλῆς, εἰς ἣν ἀνήκουσιν, ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως. Θέλουσι καὶ ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ζήσωσιν ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἰδέᾳ καὶ τῷ ἑλληνικῷ φρονήματι.

Ἡ παρέκκασις αὕτη ἐπεβάλλετο ἡμῖν οὐχὶ μόνον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς ὑπερτάτης συμπαθείας πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ λόγων μᾶλλον πραγματικῶν. Ὅσον καὶ ἂν ἐμπνέωσι συμπάθειαν οἱ ἀδελφοὶ ἐκεῖνοι πληθυσμοὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύοντες κίνδυνον καὶ ὅσον καὶ ἂν ἐμποιῶσιν ἡμῖν θαυμασμὸν οἱ σθεναροὶ αὐτῶν ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας ἀγῶνες θὰ ᾔτο μάταιον λόγου παρεπίδειγμα, ἂν ἐπιώμεθα περὶ αὐτῶν λόγον ἀπλῶς, ἵνα θρηνησῶμεν τὴν πύχην αὐτῶν. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἔχει ἄλλον

σκοπόν. Ὅπου ὁρᾷ καὶ ζῇ ὁ ἐλληνισμός, συζῇ μετ' αὐτοῦ ἡ πρόοδος, ὁ πολιτισμός, ἡ ἡμέρωσις. Πᾶσα ἀπώλεια τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ εἶνε καὶ ἀπώλεια τοῦ πολιτισμοῦ. Τὸ δίκαιον αὐτοῦ εἶνε καὶ δίκαιον τῆς πρόοδου καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ εἶνε δύναμις τοῦ πολιτισμοῦ. Πολεμήσατε αὐτὸν ὅσον δύνασθε, καταδιώξατε, ἐπιβουλεύθητε, συκοφαντήσατε ὅσον ἐπιτρέπει ἡ συνείδησις καὶ τὰ ἐγώστικα ὕμῶν συμφέροντα, ὡ ἰσχυροί· ὁ ἠθικὸς ἡγεμὼν τῆς Ἀνατολῆς δὲν θὰ ἐξαφανισθῇ. Θάν-τλήσῃ ἐκ τῆς συμφορᾶς αὐτοῦ δύναμιν· θὰ παλαί-σῃ καρτερικῶς, θὰ ζήσῃ, θὰ ἀκμάσῃ. Πᾶς ἐναντίον αὐτοῦ διωγμὸς ἔχει τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἀποτελέσμα-τα, οἷα καὶ οἱ ἐναντίον τοῦ χριστιανισμοῦ διωγμοί. Ἐντείνει, πολλαπλασιάζει τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ τὴν καρτερίαν. Τὴν κύρωσιν τούτου εὐρίσκει ὁ εἰ-λικρινὴς παρατηρητὴς καὶ ἐν Ἀνατολικῇ Ῥωμυ-λίᾳ, καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Θράκῃ καὶ μάλιστα ἐν τῇ Μακεδονίᾳ.

Τὰς ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐν Μακε-δονίᾳ κατεδείξαμεν μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ ἐναρ-γείας ἐν ταῖς πρόσθεν κεφαλαίοις. Τὴν δ' ἀριθμητι-κὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν, ἥτις διὰ τῶν παρατιθεμένων ἀνωτέρω πινάκων τῆς ἐλληνικῆς καὶ βουλγαρικῆς παιδείας ἐπιστῶθῃ ἀριδὴλως, καθιστῶσιν ἐπὶ μᾶλ-λον ἐνδὴλον οἱ κατωτέρω παρατιθέμενοι πίνακες τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ φυλετικὰς καὶ ἐθνολογικὰς διαιρέσεις.

Ἐν Τουρκίᾳ αἱ περὶ πληθυσμοῦ στατιστικαὶ πλη-ροφορίαι, ὡς εἶνε γνωστὸν, δὲν παρέχουσι τὰ αὐστη-

ρῶς ἀπηκριβωμένα ἐκεῖνα ἐξαγόμενα, ἅτινα κατορθοῦσι νὰ παρέχῳσι τὰ ἐπίσημα ἐν Εὐρώπῃ στατιστικὰ γραφεῖα. Τοῦτο δὲ θεωροῦμεν πάρεργον νὰ ἐξηγήσωμεν διὰ μακροτέρων. Κατ' ἀνάγκην ἄρα αἱ δι' εὐσυνειδήτου ἐργασίας καταρτιζόμεναι στατιστικαὶ περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν διαμερίσματος στοχάζονται τοῦ κατὰ προσέγγισιν ἀληθοῦς, καί, τούτου τυγχάνουσai, δέον νὰ κρίνωνται ὡς ἐπιτυχοῦσαι τῆς δυνατῆς ἀκριβολογίας.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς Νοτίου, Μέσης καὶ Βορείου Μακεδονίας ἀνέρχεται εἰς 1,991,420, ἥτοι ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης εἰς 857,820, ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Βιτωλίων 347,290, ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ Κοζάνης 194,310 καὶ ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Κοσόβου (Παλαιᾶς Σερβίας) 510,000.

Τούτων Ἕλληνες καὶ ἐλληνίζοντες εἶνε **846,011**, ἥτοι ἐν τῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης 286,376, ἐν τῇ Διοικήσει Σερρών 107,485, ἐν τῇ Διοικήσει Δράμας 66,000, ἐν τῇ Διοικήσει Βιτωλίων 99,050, ἐν τῇ Διοικήσει Κορυτσᾶς 96,100, ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ Κοζάνης 156,000. Καὶ ἐν τῇ Διοικήσει Κοσόβου 35,000. Τὸ ὅλον Ἕλληνες καὶ ἐλληνίζοντες **846,911**.

Ὅθωμανοὶ 615,286, ἥτοι ἐν τῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης 121,166, ἐν τῇ Διοικήσει Σερρών 85,750, ἐν τῇ Διοικήσει Δράμας 69,000, ἐν τῇ Διοικήσει Βιτωλίων καὶ Κορυτσᾶς 62,250, ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ Κοζάνης 32,120 καὶ ἐν τῇ

Γενικῇ Διοικήσει Κοσσυφοπεδίου 245,000. Ἦτοι τὸ ὅλον 615,286.

Σλαῦοι (Βούλγαροι καὶ Σέρβοι) 501,000, ἤτοι ἐν τῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης 85,000, ἐν τῇ Διοικήσει Σερρών 81,150, ἐν τῇ Διοικήσει Δράμας 8,400, ἐν τῇ Διοικήσει Βιτωλίων καὶ Κορυτσᾶς 96,450 καὶ ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Κοσσόβου 230,000.

Ὑπάρχουσι καὶ περὶ τὰς 80,000 Ἰουδαίων, ὧν 75,700 ἐν μόνῃ τῇ Θεσσαλονίκῃ καὶ ὀλίγαι χιλιάδες ξένων.

Ἐκ τῶν 900,000 περίπου Ἑλλήνων καὶ ἐλληγιζόντων οἱ καθαρῶς ἐλληνοφῶνοι ἀνέρχονται εἰς 545,000, ἤτοι ἐν τῇ Διοικήσει Θεσσαλονίκης 195,000 διαμερισμάτων ὧν ὄντων καθαρῶς ἐλληνοφώνων, ἐν τῇ Διοικήσει Σερρών εἰς 90,000 καὶ ἐνταῦθα διαμερισμάτων ὧν ὄντων ἐλληνοφώνων, ἐν Δράμᾳ 45,000 τῶν πλείστων διαμερισμάτων ὄντων ἐλληνοφώνων, ἐν τῇ γενικῇ Διοικήσει Βιτωλίων εἰς 70,000 καὶ ἐν τῇ Διοικήσει Σερβίων καὶ Κοζάνης εἰς 145,000, πάντων τῶν διαμερισμάτων ὄντων ἐλληνοφώνων, πλὴν περιοχῶν τινῶν βλαχικῶν. Ἐκ τῶν λοιπῶν 301,000 ἐλληγιζόντων κατοίκων περὶ τὰς 75,000 εἶνε βλαχοφῶνοι, περὶ τὰς 65,000 ἀλβανόφῶνοι, περὶ τὰς 4,000 Τουρκοφῶνοι καὶ περὶ τὰς 160,000 Σλαυοφῶνοι.

Σημειωτέον δὲ ὅτι μεταξὺ τῶν σλαυοφώνων ὑπάρχουσι διαμερίσματα οὕτω ἀφωσιωμένα εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἰδέαν καὶ τόσῳ διάπυρον ἔχοντα τὸ ἐλ-

ληνικὸν φρόνημα, ὡς τὰ Βοδενά, ἡ Στρώμνιτσα, ἡ Φλωρίνη, ἡ Τζουμαγιά, καὶ ἄλλαι πόλεις, ὥστε οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὰ διαμερίσματα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ λογισθῶσιν ἑλληνικά. Τὸ αὐτὸ ῥητέον διὰ πάσας τὰς βλαχοφώνους καὶ ἄλθανοφώνους κοινότητας, ὧν τὸ ἑλληνικὸν αἰσθημα εἶνε ἐπίσης φλογερὸν καὶ τὸ φρόνημα εἶνε ἐξίσου ἐδραϊνὸν πρὸς τὰς ἀκραϊφνεστάτας ἑλληνικὰς κοινότητας. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοσυνειδήσια ἐν τοῖς διαμερίσμασι τούτοις εἶνε οὕτω κραταῖα, ὥστε μετὰ θαμβοὺς παρετήρησαν καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀνωμολόγησαν τὸ κράτος τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας παρ' αὐτοῖς εὐσυνείδητοι εὐρωπαῖοι περιηγηταί.¹

Τοσοῦτος καὶ τοιοῦτος εἶνε ὁ ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνισμός, ἀλώθητος διασωθεὶς ἐπὶ τόσους αἰῶνας συμφορῶν καὶ δυστυχημάτων, μὴ φοβούμενος τὰς πλεκτάνας τῶν ἐπιβουλευομένων αὐτον, ἐν ὅσῳ ἴσταται φωτοβόλον καὶ εὐελπί τὸ ἑλληνικὸν κέντρον, ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, πρὸς ἣν ἐναγωνίως ἐχρυσιν ἐστραμμένους τοὺς ὀρθαλμοὺς οἱ ἐν Μακεδονίᾳ πολυπληθεῖς ἡμῶν ἀδελφοί. Ἐν ὅσῳ τὰ θεοπρεπῆ Ἱεροσόλυμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, διασώζει τὴν αἴγλην τῆς ὑπεροχῆς καὶ παρέχει τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἀγρύπνως καὶ ἐνεργῶς ἐν τῇ κρίσιμῳ στιγμῇ θέλει ὑπεραγωνισθῇ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, οὐδεὶς φόβος ἀπειλεῖ τὴν Μακεδονίαν. Ἐὰν ὅμως ἡ λήθη τοῦ ἐθνικοῦ καθήκοντος

(¹) Ὁρα Τζῶν-Στούαρτ Γκαλκίνη δημοσιεύσεις ἐν τῷ Φρουρῷ τῆς Μαγχεστρίας 1885 καὶ Βίκτωρος Βερὰ «La Turquie et l' Hellenisme contemporaine» Paris 1893.

καταλάβῃ τὰς ἑλληνικὰς καρδίας καὶ ἐν αὐταῖς ἀντὶ νὰ σφυρηλατῇται ὁ κεραυνὸς τῶν θυσιῶν, κατεργάσσονται τὰ δεσμὰ τῆς ἀπραγμοσύνης ἡ Μακεδονία κινδυνεύει, καὶ μετ' αὐτῆς συγκινδυνεύει τὸ μέλλον ὁλοκλήρου τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

VI

Ὅποσον μέλλον ἐπιφυλάττει εἰς τὰς ἑλληνικὰς τύχας ὁ μέγας θεὸς τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἄδηλον. Ἀλλ' οἷονδήποτε καὶ ἂν εἶνε τὸ μέλλον τοῦτο δὲν θὰ καταισχύνη τὴν τρισχιλιετῇ τοῦ ἔθνους τῆς ιδέας ἱστορίαν. Δυνατὸν οἱ ἰσχυροὶ θύοντες εἰς τὸν Μελικέρτην τῶν ζοφερῶν αὐτῶν σχεδίων τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν αἰδῶ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν διωγμὸν κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς δυνατὸν ἐπίσης κρύπτοντες τὴν ἄσπερνον αὐτῶν ἰδιοτέλειαν ἢ τὴν ἀπερίγραπτον κουφότητα ὑπὸ τὸ προσωπεῖον μυσαρᾶς ὑποκρισίας νὰ ἐξακολουθῶσι προάγοντες ἐπὶ θυσία τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν βουλγαρικὴν βαρβαρότητα· πιθανὸν καὶ μετὰ τὴν κατάφωρον ἀπιστίαν τοῦ παρὰ πάντων προστατευθέντος τουρανικοῦ λαοῦ, ὅστις πάντας τοὺς εὐεργέτας αὐτοῦ, τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον, ἐπλήρωσε διὰ σκαιᾶς ἀγνωμοσύνης, νὰ ἐπιμένωσιν ἀκόμῃ οἱ δυνατοὶ τῆς γῆς εἰς τὴν ιδέαν τῆς βουλγαρικῆς ἐπικρατήσεως ἐν Ἀνατολῇ. Ἀλλὰ οἱ διωγμοὶ τῶν ἰσχυρῶν δὲν θὰ κατισχύσωσιν ἕως τέλους. Ὁ ἑλληνικὸς παράγων παρὲ-

μεινε κραταιὸς ἐν τῇ ἰδέᾳ καὶ τῷ πολιτισμῷ ὑπὸ τὰς φοβερωτάτας τῶν βαρβαρικῶν ἐφόδων. Δὲν ἐξοντώθη, δὲν ἀπερροφήθη, δὲν ἐξηφανίσθη ὁ ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν μακρὰν νύκτα δισχιλιετοῦς ἀδυσωπότης καταδρομῆς, ὑπὸ τὸν παμφάγον "Ἀδὴν τῆς δουλείας, καὶ θὰ ἐξοντωθῇ νῦν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ὑπὸ τὴν ἀλληλεγγύην 9, 000,000 ὁμοφύλων, ὑπὸ τὴν ἄμαχον ἠθικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν, ἣν θαυμάζουσι καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθιστὰ ἡμῖν διακείμενοι ;

Τοῦτο δὲν εἶνε δυνατόν. Ὁ ἑλληνισμὸς οὐδένα ἐπιβουλεύεται· δὲν ἀξιοῖ ὅ,τι ἀνήκει ἄλλοις· δὲν ἐπιδίδοται εἰς ἐθνολογικὰς χιμαίρας. Ὅ,τι ἀξιοῖ εἶνε ἢ νόμιμος ἠθικὴ ἐπιρροὴ ἐπὶ τῆς χωρογραφικῆς ἐκτάσεως, ἥτις ἀνέκαθεν ὑπεῖρξεν ἐθνολογικῶς ἑλληνικὴ, ἥτις ἀπετέλει διαρκῶς ἐπὶ δισχιλία ἔτη τὰ ἐθνοκρατικὰ ὅρια τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἰδέας καὶ γλώσσης. Ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ὁ ἑλληνισμὸς ἐκράτησε πολιτικῶς, ἡγωνίσασατο ἀείποτε ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἰδέας, ἐκτήσατο μόνιμον ὑπεροχὴν καὶ δικαιώματα μὴ παραγραφόμενα. Ἡ Μακεδονία, ὡς ἐννοεῖ ταύτην ἡ ἑλληνικὴ συνείδησις, ἡ ἐντὸς τῶν κοιλάδων τοῦ Ἐριγῶνος, τοῦ Ἀξιοῦ, τοῦ Στρυμόνος καὶ Ἀλιάκμωνος, ἦτο, εἶνε καὶ θὰ μείνῃ ἑλληνικὴ. Ἐντὸς τῶν ἐθνοκρατικῶν τούτων ὁρίων ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατὰ πάντας τοὺς ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων αἰῶνας ἐτήρησεν ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν μέχρι σήμερον διατηρουμένην. Τὰ ἐθνοκρατικὰ ταῦτα ὅρια τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ παρέμειναν ἀμετάθετα, κτῆμα

ἐς αἰὶ τῆς ἐλληνικῆς ιδέας καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖ ἔθαλλε καὶ θάλλει ἡ ἐθνικὴ ἐλληνικὴ συνειδήσις βαθυτάτας, αἰωνοβίους ἔχουσα ρίζας, ποτισθεῖσας διὰ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῶν θυσιῶν.

Ἀλλὰ, θὰ εἴπῃ τις, διατὶ ἐν τοῖς χωρίοις πολλῶν διαμερισμάτων τῆς μέσης Μακεδονίας δὲν λαλεῖται ἡ ἐλληνικὴ, ἀλλ' ἡ βουλγαρικὴ ἢ σλαυικὴ γλῶσσα; Εἰ καὶ ἀνωτέρω ἱκανά περὶ τούτου εἰπομεν, ἀποδείξαντες ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εὐρύτατα διαδεδομένη καὶ κυριαρχοῦσα παρὰ τοῖς ἀστικοῖς ἰδίως πληθυσμοῖς τῆς μέσης Μακεδονίας ἔχει προφανῆ ὑπεροχὴν, οὐχ ἥττον παρέχουмен τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς βουλγαρικῆς ἢ ὀρθότερον σλαυικῆς γλώσσης παρὰ τοῖς ἀκτήμοσι χωρικοῖς. Ὁ Βούλγαρος ἀγρότης διὰ τὴν παχύνοιαν καὶ ἀγροικίαν ἀδυνατῶν νὰ λαλῇ τὴν μεστὴν δυσχερεῖων ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἠνάγκαζε τοὺς γαιοκτήτας, τοὺς βιομηχάνους, τοὺς ἐμπόρους, τοὺς κληρικούς, συνήθως Ἕλληνας, ὅσάκις εἶχον ἀνάγκην αὐτοῦ ἢ συναλλάσσοντο πρὸς αὐτόν, νὰ λαλῶσι τὴν βουλγαρικὴν ἢ σλαυικὴν, ὅπως συνεννοῶνται. Πρὸς τούτοις ἄλλο οὐχ ἥττον ἰσχυρὸν αἷτιον, ἡ κρατήσασα δεινὴ ἀμαθία κατὰ τοὺς δύο πρώτους μετὰ τὴν κατάκτησιν αἰῶνας ἐλαττώσασα τὴν καλλιέργειαν τῆς δυσχερεστάτης ἐλληνικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης ἐγένετο ἀφορμή, ὅπως ἐν ταῖς κοιναῖς συναλλαγαῖς μεταχειρίζωνται πολλαχοῦ καὶ οἱ Ἕλληνες τὴν ἀκατέργαστον καὶ παχυλὴν σλαυικὴν γλῶσσαν, ὡς προχείρως μανθανομένην διὰ τὸ πενιχρὸν τοῦ λεξιλογίου αὐτῆς. Ὅ,τι δὲ οἱ λόγοι

οὔτοι καὶ ἄλλοι ἱκανῶς ἐξηγοῦντες τὸ Τουρκόφωνον τῶν Χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τινων χωρίων τῆς Μακεδονίας τὰ μάλιστα συνετέλεσαν εἰς τὴν εὐρείαν ὅπωςδῆποτε διάδοσιν τῆς σλαυικῆς ἢ βουλγαρικῆς κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ὀθωμανικῆς κατακτῆσεως ἀποδείκνυται ἐκ τῶν ἀναγεγραμμένων ὑπὸ τοῦ σπουδαιστάτου μετὰ τὴν ἄλωσιν Ὀθωμανοῦ χρονογράφου Χατζή-Κάλφα. Ὁ χρονογράφος οὗτος παριστᾷ οὕτω τὰ τῆς ἐποχῆς τῆς κατακτῆσεως πράγματα, ὥσει οἱ κατακτητῆται οὐδὲν ἄλλο ἔθνος εἶχον εὖρη πρὸ αὐτῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ εἰμὴ τὸ ἐλληνικόν. Ἀποδεικνύει δὲ τὴν ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ κατὰ τὸν ΙΕ' ἐτι αἰῶνα, τὸ γεγονός ὅτι οἱ Σουλτᾶνοι, ἀφ' ἧς ἐγκατέστησαν ἐν Ἀνδριανουπόλει, τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν μετεχειρίσθησαν ὡς ἐπίσημον ὄργανον τῶν ἀνακοινώσεων τῶν πρὸς ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς ὑποτελεῖς κελευσμάτων αὐτῶν. "Αν μὴ εἶχε τὸ κράτος ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ, ἄλλ' ἡ βουλγαρικὴ, προδήλως θὰ μετεχειρίζοντο ταύτην ⁽¹⁾. Ἐπεμείναμεν εἰς τὰ περὶ βουλγαροφωνίας πολλῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν τῆς Μέσης Μακεδονίας, ἵνα μὴ ἡ μελέτη ἡμῶν φανῇ ἐλλιπὴς πρὸς τοῦτο. Ὡς ἐν ἄλλῳ κεφαλαίῳ ἀναλυτικώτατα ἀπεδείξαμεν ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε ἐκ

(1) Ὅρα, περὶ τούτων καὶ ἐν τῷ δημοσίῳματι τῆς ἐταιρείας ὁ «Ἑλληνισμὸς» Τὰ Δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ «ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ» σελ. 39—40.

τῶν οὐσιωδεστάτων ἐθνολογικῶν γνωρισμάτων, ὡς εἶνε ἡ Ἑκκλησία καὶ μάλιστα τὰ σχολεῖα καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτοσυνειδησία. Τὸ τῆς Βουλγαροφωνίας θὰ εἶχε πραγματικὴν σημασίαν, ἂν ἦτο ἀποτέλεσμα φιλολογικῆς ἢ ἄλλης οἰασθῆποτε ὑπεροχῆς· ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀκτῆμονες ἀγρότοι οὐδ' ἐν ὀνείρῳ ἐφαντάσθησαν φιλολογικὴν ὑπεροχὴν, οὐδ' ἄλλως πῶς ἐδύναντο νὰ ἀξιώσωσιν οἰανδῆποτε ἐθνολογικὴν ἐπίδρασιν. Ἦσαν καὶ μένουσιν εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα τοῦ πολιτισμοῦ, μὴ ἔχοντες ἴδιον φρόνημα, ὡς δὲν ἔχουσιν ἰδιοκτησίαν, μὴ ἔχοντες ἀξιώσεις, ὅπως δὲν ἔχουσι δικαίωμα νὰ κυριαρχήσωσιν καὶ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν ἀστικῶν πληθυσμῶν.

Τοῦτο ἀνεγνώρισαν πάντες οἱ εὐσυνειδήτοι ἐπισκέπται τῆς Μακεδονίας. Ἐκ τῶν ξένων ὅσοι ἐπεσκέψαντο τὴν Μακεδονίαν ἀξιώτατοι λόγου εἶνε οἱ κ.κ. Τζων-Στούαρτ Γκλαίνη, καὶ Βίκτωρ Βεράρ. Ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἰδόντες τὰ πράγματα καὶ ἀπροσωπολήπτως κρίναντες τὰ ἐν αὐτῇ ἀνεγνώρισαν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὁ κ. Γκλαίνη, ἐπισκεψάμενος τὴν Μακεδονίαν πρὸ δεκατετραετίας, ἐδημοσίευσεν, οἰονεὶ σύνοψιν τῶν ἐντυπώσεων αὐτοῦ, μελέτην περὶ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμοῦ ἐν τῷ «Φρουρῷ πῆς Μαγχεστρίας» τῷ 1885, μετενεχθεῖσαν ἐν ταῖς στήλαις τῆς «Ἐφημερίδος» Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἐλληνικῶν καὶ ξένων ἐφημερίδων. Λυπούμεθα ἀπὸ ψυχῆς διὰ τὴν ἀναβολὴν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ συγγράμματος τοῦ σοφοῦ Ἀγγλοῦ, ὅπερ ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς μνημονευθεί-

σης ἀνωτέρω περιληπτικῆς μελέτης θὰ κατελάμβανεν ἅμα δημοσιευόμενον ὑπέροχον θέσιν ἐν τοῖς περὶ Μακεδονίας συγγράμμασι διὰ τε τὴν βαθεῖαν κρίσιν, τὴν ἀκρίβειαν τῆς παρατηρήσεως, τὴν αὐστηρὰν μέθοδον καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως.

Ὁ κ. Βεράρ, μέλος ἐγκριτον τῆς ἐν Ἀθήναις γαλλικῆς σχολῆς ἐπεχείρησε περιοδεῖας μακρὰν ἀνὰ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Μακεδονίαν. Εἰ καὶ ἐπεσκέψατο τὴν χώραν ἐν τῇ δυσμενεστάτῃ διὰ τὸν ἑλληνισμὸν ἐποχῇ, ὅτε ἔνθεν μὲν ἡ ἐπιτυχία τοῦ βουλγαρικοῦ πραξικοπήματος τοῦ 1885 καὶ ἡ πανταχόθεν ἐπιδραφιλευομένη εὐνοια τῶν ἰσχυρῶν ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, ὑπερβαυμασθέντων ἐξ ὑπολογισμοῦ στιγματίζοντος τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν, ἔνθεν δὲ τὰ ὑπὸ τῆς παντοδυνάμου βίας τῶν ἰσχυρῶν προελθόντα ἀτυχήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ παρασπονδία τῶν Ὀθωμανῶν ἐν Κρήτῃ, καὶ αἱ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαι τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, εἶχον ἐπιχύσῃ τὴν ἀθυμίαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ψυχαῖς καὶ σκεδάσῃ τὴν ἀπογοήτευσιν τοῖς ἀγωνιζομένοις ἐκεῖ τὸν εὐγενῆ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀγῶνα, οὐχ ἥττον ὁ εὐγενὴς Γαλάτης ἀπεκόμισεν ἐκεῖθεν ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις περὶ τοῦ κράτους τῆς ἑλληνικῆς ἐν Μακεδονίᾳ ιδέας. Ὁ κ. Βεράρ ἐπέζητησε τὴν ἀλήθειαν καὶ ταύτην ἀπετύπωσεν, ὥς ἀντελήφθη ταύτης διερχόμενος τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν. Πλὴν ἐλαχίσκων ἐξαιρέσεων οἱ Γαλάται συγγραφεῖς λαλοῦντες περὶ Ἑλλάδος καὶ περὶ ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀνεπιγνώτως παρασύρονται ὑπὸ τῶν παραδόσεων τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀβού ἐγκαινι-

σθείσης Σχολῆς. Θέλγονται ὑπὸ τῶν ἡμεροφώνων Σειρήνων τῆς σαρκαστικῆς γραφίδος τοῦ πνευματώδους συγγραφέως τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος, ὅστις, ἐν ἀρχῇ πικρότατος μισέλλην, κατέστη περὶ τὸ τέρμα τοῦ βίου φιλογερώτατος φιλέλλην, καὶ θηρεύοντες τὸ παράδοξον, τὸ καινοφανές, τὸ φαντασιώδες, θύουσι ταῖς Ἐρινύσι μᾶλλον πικροχόλου σαρκασμοῦ ἢ ταῖς Μούσαις καὶ ταῖς Χάρισιν. Εἰς τούτων ὑπῆρξε τοσοῦτω πρωτότυπος ἐν τῇ κακεντρεχεῖα, ὥστε νὰ καλέσῃ ἀχρεῖον τὸ κλῖμα τῶν Ἀθηνῶν, τὸ θεσπέσιον ἐκεῖνο κλῖμα, οὗ τὴν εὐκρασίαν καὶ τὴν χαρίεσσαν ποικιλίαν ματαίως ἤθελέ τις ἀναζητήσῃ ἀλλαγῇ τῆς ὑψηλίου. Εἶνε ἀληθές ὅτι τὸ κλῖμα τῶν Ἀθηνῶν ἔχει θελκτικὰς τινὰς ἰδιοτροπίας, ἡ δὲ γελοεσσα καὶ φωταυγῆς ἑλληνικὴ ἀτμόσφαιρα, ὁμοία ἐν τούτῳ πρὸς τὰς ὠραίας θυγατέρας τῆς Εὐσας, παρουσιάζει ἐνίοτε στιγμὰς μεγαλυχολίας, καθίσταται μάλιστα σπανίως, πολὺ σπανίως, σκυθρωπὴ καὶ ζοφερά· φρονοῦμεν ὅμως ὅτι μεγάλθυμος ἐπισκέπτῃς ἤξιζε νὰ δείξῃ ἐπιείκειάν τινα πρὸς τὴν κατῆρξιν τοῦρανοῦ τῆς Ἀττικῆς, ἐν νομίζει τις ὅτι δὲν πληροὶ πυκνὴ ἀέρος θάλασσα, ἀλλὰ κοῦφον κύμα ἱλαροῦ αἰθέρος Ἀλλῶς τε δὲ ἡ ἑλληνικὴ φύσις, ἥτις τόσας ἀνθρωπίνους μεγαλειότητας ἐφιλοξένησε καὶ τοσαύτας διὰ τῶν αἰώνων ἤκουσε κολακείας, ἤξιούτο συγγνώμης ἂν ἐξ ἀπροσεξίας δὲν περιεβλήθη τὴν λαμπροτάτην αὐτῆς στολὴν, ὅπως τιμήσῃ τὴν ἔλευσιν καὶ ἀναχώρησιν τοῦ σκληροῦ ἐπικριτοῦ. Ἄν τοιοῦτοι παραδόξοι χαρακτηρισμοὶ ἀπαντῶσιν ἐν ταῖς συγγράμμασι πολλῶν ξένων περὶ

τοῦ περιέχοντος, ἤτοι τῆς ἐλληνικῆς χώρας καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀτμοσφαίρας, εὐνόητος καθίσταται ἡ ἀξία τῆς ἀλληλουχίας τῶν κρίσεων τῶν συγγραφέντων τούτων καὶ περὶ τοῦ περιεχομένου, ἤτοι τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Οἱ τόσῳ εὐεπίφοροι εἰς σαρκασμούς κατὰ τῆς παγκάλου ἐλληνικῆς φύσεως, δὲν δείκνυνται ἐγκρατέστεροι ἐν ταῖς κρίσεσιν αὐτῶν περὶ τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς.

Ἐχομεν ὁμῶς καθήκον νὰ ποιήσωμεν διάκρισιν ἐντιμον μεταξὺ τοῦ κ. Βεράρ καὶ τινων συμπολιτῶν αὐτοῦ, θυσιαζόντων τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν εὐθυκρισίαν εἰς τὰ παρεπιδείγματα τοῦ πνεύματος. Ὁ κ. Βεράρ ἀρίνει μὲν, ὡς Γαλάτης, νὰ σπινθηροβολῇ ἐν ταῖς σελίσιν αὐτοῦ τὸ γαλατικὸν πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὅταν τοῦτο χρωματίζῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς κεχαρισμένον ἀστεῖσμον. Ὁ εὐγενὴς συγγραφεὺς δὲν ἐξωθεῖ τὸ κέντρον αὐτοῦ μέχρι κακεντρεχοῦς σαρκασμοῦ. Τὸ βαθὺ ἐνίοτε σκῶμμα δὲν ἐξικνεῖται μέχρι σατυρικῆς πικρίας. Ἀλλως τε δὲ ἀποβλέποντες εἰς τὸ πρᾶγμα μᾶλλον ἢ τὴν μορφήν, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν χάριτας εἰς συγγραφέα ἐν πάσῃ ἀμεροληψίᾳ σταθμίσαντα τὰς δυνάμεις τοῦ Μακεδονικοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ εἰλικρινῶς τὰς περὶ τῶν Μακεδονικῶν πραγμάτων ἐντυπώσεις αὐτοῦ ἐκθέμενον. Αἱ ἐντυπώσεις αὐτοῦ εἶνε οἷαι ὀφείλον νὰ εἶνε, οἷας τὰ πράγματα ἄνευ ὑπολογισμοῦ κρινόμενα παριστῶσιν. Εἶδεν, ἤρεύνησεν, ἔκρινε μὲ δι-
αυγὴ νοῦν, καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῶν ἐξ αὐτοφίας
σχηματισθεῖσων κρίσεων κατέστησε κτῆμα τῶν συμ-

πολιτῶν αὐτοῦ διὰ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ. Ὁ ἑλληνισμὸς ἐν Μακεδονίᾳ ζῇ, ὁρᾷ, πλεονεκτεῖ. Πέποιθεν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας δυνάμεις. Τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ἀντλεῖ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ δικαίου, ἐκ τῆς ἐθνολογικῆς ὑπεροχῆς, ἐκ τῆς ἀηττήτου ἑλληνικῆς ιδέας.

Καὶ πῶς νὰ μὴ ἀντλήσῃ ὁ εἰλικρινὴς παρατηρητὴς ἐν Μακεδονίᾳ τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅταν πολλαχοῦ μὲν ἀπαντᾷ ἑλληνικώτατα διαμερίσματα, ἀκραίφνως ἑλληνικά, πανταχοῦ δὲ τῶν κέντρων τῆς Μακεδονίας βλέπει ψηλαφητὴν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ φρονήματος; Τρία εἶνε τὰ σπουδαιότατα κέντρα τῆς Μακεδονίας, ἡ Θεσσαλονίκη, τὰ Βιτώλια, αἱ Σέρραι. Ἐν τοῖς σημείοις τούτοις ἀνέκαθεν ὑπερέχει ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, τὸ ἑλληνικὸν φρόνημα. Ἐν τοῖς σημείοις τούτοις ἀμύθητα δαπανῶσιν ἑτησίως ποσὰ οἱ Βούλγαροι, ἵνα ἀντιτάξωσιν εὐπρόσωπον βουλγαρικὴν κίνησιν ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς ὑπεροχῆς. Περισυλλέγουσι πανταχόθεν τῆς Μακεδονίας διὰ γενναίων χορηγημάτων μαθητὰς καὶ μαθητρίδας, ἵνα εἰς τοὺς ἐπιπολαίους παρατηρητὰς παρουσιάσωσιν ὄγκον βουλγαρικόν. Τὰ πάντα εἰς μάτην. Οἱ ἀκόλουθοι ἀριθμοὶ δίδουσι τὸ μέτρον τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ἑλληνικῆς περιωπῆς καὶ τῆς βουλγαρικῆς ἀσημότητος.

Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Θεσσαλονίκῃ

1) Γυμνάσιον μετὰ διδασκαλείου, καθηγηταί:

Δημόσιον Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

15, μαθηταὶ 200. 2) Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον μετὰ διδασκαλείου, καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων 13, μαθήτριαι 570. 3) Σχολαρχεῖον μετὰ 5 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων, μαθηταὶ 210. 4) ἀστική Σχολή μετὰ 7 διδασκάλων καὶ 380 μαθητῶν, 5) δημοτικὸν σχολεῖον ἀρρένων 5 διδασκάλων καὶ 260 μαθητῶν. 6) Νηπιαγωγεῖα 4 μετὰ μαθητῶν καὶ μαθητριῶν 450. Σύνολον μαθητῶν καὶ μαθητριῶν 2,070.

Βουλγαρικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Θεσσαλονίκῃ

1) Γυμνάσιον μετὰ Σχολαρχείου, 20 καθηγητῶν καὶ μαθητῶν 165 2) Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον μετὰ 15 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων μετὰ μαθητριῶν 76. 3) Παρθεναγωγεῖον καὶ δύο μικτὰ δημοτικὰ σχολεῖα μετὰ μαθητῶν καὶ μαθητριῶν 270.

Σύνολον βουλγάρων μαθητῶν καὶ μαθητριῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ **311**
ἢτοι τὸ 1)4 τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν καὶ μαθητριῶν.

Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Βιτωλίαις

1) Γυμνάσιον μετὰ 6 καθηγητῶν καὶ 100 μαθητῶν 2) Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον μετὰ 6 καθηγητῶν καὶ διδασκάλων καὶ 365 μαθητριῶν. 3) Σχολαρχεῖον μετὰ 5 διδασκάλων καὶ μαθητῶν 240. 4) Δημοτικὰ ἀρρένων 4 μετὰ 8 διδασκάλων καὶ μαθητῶν 555. 5) Νηπιαγωγεῖα 2 μετὰ 4 διδασκαλισσῶν καὶ μαθητῶν 280 καὶ γραμματοδιδά-

σκαλεία 2 μετά 2 διδασκάλων και μαθητῶν 100.
Σύνολον μαθητῶν Ἑλλήνων **1640.**

Βουλγαρική ἐκπαίδευσις ἐν Βιτωλίοις

1) Γυμνάσιον μετά σχολαρχείου μετά 13 καθηγητῶν και διδασκάλων και μαθητῶν 152. 2) Παρθεναγωγεῖον μετά 3 διδασκαλισσῶν και μαθητριῶν 59, 3) ἐν δημοτικὸν ἀρρένων, ἐν δημοτικὸν θηλέων, και 7 μικτὰ γραμματοδιδασκαλεία μετά 16 διδασκάλων και μαθητῶν και μαθητριῶν 584.

Σύνολον Βουλγάρων μαθητῶν **793** ἦτοι ἔλαττον τοῦ ἡμίσεος τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν.

Ἑλληνική ἐκπαίδευσις ἐν Σέρραις

1) Γυμνάσιον μετά Σχολαρχείου, 9 καθηγητῶν και μαθητῶν 115. 2) Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον μετά 8 διδασκάλων και μαθητριῶν 378. 3) 5 δημοτικά μετά 14 διδασκάλων και μαθητῶν 727. 4) Νηπιαγωγεῖα 4 μετά 7 διδασκαλισσῶν και μαθητῶν 370 και 5) 2 ἀστικά σχολαί μετά 8 διδασκάλων και μαθητῶν 180.

Σύνολον Ἑλλήνων μαθητῶν **1770.**

Βουλγαρική ἐκπαίδευσις ἐν Σέρραις

1) Σχολαρχεῖον μικτὸν μετά 9 διδασκάλων και μαθητῶν και μαθητριῶν 107 και 2) Δημοτικὸν μικτὸν μετά 3 διδασκάλων και μαθητῶν και μαθητριῶν 46.

Σύνολον Βουλγάρων μαθητῶν 151, ἦτοι ἔλαττον τοῦ 1/11 τῶν ἐλλήνων μαθητῶν.

Ἴνα δὲ δι' ἐνὸς ἔτι παραδείγματος ἀποκαλύψωμεν τὴν βουλγαρικὴν πανουργίαν, ἥτις πειράται νὰ ἐπιδεικνύῃ δυνάμεις καὶ ἐκεῖ ἔνθα ἡ οὐδεμίαν ἢ πάντῃ ἀσήμενον ἔχει δύναμιν, παρέχομεν τὴν ἀκόλουθον πληροφορίαν περὶ τῆς ἐκ πάσης τῆς μέσης καὶ ἄνω Μακεδονίας περισυλλογῆς μαθητῶν Βουλγάρων, ὑποτρόφων, διὰ τὸ Γυμνάσιον Θεσσαλονίκης, λαμβάνοντες ταύτην παρὰ τοῦ κ. Βεράρ.¹

Ἐκ Καστορίας ὑπότροφοι	. . . . .	27
» Πριλάπου	»	25
» Λυχνιδοῦ	»	24
» Σκοπείων	»	12
» Βοδενῶν	»	10
» Βιτωλίων	»	10
» Δίβρης	»	8
Τὸ ἔλρον	»	126

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ Βουλγαρικὸν Γυμνάσιον, ὡς ἡ βουλγαρικὴ στατιστικὴ ἀναγράφει, δὲν περιλαμβάνει πλείονας τῶν 165 μαθητῶν δὲν ἀπομένουσιν ἢ μόνον 39 μαθηταὶ ἐκ Θεσσαλονίκης, Στρωμνίτης κτλ.

Πλὴν ἐλαχίστων κέντρων, ἔνθα πλεονάζουσιν οἱ Σλαῦοι, οἱ μὴ ἔχοντες φρόνημα ἑλληνικόν, ἀπανταχοῦ τῶν πόλεων καὶ τῶν κωμοπόλεων ὑπε-

(¹) V. Berard «La Turquie et l' Hellenisme contemporaine page 197.

ρισχύει ὁ ἐλληνικὸς καὶ ἐλληνίζων πληθυσμὸς. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀπέναντι 22,000 Ἑλλήνων δὲν ὑπάρχουσι πλείονες τῶν 3,500 Βούλγαρων. Ἐν Πολυγύρῳ ἀπέναντι 3,500 Ἑλλήνων οὐδεὶς ὑπάρχει Βούλγαρος. Ἐν Ἱερισσῷ Ἕλληνες 2,650, ἐν Λιαριγκόβῃ 2,450, ἐν Γαλατίστῃ 2,890, ἐν Βάβδῳ 2,765 καὶ Βούλγαρος οὐδεὶς. Ἐν Ἀσβεστοχωρίῳ πάντες οἱ χριστιανοὶ 4,450 εἶνε Ἕλληνες ἢ ἐλληνίζουσιν. Ἐν Σέρραις ἀπέναντι 18,000 Ἑλλήνων δὲν ὑπάρχουσι οὐδὲ 500 Βούλγαροι, ἐν Μελενίκῳ ἀπέναντι 5,000 Ἑλλήνων οὐδὲ 50 Βούλγαροι ὑπάρχουσιν, ἐν Ζελαχόβῃ ἀπέναντι 3,050 Ἑλλήνων, ἐν Ἀληστᾷ 3,100, ἐν Ροδόλειβῳ 4,200, Πραβίῳ 3,000, Τσατᾷλτση 3,965, ἐν Μεσορόπῃ 2,910, ἐν Καβάλα 8,000, ἐν Θάσῳ 2,835 πάντων Ἑλλήνων οὐδεὶς Βούλγαρος ὑπάρχει. Ἐν Δράμα ἀπέναντι 4,125 Ἑλλήνων μόνον περὶ τοὺς 60 Βούλγαροι ὑπάρχουσιν, ἐν Πρωσσοτσιάνῃ ἀπέναντι 2,950 Ἑλλήνων καὶ ἐλληνιζόντων ὑπάρχουσι 1,340 Βούλγαροι, ἐν Τζουμαγιᾷ Σερρῶν ἀπέναντι 4,250 Ἑλλήνων καὶ ἐλληνιζόντων δὲν ὑπάρχουσιν οὐδὲ 200 Βούλγαροι, ἐν Νιγρῆτῃ ἀπέναντι 4,000 Ἑλλήνων οὐδὲ εἰς ἀριθμεῖται Βούλγαρος. Ἐν Στρωμνίτῃ ἀπέναντι 7,650 Ἑλλήνων καὶ ἐλληνιζόντων δὲν ὑπάρχουσιν ἢ μόνον περὶ τοὺς 200 Βούλγαροι.

Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις Αἰκατερίνης, Πέτρας, Ἐλασσῶνος, Σερβίων καὶ Κοζάνης, Σιατίτσῃς καὶ Γρεβενῶν ἔνθα ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς τῶν πόλεων ἔχει οὕτω : Αἰκατερίνη 2,600, Ἐλασσῶν

1,700, Τσαριτσάνη 2,360, Κοζάνη 7,200, Σέρβια 2,300, Βελβενδός 3,600, Σιάτιστα 6,700, Γρεβενά 6,000, οὐδὲ εἰς ὑπάρχει Βούλγαρος.

Ἐν Βερροῖα ἀπέναντι 4,000 καὶ ἐν Ναούση ἀπέναντι 5,680 Ἑλλήνων οὐδὲ εἰς Βούλγαρος ὑπάρχει. Ἐν Βοδενοῖς ἀπέναντι 8,000 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων δὲν ὑπάρχουσι πλείονες τῶν 900 βουλγαροφρονούντων, ἐν Γιανιτσαῖς 2,550 Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες ἔχουσιν ἀντιμετώπους 250 βουλγαροφρονούντας, ἐν Γουμενίτση 2,600 πρὸς 200 βουλγαροφρονούντας, ἐν Γεβγελή 2,270 Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες πρὸς 950 βουλγαροφρονούντας, ἐν Βογδάντσα 2,150 πρὸς 1,000 βουλγαροφρονούντας, ἐν Δοϊράνη 1395 πρὸς 1140 βουλγαροφρονούντας.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Βιτωλίων πόλεων. Ἐν Κλεισούρα οἰκουμένη ὑπὸ 3,100 Ἑλλήνων καὶ βλαχοφώνων Ἑλλήνων οὐδεὶς ὑπάρχει Βούλγαρος, ἐν Καστοριά ἀπέναντι 6,000 Ἑλλήνων οὐδεὶς Βούλγαρος ὑπάρχει. Ἐν Χρουπίστῃ ἀπέναντι 1750 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων βλαχοφώνων καὶ βουλγαροφώνων μόνον 150 Βούλγαροι ὑπάρχουσιν. Ἐν Φλωρίνῃ ἐπὶ 2,450 Ἑλλήνων οἱ Βούλγαροι δὲν ὑπερβαίνουν τοὺς 250, ἐν Μεγαρόβω οἰκουμένῳ ὑπὸ 3,350 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων βλαχοφώνων καὶ ἐν Τυρνόβω οἰκουμένῳ ὑπὸ 3,000 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων βλαχοφώνων δὲν ὑπάρχουν Βούλγαροι. Ἐν Βιτωλίοις οἱ Ἕλληνες καὶ ἑλληνίζοντες ὑπερβαίνοντες τὰς 17,000 δὲν ἔχουσιν ἀπέναντι ἢ 5,500

Βουλγάρους, ἐν Λυχνιδῷ ὑπερτεροῦσιν οἱ βουλγαροφρονοῦντες ἀνερχομενοὶ εἰς 4,500 ἀπέναντι 900 ἐλληνιζόντων. Ἐν Γκοπεσίῳ ἀπέναντι 2,800 ἐλληνιζόντων βλαχοφώνων καὶ ἐν Μηλοβίστῃ ἐπὶ 2,500 ἐλληνιζόντων βλαχοφώνων οὐδεὶς ὑπάρχει Βούλγαρος. Ἐν Κρουσσόβῳ τέλος ἀπέναντι 7,000 Ἑλλήνων καὶ ἐλληνιζόντων ὑπάρχουσι μόνον 2,500 Βούλγαροι. Οἱ Βούλγαροι ὑπερισχύουσιν ἐν Πριλάπῳ, ἐν Βελεσσοῖς, ἐν Καλκισίῳ, ἐν Νευροκόπῃ, ἐν Πετριτσίῳ καὶ καθόλου ἐν ταῖς διαμερίσμασι ταῖς κειμένοις ἄνω τῆς ὀρεογραφίας τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας διοικούσης πρὸς βορρᾶν ἀπὸ Δράμας, διὰ τοῦ Ὀρβήλου ὄρους, Μελενίκου, Στρωμνίτσης, Κερκίνης ὄρους, Δαϊράνης, Σιδηρῶν πυλῶν, Πριλάπου, Σκάρδου ὄρους, Κρουσσόβου εἰς Λυχνιδόν.

Ὑπὸ οἰανδήποτε ἔποψιν καὶ ἂν ἐξετάσῃ τις τὴν Μακεδονίαν θὰ εὕρῃ ταύτην ἐλληνικὴν. Ἑλληνικὴν κατὰ τὴν φυλετικὴν καταγωγὴν· ἐλληνικὴν κατὰ τὸ ἱστορικὸν δίκαιον· ἐλληνικὴν κατὰ τὰ ἔθνοκρατικὰ γεωγραφικὰ ὅρια· ἐλληνικὴν κατὰ τὸ θρησκευμα· ἐλληνικὴν κατὰ τὴν ἐκπαίδευσιν· ἐλληνικὴν κατὰ τὴν φιλολογίαν, τὰ ἔθνη, τὰ ἔθιμα, τὰς θυσίας καὶ τὰ μαρτύρια· ἐλληνικὴν κατὰ τὴν ἰδέαν καὶ τὸ φρόνημα τοῦ Μακεδονικοῦ λαοῦ. Καὶ ὅμως τὴν χώραν ταύτην, ἥτις διὰ τῶν θεσπεσίων αὐτῆς ἀγώνων ὑπὲρ τῆς ἡμερώσεως τῆς οἰκουμένης διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ· τὸν λαὸν τοῦτον, τὸν πυργώσαντα ἄσειστα ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὰ αὐτοῦ δίκαια διὰ τῶν ἡρώων καὶ τῶν

μαρτύρων αὐτοῦ, οὓς ὕμνησεν ἀθάνατος ποίησις, ἀπὸ τῶν ἀδουλώτων ὁρέων τῆς Μακεδονίας ἐκχεομένη, ὡς τις πυρφόρος λάβα τῶν αἰσθημάτων τοῦ Τιτᾶνος ἐλληνικοῦ λαοῦ· τὴν γῆν τῶν Μουσῶν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἣν Ἑδὲμ τῆς παιδείας καθιστῶσι 1,000 ἐλλήνικαὶ σχολαί, καὶ ἣν περικαλλὴ τοῦ πολιτισμοῦ νύμφην περιστοιχεῖ χορὸς 55,000 μαθητῶν. Τὴν χώραν, τὸν λαόν, τὴν γῆν ταύτην ἀπειλοῦσι νάρ- πάσωσιν οἱ χθῆς καὶ πρώην διὰ ξένου αἵματος καὶ θυσιῶν ἀπελευθερωθέντες. Καί, τὸ ἐκπληκτικώτατον πάντων, τὴν παρασκευαζομένην ἀρπαγὴν τῆς Μακεδονίας, εἰκονίζουσιν ὡς ἐθνολογικὴν δικαιοσύνην, διὰ μυρίων μυθευμάτων πειρώμενοι νὰ πείσωσι τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὅτι ἡ Μακεδονία εἶνε Βουλγαρικὴ, ὅτι ἡ περιμάχητος χώρα ἀνήκει εἰς τὸν ἀκτῆμονα καὶ ἀνέστιον λαὸν τῆς ὑπαιθρίου χώρας, καὶ ὅτι εἰς αὐτὸν εἶνε δίκαιον νὰ δουλεύωσιν οἱ ἀστικοὶ πληθυσμοί, οἱ βιομηχανικοί, οἱ πεπολιτισμένοι, οἱ κτηματικοὶ πληθυσμοί, οἵτινες καὶ κατ' ἀριθμὸν ἔτι ὑπερπεροῦσι τῶν Σλαύων τῆς ὑπαιθρίου χώρας. Ὁ ἐλληνικὸς παράγων ἤρεμος καὶ πεποιοῦς ἐφ' ἑαυτὸν καὶ τὸ ἑαυτοῦ δίκαιον ἐπιδίδοται μετ' ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἰθι- κῶν, ὕλικῶν καὶ ἐπολιτευτικῶν αὐτοῦ δυνάμεων. Οὐδένα ἀδικεῖ, οὐδένα ταρασσεῖ, οὐδένα ἀπειλεῖ. Αἰσθάνεται ὅμως τὴν ἀνάγκην νὰ διακηρύξῃ εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ὅτι μνήμων τῆς ἑαυτοῦ ἐν- τολῆς καὶ συναισθανόμενος τὸ ἐν Ἀνατολῇ κράτος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, οὐδέποτε θάνεχθῃ τὴν διατά- ραξιν τῆς ἐθνολογικῆς ἰσορροπίας τῆς Ἀνατολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ^{ον}

I

Ἡ βουλγαρική ἐξαρχία περὶ Μακεδονίας

Τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ περίφωτον μνημεῖον τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἑλληνισμοῦ ἔσται ἀκλόνητον καὶ ἀθάνατον, ἐδραζομενον ἐπὶ τῶν αἰωνοβίων αἰσθημάτων καὶ τοῦ ἀδιασείστου φρονήματος τῶν Μακεδόνων, φωταγωγούμενον δὲ ὑπὸ τοῦ γλυκυτάτου φωτὸς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἡμερώσεως. Ἐκαστος σύλλογος, ἐκάστη σχολή, ἐκάστη βιβλιοθήκη καὶ ἕκαστον ἀναγνωστήριον εἶνε τὰ ὁρατὰ κέντρα, αἱ φωτοβολοὶ ἐστίαι, ἀφ' ὧν ἐκπέμπονται ἀκτίνες φωτὸς καὶ θερμότητος εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν διάνοιν εἰς πᾶσαν μακεδονικὴν καρδίαν, μεταβαλλομένην εἰς ὑψηλὸν βωμὸν, ἐνθα τελεσιουργεῖται ἡ ἀκήρατος λατρεία τοῦ ἑλληνισμοῦ. Σήμερον τὰ ἐκλεκτὰ σκηνώματα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἶνε τὸ ἀγλαῖσμα, ἡ ἀσπίς καὶ αἱ ἐλπίδες τῆς Μακεδονίας, αὖριον θὰ ὦσι τὸ σέμνωμα ταύτης καὶ τὸ ἀψευδέστατον τεκμήριον τῆς ἐθνολογικῆς αὐτῆς καθαρότητος. Δὲν εἶνε λόγου σχήματα καὶ προσχήματα, οὐδ' ἀκρότητες εὐφρατασιώτου αἰσιοδοξίας τάνωτέρω, ἀλλὰ πράγματα ζωντανὰ μαρτυρούμενα καὶ ὑπ' αὐτῶν ἡμῶν τῶν πολεμιωτάτων. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν ἀρτίαν εἰκόνα, εἰ καὶ συνοπτι-

κὴν, τῆς ἑλληνικωτάτης Μακεδονίας, προβαίνομεν εἰς βραχεῖαν ἐπισκόπῃσιν τῶν ἰδεῶν καὶ φρονημάτων τῆς βουλγαρικῆς φιλοκτημοσύνης. Οἱ Βούλγαροι ἀντιποιοῦμενοι συμπάσης τῆς Μακεδονίας πειρῶνται τῇ παντοδαπῇ καὶ θαψιλεῖ προστασίᾳ τῶν ἐκάστοτε ἰσχυρῶν κηδεμόνων τὸ μὲν νὰ παρασκευάσωσιν εὐνοϊκῶς τὴν εὐρωπαϊκὴν συνείδησιν, προκαταλαμβάνοντες αὐτὴν διὰ δημοσιεύσεων παντὸς εἶδους, τὸ δὲ νὰ προσεταιρισθῶσι πάσῃ θυσίᾳ, μηχανῇ καὶ ἐκφοβισμῷ—καθ' ἃ δειχθῆσεται κατωτέρω—μέγα μέρος τῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας. Πρὸς τοῦτο χρῶνται οὐ μόνον μέσοις ὁπωσδήποτε προσαρμοζομένοις τῷ δικαίῳ καὶ τῷ πρέποντι, ἀλλὰ προβαίνουν εἰς τοσοῦτον σκαιότητος καὶ κακουργίας, ὥστε καθ' ἕκαστον ἔαρ μέχρι φθινοπώρου ν' ἀπολύωσι κατὰ τῆς βορείου καὶ βορειοανατολικῆς Μακεδονίας στίφη ληστῶν, οἵτινες πολλαχῶς κακουργοῦντες, αἰχμαλωτίζοντες καὶ φονεύοντες ἀποκλειστικῶς τοὺς κορυφαίους τῶν Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων Μακεδόνων, σκοποῦσι νὰ ἐνσπείρωσι τὸν τρόμον πρὸς τοὺς ἡμετέρους καὶ τὸ θάρος εἰς τοὺς ἀραιοὺς αὐτῶν ὁμόφρονας. Αἱ ληστρικαὶ αὗται συμμορίαι ἀπὸ τοῦ 1879 οὐ διέλιπον αἱ κατερχόμεναι ἀπὸ Σοφίας καὶ τῶν πέριξ ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν χαράττουσαι τὰ ἔχνη αὐτῶν δι' αἵματος ἑλληνικοῦ καὶ κακουργιῶν καθ' Ἑλλήνων ἀποκλειστικῶς. Οἱ σκοτεινοὶ τῶν ληστῶν τούτων ἄθλοι πληροῦσι τὰς ἀνταποκρίσεις ἐκ Μακεδονίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικῶν ἐφημερίδων. Ἡ θρασύτης τῶν ἀμελῶς ὑπὸ τῆς

στρατιωτικῆς δυνάμεως καταδιωκομένων τούτων ληστῶν εἶνε τηλικαύτη, ὥστε εἰσελαύνουσιν ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ εἰς χωρία καὶ κωμοπόλεις, δις δὲ ἠπειλήσαν ἐγγύτατα καὶ αὐτὰς τὰς Σέρρας. Οὕτω συνέλαβον πρὸ ἐτῶν ἐντὸς τῆς ὀχυρᾶς αὐτοῦ οἰκίας τὸν μεγαλόφρονα³ προεστὸν τοῦ Ἑγρί-Δερὲ Κομπόκην, ὃν διὰ τὰ ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς παιδεύσεως διάπυρα αἰσθήματα, ἄφου ἐβασάνισαν πολυτρόπως εἰς τὰ κρησφύγετα αὐτῶν, αὐτόχρημα οἰκτρῶς, βουλγαρικῶς ἐφόνευσαν, καίπερ δεξάμενοι τὰ πλούσια λύτρα τοῦ ἰσαξίου αὐτῷ υἱοῦ Βασιλείου. Οἱ διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἢ ἀδρῶν λύτρων, ἢ ἀκρωτηριασμῶν πληρώσαντες τὰ ἐλληνικά αὐτῶν φρονήματα τῇ βουλγαρικῇ θηριωδίᾳ εἶνε πολυπληθεῖς, ἀκριβῆ δὲ καὶ μακρότατον κατάλογον αὐτῶν εὐρίσκει ὁ βουλόμενος ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἐν Ἀθῆναις.

Κατὰ τὴν χιλιετηρίδα τοῦ ἀγίου Μεθοδίου, πανηγυρισθεῖσαν ὑφ' ὅλου τοῦ Σλαβικοῦ κόσμου κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1885, ἐξεδόθη ἐν Φιλιππουπόλει ἀξιοσημεῖωτον φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον Ἡ **Μακεδονία**, ἥτοι ἐκθεσις περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τοῦ βουλγαρισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ. Τὸ βιβλίον τοῦτο γραφὲν ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἐξαρχίας, ὡς διεκήρυξεν ἡ ἐν Φιλιππουπόλει ἐφημερίς "Μακεδόνσκι Γλάς," (Φωνὴ τῆς Μακεδονίας), περιέχει ἀποκαλύψεις περὶ τῶν πολιτικῶν σχεδίων καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν Βουλγάρων περὶ Μακεδονίας, ἐθνολογικὰς σημειώσεις, στατιστικὰς καὶ

σκέψεις καὶ ἐλπίδας καὶ συγκρίσεις πρὸς τὸν ἑλληνισμόν. Τὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τοῦ σπουδαίως διαφέροντος ἡμᾶς φυλλαδίου ὀφείλομεν εἰς τὸν πατριωτικώτατον ἐκδόστην τῆς “Φιλίππου-πόλεως,, κ. Δημ. Ι. Κουμαριανόν. Τὸ φυλλάδιον τοῦτο παρέχεται ἡμῖν τὸ μέτρον τῶν βουλγαρικῶν ἀντιποιήσεων καὶ καθορίζει τὴν βουλγαρικὴν φιλοδοξίαν. «Τὸ μέλλον ἡμῶν ἐγκτεται, λέγει τὸ φυλλάδιον ἐν σελ. 3, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ ἐξεγέρσει καὶ ἀνυψώσει τῶν Μακεδόνων Βουλγάρων» καὶ κατωτέρω «Ἄνευ τῆς Μακεδονίας τὸ βουλγαρικὸν κράτος ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἶνε ἄνευ σημασίας, ἄνευ ιδέας. Ἡ Θεσσαλονίκη πρέπει νὰ εἶνε ἡ κυρία πύλη τοῦ κράτους αὐτοῦ». Ἐν δὲ τῇ σελίδι 100 παρέχονται τὰ ὅρια τῆς Βουλγαρικῆς Μακεδονίας, ἅτινα μόλις καταλείπουσιν ἔξω, ὡς ἑλληνικά, τὴν περιφέρειαν Κοζάνης καὶ τὸν Ὀλυμπον! Ἴδου τί ἐπὶ λέξει λέγει ἡ Ἐξαρχία. «Τὴν Βουλγαρικὴν Μακεδονίαν ἡμεῖς ὑπολογίζομεν μέχρι Βερροίας, Σιατίστης καὶ Κορυτσᾶς». Ἡ Ἀγία Ἐξαρχία, ὡς βλέπετε, δωρεῖται εἰς τὸ εὐλογημένον βουλγαρικὸν ἔθνος ἅπασαν τὴν Μακεδονίαν, πλὴν μιᾶς λωρίδος περὶ τὸν Ὀλυμπον, περιλαμβάνουσιν οὕτω χώραν εὐρυτέραν τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἥτις καίπερ προταθεῖσα ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, ἐσεβάσθη οὐχ ἥττον τὴν Σιάτισταν, τὴν Βέρροιν, τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν ἑλληνικωτάτην Χαλκιδικὴν! Εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐξαρχίαν ὑποβάλλομεν ὑπομνήσεις τινὰς καὶ ἐρωτήσεις. Εἶνε βουλγαρικαὶ αἱ ἀκόλουθοι πόλεις,

ἵνα τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία παραλείπωμεν, ἢ ἑλληνικαί, ὥς καὶ ἡ ἰδίᾳ ἐν τῷ φυλλαδίῳ αὐτῆς μαρτυρεῖ! Εἶνε βουλγαρικαί ἡ Σιάτιστα, ἡ Ἀνασελίτσα, τὰ Γρεβενά, τὸ Βλάτσιον, ἡ Κασταρία, ἡ Κλεισούρα, ἡ Κορυτσᾶ, ἡ Φλώρινα, τὸ Μεγάροβον, ὁ Τύρναβος, τὰ Βιτώλια, τὸ Κρούσσοβον, ἡ Μοσχόπολις, τὰ Βοδενά, ἡ Νάουσα, ἡ Βέρροια, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Στρώμνιτσα, ἡ Δοϊράνη, τὰ Ἰανιτσά, ὁ Μελένικος, τὸ Πετρίτσιον, αἱ Σέρραι ἡ Νιγρήτα, τὸ Δεμίρ-Ἰσσάρ, ἡ Ἀληστράτη, τὸ Πράβιον, ἡ Καβάλα, ἡ Δράμα, ἡ Ἑσκή Τσουμαγιά καὶ ὁλόκληρος ἡ Χαλκιδική;

Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντᾷ σαφῶς αὐτὸ τῆς Ἐξαρχίας τὸ φυλλάδιον λέγον: «Μακεδονικὰ τινα κέντρα, καὶ ἰδίως αἱ πόλεις Θεσσαλονίκη, Καστορία, Σέρραι καὶ Μελένικος εἶνε πλέον καθολοκληρίαν σχεδὸν συγχωνευμένα καὶ ἐξηλληνισμένα (σελ. φυλλαδίου 26, στίχ. 18—21)». Καὶ κατωτέρω: «Καὶ ἐν τούτοις, τὰ μεγάλα κέντρα, ὥς καὶ τὰ δευτερεύοντα τοῦ βίλαετίου, τῶν σαντζακίων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ἑλλήνων ἢ γραικομανῶν. . . Αἱ πόλεις Θεσσαλονίκη, Καστορία, Σέρραι καὶ Μελένικος, ὥς εἵπομεν καὶ ἀνωτέρω, εἶνε ἐντελῶς σχεδὸν ἐξηλληνισμένοι, αἱ ἄλλαι πόλεις, ὥς ἡ Στρώμνιτσα, Δοϊράνη, Βοδενά, Ἰανιτσά, Λέρνη (Φλώρινα), Πετρίτσιον, Δεμίρ-Ἰσσάρ κλ. ἂν δὲν εἶνε ἐξηλληνισμένοι κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἐν τούτοις μέγα μέρος τῶν κατοίκων, ἰδίως οἱ νέοι, τείνουσι νὰ ποκτήσωσι τὴν ἑλ-

λληνικὴν γλῶσσαν καὶ ὡς οἰκιακὴν τῶν ἀκόμῃ» (σελ. 28—29 φυλλαδίου). Καὶ ἀλλαχοῦ μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους ἐπιλέγει :

« Ἡ καλλιτέρα ἀποδείξει (ὅτι οἱ κάτοικοι ἀπέκτησαν στερρὰν πεποίθησιν, ὅτι εἶνε Ἑλλήνες) εἶνε ἡ Στρώμνιτσα καὶ τὰ Βοδενά, ἐν αἷς δὲν ὑπάρχει ἑλληνικὴ ψυχὴ, καὶ ὁμῶς θεωροῦσιν ἑαυτὰς ἑλληνικὰς πόλεις καὶ προτιμῶσι τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα» (σελ. 58—59 φυλλ. ἀδ.) Καὶ ἐν ἄλλῳ μέρει «εἰς πολλὰ μέρη τοῦ σαντζακίου Σερρών ἀπό τινων χρόνων καὶ ἐντεῦθεν, ἤρξατο νὰ γίνεται χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς οἰκιακῆς, τοῦτο δὲ διότι αἱ νέαι μητέρες ἐξεπαιδεύθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ κωμόπολις Ἑσκή-Τζουμαγιά προσέλαβε πλέον χαρακτῆρα πόλεως ἐξηλληνισμένης. Τοιοῦτοτρόπως ἐξηλληνίσθησαν αἱ προειρημέναι πέντε πόλεις μετὰ τῶν χωρίων αὐτῶν» (σελ. 29 στίχ. 16—25). Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ. « Ἐκεῖ (ἐν ταῖς πόλεσι) τὸ πᾶν εἶνε πνιγμένον ἐν τῷ ἑλληνισμῷ. . . . Λάβετε, ὡς παράδειγμα τὰς Σέρρας, τὰ Βιτώλια. Ἐκεῖ πρὸ ἐτῶν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων ἦσαν καθαρῶς Βούλγαροι, σήμερον δὲ μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀγορᾶς, ὅτε συρρέουσιν οἱ χωρικοὶ ἔξωθεν, ἀκούεται ἡ βουλγαρικὴ γλῶσσα» (σελ. 58 στίχ. 6 φυλλαδίου). Ἐκ τούτων περίτρανα ἐλέγχεται ἡ παράλογος ἀξίωσις τῶν Βουλγάρων, ὅτι ἡ Μακεδονία ἀνήκει αὐτοῖς ὁλόκληρος μέχρι Βερροίας, Σιατίστης, Κορυτσᾶς, ἀφοῦ αὐτῇ τῶν ἡ ἀγία Ἐξαρχία ὁμολογεῖ τὸν ἑλληνικὸν χα-

ρακτῆρα πέντε πόλεων (Θεσσαλονίκης, Καστορίας, Βτωλίων, Σερρών, Μελενίκου) μετὰ τῶν χωρίων αὐτῶν καὶ τὸν ἡμιελληνικὸν ἐτέρων ὀκτῶ (Βοδενῶν, Στρωμνίτσης, Δοϊράνης, Ἰανιτσῶν, Φλωρίνης, Πετριτσίου, Δεμίρ-Ἰσσάρ καὶ Ἑσκή-Τσουμαγιάς) οὐδὲ τολμᾷ δὲ ν' ἀναφέρῃ τι ὑπὸ Βουλγαρικὴν ἐποψίν περὶ τῆς ἐλληνικωπάτης ἐπαρχίας Ζίχνης, Καθάλας, Πραβίου, Δράμας, Κρουσσίου, Μεγαρόβου, Τυρνόβου, Κλεισούρας, Ναούσης, Βερροίας, Βλατσίου, Ἀνασελίτσης, Σιατίστης, Γρεβενῶν, Μετσόβου, Κοζάνης, Σερβίων, Βελθενδοῦ, Καταφυγῆς, Αἰκατερίνης, Κολυνδρού καὶ ἀπάσης τῆς Χαλκιδικῆς. Μονὴ τοῦ φυλλαδίου ἡ ἀνάγνωσις ἀρκεῖ νὰ πείσῃ καὶ τὸν Πύρρωνα αὐτὸν, ὅτι ἄνθρωποι ὃ ἐν Μακεδονίᾳ θησαυρὸς τῶν Βουλγάρων.

Βεβαίως ὁ γινώσκων ἐξ αὐτοψίας τὴν Μακεδονίαν, ὃ τὰ κατ' αὐτὴν μελετήσας ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ὃ ἀληθῶς ἀντιληφθεὶς διὰ τῶν ὁμμάτων τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν, πνευματικῶν καὶ ἐθνολογικῶν πραγμάτων οὐδεμίαν ἔχει ἀνάγκην νὰ πεισθῇ παρ' ἡμῶν περὶ τοῦ ἀληθοῦς. Ἀλλ' οἱ πολλοὶ ὡς ἐν σκιάφωτι ὀνείρου ὁρῶντες τὰ ἐν Μακεδονίᾳ, πειθόμενοι πιθανόν ὑπὸ τῶν ἐξ ἐπιπολῆς καὶ ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν ἑαυτῶν γραφείων γνωρισάντων τὴν Μακεδονίαν, εἴτε ὑπὸ ἐπιδεικτικᾶς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀμεροληψίας δῆθεν ἀγόμενοι, εἴτε τὸν κοσμοπολίτην ἐπαγγελλόμενοι, δὲν ἔχουσιν οἷαν ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν ἐσχηματισμένην πεποιθήσιν· οὗτοι μάλιστα ὀφείλουσι

κατ' ἀνάγκην ἐθνικὴν νὰ σχηματίσωσι φωτεινήν ἰδέαν περὶ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμοῦ. Ὑπερῆεν ἐποχή, καθ' ἣνοὶ στενοκέφαλοι καὶ οἱ ἐν τῇ ἀμαθίᾳ αὐτῶν περὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων αὐτάρκεις παρώδουν τὴν θαυμασίαν ἐκπολιτευτικὴν δραστηριότητα τῶν ἐν τῇ Δούλῃ ἀδελφῶν ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς Συλλογομανεῖς καὶ Βυζαντινοὺς. Ἴσως δὲ καὶ σήμερον ὑπάρχουσιν οἱ δογματιζόντες ὅτι διὰ τῶν Σχολῶν καὶ Συλλόγων οὐδὲν κερδαίνει ὁ ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμός. Σέβομεν ταῖς πεποιθήσεσιν, ἀλλ' ἀδυνατοῦμεν νὰ θεωρήσωμεν τὸ παράπαν σπουδαῖα τὰ αὐθαίρετα καὶ οἰονεὶ αὐτοκρατορικὰ δόγματα τῶν ἐξ ἀγνοίας ἀπαισιοδόξων. Πάντας τοὺς οὕτω πως σκεπτομένους, παραπέμπομεν εἰς τὸ ἀνωτέρω φυλλάδιον τῆς ἐξαρχίας, ἥτις βεβαίως ἐστάθμισε τὴν πραγματικὴν βαρύτητα τοῦ παιδευτικοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμοῦ καὶ ἀνεμέτρησε τὰς ἀνυπολογίστους δυνατόμεις, καθ' ὧν μετὰ μυχίου ἄλγους ἀναγνωρίζει ὅτι θραύονται πᾶσαι αὐτῆς αἱ ἐνέργεια καὶ πᾶσαι αἱ μηχανορραφαί τοῦ ἀκοιμήτου βουλγαρισμοῦ. Ὅπως δὲ ἀπᾶς διὰ παντὸς ἀφέλομεν τοὺς δι' οἰονδῆποτε λόγον ὑποτιμῶντας τὴν πραγματικὴν δύναμιν τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνισμοῦ, ὅπως ἀφέλωμεν αὐτοὺς πᾶσαν πρόφασιν ἢ πρόληψιν, ἀναγράφομεν ὥδε τὴν ἰδέαν, ἣν ἔχει ὁ Σλαβισμός περὶ τῆς νῦν λύσεως τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος, ἐννοεῖται διὰ δημοψηφίσματος ἢ ἄλλου τοιοῦτου τρόπου.

Ἰδοὺ τί λέγει τὸ φυλλάδιον τῆς Ἐξαρχίας ἐν

σελ. 90 στίχῳ 15 καὶ ἐξῆς : «Θὰ δυνηθῶσιν ἄρα γε οἱ Βούλγαροι νὰ κερδήσωσιν, ἐὰν τυχὸν σήμερον ἐτίθετο τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα ἐπὶ τοῦ ταπητος, ἐὰν τυχὸν σήμερον ἐδίδοτο αὐτῷ ῥιζικὴ τις πολιτικὴ λύσις ; Ἀπαντῶμεν εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ὅτι, διὰ νὰ δυνηθῶσι νὰ κερδήσωσιν οἱ Μακεδόνες Βούλγαροι διὰ νὰ δυνηθῶσι ν' ἀποφύγωσι τὸν κίνδυνον νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ἑλληνικὴν ἢ αὐστριακὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων ἐκ μέρους αὐτῶν τῶν Μακεδόνων αὐτοσυνειδησία, αὐταπάρνησις . . . Δύνανται λοιπὸν σήμερον οἱ Βούλγαροι τῆς Μακεδονίας νὰποδείξωσιν ὅτι εἶνε Βούλγαροι ; Φεῦ ! εἶνε πικρὸν καὶ ταπεινωτικόν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βουλγαρικῆς Μακεδονίας δὲν ἔχει εἰσέτι τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν, ἥτις ἀπαιτεῖται δι' ἓν ἔθνος. . . . Ἐὰν τυχὸν ζητήσῃ ἡ Εὐρώπη σήμερον νὰποφανθῇ ὁ μακεδονικὸς πληθυσμὸς νὰ ἐκφράσῃ εἰς ποίαν ἐθνικότητα ἀνήκει, ἡμεῖς πολὺ ὑποπτευόμεθα, ἢ μᾶλλον εἴμεθα βέβαιοι ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Μακεδονίας θέλει πετάξῃ ἐκ τῶν χειρῶν μας. . . . Ἐξαιρουμένων δύο ἢ τριῶν ἐπαρχιῶν τῆς βορείου Μακεδονίας, οἱ κάτοικοι τῶν λοιπῶν μερῶν εἰσὶν ἔτοιμοι, ἅμα βιασθῶσιν ὀλίγον, νὰ διακηρύξωσιν ἐγγράφως ὅτι δὲν εἶνε βούλγαροι, ὅτι ἀνήκουσι καὶ ἀναγνωρίζουσι τὸ ἑλληνικὸν πατριαρχεῖον, ὅτι προτιμῶσι τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τοὺς Ἑλληνας διδασκαπους». Κατωτέρω δ' ἐν σελ. 92 στίχῳ 7 καὶ ἐξῆς : «Τὰ χωρία πάντα(!!!) βουλγαρικά(!;) ὄντα,

εἶνε τεθαμμένα ἐν τῇ ἀγνοίᾳ καὶ ἀμαθίᾳ, εἰς δὲ τὰς πόλεις, ἐξαιρέσει τῶν βορείων, ὑπάρχει καταπληκτικὴ ἐξηλληνισμένη καὶ ἐλληνίζουσα πλειονοψηφία. Τὰ χωρία μολονότι εἶνε βουλγαρικά, δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν δύναμιν, διότι σύρονται καὶ ἐμπνέονται ὑπὸ τῶν πόλεων. « Ἡ φωνὴ τῶν χωρίων εἶνε τοιαύτη, οἷα καὶ ἡ τῶν πόλεων ».

Ἐν δὲ τῷ στίχῳ 28 καὶ ἐξῆς ἐπάγεται τὰ σημαντικώτατα ταῦτα : « Τὴν Βουλγαρίαν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου οὐδεὶς ἠδύνατο νάκυρώσῃ, ἐὰν ὁλόκληρος ἡ Μακεδονία κατεῖχε τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην αὐτοσυνειδήσιν, ἣτις διακρίνει τοὺς Βουλγάρους τῆς Βουλγαρίας. Ἡ Μακεδονία δὲν ἠλευθερώθη, διότι δὲν ἐγνώριζε νὰ ἐκδηλώσῃ, ὡς ἔδει, τὰ ἐαυτῆς δικαιώματα καὶ τὰς ἐαυτῆς εὐχάς ». Καὶ κατωτέρω : « Τοιοῦτοτρόπως καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βουλγαρικῆς Μακεδονίας, σήμερον δὲν κατέχει τὸ ἀπαιτούμενον θάρρος νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐθνικότητά του ». Ἐν σελίδι 95 στίχῳ 17 καὶ ἐξῆς : « Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει (ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ Μακεδονικοῦ ζητήματος) αἱ Ἕλληνες ἐξ ἅπαντος θέλουσι κερδῆσαι, διότι αὐτοὶ δύνανται νὰ συναθροίσωσιν ἐκ τῶν μακεδονικῶν χωρίων δηλώσεις ὅτι ἡ Μακεδονία δὲν εἶνε κατωκημένη εἰμὴ ὑπὸ Ἑλλήνων ». Τὰ μετὰ πόνου ὁμολογούμενα ταῦτα ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἀρκοῦσιν εἰς πάντα ἐχέφρονα, ὅπως σχηματίσῃ στερεὰν πεποιθήσιν, ὅτι ἀφ' οὗ αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις εἶνε ἐλληνικαὶ ἢ ἐξηλληνισμέναι, ἀφ' οὗ τὰ χωρία ἀκολουθοῦσι τῷ

φρονήματι καὶ ταῖς ιδέαις τῶν πόλεων, ἀφ' οὗ προ-
μάξει αὐτοὺς ἡ διὰ πλειονοψηφίας ἐπίλυσις τοῦ ζη-
τήματος, οὐδεμία ὑφίσταται πραγματικῆς βάσεως
ὑπόστασις τῶν βουλγαρικῶν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας
ἀξιώσεων καὶ ἀντιποιήσεων. Τὸ θαῦμα δὲ τοῦτο
κατώρθωσαν μόνον τὰ σχολεῖα καὶ οἱ Σύλλογοι
τῆς Μακεδονίας.

Ἡ Μακεδονία κινδυνεύει ἀληθῶς, ἀλλ' ὁ κίν-
δυνος αὐτῆς ὁ ἐπικείμενος, ὁ προσεχής, ὁ δίκην δα-
μοκλείου ξίφους ἐπικρεμᾶμενος δὲν προέρχεται οὔτε
ἀπὸ τῶν πανσλαβιστικῶν ραδιουργιῶν, οὔτε ἀπὸ
τῶν καθ' ἕκαστον ἕαρ εἰσελαυνόντων Βουλγάρων
ληστῶν, οὔτε ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως πατριωτισμοῦ
τῶν Ἑλλήνων Μακεδόνων, ἀλλ' ἀπὸ ξενικῆς ἐπι-
βουλῆς ἀπροόπτου, ἀπροσμάχητου. Οἱ ἐξοπλίζον-
τες σήμερον τὰ ληστρικά στίφη κατὰ τοῦ ἐν Μα-
κεδονίᾳ ἐλληνισμοῦ, αὖριον μετὰ ἐν ἡ δύο ἔτη ἴ-
σως θὰ καταλάβωσιν ἀπὸ τοῦ Σκοπίου καὶ τῆς Ρο-
δόπης τὴν Μακεδονίαν, ὡς ἐξ ἐπιδρομῆς κατέλα-
βον τὴν Ρωμανίαν. Ἐκεῖθεν χαλκεύεται νέα δου-
λοσύνη τῆς περιβλέπτου Μακεδονίας, ἐκεῖθεν θὰ
ῥιχθήσῃ αἶφνης καὶ ἐξ ἐπιβουλῆς, κατὰ τὸ αἰώνιον
βουλγαρικὸν σύστημα, ὁ κώδων τοῦ κινδύνου. Ἐάν
ἐγκαίρως μὴ ἐξασφαλισθῶσι τὰ ἐλληνικά ἐν Μα-
κεδονίᾳ συμφέροντα, ἡ Μακεδονία διαφεύγει τῶν
χειρῶν ἡμῶν. Ἡ ἀκρότης τῶν ἐθνικῶν κινδύνων
καὶ οἱ ἡ δξύτης τῶν ἀνατολικῶν ζητημάτων ὥς
ἐμπνεύσωσιν εἰς τὸ ἔθνος τὴν μονὴν σώζουσαν καὶ
δημιουργοῦσαν ιδέαν καὶ πολιτικὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε^{ον}

I

**Χαρακτήρ καὶ σθένος τοῦ Μακεδονικοῦ
λαοῦ.**

Ἡ δόξα καὶ ἡ ἀκμὴ ἐπέψαυσε κατὰ τὴν μακρὰν τῶν αἰώνων ἀνέλιξιν τὰς κορυφὰς ἀπάντων τῶν κοσμοϊστορικῶν ἐθνῶν, καὶ αὖθις κατὰ τοὺς περιτελλομένους ἐνιαυτοὺς ἡ δυσπραγία κατὰ ποιικιλίαν μορφῶν ἀπέλυσεν ἐπ' αὐτὰ συμφορῶν ἐπαλληλίαν, ὑφ' ἣν μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπεσθέσθησαν ἀπὸ τοῦ γάρτου τῆς ζωῆς. Οὐδενὸς ἔθνους ἡ τύχη ὑπῆρξε τοσούτῳ μοναδικῇ, ὅσῳ ἡ τοῦ ἐλληνικοῦ, ὅπερ ἀπὸ τοῦ ἀνεφίκτου ὕψους κατεβαρυνθῶθη εἰς τὸν πυθμένα τῆς πτώσεως καὶ τῶν συμφορῶν, διαχαράξαν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτοῦ ἀπασαν τὴν μακρὰν κλίμακα, ἣν δύναται ποτε νὰ διέλθῃ ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ ἀκροτάτου σημείου τῆς εὐκλείας μέχρι τοῦ ὑστάτου σημείου τῆς ἐκπτώσεως. Νομίζει τις ὅτι δύναμις ὑπερτέρα προσέστησε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος παράδειγμα ὑπερφυῆς ἀκροτάτων ἀντιθέσεων μεγαλείου καὶ ἐξουθενώσεως, αἷας οὐδαμοῦ ἀλλαγῆς τοσούτῳ πλήρεις ἀπαντᾷ ὁ φιλόσοφος ἱστορικός. Ὡς ἀμειβὴν δὲ τοῦ μαρτυρίου εἴκωσιν αἰώνων ἡ αὐτὴ πρόνοια ἠυδόκησε τὴν κεραυνώδη ἐκείνην νεκρανάστασιν, ἥτις

διεκλόνησε τὴν ἱερὰν συμμαχίαν καὶ ἡχμαλώτευσεν τὸ σέβας τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἡγείρε τὸ σεπτὸν λάβαρον τῶν ἐθνικοτήτων. Τοιοῦτου ἔθνους καὶ τὰ τροπαια καὶ αἱ συμφοραὶ καὶ αἱ τύχαι δεόν νὰ μελετῶνται νυκτὸς καὶ μεθ' ἡμέραν ὑπὸ τῶν κληρονόμων τηλικαύτης δόξης καὶ τοιαύτης μοναδικῆς ἐθνικῆς ἀντοχῆς. Τὸ νὰ εἴπῃ τις ὅτι ἐν Ἑλλάδι κάλλιον γινώσκουμεν τὰ κατὰ τὸν Γεδεών, τὴν Βηρσαβιὲ καὶ τοὺς Μακκαβαίους ἢ τὴν πάτριον ἱστορίαν, μάλιστα δὲ τὴν Μακεδονικὴν, ἐπαναλαμβάνει ἀλήθειαν ὡμολογημένην. Ἀκριβέστερον δὲ πάντως γινώσκουμεν τὰ κατὰ τὴν Γεωγραφίαν τῆς Παλαιστίνης, τῆς κεντρῆς Ἀφρικῆς καὶ τοῦ Ἀφγανιστάν ἢ τὰ κατὰ τὴν Μακεδονίαν. Πόσοι ἄρα γε τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ἢ λογίων ἀνέγνωσαν τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἢ διεξῆλθον τὰ κατὰ τὸν βυζαντινὸν ἐλληνισμόν, καθ' ὃν ἡ Μακεδονία προσηγωνίστηκε καὶ προσήσπιζε τὸν πρὸς τὸν νότον ἐλληνισμόν; Καὶ ὅμως ἔχομεν ἔργον κράτιστον, ἐθνικόν, ὁλοκλήρου βίου ἀφοσιώσεως καὶ αὐταπαρνησεως φιλοτέχνημα, τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ Κωνστ. Παπαρρηγοπούλου. Ἡ πόσοι καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνέγνωσαν τὰ γεωγραφικὰ τοῦ πολυμαθοῦς καὶ ἐν τοῖς μαλλίστα φιλοπόνου κ. Μαργαρίτου Δήμιτσα, ἐν οἷς κατ' ἑκτάσιν καὶ μετ' ἀκριβείας ἐπιστημονικῆς ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὴν τοπογραφίαν καὶ χωρογραφίαν τῆς Μακεδονίας;

Ἡ Μακεδονικὴ ἱστορία βρίθκει ἔργων οὕτως ἐξόχων, προσωποποιήτων οὕτω σπανίων καὶ καθά-

λου εἰπεῖν παραδειγμάτων μεγαλοφυχίας, φιλοπατρίας καὶ ἀριστονοίας τοιούτων, ὥστε καὶ τῷ ἐπιχειροῦντι ἀπλὴν σκιαγραφίαν τῆς περιδόξου χώρας ἐπιβάλλεται ἡ ἀναγραφὴ τῶν κυριωτάτων αὐτῆς γεγονότων.

Ὡς οἱ ὑψίνομοι ἀετοὶ πηγνύουσι τὰς ἑαυτῶν φωλεὰς ἐπὶ αἰγίλιππων, μετεώρων, ἀκροτόμων ὄρεων, οὕτω καὶ οἱ ἀέτειον ὀξυδέρκειαν ἔχοντες Τημενίδαι βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας ἵδρυσαν τὰ ἑαυτῶν βασιλεία εἰς τὸν μετέωρον, τὸν ἀγέρωχον, τὸν ζωγραφικὸν χώρον, ἐνθα κεῖνται σήμερον τὰ ἑλληνοφρονέστατα Βοδενά, ἐν Ἐδεσσαν διὰ τὴν τῶν ὑδάτων ρύμην καὶ Αἰγὰς διὰ τὸ δυσήνεμον καὶ θυελῶδες ἐκάλεσαν. Μόνη ἡ ἐκλογὴ τῆς θέσεως ταύτης, ὡς πρωτευούσης, διεξηγεῖ τὴν διαύγειαν τοῦ πνεύματος τῶν πρώτων τῆς Μακεδονίας βασιλέων, διότι οὐ μόνον φύσει ὀχυρὰ ἢ τοποθεσία, τὴν κλειδα τῆς κάτω πρὸς τὴν μέσσην καὶ ἄνω Μακεδονίαν ἀποτελοῦσα, ἀλλὰ καὶ ἀναπεπταμένη τὴν θέαν, θαυμαστῶς δὲ περικαλλῆς τὴν περιβάλλουσιν αὐτὴν φύσιν. Πάντες ἐξαίρουσι τὴν διαύγειαν καὶ ἀφθονίαν τῶν καταρδευσόντων αὐτὴν ναμάτων, τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἀπὸ καταπληκτικοῦ ὕψους εἰς τὴν βαθεῖαν κοιλάδα καταπιπτόντων καταρρακτῶν καὶ τὸ βαθὺ ἄμα καὶ εὐχαρι θέλγητρον πλουσίας βλαστήσεως καὶ σκιερῶν πυκνοφύλλων, σιγηλῶν ἄλσων, ἐν οἷς μυθολογεῖται, ὅτι συνελήφθη ὁ Σίληνός καὶ περὶ ᾧ ἔκειντο οἱ θαυμάσιοι κῆποι τοῦ μυθολογούμενου Μίδου. Ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς ταύτης σκοπίας οἱ μεγαλεπήβολοι Τημενίδαι ἔβλεπον μετὰ πόθου ἐν

εὐδοία τὴν κάτω Μακεδονίαν μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ θερμαϊκοῦ κόλπου, μέχρι τοῦ ἱεροῦ Ἄθω πρὸς Ἀνατολάς, μέχρι τοῦ αἰγλήεντος Ὀλύμπου πρὸς τὰ ΝΑ. Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐντύπωσιν τοῦ ἐν τῇ φύσει ὑψηλοῦ καὶ ὠραίου ἀνεπτύχθη τὸ μεγαλότεχνον ἔθνος τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, καὶ ἐκεῖ ἠϋξήσαν οἱ τανυπτέρυγες αἰετοί, οἵτινες ἐπλήρωσαν τὴν γῆν ἐκ τῆς δοξῆς αὐτῶν.

Ἡ Μακεδονικὴ αὐτοσυνειδησία, ὡς φυλῆς ἐλληνικῆς, ὡς μέλους ἀναποσπάστου τῆς ὅλης ἐλληνικῆς ὁλομελείας ἀρχεται ἀπὸ τῶν μηδικῶν πολέμων. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μετέσχε τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ Πανελληνίων ἀγώνων ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ὁ Α΄, ἀνακηρυχθεὶς Ἑλληνὴν γνήσιος ὑπὸ τῶν ἐλλανοδικῶν. Ὁ αἰείμνηστος αὗτος βασιλεὺς μὴ δυνάμενος διὰ τὴν τότε ἀσθένειαν τῆς μακεδονικῆς ἀρχῆς νάντιστῇ τῷ Ξέρξῃ ἄγοντι 2,000,000 στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης ἐβοήθησεν ἄλλως τῇ περὶ τῶν ὅλων τότε ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι, ἐπὶ μεγίστῳ κινδύνῳ ἑαυτοῦ. Ὅτε ὁ Μαρδόνιος τῷ 479 π. χ. ἀπεφάσισεν αἰφνιδίαν κατὰ τῶν ἐν Πλαταιαῖς Ἑλλήνων ἐπιθεσιν, ὁ Ἀλέξανδρος φοβηθεὶς μὴ τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐφόδου καταπλήξῃ αὐτοὺς, νύκτωρ ἐμήνυσσε τοῦτο τῆς Ἑλληνισιν. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ αἰείμνηστον γεγονός ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Ἀριστείδου 15 : «Μεσοῦσης δὲ μάλιστα τῆς νυκτός, ἀνὴρ ἵππον ἔχων ἀτρέμα προσεμήνυσε τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἑλλήνων· ἐντυχῶν δὲ ταῖς προφυλακαῖς ἐκέλευεν αὐτῷ προσελθεῖν Ἀριστείδην τὸν Ἀθηναῖον.... Εἰμὶ μὲν

Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς, ἦκω δὲ κινδύνων τὸν μέγιστον εὐνοίᾳ τῇ πρὸς ἡμᾶς αἰρούμενος, ὥς μὴ τὸ αἰφνίδιον ἐκπλήξειεν ὑμᾶς χεῖρον ἀγωνίσασθαι». Τὰς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, μάλιστα δὲ τὰς Ἀθήνας, πολυειδεῖς σχέσεις τῆς Μακεδονίας ἐκράτυνε καὶ πολλαχῶς ἐπεξέτεινεν ὁ ἔγγονος αὐτοῦ Ἀρχέλαος, ὅς οὐ κυρίως ἀρχεται μεγαλυνομένη καὶ κραταιουμένη ἡ Μακεδονία. Αὐτὸς κατὰ ἑλληνικὰ πρότυπα ὠργάνωσε τὸ ἑαυτοῦ κράτος, διεργύθμισε τὰ τοῦ στρατοῦ, ὠκοδόμησε φρούρια, κατεσκεύασε σύμπλεγμα ὁδῶν, μάλιστα δὲ πάντων ἐπεμελήθη μετ' ἀφοσιώσεως τῆς εὐρυτέρας εἰσαγωγῆς καὶ ἐφάπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ μέγας ἡγεμὼν κατενόησεν, ὅτι κράτιστον καὶ ἀδιάσειστον θεμέλιον τῆς ἰσχύος καὶ ἀκμῆς εἶνε ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τοῦ λαοῦ. Διοργανῶν ἐπὶ εὐρέος καὶ ἀρτίου σχεδίου τὴν μακεδονικὴν ἀρχὴν δὲν ὠλιγώρει, ἀλλὰ μάλιστα καὶ πρῶτιστα ἐπεμελεῖτο, ὅπως εἰσδύσῃ τὸ ἐθνοποιὸν τοῦ πολιτισμοῦ φῶς καὶ εἰς τὰς ἀπωτάτας τοῦ κράτους κοιλάδας. Συνέστησεν ἀγῶνας σκηνικοὺς καὶ μουσικοὺς, καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ ἀειμνήστου πάππου, μετακαλεσαμένου τὸν Πίνδαρον, μετεπέμψατο παρ' ἑαυτῷ τὸν Εὐριπίδην καὶ Ἀγάθωνα, τὸν ἐποποιὸν Χοιρίλον, τὸν περιώνυμον κιθαρωδὸν Τιμόθεον, Μελανιππίδην τὸν λυρικόν, τὸν μέγαν ζωγράφον Ζεῦξιν, ὅστις ἐχόσμησε τὰ ἐν Πέλλῃ βασίλεια τοῦ Ἀρχελάου γραφαῖς οὕτω θαυμασταῖς, ὥστε πολλοὶ ἐρασιτέχναι ἔσπευδον εἰς Μακεδονίαν πρὸς θέαν τῶν ἀ-

νακτόρων τούτων πρὸς δὲ ἡ αὐλή αὐτοῦ ἐδεξιώθη πλείστους ὅσους ἐξόχους ἄνδρας. Οὕτω δὲ ἡ μὲν Μακεδονία εἰς ὑψηλοτέραν βαθμίδα καὶ περιωπὴν κατὰ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν ἀνῆλθεν, ἡ δὲ νέα πρωτεύουσα αὐτῆς Πέλλα κατέστη τηλαυγὲς ἐντε-
κτῆριον τῶν ἐπιφανεστέρων ποιητῶν, καλλιτεχνῶν καὶ ἄλλων διαπρεπῶν τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν, οἷον εἰ μητρόπολις πνευματικῇ, ἀμιλλωμένη πρὸς τὴν δαι-
μονίαν πόλιν, τὸ ἀθάνατον ἔρεισμα τῆς Ἑλλάδος, τὰς κλεινάς καὶ ἰσπεφάνους Ἀθήνας.

Μετὰ τὴν δημιουργικὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀρχελαοῦ προσαναβαίνομεν εἰς ἑτέραν κορυφὴν τῆς μακεδο-
νικῆς ἀναπτύξεως, κορυφὴν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐ-
ξοχωτέραν καὶ λαμπροτέραν, τὴν ἐποχὴν τοῦ Φι-
λίππου. Δὲν ἐπιχειροῦμεν οὐδ' ἐν συνόψει νάναπα-
ραστήσωμεν τὴν πολυπράγμονα καὶ μεγαλοπράγ-
μονα ταύτην περίοδον τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ἀλλ'
ἀπλῶς προαιρούμεθα νὰ εἰκονίσωμεν τὰ ποκορυ-
φοῦνται τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ταῦτα δὲ εἶνε δύο,
ἡ προσωπικότης τοῦ Φιλίππου καὶ ἡ μεγαλὸνυμος
μακεδονικὴ φάλαγξ, ὁ νοῦς δὴλον ὅτι ὁ δημιουρ-
γῆσας τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ τελεσιουργὸν ὄργανον,
δι' οὗ τὰ μεγάλα βουλευόμενα τοῦ Φιλίππου ἐξετε-
λέσθησαν. Ὁ Φίλιππος καὶ ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν
Θήβαις, ἐνθα ἐκρατεῖτο ὡς ὁμηρος, ἐμορφώθη, ὡς
ἡρώατο νὰ μορφωθῇ ὁ ἄριστος τῶν Ἑλλήνων.
Νοῦς ὁξὺς ἅμα καὶ ἐμβριθής, ἥθος ἀδρόν καὶ με-
γαλεπήβολον, προαίρεσις μεγαλοπράγμων, φιλότι-
μος, δραστηρία, ἐχαρακτήριζον τὸν ἐκλεκτὸν ἄν-
δρα, ὅστις ἔσχε τὴν ἐπιβολὴν νὰ συνενώσῃ τὰς διε-

σπαρμένας ἐθνικὰς δυνάμεις εἰς μίαν διαυγῇ διά-
νοιαν, εἰς μίαν γρανιτικὴν θέλησιν, ἱκανὴν νὰ διευ-
θύνῃ αὐτὰς περὶ ἓνα μέγαν σκοπόν.

Ὁ φύσει μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐξόχως πρακτικὸς
χαρακτήρ τοῦ Φιλίππου ἐρρυθμίσθη ἐν Θήβαις,
διαπρεψάσαις αἰείποτε περὶ τὸ πράττειν ἢ τὸ λέγειν.
Ἐν τῷ περιπετειώδει αὐτοῦ σταδίῳ ὁ Φίλιππος ἐ-
δείχθη οὐ μόνον ἐξοχος στρατηγὸς καὶ ἔτι μᾶλλον
ἐξοχώτερος ὀργανωτὴς στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ πολιτι-
κὸς ὀξυδερκὴς καὶ διπλωμάτης ἐπιτήδειος, μὴ ἐκλέ-
γων ὁμῶς πάντοτε τὰ χρηστότερα τῶν μέσων εἰς
ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἐφ' ᾧ κεραι-
νοβολεῖται μετ' ἀνυπερβλήτου δυνάμεως ὑπὸ τοῦ
μεγαλόφρονος Δημοσθένους, ματαίως ἀγωνιζομένου
νὰ συγκρατήσῃ διὰ πυρίνης εὐγλωττίας καὶ πολι-
τικῆς ὀξυδερκείας ἀξιοθαυμάστου τὴν καταρρέου-
σαν ἰσχὺν τῶν ἐλληνικῶν δημοκρατιῶν. Πρὸς τοι-
σοῦτον ἀκαταπόνητον, φιλοκίνδυνον, ἀγχινοῦστα-
τον ἄνδρα, μονοκράτορα, αὐτὸν ὄντα καὶ ταμίαν
καὶ στρατηγὸν καὶ κύριον τῶν πάντων, ἀδύνατον
ἦν νάντισχῃ ὁ καταδημαγωγούμενος, παλίμβουλος
καὶ ἀπόλειμος πλέον καταστάς λαὸς τῶν Ἀθηνῶν
καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ Φίλιππος οὔτε
διὰ τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ, οὔτε διὰ τῆς δραστηριό-
τητος, οὔτε διὰ τῆς παροιμιώδους αὐτοῦ πανουργί-
ας ἤθελέ ποτε δυνηθῆ νὰ καταβάλλῃ τὰς φοβερὰς
ἔτι δυνάμεις τῶν ἐλευθέρων ἐλληνικῶν πολιτειῶν,
ἂν μὴ εἶχε τὸ μέγα στρατιωτικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἀ-
νέπτυξεν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν ἐν Θήβαις ἀνα-
στρεφόμενος τοῖς περὶ τὸν Ἐπαμεινώνδαν καὶ Πε-

λοπίδαν. Ἡ ἐπὶ νέων βάσεων διοργάνωσις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἦν τὸ κολοσσιαῖον ὄργανον τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Φιλίππου, μάλιστα δ' ἡ ἰδρυσις τῆς φάλαγγος. Ἰδωμεν τὸν ὁργανισμὸν τῆς πολυῦμνῆτος μακεδονικῆς φάλαγγος.

Ὁ βαθυνοῦστατος ἱστορικὸς Πολύβιος παρέχει ἡμῖν τὴν περιγραφὴν τοῦ καταπληκτικοῦ τούτου σώματος. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος ἦν ἡ μακροτάτη λόγχη, σάρισσα καλουμένη, μήκους 21 ποδῶν. Ἐν τῇ παρατάξει ἡ σάρισσα ἐκρατεῖτο διὰ τῶν δύο χειρῶν οὕτως, ὥστε προέπιπτε τοῦ στήθους τοῦ φαλαγγίτου κατὰ 15 πόδας, ἱσορροποῦσα τὸ μὲν διὰ τῆς πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ πρὸς τὰ κάτω κλίσεως τοῦ ὑπολειπομένου μήκους τῶν 6 ποδῶν, τὸ δὲ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν χειρῶν τῶν συνιστώντων τὴν φάλαγγα ἐπιλέκτων ἀνδρῶν. Ἡ φαλαγὶς παρετάσσετο κατὰ κανόνα εἰς βάθος 16 ἀνδρῶν, τὸ δὲ μέτωπον κατὰ τὴν πληθὺν τῶν συνταγμάτων ἐξετείνετο ἢ συνεστέλλετο. Ἡ σάρισσα τοῦ πρώτου ζυγοῦ, ὡς εἰπομεν, προέπιπτε τοῦ στήθους τῶν στρατιωτῶν κατὰ 15 πόδας, ἡ τοῦ δευτέρου ζυγοῦ κατὰ 12 πόδας, ἡ τοῦ τρίτου κατὰ 9, ἡ τοῦ τετάρτου κατὰ 6, ἡ τοῦ πέμπτου κατὰ 3 πόδας, ἤτοι κατὰ τοῦ ἐπερχομένου ἐχθροῦ ἀντετάσσετο πενταπλῆ λόγχη πρὶν δυνηθῇ νὰ προσβάλῃ τὸν πρῶτον στοῖχον. Οἱ λοιποὶ στοῖχοι δὲν ἔφερον ὀριζοντίως τὴν σάρισσαν, ἀλλ' ἀνανευεukuῖαν παρὰ τοὺς ὤμους τῶν προηγουμένων. Οἱ φαλαγγῖται καλούμενοι πεζέτεροι, ἔφερον πρὸς τούτοις βραχὺ ξίφος, μικράν

στρογγύλην ἀσπίδα προσηρμοσμένην ἐπὶ τοῦ στή-
θους, θώρακα, κνημίδας καὶ πῖλον λευκὸν ἔχοντα
εὐρὺ τὸ κράσπεδον. Ἡ φάλαγγς ἦν ἀκαταγώνιστος
ὑπὸ τῶν πυκνῆς παρατάξεως ὀπλιτῶν, ἀλλ' ἦν
δυσκίνητος καὶ δυσχερῶς μετέβαλλε μέτωπον. Πρὸς
εὐχρησίαν λοιπὸν τῆς φάλαγγος καὶ ἄμυναν αὐ-
τῆς ἀπὸ νώτου ἢ ἐκ τοῦ πλάγιου προσβαλλομένης
συνέστησε σῶμα ὀπλιτῶν, τοὺς ὑπασπιστάς καλου-
μένους, τὸ βαρὺ κατὰσφακτον ἱππικὸν (ἑταῖροι) μὲ
βραχέα ἀκόντια, τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν ὀπλισμένον
μὲ σάρισσαν μῆκους 14 ποδῶν, ὡς νῦν οἱ Κοζάκοι,
διηρημένα κατ' ἑλίας, ἐν αἷς τὸ ἄγλημα ἑλὴ ἐκλε-
κτῶν ἱππέων, δι' οὗ ἡγουμένου τοῦ βασιλέως ἤρ-
χετο συνήθως ἡ μάχη, πρὸς δὲ τὰ ἐλαφρὰ καὶ πρό-
τερον ἐν χρήσει σώματα καὶ τελευταῖον τὴν σω-
ματοφυλακὴν σῶμα εὐάριθμον, ἀλλ' ἐκ λεγόντων
ἀνδρῶν συγκεῖμενον, περιστοιχίζον δὲ τὸν βασιλέα.
Ὁ Φίλιππος πρῶτος ἐποιήσατο χρῆσιν τῆς μηχανι-
κῆς καὶ ἐν ταῖς ἐκ παρατάξεως μάχαις. Τοιαύτην
δὲ φοβεράν καὶ καινότροπον ἐντύπωσιν ἐνεποιεῖ ἡ
ὄψις τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος καὶ εἰς αὐτοὺς
τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε ὁ Πολύβιος βεβαιεῖ ὅτι ἐπὶ
Περσέως ἔτι, ὅτε προσήγγιζεν ἡ ἡμέρα τῆς ἐντε-
λους πτώσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ Ῥω-
μαῖος ὑπάτος Αἰμίλιος Παῦλος, ἀνὴρ πολλοὺς ἰδὼν
καὶ διαπραξάμενος ἀγῶνας, ἔλεγε τοῖς φίλοις ὅτι
«οὐδὲν οὐδέποτε εἶδε φοβερώτερον καὶ δεινότερον
φάλαγγος τῆς μακεδονικῆς». Τοιαύτη ἐν συνόψει
ἡ φάλαγγς καὶ ὁ Φίλιππος, ὁ πρῶτος σχηματίσας
τακτικὸν στρατὸν καὶ δυνάμενος δικαίως νὰ ἐπνο-

μασθή πατριάρχης τῆς διπλωματίας, ὅφ' ἥς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους μέχρι σήμερον οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἀενάως διαπαιδαγωγοῦνται.

Τί δὲ νῦν εἶπη τις περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου; Τὴν νύκτα, καθ' ἣν ὁ Ἡρόστρατος σκοτεινὴν φῆμην ἐπιζητῶν ἐπυρπόλει ἐν Ἐφέσῳ τὸν περικαλλέστατον ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἐγεννᾶτο ἐν Πέλλῃ παιδίον, ὅπερ ἡ θεία Πρόνοια προώρισεν, ὅπως δώσῃ τὸ μέτρον τοῦ ὕψους, εἰς ὃ εἶνε ἐπιτετραμμένον νῦν μετεωρισθῇ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἐὰν ἡ ἰδέα τοῦ ἐνιαίου τῆς ἀνθρωπότητος εἶνε ἡ εὐγενεστάτη ἅμα καὶ ὑψίστη ἐν ἀνθρώποις ἰδέα, ταύτην ὁρῶμεν ἐφαρμοζομένην ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅτε κατέρριπτε τοὺς φραγμοὺς, οἵτινες διεχώριζον ἀπ' ἀλλήλων τὰ ἔθνη, ὅτε συνεκίρνα τὰς φυλάς διὰ τῶν μικτῶν γάμων, ὅτε ὑπὸ ἓνα παγκόσμιον πολιτισμὸν οἱ λαοὶ ἐξέπινον τὸ πόμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφότητος. Ἐὰν ἡ θεότης κατέλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἵνα κηρύξῃ τὸ θεοπρεπὲς καὶ εἰρηνοποιὸν «ἀγαπάτε ἀλλήλους», τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ μάλιστα τῆς πολιτικῆς μεγαλοφυίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀνυψώθη μέχρι τῶν ὀρίων τοῦ θεοῦ τούτου κηρύγματος. Τὸν Ἀλέξανδρον περιέλαμπε τὸ περίσελας ἰδανικῆς αἴγλης, ὅπερ παρήγεν ὁ ἐναρμόνιος συνδυασμὸς κάλλους, ἀνδρείας, παντοδυναμίας, σωφροσύνης, ἀριστονοίας καὶ σοφίας. Εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Ἰνδικῆς ὦν μετεπέμπετο ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος βιβλία καὶ ποιήσεις ἐλληνικάς, οἷον εἰ ὁροσίζων ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀναγνώσεως, ἢ ἔπεμπε πρὸς τὸν Ἀριστοτέλη ζῶα, ὀρυκτά, φυτὰ καὶ πᾶν

ὅ,τι χρήσιμον εἰς τὸν μέγαν ἐκεῖνον νοῦν, καὶ τὰς μελέτας αὐτοῦ. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Ἰσσοῦ μετὰ τῶν ἀπείρων θησαυρῶν τοῦ Δαρείου περιέπεσον εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἡ τε σύζυγος καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Δαρείου, ὧν ἡ ἑκτακτος καλλονὴ ἐφημίζετο. Ὁ Ἀλέξανδρος οὐδὲ νὰ ἴδῃ κἂν αὐτὰς ἐπέζητησεν, ἀπηγόρευσε δὲ καὶ νὰ λαλῶσιν ἐνώπιον αὐτοῦ περὶ τοῦ κάλλους τῶν γυναικῶν. Τοιαύτην ἀγαστὴν σωτηροσύνην μόνον Ἀλέξανδροι ἐδύναντο νὰ ἐπιδείξωσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος συγχρόνως ἐμάχετο, καὶ ἐκυθέρνα καὶ ἐδημιούργει καὶ διωργάνου καὶ ἐξηλλήνιζεν. Ἐβδομήκοντα πόλεις ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαι μαρτυροῦσι τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ ἀνδρός, ἐν μόνον ἡ κτίσις τῆς Ἀλεξανδρείας ἤρκει νὰποθανατίσῃ. Ἐάν ποτε ἄνθρωπος ὁμοίασε θεόν, ἀναφωνεῖ ὁ Σατωβριάνδος, ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶνε ὁ Ἀλέξανδρος, ὁ ἰδεώδης τύπος τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ νεότητι αὐτῆς κατὰ τὸν Ἑγελον.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ἀσίαν διένειμεν εἰς τοὺς φίλους ἅπαντα τὰ βασιλεία κτήματα καὶ τὰς προσόδους. Πρὸς τὸν εἰπόντα «σεαυτῷ δ' ὦ βασιλεῦ, τί καταλείπεις; «Τὴν ἐλπίδα» ἀπήντησεν. Οἰωνὸς ἄριστος ἡ βαθεῖα πεποιθήσις τοῦ μετὰ 45,000 στρατοῦ ὁδεύοντος εἰς κατὰκτησιν τοῦ κόσμου βασιλέως, τὴν ἐλπίδα προστησάμενου ὡς γλυκὺ ἄστρον κατευθύνον τὰ βήματά του. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος πρὶν ἐπιδιώξῃ τὴν ἐλπίδα ὠργάνωσεν ἄριστα καὶ κράτιστα τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Δὲν ἀνέρριψεν ὡς τυχοδιώκτης ἢ παράφρων τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον πρὶν σταθμίσῃ

τάς ἰδίας δυνάμεις καὶ τὰς τῶν πολεμίων καὶ σχηματίσῃ τὴν ἔλλογον πεποίθησιν, ὅτι πορεύεται κατ'εὐθείαν πρὸς τὴν νίκην. Καὶ ἡ σημερινὴ Ἑλλάς πρὶν τὰ πάντα εἰς τὴν ἐλπίδα ἀνάθῃσῃ, ὥς ἀναμετρήσῃ ψυχρῶς καὶ γαληνιαίως τὰς ἐαυτῆς δυνάμεις, καὶ τότε ὥς εἶπῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν
ΕΛΠΙΔΑ!

II

Τὸ φῶς εἶνε ἡ ψυχὴ τῶν ὑπερμεγέθων καὶ ἀπειροπληθῶν οὐρανίων κόσμων ἢ τὴν ζωὴν ἅμα καὶ τὴν ἑναρμόνιον αὐτῶν τάξιν παράγουσα, καὶ ἥς ἀνευ μόνον ὄγκοι σκιεροὶ καὶ νεκροὶ ἤθελον περιστρέφεισθαι εἰς τὸ ἀπειρον, βεβυλισμένον εἰς σκιὰν καὶ σιγὴν ἀπέραντον, ὥς ἀπειρομεγέθη φάσματα αἰωνίας νυκτός. Καὶ εἰς τὰ ἔθνη τὸ φῶς τῆς ζωῆς, τὸ φῶς ἐθνικοῦ βίου, εἶνε ἡθὴ καὶ προαιρέσεις καὶ πνευματοματικαὶ δυνάμεις εὐάρμοστοι πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἐξωτερικὰς ἐπηρείας. Ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ἄλλου τινὸς οὐρανοῦ σώματος ἡ ἀτμόσφαιρα ἢ συγκεντροῦσα τὸ φῶς καὶ τὴν θερμότητα, θέλομεν ἰδεῖ καταστελλομένην ἐπ' αὐτῆς τὴν ζωὴν καὶ τὴν παγερὰν σκιὰν τοῦ θανάτου ἐφ'απλουμένην ἀπὸ περάτων ἕως περάτων αὐτῆς. Καὶ εἰς τὰ ἔθνη, ὅταν ἐξαντληθῇ ἡ ἠθικὴ αὐτῶν ἀτμόσφαιρα καὶ σβεσθῇ ἡ φωτοβόλος ἐστία τῶν ἐκλεκτῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ γενναίου φρονήματος,

κατατριβή δ' ἡ περὶ τὰ μεγάλα προαίρεσις ἡ καταυγάζουσα καὶ ἐπιρρωνύουσα τὴν ἐθνικὴν ἐποπτεῖαν, ἀπλοῦται νεκρικὴ σινδὼν ζοφουσα καὶ τὰς μᾶλλον εὐκλεεῖς πράξεις καὶ τὰς μᾶλλον φωτεινάς ἐποχάς, διαλύουσα τὰ ὄνειρα τῆς φιλοδοξίας καὶ ἀνακόπτουσα πᾶσαν ζωηφόρον κίνησιν. Τί ἐγένοντο αἱ ἀκοίμητοι φιλοδοξίαι τοῦ Φιλίππου καὶ ἡ μεγαλοπραγμοσύνη τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἡ λαμπηδὼν τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς; Πάντα τὰ μεγαλεῖα καὶ αἱ λαμπρότητες καὶ αἱ προαιρέσεις ἀντιπαρῆλθον, ἡ δὲ Μακεδονία τῷ 168 π. Χ. ἀπέθανε πολιτικῶς καὶ μέχρι σήμερον δεσμεύουσιν αὐτὴν τὰ δεσμὰ οἰκτρᾶς δουλοσύνης καὶ σκιᾶ αἰωνίας ἀπωλείας ἐξαπλοῦται κατ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς σλαυτικῆς ἐπιβουλῆς. Οὐτε καιρὸν, οὐδὲ πρόθεσιν ἔχομεν, ἵνα τὰ ἐσωτερικὰ αἷτια τῆς πτώσεως τῆς Μακεδονίας ἐρευνήσωμεν καὶ ἀσκηθῶμεν. Ὅταν τὸ ἐσωτερικὸν πυρ τοῦ μακεδονικοῦ κόσμου ἐξηντλήθῃ καὶ ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ ἐξεπληρώθῃ, ὑπέκυψεν εἰς τὸν αἰώνιον νόμον, καθ' ὃν τὰ πάντα ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πτώσει αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ ἀχανὲς διάστημα εἴκοσιν αἰώνων ὁ μακεδονικὸς ἑλληνισμὸς ἐπεδείξατο ἀρετὰς καὶ φρόνημα καὶ ἡρωϊσμὸν ἄξια ἰδιαιτέτης μνείας καὶ ἀνυποκρίτου θαυμασμοῦ.

Τῷ 168 π. Χ. συνεκροτήθη ἡ παρὰ τὴν Πύδναν μάχη μεταξὺ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ Αἰμιλίου Παύλου καὶ τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Μακεδονίας Περσέως. Ὁ Περσεὺς ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν εἶνε ἡ ἀντίθεσις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ μὲν ἦν γεν-

ναῖος μέχρι μανίας, ὁ δὲ δειλὸς μέχρι παραφροσύνης· ὁ μὲν ἦν ἐλευθέριος καὶ μεγαλόδωρος, ὁ δὲ φιλάργυρος καὶ μικρολόγος· ὁ μὲν ἦν στρατηγικώτατος καὶ ὀξύτατος ἐν ταῖς κινήσεσιν, ὁ δὲ ἀνίκανος εἰς στρατηγίαν καὶ ἀπράγμων καὶ αἰεὶ ῥέων τῇ γνώμῃ. Ὑπὸ τοιοῦτον ἡγεμόνα καὶ στρατηγὸν ἐν μόνον ὑπελείπετο τοῖς Μακεδόσι, τὸ θανεῖν ἐνδοξως, διότι ἡ νίκη ἦν ἀδύνατος πλέον. Ἡ φάλαγξ, ἥς ἡ ὄψις τηλικαύτην ἐνεποίησε τῷ Αἰμιλίῳ κατὰ πληξίν, ὥστε νὰ λέγῃ τοῖς φίλοις, ὅτι οὐδὲν οὐδέποτε εἶδε φοβερώτερον καὶ δεινότερον φάλαγγος τῆς μακεδονικῆς, καίπερ τοῦ Περσέως ἐκ δειλίας ἀποδράντος ἀρξαμένης ἤδη τῆς μάχης, ἐνεκαρτέρησε κατακοπεῖσα τὸ πλεῖστον, τὸ δὲ κράτιστον αὐτῆς μέρος, τρισχίλιοι λογάδες, ἰδίαν ἀποτελοῦντες φάλαγγα, ἠγωνίσαντο ἥρωϊκῶς μένοντες ἐν τάξει, ἕως οὗ ἔπεσον ἐπὶ τόπου μέχρι τοῦ τελευταίου, ἀποδείξαντες ὅτι ἡ μακεδονικὴ φάλαγξ, ὅταν δὲν ἐνίκα ἐγίνωσκε νὰ πίπτῃ μαχομένη μέχρις ἐνός. Οὐτε μνημεῖον περίοπτον, οὐδὲ πλάξ ἐπιτύμβιος δεικνύει τὴν μεταξὺ Λεύκου καὶ Αἰτῶνος θέτην, ἐνθα ἡ ἐκατόμβη αὐτῆς τῆς φάλαγγος ἐτελέσθη εἰς ἐξίλασμον τῆς δεινῆς κατὰ τῆς Μακεδονίας εἰμαρμένης. Πρὸς τιμὴν τῶν 300 τοῦ Λεωνίδου καὶ τοῦ ἱεροῦ λόχου ἐν Χαιρωνείᾳ ἠγέρθησαν ἐνδοξα μνημεῖα, αἰμνηστα ὁ ἐπιγράμματα ἐπ' αὐτῶν ἐγράφησαν, ἀλλ' οἱ τρισχίλιοι φαλαγγίται τῆς Πύδνης ὑπὸ τὴν ἀμφίσκιον πάροδον διαρκοὺς δουλείας εἴχουσιν αἰῶνων μένουσιν ἀνώνυμοι καὶ ἀγέραςτοι. Ἡ ἐλευθερία φεύγει ἀκόμη τὴν εὐανδρον γῆν τοῦ

Ὀλύμπου καὶ τοῦ Ἀθῶ, ἄγνωστον δὲ πότε θά λαμπρύνωσιν αὐτὴν ριγοῦσαν ἐκ χαρᾶς αἱ ἀκτῖνες τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἔως τότε ὑπομείνατε, ἰερὰ ὅσα τῆς ὑστάτης μακεδονικῆς φάλαγγος, ἐν τῇ σκιᾷ τοῦ θανάτου καὶ τῆς λήθης.

Ἡ Μακεδονία ὑπὸ τὴν μακρὰν δουλοσύνην τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Τούρκων καὶ ἐν τῷ μεταίχμιῳ ταύτης ὑπὸ τὸν φοβερὸν κατακλυσμὸν τῆς ἐπιόρου μῆς βαρβαριότητων φύλων ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ τελείως καταποντισθεῖσα καὶ διαγραφεῖσα ἕσασι ἀπὸ τοῦ χάρτου τῶν ζώντων ἐθνῶν. Ἐνόμιζε τις, ὅτι ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου πολιτισμοῦ μόνον ἐρείπια καὶ ἀναμνήσεις ἱστορικᾶς ἐδύνατο νὰ παντῆσῃ, ὅτι ἐκ τοῦ ἐκπολιτευτικοῦ καὶ κοσμοκράτορος ἐκείνου λαοῦ μόνον λείψανα παραμειμωμένα ἐδύνατο νὰ ἐπιδῇ. Ὁ φιλόσοφος ἱστορικὸς ἐδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὅτι καὶ ἐκεῖ, ὡς ἀλλοχοῦ, ἐδύνατο νὰ εἴπῃ, ἐνταῦθα ἔζησεν ὁ μακεδονικὸς ἐλληνισμὸς, ἐνθα οὐδ' ἶχνος αὐτοῦ ἀπαντᾷ. Καὶ ὁμῶς τὸ θαῦμα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ ἐλληνισμοῦ ἐπιφαίνεται πλῆρες εἰς ἀπαντα αὐτοῦ τὰ τμήματα. Ὁ ἐλληνισμὸς ἐν Μακεδονίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ πρὸς νότον τοῦ Ὀλύμπου χώρᾳ καὶ ἐν Ἡπείρῳ καὶ ἐν Θρακίᾳ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἐπέρρευσεν ἐπὶ τοῦ πελάγους τῶν συμφορῶν δισχιστῶν ἐτῶν. Κατὰ τὸν βυζαντινὸν ἐλληνισμὸν ἡ Μακεδονία διὰ τὴν ὀχυρότητα τῆς θέσεως καὶ τὴν μεγαλοφροσύνην τοῦ λαοῦ καὶ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς δύναμιν ὑπῆρξεν ἡ κρατίστη καὶ μαχιμωτάτη τῶν ἐπαρχιῶν αὐτοῦ, ἀφ' ἧς καὶ συντάγματα ἐκλεκτὰ καὶ στρατηγοὶ δεξιοὶ καὶ βασιλεῖς ἔξοχοι πα-

ρείχοντο ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν ἐπὶ χίλια ἔτη ἐξέπροσώπει τὸ Βυζάντιον.

Ὅτε δὲ ἀπὸ τῆς 17ης ἐκατονταετηρίδος ἤρξατο ἀναπτυσσομένη διαυγέστερον ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ τοῦτο μὲν διὰ τῶν σχολῶν, τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἐνόπλων διαμαρτυρήσεων τῶν ὀρεσιβίων ἐσπείρετο ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ὅτε τὸ Εὐαγγέλιον ἠδελφώθη μετὰ τοῦ Ὁμήρου, ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ βαρὺς πλοῦς κλέφτης μετὰ τοῦ λειτουργοῦ τοῦ Ὑψίστου, ἡ Μακεδονία ἐν τοῖς πρώτοις ἡγωνίσασατο ἐν τῷ στεφανηφόρῳ τούτῳ σταδίῳ. Τὰ σεπτὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὄρους, αἱ περίπυστοι σχολαὶ τοῦ Ἀθῶ καὶ τῆς Κοζάνης καὶ οἱ ἀθάνατοι ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου δίδουσι τὸ μέτρον τοῦ ἐθνικοῦ ἐράνου, ἐν κατέβαλεν ἡ Μακεδονία εἰς τὴν προπαρασκευὴν πρὸς ἀνάστασιν τοῦ Γένους. Ἡ ἀπαράμιλλος τὴν ἐνάργειαν, τὴν ἀφίλειαν, τὸ ὕψος καὶ τὸν φυσικὸν χρωματισμὸν δημοτικὴ ποίησις, ἐν ᾗ ἀναπνέει τις τὴν φυσικὴν εὐωδίαν τοῦ θύμου καὶ ἀνακαλύπτει τὴν ἀπέρριπτον καλλονὴν μεγαλοπρεπεῦς καὶ διαγελώσης φύσεως, ἀπηθανάτισε τοὺς κλέφτας τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὴν ἥρωικὴν χώραν τῆς Μακεδονίας.

Ἐξέλαμψεν ἐπὶ τέλους ἐκ τοῦ ζόφου τῆς ἐθνικῆς νυκτός ἡ μεγαλὸν νύμφη ἡμέρα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, καὶ ὁ μὲν μυθικὸς καὶ αἰμίμηστος ἦρως Γεώργιος Ὀλύμπιος, πολεμιστὴς ἀτρόμητος καὶ θαυμάσιος μετὰ πολλοὺς ἐν Βλαχίᾳ ἀγῶνας πολιορκηθεὶς ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σέκου ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀνετινάχθη μετὰ τῶν ἄλλοφύλων εἰς τὸν ἀ-

ἔρα, διδάξας τοῖς μεταγενεστέροις, ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῶν ὀλοκαυτωμάτων κατακτάται ἡ ἐλευθερία. Ὁ δ' ἐκ Σερρῶν μεγαλοφυγὸς ἀνὴρ Ἑμμανουὴλ Παππᾶ ἐπανέστησε τὸ Ἀγχιον Ὅρος καὶ ὁ προὔχων τῆς Κασσιάνδρας Ἰωάννης Χ. Χριστοδούλου μετὰ τοῦ Δουμπιῶτου ἐξήγειρε τὰ Μαδεδμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς. Οὗτοι μετὰ τῶν γενναίων κατοίκων ἐπολέμησαν πολλαχοῦ ἡρωϊκῶς, εἰ καὶ ὀλίγοι καὶ ἀπόλεμοι πρὸς πολλοὺς καὶ ἐμπειροπολέμους. Ἐπὶ ἐξ μῆνας ἀντέστη καρτερικῶς ἡ Κασσιάνδρα πολιορκουμένη παρὰ τοῦ θηριώδους Ἀβδούλ-Ἀμποῦτ πασσᾶ, ἁλωθεῖσα δὲ κατεστράφη διὰ σιδήρου καὶ πυρὸς, οἱ δὲ κάτοικοι κατεσφάγησαν, ὀλίγων διασωθέντων ἐπὶ πλοίου ἐλληνηκοῦ ἐν οἷς καὶ ὁ γενναῖος προεστὼς Ι. Χ. Χριστοδούλου. Κατὰ τὴν φυγὴν τούτου συνέβη συγκινητικὸν ἐπεισόδιον ἄξιον τῶν ἐκλεκτοτέρων σελίδων τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅλιγον ἀπέχοντας τοῦ πλοίου τὸν εἰρημένον Χ. Χριστοδούλου, τὴν γυναῖκα καὶ θυγατέρα αὐτοῦ κατέφθασαν Τούρκοι. Ὁ Χ. Χριστοδούλου ἐφιππος ἐκράτει καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, ἰδὼν δὲ τοὺς πολεμίους ἀφίππευσε καὶ ἐβιάζετο τὴν σύζυγόν του νὰ ἱππεύσῃ μετὰ τῆς θυγατρὸς καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλ' ἡ μεγαλόφυχος γυνὴ παρώτρυνε τὸν ἄνδρα νὰ σώσῃ τὴν κόρην καὶ εἶτα ἐπιστρέψας νὰ παραλάβῃ καὶ ταύτην. Μόλις ὁ σύζυγος μετὰ τῆς θυγατρὸς ἐφθασαν εἰς τὸ πλοῖον, ἰδοὺ καὶ οἱ Τούρκοι, οἵτινες ἐπειράθησαν νὰ συλλάβωσι τὴν φιλόστοργον μητέρα, ἀλλ' ἐκείνη φεύγουσα ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν

καὶ ἐπνίγη, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν μυσαρῶν ἐχθρῶν. Ἡ ἥρωϊκὴ γυνὴ ἐκαλεῖτο Ἀνθήσσα. Τῷ 1822 ἐπανίσταται ὁ Ὀλυμπος καὶ ἡ Νάουσα ὑπὸ τοὺς ἀειμνήστους Ζαφειράκη, Καρατάσσην, καὶ Γάτσην, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ἥρωϊκὰς μάχας περιεκλείσθησαν εἰς τὴν ὀχυρὰν Νάουσαν, ἐν τῇ ἀντέστησαν ἥρωϊκώτατα κατὰ τοῦ ἀπασιῶου Ἀβδούλ Ἀμπούτ πασσᾶ φρονέουσιντες περὶ τοὺς ὀκτακισχιλίους ἐχθρούς. Ἀφοῦ δὲ ὁ ἀριθμὸς τὸν ἀμυνομένων περιωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀπωλειῶν εἰς ἐλαχίστους, ἀπεφασίσθη γενναία ἐξοδὸς θαυμασίως ἐκτελεσθεῖσα. Ἡ ὑπερήφανος Νάουσα κατέπεσεν εἰς ἐρείπια πυρποληθεῖσα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὁ δ' ἀπολεμὸς πληθυσμὸς ἐσφάγη ἀνηλεῶς, μόνον τῶν εὐειδῶν γυναικῶν καὶ παρθένων ἀγχείσων εἰς αἰχμαλωσίαν. Ὑπὲρ τὰς 6,000 ἦσαν οἱ σφαγέντες ἐν Ναούσῃ Ἕλληνες.

Καὶ ἐν τῇ πολυδακρύτῳ τῆς Ναούσης τραγωδίᾳ ἐξετυλίχθη σκηνὴ θαυμασία, ἐξόχως κατανύκτικὴ, ἐκτάκτως τραγικὴ. Ὡ! αἱ σελίδες τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ὅπου δὲν κινουσι τὸ θάμβος, κινουσι τὰ δάκρυα, ἀλλὰ τὰ δάκρυα τῆς θρηνουμένης ἀρετῆς, οὐχὶ δὲ τὰ δάκρυα τοῦ οἴκτου καὶ τῆς αἰσχύνης! Ὅτε ἡ αἵματηρὰ πάλη τῆς Ναούσης ἐκλινε κατὰ τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας, πλειῖσται τῆς Ναούσης παρθένοι μετὰ τινων γυναικῶν, φερουσῶν ἐν ταῖς ἀγκαλαῖς νήπια, ὁμοθυμαδὸν ἀπεφάσισαν νὰ προσενεχθῶσιν ἱερὸν ὀλοκαύτωμα τῇ Πατρίδι, προτιμῶσαι τὸν θάνατον ἢ τὴν κατασχύνην. Καὶ ἄρχεται ὁ θανατηφόρος τοῦ Ζαλόγγου

χορὸς παρὰ τὸν ὀρμητικῶς ρέοντα ποταμὸν Ἀραπίτσαν, πρὸς τὸ βαθὺ τοῦ ὁποίου ρεῦμα ἐκρημνίσθησαν ἅπασαι ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας!

Ἀληθῶς τὰ καταπληκτικὰ ταῦτα τῆς αὐτοθυσίας τῶν ἐλλήνων παραδείγματα εἰς οὐδεμίαν ἱστορίαν ἀπαντᾷ τις ἐν τῇ πληθύνει καὶ τῷ μεγάλει, μεθ' ὧν ἀπαστράπτουσιν ἐν ἐκάστη σελίδι τοῦ ἐλληνικοῦ ἡρωϊσμοῦ ἢ τοῦ ἐλληνικοῦ μαρτυρολογίου. Νωπὰ δ' ἔτι διατελοῦσι τὰ κατὰ τὰ 1854 καὶ 1878 ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνίσματα τῶν Ἑλλήνων Μακεδόνων. Ἐκεῖ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Πύδναν καὶ τὸν αἰώνιον τάφον τῆς μακεδονικῆς φάλαγγος, εἰς Κολυδρόν, τῷ 1878 ὁ ἡρωϊκὸς καὶ μεγαλόψυχος ἱεράρχης Κίτρου Νικόλαος ὁ ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς Στενημάχου, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστασεως καὶ διὰ τῆς ἰδίας χειρὸς, ὁ νέος αὐτοῦ Γερμανὸς ἔθηκε τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ, οἶονεὶ προκαλῶν τὴν αὐτοθυσίαν τῶν νέων Μακεδόνων διὰ τῆς πυρπολήσεως τοῦ ἰδίου οἴκου.

Τὴν χώραν λοιπὸν ταύτην, τὴν περιμάχητον Μακεδονίαν, δὲν πρέπει μόνον νὰ θαυμάζωμεν διὰ τὴν ἐκτακτον γονιμότητα, τὴν ἔξοχον στρατηγικὴν σημασίαν, τὸ ὑπερύψηλον τῶν ὄρεων, τὰς περικαλλεῖς τοποθεσίας, τὰ συνηρεφῆ ὄρη, τοὺς εὐώδεις λειμῶνας, τὰς ἀπεράντους πεδιάδας, τὰς ἐπιχάριτας κοιλάδας, τοὺς πολυχεύμονας ποταμοὺς καὶ ἐν γένει εἰπεῖν τὴν φυσικὴν αὐτῆς καλλονὴν καὶ πλήρη χαρίτων ποικιλίαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων πρέπει νὰ θαυμάζωμεν αὐτὴν διὰ τὸ ἐλληνοπρεπὲς τοῦ λαοῦ καὶ τὰ μεγάλα διδάγματα ὑψηλῆς αὐταπαρ-

νησίαις, ἀνυπερβλήτου ἡρωϊσμοῦ. Ἡ χώρα αὕτη εἶνε ἡ φυσικὴ ὁδὸς τοῦ ἐλληνικοῦ μεγαλείου καὶ τὸ φυσικὸν προπύργιον τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Ἐάν ὑπάρχῃ δάφνη διὰ τὰ ἐλληνικὰ ὅπλα, ἡ δάφνη τῆς νίκης καὶ τῶν τροπαίων, δὲν κόπτεται πλέον ἀπὸ τοῦ Ταυγέτου ἢ τοῦ Παρνασσοῦ, ἀλλὰ δρέπεται εἰς τὰς κλιτύς τοῦ Ὀλύμπου, τοῦ Ἄθω, τοῦ Παγγαίου. Ἐκεῖ ἀτενίζετε, νέοι τῆς Ἑλλάδος μαχηταί, ἐκεῖ ἀποβλέπετε οἱ πολιτικοὶ αὐτῆς. Ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ κλέος, ἡ τιμὴ, ἡ ἀσφάλεια τῆς Ἑλλάδος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τηλαυγές μνημείον δοξης, ἔξοχος στρατηγική σκοπιά, ἀριπρεπές ἱερῶν ἀναμνήσεων στάδιον, πολύκρουνος πλούτου πηγὴ, κρίκος ὑπερμεγέθους τῆς ἐθνικῆς εἰσότητος καὶ μήτηρ λαοῦ ὑψηλογνώμονος ἢ Μακεδονία, εἶνε διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ μεγαλότοξος γέφυρα, δι' ἧς ἀπὸ τῆς ἀφανείας καὶ ἀσημότητος παρέρχεται πρὸς τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ μεγαλεῖον. Ἀπὸ τοῦ ἀγανίφου Ὀλύμπου μέχρι τοῦ δυστηνέμου Ἀθῶ καὶ τῆς διανθοῦς Ροδόπης ἀναμένουσιν ἡμᾶς 900,000 Ἑλλήνων ἐθελοκινδύνων, ἵνα διὰ κοινῶν ἀγώνων διασώσωμεν ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ μέλλοντος τὴν ἐρασμίαν τοῦ Ὀλύμπου χώραν, τὰ αἰμόδοφῃ τῆς Κασσάνδρας χώματα καὶ τῆς μαρτυρικῆς Ναούσης τὰς γραφικὰς ἀκρωρείας.

Ἐκεῖ ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἐστραμμένα τὰ ὄμματα καὶ τὸν νοῦν τὸ ἐλληνικόν. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ τῶν Μουσῶν, ἐνθα σεμνῶς τελεσιουργεῖται ἡ ψυχολαμπής τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων λατρεία, ἐκλάμπει φωτοβόλον ἅμα καὶ φλογερὸν τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς ἡμερώσεως καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὥς τις ἀεικύμαντος φωταγωγία διαχεομένη κύκλῳ ἐπὶ τὰς ψυχὰς τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ.

Ἐκεῖ ἔχει νῦν ἡ εἰρηνικὴ σκαπάνη τῆς ἐλληνικῆς ιδέας, ἀλλ' ἂν προκληθῇ ὑπὸ τῆς ἀμβλυωπίας τῶν ἰσχυρῶν καὶ τῶν κρατούντων ἢ ὑπὸ τῆς ἀκοι-

μήτου ἐπιβουλῆς ἀγῶν ὑπάρξειω, θά ἡγήσῃ στρη-
νῆς ἢ ἐγερτήριος σάλπιγξ καὶ ἡ πολεμιστήριος
κραυγὴ θά διαδράμῃ, ὡς βροντὴ βαρυκέλαδος ἀπὸ
τοῦ ἐνὸς μέχρι τοῦ ἐτέρου ἄκρου τὴν ἡρωϊκὴν Μα-
κεδονίαν, Ὁ λαὸς τῆς ιδέας δὲν εἶνε λαὸς ἀπόλε-
μος. Ἄν γινώσκῃ νὰ θεραπεύῃ τὰ γράμματα καὶ
νὰ ἀφοσιῶται εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, γινώσκει ἐ-
ξίσου δεξιῶς καὶ κραταιῶς νὰ χειρίζεται τὸ ξίφος.
Ὅταν περιστῇ αὐτὸν κίνδυνος ἀληθινός, ὅταν ση-
μάνῃ ἡ ὥρα, θάποδείξῃ ἅπαξ ἔτι εἰς τὸν πεπολιτι-
σμενον κόσμον ὅτι εἶνε ἄξιός τῆς δάφνης καὶ ὅτι
γινώσκει νὰ δρέψῃ ταύτην. Τὸ γιγαντομύμητον τῆς
ἐλληνικῆς αὐτοουσίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς ῥώμης
τὴν νικητήριον δάφνην θάναζητήσῃ εἰς τὰς ἀβρο-
σταγεῖς κλιτύς τοῦ Ὀλύμπου, εἰς τὰς εὐανθεῖς
φάραγγας τοῦ Παγγαίου καὶ τῆς Ροδόπης.

Ἡ Μακεδονία πρέπει νὰ πληροῖ τὰς ἐλληνικὰς
καρδίας. Ἐκεῖ ἀναμένει ἡμᾶς λαὸς ἔχων βαθεῖαν
συνείδησιν, ὅτι εἶνε ὁ αὐτὸς γιγαντοπλάμιος λαὸς,
ὅστις ὑποχείριον ἐποίησατο τὴν οἰκουμένην καὶ ὁ
αὐτὸς ἀθάνατος λαὸς ὁ κατὰ τὴν ἀτερμάτιστον νύ-
κτα τῆς δουλείας διατηρήσας ἄσβεστον τὴν δαῖδα
τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀνέσπερον τὸ φῶς τῶν γραμ-
μάτων ἐν μέσῳ τοῦ ζόφου καὶ τῶν ἐθνικῶν κατα-
γίδων. Δι' ἀτελευτήτων ἀγώνων καὶ μεγάλων θυ-
σιῶν διετήρησεν εἶδος κοινοτικῆς αὐτονομίας, ἣν
ὡς πολύτιμον κειμηλιοθήκην διὰ τῶν ἀλλήλας δια-
δεχομένων γενεῶν διαφυλάττων διεχειρίζετο μετὰ
βαθείας συνέσεως καὶ ὀξυδερκείας, καὶ δι' ἧς παρέ-
μεινεν ἀμιγῆς καὶ ἄχραντον τὸ πνεῦμα τῆς φυλῆς

αείποτε προσδευτικόν, αείποτε ὄργανον εὐγενές ἡμερώσεως καὶ πολιτισμοῦ. Θαυμάζων τὰ ὑψαύχυνα καὶ ὑψικόρυφα ὄρη, τοὺς εὐρυρρόους ποταμούς, τὰς ποικιλανθεῖς κοιλάδας, τὰ πολύκαρπα καὶ ἀναπεπταμένα πεδία τῆς καλλιπρεποῦς αὐτοῦ χώρας, ἀναπνέων τὴν αὐτὴν αὔραν, καταρωματιζομένην ὑπὸ τῶν ὀρεσιτρόφων βοτανῶν καὶ τῶν πυκνοφύλλων ὀρυμῶν, ἀντλῶν ἀπὸ τῶν βιβλίων καὶ τῶν παραδόσεων τὸ αὐτὸ πυρίπνουν φρόνημα, ὅπερ ἐχαρακτῆρίζε τὴν ἀθάνατον ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ Ἀριστοτέλους, ἀναγεννᾶται ὁ μακεδονικὸς λαὸς πλήρης ἐθνικῶν ἀρετῶν καὶ διαπύρου φρονήματος καὶ ἀκλονήτου συναισθήσεως τοῦ ἐθνισμοῦ αὐτοῦ.

Περὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῆς τέκνων, ἅτινα διὰ πυρίνων, φωτοβόλων, ἀειμνήστων χαράκτῆρων ἐσημείωσαν τὰς διαφορὰς αὐτῆς ἐποχάς, δύναται τις νάνασρωνήσει μετὰ τοῦ Βύρωνος : « Ἐπεσον ἡγιασμένοι, ἀλλ' ἀθάνατοι αὐτὴ ἡ αὔρα ἐφάνη ψαλλοῦσα τὰ ὀνόματά των· τὰ ἄλση ἐπληρώθησαν τῆς φήμης των. Ἡ σιγῇ-λὴ στήλη μελανόφαιος καὶ μεμονωμένη, ἐσεμνύνετο οἰκειωθεῖσα τὴν ἱερὰν κόνιν των. Τὰ πνεύματά των περιέβαλον τὸ βαθύσκιον ὄρος, ἡ δὲ μνήμη των διεχύθη περὶ τὰς πηγὰς. Ὁ ἀσθενέστατος ρυαξ, ὁ σφοδρότατος ποταμὸς ἔρρευσαν ἀναμειγμένοι ἐσαεὶ μετὰ τῆς φήμης των. Οἰονδήποτε καὶ ἂν φέρῃ ζυγὸν ὁ τόπος ἐκεῖνος, εἶνε τόπος τῆς δόξης καὶ ἰδικῆς των ». Τὰ ὑψηλὰ τοῦ Βύρωνος ἔπη ἐμπνευσθέντα ὑπὸ τὴν ἱερὰν συγκίνησιν καὶ τὴν οὐδυνῆράν ἐντύπωσιν τῆς ὑπὸ τὸν βαρὺν τῆς δουλοσύ-

νης ζυγὸν νεκρωθείσης Ἑλλάδος, ἣν ὑπερφυῆς προφητεία περὶ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς, ἣν τὸ θεοπρεπὲς εὐαγγέλιον, ὅτι κλέος τηλικούτου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σθεσθῇ διὰ παντός, ἣν ἐπίκλησις δαιμονία τοῖς ὑπὸ τὴν δουλείαν κεκοιμημένοις εἰς ἀνάστασιν καὶ μεγαλουργίαν. Ὁ τὰ πάντα ἐκφράνων χρόνος ἐπέδειξεν, ὅτι τοῦ βυθυνουστάτου Βρετανοῦ ἡ προφητικὴ ἔξαρσις δὲν ἦτο ἀπόρροια αἰθεροβάμωνος φαντασίας, ἰδανικὴ τις ποιητικοῦ οἰστροῦ εἰκών, ἀλλ' ἰσχυροτάτου πρακτικοῦ νοῦ βαθυτάτη πεποιθήσις κυρωθεῖσα ὑπὸ τῶν γεγονότων. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀναγεννήθη ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ· διότι ὑπὲρ τὰ ὄρη αὐτοῦ καὶ τὰς κοιλάδας, ὑπὲρ τὰ πεδία καὶ τὰς θαλάσσας, ὑπὲρ τὰς πηγὰς καὶ τοὺς ποταμούς ἀπλοῦται τὸ δαιμονιον πνεῦμα, ὅπερ ἐνέπνευσε τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς μάρτυρας, τοὺς ποιητάς, τοὺς φιλοσόφους, τοὺς ρήτορας καὶ τοὺς καλλιτέχνας, τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν ἀρετὴν. Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἠλευθερώθη· διότι ὁ τόπος ἐν κατώκει, ἦτο τόπος ἰδικός του. Καὶ ἡ κλεινὴ Μακεδονία εἶνε τόπος τοῦ κατοικοῦντος αὐτὴν ἐλληγικωτάτου λαοῦ, εἶνε τόπος τῆς δόξης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ὡς τοιαύτη δὲν δύναται νὰ ᾖ εἰμὴ ἐλληνικὴ.

Καὶ θὰ εἶνε ἐλληνικὴ ἡ Μακεδονία μας, εἰάν τὸ ἐλληνικὸν μὴ προδώσῃ τὸ παρελθὸν αὐτοῦ καὶ μὴ λησμονήσῃ τὰ ἱερά αὐτοῦ καθήκοντα. Ἐάν θέλῃ νὰ ζήσῃ ἡ Ἑλλάς· εἰάν θέλῃ νὰ ἔχῃ μέλλον, ὀφείλει δι' ἀπασῶν τῶν ἡθικῶν αὐτῆς δυνάμεων νὰ περιφρουρήσῃ τὰ δίκαια τῆς ἐλληνικῆς Μακεδονίας.

Οἱ πολιτικοί, οἱ στρατιωτικοί, οἱ δημοσιογράφοι, οἱ ἀριστεῖς τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πλούτου, πᾶσα ἑλληνικὴ ψυχὴ ὀφείλει νὰ θεωρῇ τὴν Μακεδονίαν θεοπαγῇ βάσιν τοῦ ἑλληνικοῦ μεγαλείου, ἱεράν ἀκρόπολιν τῶν ἐλπίδων τοῦ γένους, ἀπροσμάχητον πανοπλίαν τῆς ἑλληνικῆς Πατρίδος. Μελετήσατε τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, καὶ ἐκ τῆς μελέτης ταύτης θάντλησητε τὴν πεποίθησιν, ὡς Πανελλήνες, ὅτι ἂν ὑπάρχῃ ἑλληνικὸν μέλλον, θὰ δημιουργηθῇ μετὰ καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας· σπουδάσατε, γνωρίσατε τὴν γεωγραφίαν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου· ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης, ὅσοι ἔχετε νοῦν καὶ καρδίαν, θὰ γνωρίσητε ποῦ κεῖται τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς ὁμοφυλίας. Ὁ γινώσκων τὴν γεωγραφίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, γινώσκει τὴν πολιτικὴν αὐτῆς, καὶ ὁ κατανοῶν τὴν γεωγραφικὴν σημασίαν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, κατανοεῖ τὸ μέλλον αὐτῆς. Ἀνοίξατε τοὺς ὀφθαλμούς, παρασκευάσατε τὸ σῶμα καὶ τὰς ψυχάς, φρονηματίσθητε, ὡς εὐγενεῖς τῆς Ἑλλάδος υἱοί. Οἱ καιροὶ εἶνε χαλεποί· τὰ γεγονότα ἐπέρχονται βραγδαῖα· ἡ Ἀνατολὴ σείεται ὑπὸ τὰ φρυάγματα τῶν πολέμων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ὁ κίνδυνος εἶνε ἐκεῖ, εἰς τὴν περιμάχητον Μακεδονίαν. Περιφρουρήσωμεν ταύτην δι' ἁγίου ἐνθουσιασμοῦ, ἐνοῦντος εἰς μίαν ἑστίαν πυριφλεγῇ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν· ὑπερασπισθῶμεν ταύτην παγκρατῶς ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἡμερώσεως, ἐνισχύοντες τοὺς αὐτόθι ἀγωνιστὰς τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ιδέας· σώσωμεν ταύτην πάντοθεν ἀπειλουμένην, ἀπροσ-

σίστωσ τὸν ἔρανον ἡμῶν συμβάλλοντες. Πᾶσα ἡ ἐθνικὴ ζωὴ, ἃς διαχυθῇ ὡς αὖρα στοργῆς καὶ ἀφοσιώσεως ἀνὰ τὴν στρατευομένην ἐν τῷ πολιτισμῷ Μακεδονίαν, θερμαίνουσα, περιβάλλουσα, στηρίζουσα τὰς ψυχὰς τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ. Ἡ ἄμυνα τοῦ ἐλληνικοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἀγῶνος ἐν Μακεδονίᾳ εἶνε καθήκον παντὸς Ἑλλήνος. Ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ ἱεροῦ τούτου καθήκοντος οὐδεμία ἐλληνικὴ ψυχὴ πρέπει νὰ ὑστερήσῃ. Ὑπάρχουσι θέσεις διὰ πάντας τοὺς συναγωνιστάς. Αἱ δωρεαὶ τοῦ πολυταλάντου καὶ ὁ ὁβολὸς τοῦ ἐργάτου, οἱ ἀγῶνες τῶν κορυφῶν τῆς πολιτικῆς καὶ ὁ ζήλος τοῦ ἀπλοῦ πολίτου, ἡ γραφὶς τοῦ δημοσιογράφου καὶ ὁ λόγος τοῦ πατριώτου, πᾶσα προαίρεσις τείνουσα εἰς τὴν καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐπίρρωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἐν Μακεδονίᾳ, εἶνε ἐξ ἴσου εὐπρόσδεκτοι, ὅσῳ καὶ ἀπαραίτητοι. Ἐὰν τὸ ἐλληνικὸν προασπίσῃ ταύτην διὰ τῆς θερμῆς αὐτοῦ στοργῆς, τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ ἐκθύμων ἐνεργειῶν καὶ τῆς γενναίας αὐτοῦ συνδρομῆς, ἡ Μακεδονία οὐδένα φοβεῖται κίνδυνον. Ἡ Μακεδονία θὰ μείνῃ ἐλληνικὴ.

Τὴν περιμάχητον χώραν πολυῶνυμοι πολιορκουσι μνηστήρες καὶ θὰ πολιορκῶσιν αὐτήν, ἕως οὗ ἐπιφανεῖς τελεσίνοους καὶ εὐβούλος Ὀδυσσεύς, ὁ ἐλληνισμὸς ὠργανωμένος καὶ ἔτοιμος εἰς πᾶσαν θυσίαν, φυγαδεύσῃ τὸν βάρβαρον ὄχλον τῶν ἐπιβούλων μνηστήρων καὶ ἀποδώσῃ τὴν Μακεδονίαν εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Εἶδομεν τὴν ἀξίαν τῶν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας ἀξιώσεων πάντων, ὅσοι ἐπιβουλεύονται τὴν ἐλληνικὴν αὐτῆς ἀγνό-

τητα, ἀλλὰ δι' ἐνὸς ἔτι παραδείγματος θέλομεν ἐκ βάθρων ἀνατρέψῃ τὴν βάσιν αὐτὴν τῶν βουλγαρικῶν ἀντιποιήσεων. Ποῦ ἦσαν οἱ βούλγαροι τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς πέντε αἰῶνας τῆς τουρκικῆς τυραννίας; Ποῦ ποτε ἐφάνησαν εἴτε ὡς ἀρματωλοί, εἴτε ὡς κλέφται, εἴτε ὡς πολεμισταί, εἴτε ὡς ἐκπολιτευταί, εἴτε δι' οἰουδήποτε τρόπου ἐπέδειξαν σημεῖα ἐθνικῆς ζωῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως; Πότε διεμαρτυρήθησαν αὐτοὶ ἐνόπλιως, πότε ἐτόλμησαν νάντιταχθῶσι κατὰ τῆς τυραννίας, πότε κατενίκησαν τοὺς ἑαυτῶν δυνάστας ἢ πότε ἔπεσον μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας ἢ ἐσφάγησαν χάριν τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐθνισμοῦ; Καθ' ἅπασαν τὴν μακρὰν περίοδον τῶν τετρακοσίων ἐτῶν οὐδὲ εἰς Μακεδῶν Βούλγαρος ἠκούσθη ὡς κλέφτης ἢ ἀρματωλός, οὐδὲ χωρίον κἂν βουλγαρικὸν ἐπανεστῇ ποτέ, οὐδ' ἠκούσθη βουλγαρικὴ ἐν Μακεδονίᾳ θυσιά, οὐδ' ἔρρευεν αἷμα βουλγαρικὸν ὑπὲρ τῆς μακεδονικῆς ἐλευθερίας. Τὰ πάντα ἐν Μακεδονίᾳ ἦσαν ἑλληνικά, τὰ μοναστήρια, αἱ σχολαί, οἱ ἀρματωλοί, αἱ ἐπαναστάσεις, αἱ νίκαι, αἱ καταστροφαί, ἡ ποιησις, ἡ ἐμπορία, τὸν πᾶν. Τοῦτο πανθολογούμενον τυγχάνει, τοῦτο μαρτυροῦσιν ὁ Σταθᾶς, ὁ Νίκο-Τσάρας, ὁ Βλαχάβας, ὁ Μπουκουβάλας, ὁ Δίπλας, ὁ Λάζος, ὁ Ὀλύμπιος, ὁ Καρατάσσος, ἡ Σεντίνα, ἡ Γαλάτιστα, ἡ Ἀγία Παρασκευή, ὁ Ἄθως, ἡ Κασσάνδρεια, ἡ Νάουσα, ὁ Ὀλύμπος, τὸ Λιτόχωρον. Τὰ περιλαμπῇ ταῦτα τρόπαια ἢ αἱ μαρτυρικαὶ ἐκατόμβαι μόνον ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ιδέας ἐτελέσθησαν.

Καὶ ἔρχονται βάρβαρα κλαγγάζονται ἔπη τουρανικαὶ φυλαί, προβάλλουσιν ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ παρθενικοῦ σώματος τῆς Μακεδονίας ! Ἐὰν ὑπάρχῃ δικαιοσύνη ὑπὸ τὸν ἥλιον, καὶ ἐὰν ὑπολείπωνται λείψανα μεγαλοψυχίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς καρδίας, οὐδέποτε θὰ μολύνῃ τὴν Ἀμαζόνα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἡ στυγερά δουλεία τοῦ Βουλγάρου. Ἡ Μακεδονία εἶνε καὶ ἔσται ἑλληνική, ἐὰν ἡ σύγχρονος γενεὰ διατρανώσῃ τὸν ἀδαμάντινον χαρακτήρα καὶ τὴν ἀριστόνοιαν καὶ αὐτοθυσίαν τῆς γιγαντοθύμου γενεᾶς τοῦ 1821. Ἡ Μακεδονία δὲν εἶνε καρπὸς ἐτοιμοδωρήτης καὶ μόνον τὴν ὄρεξιν ἡμῶν παραδοκῶν, ἵνα πέσῃ ὥριμος εἰς τὸ στόμα ἡμῶν. Ἡ Μακεδονία οὔτε δίδεται, οὔτε λαμβάνεται ἄνευ δεινοῦ, ἀγαστόνου ἀγῶνος. Ἡ διάνοια ἡ ὁδηγήσουσα τὰς ἡνωμένας ἐθνικὰς δυνάμεις πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας δεόν νὰ ᾖ ὑψίπορος καὶ ἀκύμαντος, ἡ δὲ δύναμις, ἣτις θὰ ἐκτελέσῃ τὰ ὑψηλὰ τῆς πρώτης βουλευμάτα δεόν νὰ ᾖ λεοντόθυμος καὶ ἀκαταγώνιστος.

Ἡ Μακεδονία εἶνε ἡ κλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ὁ κύριος τῆς Μακεδονίας εἶνε ὁ ἠθικὸς ἡγεμὼν τῆς Ἀνατολῆς ὁλοκλήρου. Ἐκεῖ ἡ Ἑλλάς ὀφείλει νὰ ἔχῃ ἀείποτε τὸ βλέμμα καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ πρέπει νὰ κατευθύνηται πᾶς ἐθνικὸς λογισμὸς. Ἡ μεγάλη ἰδέα, ἡ οὕτω θαυμαστῶς διατηρηθεῖσα ἐν μέσῳ τῶν ζοφερῶν δοκιμασιῶν εἴκοσιν αἰῶνων, εἶνε καιρὸς νάναλάμψῃ ἐν ἀπαστραπτούσῃ ἀκτινοβολίᾳ συσσωματοῦσα τὰς ἐθνικὰς δυνάμεις καὶ προάγουσα τὸ Πανελλήνιον εἰς νέον βίον, εἰς

πλήρη ἀνακαίνισιν ἐν τῇ κολυμβήθρα τῆς ἐλληνικῆς φιλοπατρίας καὶ τῷ δεινῷ χωνευτηρίῳ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν θυσιῶν. Θὰ εἶνε μεγάλη καὶ ἐνδοφρος ἡ ἐποχὴ, καθ' ἣν ἡ μήτηρ Ἑλλάς θὰ δυνηθῇ νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν μακεδονικὸν λαόν, πρὸν τὴν γῆν τῆς δόξης: «Διὰ σέ, ὦ ἐρατεινὴ καὶ περιδοξὸς Μακεδονία αἱ θυσίαι! πᾶσαι, διὰ σέ οἱ ἀγῶνες, διὰ σέ ὁ πυριγενὴς ἐνθουσιασμὸς ὁ δίκην ἡφαιστείου διασειῶν τὸν ἑλληνισμόν. Ἡ μήτηρ Ἑλλάς ἐργαγορεῖ ἐπὶ σοῦ καὶ ἀπειδὴς σωμάτων καὶ χρήματος θέλει προασπίσει τὴν ἐλληνικὴν ὑπαρξίν σου μέχρι τῆς γλυκερᾶς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ χρυσοφαὴς τῆς ἐλευθερίας ἥλιος θὰ πληρώσῃ τὰ ὄρη καὶ τὰς κοιλάδας σου ἐλευθέρου φωτὸς καὶ ἐναρμονίου ἤχους φαιδρῶν ἐπινικίων ἁσμάτων.»

Εἶθε ἡ ποθεινὴ ἐκείνη στιγμή νὰ σημάνῃ ταχέως. Εἶθε νὰ ἐπιδώμεν πλήρη τὸν θρίαμβον τῆς Ἑλλάδος. Εἶθε νὰ δυνηθῶμεν νὰ εἴπωμεν: ὑπῆρξε Μακεδονία δούλη. Καὶ θὰ δυνηθῶμεν νὰ τὸ εἴπωμεν, ὅταν τὸ ἑλληνικὸν ἐν συνασπισμῷ ἀφωσιώσεως ὑπὸ μίαν ὑψηλογνώμονα καὶ ἐνιαίαν πολιτικὴν, ὑπὸ τὴν περίνοιαν καὶ φιλοπατρίαν τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου, οὗ τὴν αἰγλὴν καὶ τὸ ὑψηλὸν κύρος ἐπαυξάνουσιν αἱ βασιλοπρεπεῖς ἀρεταὶ τῆς Α.Μ. τοῦ βασιλέως Γεωργίου καὶ τῶν λατρευτῶν βασιλοπαιδῶν, ὁργανώσῃ ὡς ἐνδέχεται ἄριστα τὰς τε ἠθικὰς καὶ ὕλικὰς καὶ στρατιωτικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· ὅταν πειθαρχικόν, ὡς Σπαρτιάτης, δραστήριον ὡς Ἀθηναῖος καὶ μεγαλοπρᾶγμον, ὡς Μακεδὼν, παρέλθῃ ἐπὶ τὸν ἀγῶνα.

Τὸ τρόπαιον τοῦ Μαραθῶνος ἀφήρει τὸν ὕπνον τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ οἱ θρίαμβοι τοῦ Φιλίππου ἐκέντριζον τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εὐτυχῆς καὶ ἡ σύγχρονος Ἑλλάς, ἂν ἡ ἀνάμνησις τῆς Μεγάλης Γενεᾶς ἀφαιρῇ τὸν ὕπνον, καὶ ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὰ θάνατα τρόπαια τοῦ Μεγάλου ἀγῶνος κεντρίζῃ τὰς ψυχὰς τῆς φιλοτίμου ἑλληνίδος νεότητος εἰς μεγαλουργίαν, ἐνθυμουμένην πάντοτε τὸ θεσπέσιον κήρυγμα τοῦ Ὁμήρου. «Εἰς οἰωνὸς ἄριστος· ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης».

Τ Ε Λ Ο Σ

ΚΡΙΣΙΣ ΚΑΣΤΕΛΑΡ

Μακράν καὶ ἐξόχως τιμητικὴν κρίσιν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκδόσεως βιβλίου ταύτης ἐδημοσίευσεν ὁ περιώνυμος ρήτωρ καὶ φιλόσοφος Αἰμίλιος Καστελὰρ τῷ 1888 ἐν τῇ «Σφαίρᾳ» τῆς Μαδρίτης, ἧς ἀποσπῶμεν τὰς ἀκολουθοῦσας περικοπὰς.

«Τὸ σύγγραμμα τοῦτο φαίνεται ἐμπνευσθὲν ὑπὸ στροφῶν τοῦ Σιμωνίδου καὶ τοῦ Τυρταίου, κατὰ τὸν ἐπικὸν τόνον τὸν ἀντηχοῦντα ἀπὸ τῶν πρώτων μέχρι τῶν τελευταίων αὐτοῦ περιόδων, αἵτινες ζωογονοῦσι τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων . . .

«Ἐπιτυχὴς σύγκρισις παραβάλλει ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τὸν ἑλληνικὸν λαὸν πρὸς τὴν γιγαντιαίαν ἐκείνην προσωποποίησιν τῆς ἀνθρωπίνης εὐφυΐας, τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὴν ἐξαισίαν μορφήν τοῦ ἐφευρέτου Τιτᾶνος, ὃν ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Ζεὺς προσέδεσεν ἐπὶ τῶν βράχων τοῦ Καυκάσου, καταδικάζων αὐτὸν εἰς αἰώνιον μαρτύριον, διότι ἐτόλμησε ν' ἀνέλθῃ μέχρι τοῦ οὐρανοῦ καὶ νὰ τῷ ὑποκλέψῃ τι ἀνώτερον τῆς αἰθερίας οὐσίας, ἣτις διαδίδει ὡκεανοὺς φωτὸς εἰς τὸ ἄπειρον· νὰ τῷ ὑποκλέψῃ, ἵνα τὸ διαδώσῃ εἰς τὴν γῆν καὶ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, τὸ πῦρ τὸ πλάττον τὰς θείας ιδέας. Συμφωνῶ πληρέστατα ὡς πρὸς τοῦτο μετὰ τοῦ Ἀθηναίου συγγραφέως καὶ θεωρῶ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν, διὰ τὰς ιδέας, ἃς ἡ

πλαστική αὐτοῦ πνοή διαδίδει εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν Προμηθεά τῶν λαῶν».

«Μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ἡ ἑκτασις, ἣν κατέχουσιν οἱ λαοὶ οὗτοι εἶνε ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐκτάσεων τοῦ ἡμετέρου πλανήτου. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία εὐρίσκετο εἰσέτι εἰς τὰ χαράγματα τῆς, ὅτε δὲν διεκρίνοντο εἰσέτι αἱ γραμμαὶ τῶν γογονότων, διὰ τῶν ὁρέων τούτων τῆς Ἰλλυρίας ἤρχοντο οἱ λαοὶ τοῦ Βορρᾶ ν' ἀναμίξωσι τὸ αἷμά των μετὰ τοῦ τῶν αὐτοχθόνων λαῶν τῆς Δύσεως. Ὅτε ὁ μέγας Μακεδὼν κατακτητὴς ἤρχισεν εἰρηνοποιῶν τοὺς γείτονάς του, πρὶν ὑποδουλώσῃ τοὺς μεμακρυσμένους λαοὺς, ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ ταύτῃ ἐξήσκησε τὴν πολεμικὴν του ἰκανότητα. Διὰ τῆς Ἰλλυρίας οἱ Ρωμαῖοι κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα, διὰ τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Δακίας ἐγείρει ἰσχυρὸν τεῖχος κατὰ τῶν λίθων τοῦ ὁποῦ ἐμέλλον νὰ θραυσθῶσιν αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί».

«Ἐκ τῶν ἄκρων τῶν ὁρέων αὐτῶν ἡ ὀργὴ τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τὸ ξίφος τοῦ Ἀττίλα ἐξετείνοντο, ὡς πυρίνη τις νεφέλη, ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἅπαντος. Ἐν ταῖς κοιλάσιν αὐτῆς διεσκορπίσθησαν οἱ Σλαῦοι καὶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Δουσάν—τοῦ Ἀλεξάνδρου τῆς φυλῆς ἐκείνης—ἀπετέλεσαν κράτος, ὅπερ, κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἠδυνήθη νὰ διαμφιθετήσῃ τὰ πρωτεῖα πρὸς τὸ βυζαντινὸν κράτος. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῆς θρόνου ἐσκέφθη μίαν ἡμέραν ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἰδρύσῃ τὴν ἐδρὰν τῆς Ανατολῆς. Ἀπὸ δὲ τῶν Ταρτάρων μέχρι τῶν Μα-

γυάρων, ἀπὸ τῶν Σταυροφόρων μέχρι τῶν Τούρκων, πάντες οἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς εἰς τὴν Δύσιν ἐλθόντες, ἢ καὶ τὰνάπαλιν, διῆλθον διὰ τῆς ἱερᾶς ταύτης κοιτίδος τῶν ἐπιδρομῶν, διὰ τῆς ζώνης ταύτης τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν. Συμφέρει δὲ εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὸν κόσμον ὅλον, ὅπως χῶραι τόσον προνομιοῦχοι ἀνῆκωσιν εἰς λαούς, οἵτινες ἀντὶ τῆς ἐκμεταλλευθῶσιν αὐτάς, ὅπως ἀπειλήσωσιν διὰ μεγάλων κατακτήσεων, θὰ χρησιμοποιήσωσιν αὐτάς πρὸς εἰρηνικὴν τινα ὁμοσπονδίαν, ἀνοικτὴν εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις, εὐεργετικὴν καὶ νοήμονα, κατὰλληλον διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον διὰ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν».

Αἰμίλιος Καστελάρο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

**Οἱ συνδραμόντες εἰς τὴν πρώτην
ἔκδοσιν**

‘Ο κ. Δημοσθ. Χατζηλάζαρος Μακεδὼν σώμ.	50
‘Ο κ. Μιχαήλ Πασχάλης Σταγειρίτης Μακεδὼν . . . . . »	150
‘Ο κ. Ἀντώνιος Οἰκονόμου πρῶην γυμνασιάρχης, καθηγητῆς τῆς Ἀρ- χαιολογίας . . . . . »	100
‘Ο κ. Στέφανος Σκουλούδης . . . . . »	50
‘Ο κ. Μιχαήλ Κατσίμπαλης . . . . . »	25
‘Ο κ. Δημ. Κόντος λοχαγὸς Μακεδὼν »	25

Οἱ ἐν Καίρῳ ὁμογενεῖς

‘Ο κ. Νέστωρ Τσιανακλῆς ταμίας τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος . . . . . »	50
‘Ο κ. Ἀν. Ξουρῆς Πρόεδρος τῆς ἐλλη- νικῆς κοινότητος . . . . . »	30
‘Ο Πρόεδρος τοῦ ἐπικουρικοῦ Συλλόγου κ. Νικόλαος Τσιγαδᾶς . . . . . »	25

Οἱ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ

κ.κ. Συμεωνίδης καὶ Παπαθανασόπουλος »	50

‘Ο ἐν Βένχᾳ

κ. Ἡλίας Κωστόπουλος . . . . . »	25

Εἰς πάντας τοὺς φιλογενεῖς τούτους ἄνδρας, ὧν ἡ εὐγενὴς χορηγία συνετέλεσεν εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν, καὶ τοὺς λοιποὺς συνδρομητὰς τῆς ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ὁ συγγραφεὺς ἐκφράζει τὰς ἑαυτοῦ εὐχαριστίας.

Ἡ Ἑλλάς δὲν γινώσκει ἑαυτὴν, διότι βιβλία τὰς τύχας, τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν καὶ τοὺς ἀγῶνας τῶν διαφόρων τμημάτων τῆς ἐλληνικῆς πατρίδος πραγματευόμενα δὲν τυγχάνουσι πάντοτε τῆς δεούσης ὑποστηρίξεως.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

- Ἐν τῷ προλόγῳ σελ. 6' στίχῳ 17 ἀντὶ ἐπινίκεια γραπτέον ἐπινίκια.
- Σελ. 5' στίχῳ 8 ἀντὶ αὐτὰς γραπτέον αὐτάς.
- Σελ. 5' στίχῳ 13 ἀντὶ ἀπαιτοῦναι γραπτ. ἀπαιτοῦνται.
- Ἐν τῷ κειμένῳ σελ. 30 στίχ. 53 ἀντὶ χρησιμοποιοιμένων γραπτ. χρησιμοποιοιμένων.
- Σελ. 31 στίχ. 23 ἀντὶ κλιτύσι γραπτ. ταῖς κλιτύσι.
- Σελ. 32 στίχ. 46 ἀντὶ ἧ αἰξ γραπτ. ἡ αἰξ.
- Σελ. 32 στίχ. 29 ἀντὶ ἀπηκριβωμένη γραπτ. ἀπηκριβωμένη.
- Σελ. 42 στίχ. 15 ἀντὶ κλῶνος γραπτ. κλάδος.
- Σελ. 46 στίχ. 6 ἀντὶ ἐθνικοῦ γραπτ. ἐθνικοῦ.
- Σελ. 47 στίχ. 5 ἀντὶ ἀντιπαρχόμενοι γραπτ. ἀντιπαρερχόμενοι.
- Σελ. 48 στίχ. 1 ἀντὶ προσδιάζον γραπτ. προσιδιάζων.
- Σελ. 48 στίχ. 10 ἀντὶ ὦρα γραπτ. ὦρα.
- Σελ. 49 στίχ. 4 ἀντὶ θελκιτήρια γραπτ. θελκτήρια.
- Σελ. 49 στίχ. 30 ἀντὶ εἶνε γραπτ. εἶνε.
- Σελ. 64 στίχ. 1 ἀντὶ ἐκτάκτον γραπτ. ἐκτάκτου.
- Σελ. 64 στίχ. 4 ἀντὶ κωρωνίδα γραπτ. κορωνίδα.
- Σελ. 75 στίχ. 8 ἀντὶ Σῦροι γραπτ. Σύροι.
- Σελ. 80 ἀντὶ Grecia γραπτ. Graeciae.
- Σελ. 82 στίχ. 8 ἀντὶ ἐπὶ τῆς Μακεδονίας γραπτ. ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν.
- Σελ. 84 στίχ. 16 ἀντὶ ῥώμης γραπτ. ῥώμης.
- Σελ. 86 στίχ. 1 ἀντὶ μετὰ τοῦ στρατοῦ γραπτ. μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ.
- Σελ. 104 στίχ. 10 ἀντὶ Κωρώνης γραπτ. Κορώνης.
- Σελ. 142 στίχ. 7 ἀντὶ ἐν τοῖς γραπτ. ἐν ταῖς.

- Σελ. 130 στίχ. 7 ἀντὶ καὶ ἀγῶσιν ἡθικοὶ κ.τ.λ. γραπτ. ἀ-
γῶσιν ἔθνη ἡθικοὶ κ.τ.λ.
- Σελ. 132 στίχ. 2 ἀντὶ ἀγήρω γραπτ. ἀγήρων.
- Σελ. 152 στίχ. 22 ἀντὶ καὶ 300 μαθηταὶ γραπτ. 200 μαθηταί.
- Σελ. 166 στίχ. 7 ἀντὶ πράττομεν γραπτ. πράττωμεν.
- Σελ. 171 στίχ. 25 ἀντὶ 846,911 γραπτ. 846,011.
- Σελ. 178 στίχ. 13 ἀντὶ κυριαρχήσωσιν γραπτ. κυριαρχήσωσι.
- Σελ. 188 στίχ. 17 ἀντὶ ἐξετάσῃ γραπτ. ἐξετάση.
- Σελ. 191 στίχ. 24 ἀντὶ αἱ κατερχόμεναι γραπ. κατερχόμεναι.
- Σελ. 192 στίχ. 6 ἀντὶ προσεστὸν γραπτ. προσεστῶτα.
- Σελ. 202 στίχ. 19 ἀντὶ τὸν νότον γραπτ. νότον.
- Σελ. 202 στίχ. 25 ἀντὶ μάλλιστα γραπ. μάλιστα.
- Σελ. 202 στίχ. 27 ἀντὶ ἐπιστημονιμῆς γραπτ. ἐπιστημονικῆς.
- Σελ. 203 στίχ. 13 ἀντὶ θουελλῶδες γραπτ. θουελλῶδες.
- Σελ. 206 στίχ. 19 ἀντὶ ἀποκορυφοῦνται γραπτ. ἀποκορυ-
φοῦντα.
- Σελ. 207 στίχ. 6 ἀντὶ διαπρεψάσας γραπτ. διαπρεψάσαις.
- Τὰ λοιπὰ τῶν παροραμάτων ἀφίενται εἰς τὴν ἐπιείκειαν
τοῦ ἀναγνώστου.
-

Διὰ τὴν βραδύτητα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἀγ-
γελιῶν παρελείφθη ἡ δημοσίευσις τῶν ὀνομά-
των τῶν συνδρομητῶν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ Ο "ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ."

- Α'. «Τὰ Δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν
Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ» . . . Δρ. 1
- Β'. «Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρ-
χαίων Μακεδόνων» ὑπὸ Γ.
Χατζηδάκη . . . » 1
- Γ'. «Ἡ παροῦσα κατάστασις ἐν τῷ
Ἀγίῳ Ὄρει» Π. Καρολίδου . . » 2

Τιμᾶται Δραχ. 3.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛ

82

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βαρσοβίας